

RADIKALE NOTITIES

1981/86
314

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

- **AFVALVERWIJDERING
MET BELEID**
- **DE DERDE WERELD,
DE EKONOMIE EN WIJ**
- **KIESRECHT BUITENLANDERS**
- **AKTIE, POLITIEK EN ETIEK**

Inhoud

- 1 *Van de redactie*
- 2 Bert Willemsen
Kiesrecht buitenlanders: samen op de lijst en in de raad
- 9 Bram van Ojik en Theo Ruyter
De Derde Wereld en wij: het verzwegen dilemma
- 23 Fokke Goudswaard
Afvalverwijdering: een belt van bestuurlijke knelpunten
- 31 *Publikaties*
- 36 *Berichten*

Van de redactie

Het is nog geen vijf jaar geleden, dat het vanzelfsprekend was, dat ieder half jaar de salarissen en daarmee de uitkeringen op z'n minst werden verhoogd met het inflatiepercentage. Als er sprake was van veranderingen in het inkomen, of dat nu salaris, reiskostenvergoeding, AOW, bijstand of welke andere vorm van inkomen was, betekende dat vrijwel altijd een verhoging. Iedereen vond dat de gewoonste zaak van de wereld. Dat het ook anders kon, daar stond men niet bij stil.

Nu, vijf jaar later is dat wel anders. Veel salarissen worden niet meer aangepast aan de inflatie. Als ze al aangepast worden gebeurt dat vaak in de vorm van arbeidstijdverkorting. Soms worden de inkomens daadwerkelijk verlaagd, zoals voor de ambtenaren (en alle anderen) de korting van drie procent. Het tempo waarmee de sociale uitkeringen worden verlaagd is gewoonweg niet meer bij te houden. De mensen, die voor hun inkomen van een uitkering afhankelijk zijn, kunnen bijna gaan zitten wachten op de volgende klap.

Maar ook dit vinden we bijna weer gewoon. Ingrepen in de sociale uitkeringen of in de arbeidsvoorwaarden van ambtenaren, die vijf jaar geleden onvoorstelbaar waren, gebeuren nu gewoon.

O ja, er wordt wel geprotesteerd. Soms wat meer, zoals bij de 3% korting, soms wat minder zoals bij de verlaging van de sociale uitkeringen op 1 juli 1984.

Maar wat is het resultaat van dergelijke protesten? De minister had bij de verlaging van de ambtenarensalarissen zijn onderhandelingsmarge ingebouwd en was veilig begonnen met een verlaging van 3,5%. Is het realistisch om te verwachten, dat een protest van werkenden tegen de verlaging van het inkomen van niet-werkenden echt krachtig kan worden? De niet-werkenden worden in hun protest ernstig beperkt door het feit dat ze al niet veel geld hebben.

Zo blijkt het dus mogelijk te zijn om binnen een tijdsbestek van vijf jaar een maatschappij vrijwel lam te leggen. Het vraagt enige botheid, sommigen noemen dat krachtig of duidelijk optreden, maar dan lukt het ook. Daarna heb je alle ruimte om verder vorm te geven aan je beleid. Je kunt de rijken rijker maken en de armen armer; je kunt het bedrijfsleven steunen (natuurlijk niet de zwakke bedrijven) ten koste van de bestedingsruimte van de burgers. Je kunt bezuinigen om te bezuinigen. Je kunt je ogen sluiten voor de werkelijke effecten van je maatregelen en je gezichtsveld beperken tot dat ene potje, waarop minder uitgegeven moet worden.

Het enige, wat je nog tegen kan houden, is de technische realiseerbaarheid van de zich maar steeds opstapelende maatregelen. Bij de belastingmaatregelen lijkt het kabinet zich in haar eigen beleid te gaan verslikken.

Het is niet juist alle kritiek te richten op het kabinet. Het kabinet zit er uiteindelijk bij de gratie van het volk. Bij de komende verkiezingen zal moeten blijken, of datgene wat er de afgelopen jaren is gebeurd niet de bedoeling is geweest.

Bert Willemsen is lid van de PPR-werkgroepen 'buitenlandse werknemers' en 'kiesrecht buitenlanders'.

Kiesrecht buitenlanders SAMEN OP DE LIJST EN IN DE RAAD

In 1986 zal een gedeelte van de in Nederland wonende buitenlanders actief en passief kiesrecht voor de gemeenteraadsverkiezingen krijgen. Lang niet voldoende. De PPR is immers voor kiesrecht op alle nivo's voor alle buitenlanders die ingeschreven staan in het bevolkingsregister. Toch is deze eerste stap een goede zaak. Het is een bijdrage aan het wegnemen van achterstanden en tevens een middel om ook op andere punten veranderingen tot stand te brengen.

In het onderstaande artikel wordt ingegaan op de grondwetswijziging die de blokkade voor dit kiesrecht weg nam en op het wetsontwerp, dat bij de Tweede Kamer in behandeling is, om het recht ook daadwerkelijk te realiseren. In het tweede deel van dit artikel wordt een eerste aanzet gegeven voor een beleid om binnen en buiten de PPR werkelijk inhoud te geven aan dit recht. Daarbij gaat het vooral om het geven van voorlichting aan buitenlanders over het Nederlandse politieke bestel zodat ze goed geïnformeerd kunnen participeren in die verkiezingen en aan het betrekken van buitenlanders bij het werk van de PPR.

Begin 1983 is een nieuwe grondwet in werking getreden. Deze maakt het mogelijk het kiesrecht voor gemeenteraden aan niet Nederlandse ingezetenen te verlenen. Artikel 130 zegt hierover: "De wet kan het recht de leden van de gemeenteraad te kiezen en het recht lid van de gemeenteraad te zijn toekennen aan ingezetenen, die geen Nederlander zijn, mits zij tenminste voldoen aan de vereisten die gelden voor ingezetenen die tevens Nederlander zijn."

Tijdens de behandeling van de nieuwe grondwet zijn voorstellen gedaan om buitenlanders ook kiesrecht voor Tweede Kamer en Provinciale Staten te geven, maar die voorstellen mochten zich slechts verheugen in geringe steun in het parlement.

Over het verlenen van actief en passief kiesrecht voor de gemeenteraad was men het in vrij brede kring eens. De staatskommissie Cals/Donner zei hierover: "Wat in gekozen organen wordt behandeld, raakt veel vaker alle ingezetenen dan uitsluitend alle Nederlanders. Het is dan niet meer verantwoord de eis te stellen, dat alleen zij die zich, door naturalisatie, voorgoed aan het land hebben verbonden, recht van meespreken hebben. Vooral nu de vrijheid van vestiging en de vrijheid van arbeid erkend zijn in de Europese Gemeenschappen, en op den duur wellicht in nog ruimer verband, moet de consequentie uit die vrijheden worden getrokken. De commissie is

van oordeel, dat aan de wetgever op dit punt een zekere vrijheid moet worden gegeven. Zij stelt voor de wetgever de mogelijkheid te geven aan ingezetenen-niet-Nederlanders actief kiesrecht voor de gemeenteraad te verlenen.¹

De regering neemt deze denklijn in haar voorstellen aan het parlement over. In de Memorie van Antwoord zegt ze hierover: 'Naast de verbondenheid met het land van herkomst en ongeacht de nationaliteit kunnen echter, bij langere verblijfsduur, nauwe banden ontstaan met de Nederlandse samenleving, met name op lokaal niveau. De integratie zal zich immers in de eerste plaats voltrekken in het dagelijkse werken woonmilieu. De beslissingen op genoemd niveau hebben direct invloed op de levenssfeer van alle ingezetenen, ook die van buitenlanders, van welke nationaliteit ook.'²

Deze citaten kunnen onderschreven worden. Er wordt echter een verkeerde konklusie uit getrokken door alleen kiesrecht op gemeentelijk nivo mogelijk te maken. De twee citaten gelden immers evenzeer voor kiesrecht op de 'hogere' nivo's; de belangrijkste beslissingen die de burgers direkt raken worden niet door de gemeentelijke overheid, maar door de hogere overheid — en met name de nationale — overheid genomen. Die bepalen ook de ruimte die de gemeente heeft voor eigen beleid. De verlening van kiesrecht beperkt tot het gemeentelijke nivo is daarmee een onvolledig recht.

Dat er evenzeer belangrijke beslissingen die de buitenlanders evenzeer raken als Nederlanders genomen worden op de hogere nivo's onderkende ook de regering. Toch bleef ze daar — gesteund door een meerderheid van de Tweede Kamer — vasthouden aan de nauwe band met de nationaliteit. Essentieel vond men dat de Tweede Kamer zich ondermeer bezig houdt met buitenlandse politiek. Dus ook met de relaties met de geboortelanden van niet-Nederlandse-ingezetenen. Dat kan leiden tot beïnvloeding. En het kan de vreemdeling in een moeilijke positie brengen. Aldus de officiële discussie.

Ik vind deze argumentatie weinig overtuigend. Op vele wijzen hebben buitenlandse personen en instanties invloed op ons buitenlands beleid (staten, internationale organisaties en individuen buiten Nederland). Binnen Nederland kunnen buitenlanders middels buitenparlementaire activiteiten invloed op delen van het buitenlands beleid uitoefenen. Op deelterreinen is dat wellicht effectiever dan het uitbrengen van één stem.

Hiertegenover staat dat enkele honderdduizenden geen enkele rol spelen bij het samenstellen en funktioneren van de Tweede Kamer en enkele andere organen. En dat terwijl zij — in vele opzichten in achterstandsposities — juist erg afhankelijk zijn van het werk van die organen. In dat licht bezien worden de genoemde argumenten tegen kiesrecht op alle nivo's vederlicht.

Appel en kers

Het onlangs ingediende wetsontwerp (tot wijziging van onder andere kies- en gemeentewet) geeft bovendien nog een flinke beperking van het aantal buitenlanders die kiesrecht krijgen.³ Het voorgestelde criterium is dat men minimaal vijf jaar in een Nederlands bevolkingsregister ingeschreven moet staan. De argumentatie daarvoor rammelt. Het sluit niet aan bij de bij de grondwetswijziging wel gekonstateerde ontwikkelingen in een aantal ons omringende landen; was dit wel gebeurd, dan zou een termijn van drie jaar voor de hand gelegen hebben (of een duidelijke motivatie waarom daarvan afgeweken wordt).

Ik licht hieronder — in de volgorde van de memorie van toelichting — enkele argumenten van de regering door:

— 'na 5 jaar is er in het algemeen een voldoende sterke binding met de Nederlandse samenleving': deze grens wordt niet onderbouwd. Er had evengoed 1 of 3 kunnen

staan. Een grens die relevant is voor de binding met de Nederlandse samenleving aangeven lijkt mij ook ondoenlijk: voor de één 3 weken, bij de ander zal die binding nooit komen. Een wetgever kan en mag mijns inziens niet met dit soort (vage) criteria werken.

— ‘na 5 jaar heeft men een hele zittingsperiode van de gemeenteraad meegemaakt’: hier wordt een appel met een kers vergeleken. Kriterium is niet dat men 5 jaar in de gemeente waar men het kiesrecht uitbrengt heeft gewoond, maar in Nederland. Dat kan (grotendeels of geheel) een andere gemeente zijn, dan die waar men woont tijdens de verkiezingen. De gemeenteraad van Ermelo is niet te vergelijken met die van Amsterdam. Bovendien geldt dit criterium ook niet voor Nederlanders (die bij verkiezingen vlak na verhuizing ook niet of nauwelijks weten hoe de gemeentepolitiek in hun nieuwe woonplaats in elkaar zit).

— ‘aanknopingspunt is onder meer de termijn waarna naturalisatie mogelijk is’: naturalisatie is in feite een definitieve keuze voor Nederland; dus een verdergaande stap, een finale breuk met het geboorteland. De staatskommissie geeft in haar beschouwingen aan dat belangen bij het werk van de gemeenteraad evenzeer gelden voor buitenlanders, ongeacht hun verblijfsduur, als voor Nederlanders. Kortom: het belang bij kiesrecht wordt eerder bereikt dan het moment waarop (denken over) naturalisatie reëel wordt. Dat betekent mijns inziens dat de termijn voor kiesrechtverlaging veel korter moet zijn dan vijf jaar.

Er zijn enkele argumenten die de regering gebruikt ter verdediging van de vijf-jaarstermijn, die ze vervolgens — op dezelfde pagina van de memorie van toelichting — weer onderuit haalt:

— ‘5 jaar sluit aan bij het verlenen van de vergunning tot vestiging’: op zich al geen sterk argument, na de beschouwingen van de kommissie Cals/Donner. Maar er wordt vervolgens weer van af geweken door in de konkrete toepassing een ander criterium voor het bepalen van die 5 jaar in te voeren:

- voor het beoordelen of men in aanmerking komt voor een vergunning tot vestiging wordt de administratie van de vreemdelingenpolitie als uitgangspunt genomen. Daarbij kan de termijn niet alleen bereikt worden bij 5 jaar legaal verblijf, maar ook bij legaal verblijf voorafgegaan door illegaal verblijf dat samen de 5 jaar haalt;
- voor het beoordelen of men in aanmerking komt voor kiesrecht moet sprake zijn van een onafgebroken periode van 5 jaar voorafgaande aan de dag der kandidaatstelling in enige bevolkingsregister in Nederland opgenomen zijn (respektievelijk voor passief kiesrecht te rekenen vanaf de dag met ingang waarvan men zitting heeft in de raad).

Verschilpunten zijn dus:

— legaal versus legaal en illegaal verblijf samen

— twee registers, waar men niet steeds op hetzelfde moment is ingeschreven

Ik vrees dat dit in de praktijk tot gevolg heeft dat mensen die hier meer dan vijf jaar wonen geen gebruik van het kiesrecht kunnen maken.

— ‘een verschillende termijn voor passief en actief kiesrecht is ongewenst’: maar vervolgens worden twee peildata genomen. In de praktijk betekent dit dat iemand die op de dag der kandidaatstelling nog geen vijf jaar in Nederland was geen actief, maar wel passief kiesrecht heeft en op het moment van installatie, respektievelijk halverwege de zittingsperiode lid van de gemeenteraad zou kunnen worden zonder zelf te hebben kunnen stemmen.

Een andere bedenkelijke zaak is dat het wetsontwerp (als het in deze vorm wet wordt) een koppeling tussen de registers van de vreemdelingenpolitie en van de afdeling bevolking tot stand brengt. De plaatselijke politie wordt verplicht gegevens

die nodig zijn voor het bepalen wie in aanmerking komt voor het kiesrecht te verstrekken aan de plaatselijke overheid. Deze koppeling van bestanden kan echter ook voor andere doeleinden gebruikt worden. Als men andere doeleinden wenst (waar ik op diverse gronden mordikus tegen ben) dient men daar een wettelijke basis aan te geven; zolang gegevens die voor een bepaald doel gegeven zijn voor andere doelen gebruikt worden is er sprake van gebruiken van bevoegdheden voor doelen waarvoor ze niet zijn verleend. Dat is in een rechtsstaat een uiterst ongewenste ontwikkeling. Genoemde bezwaren kunnen opgevangen worden door principieel te kiezen voor kiesrecht voor iedereen van 18 jaar en ouder die ingeschreven staat in het bevolkingsregister op de dag van kandidaatstelling. Dat heeft bovendien het voordeel dat niet opnieuw onderscheid tussen groepen buitenlanders aangebracht wordt. Het is immers aan de overheid om voorop te lopen in het werken aan het geven van gelijke rechten aan iedereen die in Nederland woont.

Aan de slag

De behandeling van het genoemde wetsontwerp zal nog wel enige tijd vergen. Zolang kunnen we niet wachten met het voorbereiden van de deelname van niet-Nederlandse-ingezetenen aan de raadsverkiezingen van maart 1986. Dat moment lijkt nog ver weg; het is nog maar één jaar en dat is gezien het vele werk dat er voor verzet moet worden een uiterst korte termijn. Aan de slag dus.

Om te beginnen is er behoefte aan voorlichting:

a. Deels algemene informatie over de Nederlandse politiek, het functioneren van de gemeente en de gang van zaken bij verkiezingen. Het gaat daarbij allereerst om het verschaffen van heel elementaire informatie. Daarbij moet uitgegaan worden van de kennis en de ervaringen van de niet-Nederlandse-ingezetenen. Dat houdt onder andere in dat heel elementaire informatie over het functioneren van de gemeente gegeven moet worden. Voor ons is een Nederlandse gemeente een heel gewoon verschijnsel, voor buitenlanders ligt dat anders: in Suriname kent men bijvoorbeeld geen gemeenten, in Turkije en Marokko hebben gemeenten een heel andere functie. Dat is de basis waarop informatie gegeven moet worden. In hoofdlijnen moet verteld worden welke bevoegdheden en taken een gemeente heeft, welke organen er zijn om daaraan vorm te geven en hoe die werken. Ook is behoefte aan voorlichting over de gang van zaken bij de verkiezingen: heel praktische zaken over hoe je moet stemmen. Speciale aandacht verdient de geheime stemming. Voor Nederlanders zijn deze technische zaken zo vanzelfsprekend, dat we juist daarom op moeten letten dat ze bij voorlichting aan nieuwe, niet-Nederlandse kiezers niet vergeten worden.

b. Daarnaast is informatie over Nederlandse politieke partijen nodig: elke partij zal de kern van haar programma en haar optreden aan de buitenlanders in de eigen gemeente moeten presenteren.

De algemene informatie is een taak van de overheid, met name zie ik daarbij een taak voor de gemeente. Dat kan door eigen initiatieven, maar ook door het (financieel) steunen van plannen van particuliere organisaties. Raadsleden moeten aandringen op gemeentelijke initiatieven en zonodig met eigen voorstellen komen. Als de gemeenteraad niet tot actie overgaat, dienen PPR-actiecentra — samen met zelforganisaties en andere partijen — buiten de gemeentelijke organen om initiatieven te nemen.

De regering werkt op dit moment aan een voorlichtingskampanje. Daarin wordt vooral algemene informatie over het functioneren van de gemeenten gegeven. Het materiaal is ook bestemd voor de deelnemende partijen. Voor deze voorlichting is drie miljoen uitgetrokken. Dit hele bedrag wordt door de regering opgemaakt. (Voor de controle van de verblijfstijd is vier miljoen uitgetrokken; het is maar waar je je prioriteiten legt.)

De partij-informatie is een zaak voor de partijen zelf. Deze is uiterst 'gemeente-gebonden'. De invulling ervan is van vele plaatselijke omstandigheden afhankelijk, zoals:

- de in de gemeente aanwezige taal-groepen (en dat is nog iets anders dan de aanwezige nationaliteiten);
- de problemen die in de gemeente spelen, deze bepalen de onderwerpen, die speciale aandacht vragen en de wijze waarop dat moet gebeuren;
- de wijze van deelnemen aan de raadsverkiezingen: alleen of in een combinatie. Het lijkt mij weinig zinvol om eigen PPR-informatie te geven in een gemeente waar de PPR in een combinatie meedoet. Dat betekent immers het verschil tussen PPR en combinatie uitleggen en dat is (onnodig) om moeilijkheden vragen.

Dit zware aksent op de aktiecentra betekent dat de landelijke partij-organen slechts een ondersteunende taak achter de schermen kunnen vervullen:

- het geven van advies, met name over algemene (niet-plaatsgebonden) punten;
- het leveren van enkele basisteksten in verschillende talen;
- het scheppen van kommunikatiekanalen: ik denk daarbij vooral aan het bij elkaar brengen van aktiecentra in vergelijkbare posities (zelfde problemen binnen de gemeente, zelfde samenwerkingsverband).

Een speciaal aspekt betreft de vorm van de voorlichting. Op twee punten wijken de niet-Nederlandse-kiezers af van de meeste Nederlanders: een deel van deze nieuwe kiezersgroep verstaat geen of weinig Nederlands; en het percentage analfabeten is veel hoger dan bij de Nederlandse kiezers. Dat stelt eisen aan de voorlichting. Allereerst dat er voorgelicht moet worden in de eigen taal. De belangrijkste stukken zullen dus vertaald moeten worden. Verder moet naast gedrukte tekst ook van andere manieren van kommuniseren gebruik gemaakt worden. De middelen om informatie over te brengen zijn velen: denk bijvoorbeeld aan (lokale) omroep, affiches en video. Per nationaliteit/taalgroep zijn de mogelijkheden anders. Ter illustratie:

- onder Turken en Marokkanen zijn de Paspoort-televisie-uitzendingen populair, bij de overige nationaliteiten ligt dat programma minder goed;
- lokale omroep (inklusief piraten) zijn in vrijwel alle groepen populair.

Een voorlichtingsbeleid kan hierop inspelen. Het rapport 'Minderheden meer toekomst'⁴ gaat hier uitgebreid op in.

Voorlichting zal met name gegeven moeten worden op plaatsen waar veel mensen uit één taalgroep komen. Het hierboven genoemde rapport raadt af om ambassades en moskeeën in te schakelen. Wel geschikt zijn bijvoorbeeld de eigen verenigingen en kantoren van (welzijns-)instellingen waar veel buitenlandse cliënten/bezoekers komen. Op zulke plaatsen is een hoog bereik te verwachten en lonen uitgaven dus het meest. Voor het gebruik van lokale omroep pleit dat het gezien het bereik weinig kost en bovendien bij de mensen 'thuis komt'.

Partijwerk

Naast voorlichting is het — zelfs los van de kiesrechtverlening — hard nodig de participatie van buitenlanders bij het partijwerk te vergroten. Buitenlanders kunnen al sinds jaren lid van de PPR worden. Het aantal leden uit deze groep is echter bedroevend laag. Om buitenlanders te betrekken bij partij-aktiviteiten is lidmaatschap echter niet persé nodig. Ook voor het leveren van inbreng door niet-leden zijn vormen te vinden. Hieronder doe ik een aantal suggesties, variërend van ad-hoc tot intensieve participatie. Plaatselijke omstandigheden moeten bepalen wat mogelijk is. De opsomming pretendeert niet volledig te zijn en bovendien sluiten de verschillende vormen elkaar niet altijd uit (en hebben meerdere vormen naast elkaar zelfs duidelijk voordelen).

STUDIEDAG ARBEIDSETHOS

VRAGEN ROND HET RECHT OP/DE Plicht TOT ARBEID

In het kader van het discussieproject 'WERK' organiseert de SRV op 20 april, in samenwerking met de STUDIESTICHTING, een studiedag over de vragen rond het recht op/de plicht tot arbeid.

Programma:

- 10.00 uur — Aankomst en koffie.
- 10.30 uur — Opening en organisatorische mededelingen.
- 10.45 uur — Inleiding door de heer H. Hoefnagels S.J., hoogleraar normatieve maatschappijleer Katholieke Universiteit in Nijmegen.
- 11.30 uur — Koffiepauze.
- 11.45 uur — Inleiding door Leo Bosland, kleinschaligheidsadviseur bij het woon/werkproject 'De Refter' in Nijmegen.
- 12.30 uur — Lunchpauze.
- 13.30 uur — Discussie in kleine groepen.
- 15.00 uur — Plenaire discussie met de inleiders en Anneke van 't Hull, medewerkster van de Studiestichting en lid van de commissie discussieproject 'WERK'.
- 16.30 uur — Afsluiting.

De studiedag wordt voorgezeten door Klaas-Wybo van der Hoek, vice-voorzitter van de PPR.

Plaats: Utrecht.

Kosten: f 10,-.

Voor opgave en informatie: SRV, Singel 277, 1012 WG Amsterdam, tel.: 020 - 256046.

De eerste stap:

1. Bestuur en fractie in het actiecentrum voeren op ad-hoc basis één of meerdere gesprekken met buitenlanders over konkrete zaken die buitenlanders direkt raken. Dit hoeft zeker niet beperkt te blijven tot minderhedenbeleid in de enge zin des woords.
2. Er vinden ad-hoc gesprekken plaats om met buitenlanders over het verkiezingsprogramma te praten. Zij kunnen op deze wijze meepraten over de inhoud van het programma op de voor hen relevante onderdelen en daarbij voorstellen doen. In deze vorm is het inspraak: de opstellers horen betrokkenen, hun ideeën worden verwerkt in het verkiezingsprogramma, maar de ledenvergadering blijft het orgaan dat de definitieve tekst van het programma vaststelt.
3. Er komt een gestructureerd overleg tussen de PPR en organisaties van buitenlanders (met als verdergaande variant: tussen — een aantal — partijen en buitenlanders). Dit is een platform met een zekere continuïteit en de mogelijkheid elkaar op het niet nakomen van toezeggingen aan te spreken.

Voor deze voorstellen hoeft nog geen sprake te zijn van een partijlidmaatschap. Daaraan valt wel te denken als:

4. Buitenlanders meedoen in de 'werkgroep buitenlanders' van het actiecentrum. Zo wordt voorkomen dat Nederlanders over de buitenlanders gaan beslissen zonder dat zij er zelf invloed op hebben. Helaas gebeurt dat — ook binnen linkse organisaties — nu nog te vaak.

Lidmaatschap is zeker nodig bij de volgende vormen van betrokkenheid, omdat die een beslissende stem geven.

5. Buitenlanders gaan deelnemen in de besluitvormende organen van de partij: algemene ledenvergadering en besturen. Hun invloed blijft dan niet meer beperkt tot het minderhedenbeleid, maar bestrijkt het hele terrein waarop de partij actief is.

6. Buitenlanders worden lid van de steunfractie. Het heeft meerdere functies:

- zelf dicht bij het vuur meepraten over de eigen positie;
- invloed hebben op het hele fractiebeleid;
- en het kan een opstapje naar een raadszetel op een later moment zijn.

Ik denk dat dit een heel belangrijke mogelijkheid van participeren is. Zeker binnen kleine partijen, waar het aantal te verdelen raadszetels beperkt is, waardoor de kans op buitenlanders in de gemeenteraad klein wordt.

7. Buitenlanders komen op verkiesbare plaatsen en worden raadslid en eventueel wethouder. Vanuit het kader van dit artikel bezien is dit de vergaandste vorm van participatie in de gemeentepolitiek.

Nog enkele opmerkingen over buitenlanders op PPR-lijsten. Ik vind dat ook voor hen alle eisen die aan Nederlandse kandidaten gesteld worden moeten gelden, namelijk:

- lid zijn van de partij, op het moment dat de ledenvergadering de kandidatenlijst vaststelt;
- het volledige partij-programma onderschrijven (natuurlijk mogen er op onderdelen voorbehouden gemaakt worden, het actiecentrum is dan vrij die al dan niet te aksepteren en de kandidaat al of niet op de lijst te zetten);
- (bij een verkiesbare plaats) 'breed' inzetbaar zijn, omdat in de kleine fracties die wij doorgaans hebben duizendpoten gevraagd worden.

Wel vind ik, dat er ruimte moet zijn voor een eigen manier van campagne voeren, aansluitend bij tradities in het geboorteland van de kandidaat. Daar is veel meer sprake van een personen- dan van een partij-campagne. In de praktijk zal een goed evenwicht gezocht moeten worden.

BERT WILLEMSEN

1. *Eindrapport staatskommissie Cals/Donner*, p. 299.

2. *Bijlage handelingen Tweede Kamer, 1976-1977*, 13.991, nr. 6, p. 2.

3. *Bijlage handelingen Tweede Kamer, 1984-1985*, 18.619, nrs. 1-3, zie voor argumentatie van de 5 jaar-termijn met name pag. 10.

4. *Minderheden meer toekomst, rapport van de commissie kiesrecht niet-Nederlandse ingezetenen*.

*Bram van Ojik is eindredacteur van de Radikalenkrant en persoonlijk medewerker van europarlementariër Herman Verbeek.
Theo Ruyter is medewerker bij de Tweede Kamerfractie van de PPR.*

De Derde Wereld en wij HET VERZWEGEN DILEMMA

Tijdens de behandeling van de begroting van economische zaken in 1976 sprak het toenmalige PPR-kamerlid Leo Jansen, naar aanleiding van de nota selectieve groei over het voorgestelde industriebeleid: "Kenwoorden in dit verband zijn: hogere export, kennisindustrie, hoge toegevoegde waarde. We halen naar ons toe inkomen, kennis en macht en dat is regelrecht in strijd met de doelstellingen, die wij ten aanzien van de Derde Wereld hanteren. (...). Er ligt hier een dilemma waar wij nog niet uit zijn."

In 1973 stelde het kabinet-Den Uyl zich in zijn regeringsverklaring, nadrukkelijker dan zijn voorgangers, op het standpunt dat ontwikkelingssamenwerking niet apart staat, maar een wezenlijk onderdeel vormt van het totale regeringsbeleid. Dit standpunt kwam in het bijzonder tot uiting in het 'facettenbeleid', zoals dat in 1976 werd neergelegd in de lang voorbereide nota *Selectieve Groei van de toenmalige minister van economische zaken Lubbers*. De beoogde selectiviteit zou volgens deze nota bevorderd worden door speciale aandacht voor vier facetten: de belangen van milieubehoud, ruimtelijke ordening, zuinig beheer van grondstoffen en energie 'alsmede de zorg voor een internationale arbeidsverdeling met betere kansen voor de ontwikkelingslanden' (p. 30).

In beide nu volgende artikelen willen we nagaan in hoeverre er in het economisch beleid in Nederland daadwerkelijk met deze 'betere kansen voor ontwikkelingslanden' rekening is gehouden.

Onder het kabinet-Den Uyl werd een beleidsinstrument in het leven geroepen om op nationaal nivo gestalte te geven aan de zogenaamde 'herstructurering met een ontwikkelingsdimensie'. De ministers Pronk en Lubbers van het genoemde kabinet brachten over dit onderwerp twee nota's uit. Sindsdien is er weinig meer vernomen. Zoals we in het hiernavolgende zullen beschrijven heeft de herstructurering met ontwikkelingsdimensie nooit gewerkt. Nu we ruim tien jaar verder zijn is de notie zelfs volledig uit het politieke jargon verdwenen. Exportbevordering en de belangen van de Nederlandse werkgelegenheid zijn het ontwikkelingsbelang van de Derde Wereld volledig gaan overschaduwen. Dat heeft natuurlijk alles te maken met de economische crisis en de daaruit voortvloeiende problematiek dicht bij huis. Een her-

struktureringsbeleid dat juist ook met deze problemen rekening zou houden, bleek onmogelijk in een economische orde die toch in principe vrij moest blijven. De geringe financiële omvang van de herstruktureringspot is ons inziens dan ook een weerspiegeling van het ontbreken van de politieke bereidheid om op beslissende wijze sturend op te treden in een economie die door partikuliere ondernemingen wordt voortgestuwd.

Herstructurering met een ontwikkelingsdimensie kan in onze visie dus alleen worden beschouwd tegen de achtergrond van een inzicht in het gevoerde binnenlandse sociaal-economisch beleid en de effecten hiervan op ontwikkelingslanden.

Hierna gaan we eerst in op dit laatste. Daarna komt de herstructurering met ontwikkelingsdimensie — 'Het Potje van Pronk' — aan de orde.

Produktiestructuur

Het is typerend voor westerse regeringen dat ze in hun beleid volledig de nadruk leggen op de aanbodkant van de economie. Ook in Nederland worden ekonomen dikzich met de vraagzijde bezighouden nauwelijks serieus genomen. Het 'nieuwjaars artikel' van sekretaris-generaal W. Rutten van het ministerie van economische zaken voor Economisch-Statistische Berichten (ESB) in het begin van dit jaar was wat dit betreft een teken aan de wand. Kostenbeheersing is het instrument bij uitstek in de slag om de markten en aangezien vrijwel alle westerse regeringen een zelfde beleid van loonmatiging voeren, zijn de markten in het Westen vanzelfsprekend al snel verzadigd. Vandaar dat de westerse producenten zich en masse stortten op de markten in de (rijkere) ontwikkelingslanden.

Sinds enkele jaren houden aanbodekonomen zich niet alleen bezig met de produktiekosten, maar ook met de produktiestructuur. De jaren zeventig verliepen voor de industriële produktie in Nederland desastreus: de produktie stagneerde, er was geen vraag naar Nederlandse goederen, er werd niet langer geïnvesteerd en de werkloosheid steeg tot ongekende hoogten. In 1980 luidde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) de alarmbel met zijn rapport Plaats En Toekomst Van De Nederlandse Industrie, dat nog steeds geldt als het vlaggeschip van de Nederlandse aanbodeconomie.

De industrialisatie sinds de tweede wereldoorlog wordt in het rapport als volgt getypeerd:

- een sterke specialisatie in de richting van elektrotechniek, voedings- en genotmiddelen en 'basisprodukten' (chemie, staal, olieprodukten);
- relatief hoge kapitaalintensiteit (lage kapitaalkosten), relatief hoog energieverbruik en gebruik van hooggeschoolde arbeidskrachten en produktietechnieken waaraan veel onderzoek is voorafgegaan;
- een vooraanstaande plaats voor multinationale ondernemingen;
- een relatief sterke gerichtheid op de export als gevolg van ligging en infrastructuur.

Bijgaande tabel over de goederenuitvoer illustreert het door de WRR aangegeven specialisatiepatroon. Opvallend is ook de sterke positie van de landbouw, zowel als autonome exporteur als als toeleverancier voor de voedings- en genotmiddelenindustrie.

De jaren zeventig tonen voor de Nederlandse industrie een afnemend concurrentievermogen. In de eerste helft van het decennium valt vooral het afzetverlies op de markten van andere industrielanden ('DC' in onderstaande tabel) op. Op de markten van ontwikkelingslanden ('LDC') wist de Nederlandse producent zich nog aardig te handhaven. Op de binnenlandse markt legde men het structureel af tegen buitenlandse concurrenten, vooral uit (westerse) industrielanden. De sectoren met de

Tabel 1. De goederenuitvoer, in lopende prijzen

	Nederland			7 EG landen, totaal ²		
	aandelen			aandelen		
	1970	1973	1977	1970	1973	1977
Landbouw	9,5	9,2	8,6	4,1	4,4	3,7
Energie ¹	10,8	13,1	18,3	3,8	4,2	5,9
Basismetaal	8,9	8,9	8,1	14,4	13,9	12,1
Chemie	17,0	17,0	17,2	13,8	14,3	14,3
Metaalproducten	8,2	8,2	8,7	18,7	17,5	18,4
Elektrotechniek	12,0	10,5	11,1	11,9	11,6	11,8
Transportmiddelen	4,4	4,9	4,0	12,4	12,6	13,0
Voeding en genot	18,2	16,9	15,9	7,3	8,2	7,8
Textiel, kleding, leder	6,7	6,2	4,5	8,4	8,2	7,2
Papier	2,9	2,6	2,2	2,2	2,1	2,0
Andere	1,4	1,5	1,5	3,0	3,0	3,2
Industrie	79,7	77,7	73,1	92,0	91,5	90,2
Totaal	100	100	100	100	100	100

1. Inklusief aardolieproducten.

2. Duitsland, Frankrijk, Italië, Verenigd Koninkrijk, Nederland, België en Denemarken.

Bron: Bericht der Sachverständigen­gruppe "Sectorale Analyses", juli 1979 (Commissie van de Europese Gemeenschappen).

Bron: Centrum voor ontwikkelings­programmering, Erasmus Universiteit Rotterdam, Comparant voordeel en de Nederlandse industrie.

WRR, "Voorstudies en achtergronden", Den Haag 1980.

oudste produktietechnieken (en de meeste werknemers) werden het eerst door de concurrentie getroffen: textiel-, kleding- en schoenenindustrie. Ook de productie van transportmiddelen en elektronika kwam onder druk te staan. Vele bedrijven verplaatsten arbeidsintensieve takken van de productie naar elders, landen met lagere lonen, en leverden zodoende een bijdrage aan de snel oplopende werkloosheid.

Negatieve trend

Het Centrum Voor Ontwikkelings­programmering waagde zich in 1980 aan een aantal voorspellingen, die een voortzetting van de negatieve trend laten zien:

- toenemende importpenetratie, zodat in 1986 51 procent van de industrie­produkten uit het buitenland afkomstig zal zijn (46% uit industrie- en 5% uit ontwikkelings­landen);
- voor textiel, kleding, leder en schoenen ongeveer 80% markt­penetratie in 1986 en een sneller dan gemiddelde penetratie in de sectoren metaal­producten en machines en de elektrotechnische industrie;
- teruglopend concurrentievermogen van de Nederlandse industrie in de periode 1978-1986, dat wil zeggen 3,5% minder productie in 1986 (gelijk aan 43.000 mensen­jaren), welk verlies grotendeels wordt geleden op de binnenlandse markt en in de handel met andere industrielanden;
- verlies van werkgelegenheid wat de handel met ontwikkelings­landen betreft vooral in de sectoren textiel, kleding, leder en schoeisel en wat de handel met industrie-

Tabel 2. Konkurrentievermogen van de Nederlandse industrie 1970-1978

	Procentuele afzetresultaten in percentages					
	1970 - 1974			1974 - 1978		
	LDC	DC	Totaal	LDC	DC	Totaal
Binnenlandse markt	-0,5	-3,0	-3,5	-1,0	-1,5	-2,5
Buitenlandse markt	+0,7	-6,0	-6,7	+1,1	-2,0	-0,9
Totaal	+0,2	-3,0	-3,2	+0,1	-3,5	-3,4
	Werkgelegenheidseffekten (in mensjaren)					
Binnenlandse markt	-10 000	-35 000	-45 000	-12 000	-17 000	-29 000
Buitenlandse markt	+ 5 000	+49 000	+54 000	+ 8 000	-20 000	-12 000
Totaal	- 5 000	+14 000	+ 9 000	- 4 000	-37 000	-41 000

Bron: Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering, Erasmus Universiteit Rotterdam, 'Marktpenetratie en concurrentievermogen van de Nederlandse industrie: 1970-1986'. WRR, serie 'Voorstudies en achtergronden', Den Haag 1980.

landen betreft vooral in de sectoren voedingsmiddelen (overige produkten), textiel, kleding, chemie, metaalprodukten en machines, elektrotechnische industrie en transportmiddelen.

Als reactie op al deze kommer en kwel bepleitte de WRR een nieuw, offensief structuurbeleid. De industriële structuur zou op grond daarvan moeten voldoen aan de eisen grotere veelzijdigheid, vernieuwing van het produktenpakket en een grotere nadruk op produktdifferentiatie en niet-prijs-elementen. Per sektor brak de Raad een lans voor een opwaardering van de intermediaire sektor (aardolie, chemie, staal) in de richting van meer geavanceerde, onderzoekintensieve productie, voor een versterking van de *equipment*-sektor (machine- en apparatenbouw, elektrotechniek, instrumenten), waar vooral in nieuwere, meer kleinschalige automatiseringstechnieken mogelijkheden zouden liggen, en voor een 'revitalisering' van de 'gevoelige', relatief arbeidsintensieve bedrijfstakken, waar vooral in de sfeer van marketing en management verbeteringen mogelijk geacht werden.

Kommissie-Wagner

De WRR stelde voor onafhankelijke deskundigen te belasten met de uitwerking van het door hem geschetste industriebeleid. Dit leidde tot de instelling van de Kommissie-Wagner, genoemd naar haar voorzitter, en de Voortgangskommissie voor het Industriebeleid (VIB), eveneens onder het voorzitterschap van Wagner. In Een Nieuw Industrieel Elan (1981) en in vier Verslagen Van Werkzaamheden werden vervolgens de uit de VS overgewaarde principes van de aanbodeconomie in beleidsaanbevelingen omgezet. Verstarring op de arbeidsmarkt moest worden teruggedrongen, energie- en milieubelangen moesten meer worden afgewogen tegen het belang van de konkurrentiepositie, automatische koppelingen zoals de prijskompensatie konden beter worden afgeschaft. Over de internationale arbeidsverdeling en de rol van ontwikkelingslanden daarin werd gewoon gezweven.

'De tweede commissie-Wagner heeft in hoge mate bijgedragen aan de totstandkoming van een brede overeenstemming over het te voeren beleid,' aldus minister Van Aardenne in de memorie van toelichting bij zijn begroting voor 1985. Dat is een terechte konstatering. Liberalen en behoudende christen-demokraten kunnen zich uitstekend in de aanbevelingen vinden, maar ook binnen links is de steun groot. In het rapport *Om Een Werkbare Toekomst van de PvdA's* Van Kemenade, Wöltgens en Ritzen (1984) werd bijvoorbeeld vastgesteld dat het aanpassingsvermogen van het bedrijfsleven en de daarmee samenhangende instituties 'buitengewoon gering' geworden is. De industriële structuur is volgens deze sociaal-demokraten verstarde en ongeschikt geworden. Ze bepleitten een specialisatie in produkten en diensten met een hoge toegevoegde waarde en noemden informatie-technologie en biotechnologie als mogelijke speerpunten. Daarnaast werden ook infrastrukturele bedrijvigheid en milieutechnologie als kansrijke sectoren aangewezen.

Het rapport van de drie ademt sterk de geest van exportdrang en van het streven kennis (en dus ook macht en inkomen) binnen de Nederlandse grenzen te halen en te houden: 'Juist voor een land als Nederland, dat niet of nauwelijks over eigen grondstoffen beschikt en zijn positie in de internationale markt dan ook voornamelijk moet ontlenen aan een geavanceerde, hoogwaardige en kennisintensieve industriële en dienstensektor, is een hoge mate van eigen kennisproduktie en dus een sterk stelsel van speur- en ontwikkelingswerk van essentieel belang.' Het dilemma van Leo Jansen uit de inleiding lijkt voor hen niet te bestaan of hebben zij het gewoon 'opgelost'?

Ook de PSP zit min of meer op dezelfde lijn. In de nota *Socialistisch Elan* van 1982 werd de aanbodeconomie van Wagner wel krachtig van de hand gewezen, maar kwam tegelijkertijd tot uiting dat men een grote sympathie had voor het rapport van de WRR over de Nederlandse industrie. Ook deze nota bepleitte de bevordering van activiteiten met een hoge scholings- en onderzoekgraad en de overschakeling op hoogwaardige produkten en produktiemethoden. Daarnaast moesten bijvoorbeeld de konfektie-, meubel- en schoenenindustrie zich gaan toeleggen op 'gespecialiseerde en modegevoelige kwaliteitsprodukten' (p. 21).

Handelsbeleid

Kenmerkend voor het huidige economische beleid is een verdergaande overlapping van handels- en industriebeleid. De twee beleidsonderdelen zijn gezamenlijk ingepast in hetzelfde brede kader van een makro-economisch herstelbeleid gericht op kostenmatiging. Staatssecretaris Dik van exportbevordering, de latere adviseur van minister Schoo, schreef in 1982 in de exportnota van het kabinet-Van Agt II (met Den Uyl): 'Beperking van de kosten- en lastenstijging beschouwt de regering als een belangrijk onderdeel van een beleid gericht op versterking van de Nederlandse concurrentiepositie. In dit kader is het terugdringen van de kollektieve uitgaven essentieel (...).'

Vergroting van de export is een doel op zichzelf geworden, dat niet ter discussie staat. De exportnota van Dik c.s. stelde daaromtrent: 'Door de toenemende internationalisatie en specialisatie van het economisch proces zullen landen als Nederland, die een relatief kleine thuismarkt kennen, tot een grotere exportprestatie worden *gedwongen* als compensatie voor de op diverse terreinen *onvermijdelijk* toenemende invoerpenetratie, met name ook door de toenemende exportkapaciteit van de landen van de Derde Wereld.' (Cursivering van de auteurs).

Kabinetten van verschillende signatuur hebben zich de afgelopen jaren in internationaal overleg, althans in theorie, steeds weer grote voorstanders getoond van een zo vrij mogelijk verkeer van goederen en diensten in de wereld. Geen handelsbelemmeringen dus, is de leus, en de industriepolitiek moet op deze gedachte van vrijhan-

del worden afgestemd. Zo antwoordde Van Aardenne het afgelopen jaar op vragen van het Kamerlid Herfkens: 'Bij het Europese industriebeleid is de laatste tijd in toenemende mate de nadruk komen te liggen op nieuwe produkten en sectoren, waarbij onderzoek en ontwikkeling alsmede innovatie een centrale rol spelen. Deze verschuiving van het zwaartepunt vloeit onder meer voort uit het besef dat de opkomst van nieuwe industrielanden met overwegend lage lonen uiteindelijk slechts beantwoord kan worden met een politiek van positieve aanpassing en niet met defensieve maatregelen ten behoeve van oude industrieën. Nederland onderschrijft deze benadering ten volle.'

Deze positieve aanpassing krijgt vorm in een industriebeleid met de volgende drie hoofdlijnen (Memorie van toelichting bij begroting van economische zaken 1985):

1. Het scheppen van voorwaarden voor 'het ondernemen', overeenkomstig de adviezen van Wagner e.s. De wettelijke voorschriften op de arbeidsmarkt zijn verminderd, er ligt minder nadruk op koppelingen en indexeringen en er is een aantal fiscale maatregelen getroffen met als resultaat een forse lastenverlichting voor het bedrijfsleven.

2. Nieuwe, kansrijke produktie en dienstverlening worden gestimuleerd. De overheid signaleert de nieuwe kansen, brengt samen met bedrijven de konkrete produktiemogelijkheden binnen een kansrijke sektor in beeld en helpt tenslotte door mee te delen in de financiële risico's en door investeringen financieel aantrekkelijk te maken.

3. Onderzoek en ontwikkeling moeten voor het bedrijfsleven aantrekkelijk worden. Daarom komt het ministerie met een Innovatiestimuleringsregeling (Instir) en een adviesregeling voor automatiserings- en informatietechnologieprojecten. Met subsidies worden onderzoekskosten van partikuliere bedrijven overgenomen door de overheid. Ook wordt samenwerking met universiteiten gepresenteerd als een konkrete klimaatverbetering. In dit verband wordt ook het belang van 'een klein aantal multinationale ondernemingen' onderstreept en meldt de minister dat hij ernaar streeft het vernieuwingsklimaat voor deze ondernemingen in Nederland te verbeteren.

Als aanvulling op het industriebeleid hecht de minister van economische zaken vooral waarde aan twee beleidsinstrumenten: exportpromotie en exportfinanciering. De promotie is vooral het werk van de Economische Voorlichtingsdienst (EVD). Die probeert de beeldvorming omtrent Nederland in het buitenland te verbeteren, legt kontakten ten behoeve van het Nederlandse bedrijfsleven in het buitenland en streeft verder ook naar een bundeling van bedrijven om zo gezamenlijk buitenlandse markten te kunnen bewerken. Er komt, zo is aangekondigd, een actieprogramma dat zich vooral richt op de door de tweede commissie-Wagner (VIB) genoemde terreinen: transitodiensten (vervoer en transport), landbouwwerktuigen en machines, vliegvelden, windenergie, off-shore installaties en diensten, kantoorssystemen, medische technologie en zo meer. Als geografische zwaartepunten worden beschouwd alle industrielanden en de groeiemarkten in het Midden-Oosten en het gebied van de Stille Oceaan.

Exportfinanciering is een instrument dat vooral wordt gehanteerd in de handelsrelaties met ontwikkelingslanden. In de Memorie wordt de markt voor kapitaalgoederen, aannemingswerken en ingenieurswerken bijvoorbeeld gekarakteriseerd als een 'kopersmarkt'. De concurrentie is er hevig en de belangrijkste afnemers — OPEC en andere ontwikkelingslanden — zitten in grote financiële nood. Daarom wordt er alles aan gedaan om de financieringsvoorwaarden zo gunstig mogelijk te maken. In dit kader past ook het omvangrijke gemengde-kredietenprogramma voor 'ontwikkelingsrelevante exporttransakties', waaruit op zachte voorwaarden leningen worden verstrekt ten laste van de begroting voor ontwikkelingssamenwerking, en het

Matching Fund van economische zaken zelf. Dit laatste fonds biedt de mogelijkheid van subsidies, als andere landen door middel van gunstige leningsvoorwaarden een betere uitgangspositie in de concurrentieslag hebben verworven.

Indicatoren

De gevolgen van het hiervoor geschetste handels- en industriebeleid voor Nederland zelf laten zich beschrijven aan de hand van de volgende standaard-indicatoren.

Productie. Tussen 1979 en 1982 is de omvang van het bruto binnenlands produkt in Nederland met gemiddeld een half procent gedaald. Voor de andere OESO-landen gold gemiddeld een jaarlijkse stijging van bijna een procent. Sinds 1983 herstelt de productie zich enigszins en voor 1984 en 1985 wordt een jaarlijkse groei van ruim 1% verwacht (Miljoenennota 1985, pp. 13 e.v.).

Investeringsen. Het volume van de bruto investeringen in vaste activa is tussen 1979 en 1982 met gemiddeld ruim 5% per jaar gedaald. Zo lag het bruto investeringsvolume in 1983 10 procent onder het nivo van 1970. In de rest van de rijke OESO-wereld lag dit volume 27% boven het nivo van 1970. Voor 1984 en 1985 wordt een herstel verwacht met 2% per jaar.

Export. Hier treedt een duidelijk herstel op. Tussen 1979 en 1982 bleef de groei beperkt tot bijna een procent per jaar. In 1983 groeide de afzet in het buitenland met bijna 5% en volgens de miljoenennota zal de groei de komende jaren op dat peil blijven.

Konsumptie. Als gevolg van de bezuinigingen van de opeenvolgende konservatieve kabinetten daalde de konsumptie tussen 1979 en 1982 met gemiddeld 0,8% per jaar. De afgelopen vier jaar bleef het volume van de konsumptie in Nederland ongeveer 10% achter bij dat in de andere rijke landen. In 1984 daalde de konsumptie opnieuw (met ¾%) en in 1985 wordt een bescheiden herstel verwacht.

Werkgelegenheid. Het bescheiden herstel van de investeringen leidt nauwelijks tot extra arbeidsplaatsen. Het herstel beperkt zich vooral tot de exportsector, waar de kapitaalintensiteit hoog en de behoefte aan werknemers evenredig laag is. De matigingspolitiek leidt bovendien tot een dalende vraag op de binnenlandse markt, zodat het scheppen van nieuwe werkgelegenheid in de binnenlandse sectoren een hachelijke zaak blijft. Onderstaande tabel toont het resulterend beeld voor de werkloosheid. De extreme verschillen met de overige rijke landen spreken voor zich.

Tabel 3. Werkloosheid (in % van de totale beroepsbevolking)

	gemiddeld		1980	1981	1982	1983	1984	1985
	1968-1973	1974-1979						
OESO-totaal	3,4	5,2	6,1	7,1	8,5	8,9	8½	8½
VS	4,6	6,7	7,0	7,5	9,5	9,6	7½	7½
OESO-Europa	3,4	5,4	6,8	8,5	9,8	10,5	11	11½
Nederland	1,7	4,2	6,3 ¹	9,2	12,4	15,0	15¾	16¼

1. Vanaf 1980 volgens nieuwe definitie. Voor 1980 betekende dit een verhoging met 1¼%-punt.
Bron: OESO, CBS, CPB.

Winsten. De opsomming van effecten zou onvolledig zijn zonder aandacht voor de ontwikkeling van de winsten. Juist hier mag het economische beleid van 'herstel' via de export succesvol worden genoemd. Illustratief is het winstverloop bij de vijf Nederlandse super-multinationals. De winst van Philips steeg alleen al de eerste negen maanden van 1984 met 117% ten opzichte van dezelfde periode in 1983, die van Shell steeg met 54% in die periode, die van AKZO verdubbelde (tot 570 miljoen),

die van Unilever steeg met 16% tot 1,5 miljard in die eerste negen maanden en zelfs de KLM boekte ruim 300 miljoen winst in de eerste helft van 1984.

We zien dus naast elkaar dalende koopkracht, extreem hoge werkloosheid en exorbitant hoge winsten voor de Nederlandse multinationals. Geen wonder dat de Sociaal-Economische Raad (SER) in 1984 in zijn advies voor het sociaal-economisch beleid op middellange termijn (1984-1987) waarschuwde voor het ontstaan van een zogenaamde duale economie, een bekend verschijnsel in de derde wereld maar hier min of meer nieuw. De SER wees in dat verband onder meer op het feit dat het internationaal economisch herstel onvoldoende doorwerkt in de nationale economie zodat de stijging van de werkloosheid daardoor niet definitief wordt omgebogen in een daling. Het herstel had volgens de Raad bij uitstek betrekking op kapitaalintensieve sectoren zoals de chemie, basismetaal en elektrotechniek. Een ander aspect is de kans op nieuwe beloningsverschillen, omdat het winstherstel in de exportsector ruimte biedt voor loonsverhogingen en de binnenlandse sectoren die niet kunnen betalen.

Internationale arbeidsverdeling

Op de achtergrond van het industrie- en handelsbeleid van de laatste jaren en de rapporten waarop dat is gebaseerd, speelt voortdurend de theorie van de optimale internationale arbeidsverdeling een rol. In deze arbeidsverdeling, ook wel getypeerd als het Heckscher-Olin theorema, gaat men ervan uit dat elk land zich moet specialiseren in die producties waarbij gebruik wordt gemaakt van de in een bepaald land relatief overvloedige produktiefactoren. Op basis van dit model — in Nederland populair gemaakt door Tinbergen en zijn 'leerlingen' Pronk en Emmerij — specialiseren ontwikkelingslanden zich in de export van minerale en agrarische grondstoffen en arbeidsintensieve produktieprocessen. Bewerking van grondstoffen en industriële produktie waarvoor hoogwaardige technologie en/of hooggeschoolde arbeid nodig is, kan volgens het theorema beter bij ons in de al langer geïndustrialiseerde landen plaatsvinden.

De logische uitkomst van deze theorie is een internationale arbeidsverdeling, waarin bestaande ongelijkheden worden bestendigd en versterkt: hoogwaardige produktie wordt gekonsentreerd in hoogwaardige industriële samenlevingen en onderontwikkelde produktietechnieken worden gebruikt in onderontwikkelde economieën. De handel die uit een dergelijk specialisatiepatroon voortvloeit wordt getypeerd door een stelsmatige 'ongelijke ruil'. Ontwikkelingslanden moeten dientengevolge steeds meer van hun producten exporteren om er een zelfde hoeveelheid producten (of diensten) uit het Westen voor terug te krijgen. In de rijke landen wordt de technologische voorsprong gekoesterd en wordt de toegevoegde waarde die daarop berust gebruikt om nieuw technologisch onderzoek te financieren. Afdaling tot de rang van zogenaamde derde wereldlanden wordt veelvuldig door allerlei beleidsmakers gehanteerd als een schrikbeeld om de samenleving het nieuwste van het nieuwste in bijvoorbeeld de informatika en de biotechnologie in de maak te splitsen.

Konklusies

Als we nu, in 1985 terugkijken naar de nota Selektieve Groei, dan is duidelijk dat van selektiviteit in het beleid niet veel meer te merken valt en dat het facettenbeleid van toen eigenlijk nooit behoorlijk uit de verf gekomen is. En wil men nog wel enigszins rekening houden met het milieu of het energieverbruik, dan is in ieder geval het facet ontwikkelingslanden volledig uitgeveegd. Zeker de grote politieke partijen, de PvdA inbegrepen, zijn het over de grote lijnen van het Nederlands industrie- en handelsbeleid eens en dat betekent dat het veiligstellen van de materiële voorsprong op de derde wereldlanden absolute prioriteit krijgt.

HET POTJE VAN PRONK

H

et meest concrete middel van het kabinet-Den Uyl om zijn facettenbeleid op het punt van de ontwikkelingslanden gestalte te geven was de begrotingspost voor de omschakeling van de produktie van Nederlandse bedrijven in verband met de produktie en uitvoer van ontwikkelingslanden. Aangezien deze post drukte op de begroting voor ontwikkelingssamenwerking — en waarschijnlijk ook omdat hij een symbool was voor de nobele (maar achteraf gezien tot mislukken gedoemde) intenties van Pronk c.s. — werd hij al gauw aangeduid als het 'potje van Pronk'.

In dit artikel worden de achtergronden en de ontwikkeling van dit specifieke stukje herstrukturingsbeleid geschetst en willen we vooral laten zien dat het stap voor stap is ontaard tot iets heel anders dan oorspronkelijk de bedoeling was. Dit ter illustratie van het artikel over het economisch structuurbeleid en de rol van ontwikkelingslanden in de internationale arbeidsverdeling.

Oorsprong

In 1971 brachten zowel de Nationale Raad van Advies inzake Hulpverlening aan Minder Ontwikkelde Landen (NAR) als de Sociaal-Economische Raad (SER) adviezen uit over de structuur van de Nederlandse economie in het kader van de internationale arbeidsverdeling. In die adviezen werd een beleid aanbevolen gericht op een 'optimale internationale arbeidsverdeling' op grond van de komparatieve kostenverschillen op internationaal nivo, maar een zogenaamd re-adaptatiefonds werd voorlopig afgewezen. Zo'n fonds zou volgens de adviesaanvraag 'financiële compensatie kunnen bieden aan bedrijven of streken, die bereid zijn hun produktiestructuur en afzetpatroon aan te passen, teneinde aan de ontwikkelingslanden grotere afzetmogelijkheden te bieden voor halffabrikaten en eindproducten uit deze landen'.

Nadat de regering-Den Uyl in 1973 al bij haar aantreden ontwikkelingssamenwerking had gepresenteerd als een wezenlijk onderdeel van haar totale beleid, ontwikkelde ze een aantal beleidsvoornemens met betrekking tot wat later kortweg werd aangeduid als 'herstructurering met een ontwikkelingsdimensie'. Deze voornemens werden neergelegd in een tweetal nota's, ondertekend door de ministers Lubbers en Pronk. De eerste werd 9 december 1974 naar de Tweede Kamer gestuurd onder de titel 'Nota Inzake De Herstructurering Van De Nederlandse Economie En De Ontwikkelingssamenwerking'. De tweede werd als aanvullende nota in november 1975 aan de Kamer gepresenteerd. De hoofdlijn van de eerste nota was dat men tegelijkertijd het belang van de Nederlandse economie wilde dienen en een bijdrage wilde leveren aan de ontplooiing van de economie van de ontwikkelingslanden. Daarbij ging men uit van de (althans in het Westen) gangbare opvattingen over internationale arbeidsverdeling, volgens welke staten zich zoveel mogelijk moeten specialiseren in de produktie van goederen waarvoor de omstandigheden in een land bij uitstek geschikt zijn. Dat betekende dan voor de geïndustrialiseerde landen specialisatie in kennis- en kapitaalintensieve produktie en voor de ontwikkelingslanden specialisatie in arbeidsintensieve produktie. Het ging volgens de nota 'zowel om de begeleiding van reeds plaatsvindende herstrukturingsprocessen als om een prospectief, anticiperend beleid'. Dit werd in de tweede nota uitgewerkt in een tiental 'kriteria', die gehanteerd zouden worden bij de toekenning van subsidies voor herstrukturingsprojecten uit de gelden voor ontwikkelingssamenwerking. Bij de uitvoering van deze

herstructurering met een ontwikkelingsdimensie werd een belangrijke rol toegekend aan de Nederlandse Herstructureringsmaatschappij (NEHEM) wat de Nederlandse kant betreft en aan de Financieringsmaatschappij Ontwikkelingslanden (FMO) wat de Derde Wereld-kant betreft. In verband hiermee werd een wetsontwerp voorbereid, waardoor de staat een meerderheidsaandeel in de FMO zou krijgen (51 procent).

Kort na de publikatie van deze twee nota's verscheen, in 1976, de Nota Inzake De Selektieve Groei ofwel de economische structuurnota van minister Lubbers. Daarin kwam 'een internationale arbeidsverdeling met betere kansen voor de ontwikkelingslanden' terug als een van de vier 'facetten', waarmee de regering rekening wilde houden in een beleid gericht op selektieve groei. De economie die de regering voor ogen stond werd in deze nota omschreven als 'een georiënteerde markteconomie', waarin beslissingen over de ontwikkeling van de economie grotendeels gedecentraliseerd genomen worden door afzonderlijke individuen en ondernemingen maar waarin de centrale overheid het algemene kader voor die ontwikkeling vaststelt.

Bijzondere commissie

Zoals gebruikelijk in het geval van nota's die van meer dan één ministerie afkomstig zijn, werd in de Tweede Kamer een bijzondere commissie voor de nota van Lubbers en Pronk van eind 1974 ingesteld onder voorzitterschap van de KVP'er Peijnenburg. Het enige duidelijk waarneembare wapenfeit van deze commissie is een mondeling overleg met de twee ministers, dat plaatsvond op 31 mei 1976. Op dat moment hadden op grond van die nota al enkele bedrijven steun gekregen: Bruynzeel in Zaan- dam (hout), Picus in Eindhoven (hout) en Vlisco in Helmond (textiel).

Aan het mondeling overleg namen vertegenwoordigers van zeven Kamerfrakties deel: ARP, CPN, SGP, PPR, KVP, PvdA en VVD. De reacties waren in het algemeen tamelijk positief. Men waardeerde de goede bedoelingen, maar legde wel twijfels aan de dag over de uitvoering van het beleid. Zo vroeg Jansen zich af, of de regering wel beschikte over de vereiste instrumenten om een anticiperend herstructureringsbeleid te voeren. Het antwoord van Lubbers was nogal vaag en kwam erop neer dat men nog ervaring met het beleid moest opdoen. Het beleid zou volgens hem 'zo enigszins mogelijk' anticiperend moeten zijn, want 'hoe meer het beleid een anticiperend karakter heeft, des te meer het een dimensie van ontwikkelingssamenwerking in zich draagt'. Lubbers merkte in dit verband ook op dat de komparatieve kostenverhouding 'niet alleen bepalend' hoefde te zijn. Op die verhouding zijn door- gaans de veranderingen gebaseerd, die zich sowieso in de internationale arbeidsver- deling afspelen. Als het aan hem lag zou de regering meer moeten doen dan alleen maar 'het volgen van die automatische ontwikkeling'.

In het overleg kwam ook de opzienbarende rede van minister Pronk voor de Neder- landse Maatschappij voor Nijverheid en Handel, op 25 februari 1976, ter sprake. Daarmee had Pronk het Nederlandse bedrijfsleven onomwonden uitgenodigd een aktievere rol op zich te nemen in zowel de bilaterale als de multilaterale ontwikke- lingshulp. Veel van wat Pronk toen aansneed is nu terug te vinden in de Nota Ont- wikkelingssamenwerking En Werkgelegenheid van Schoo, al ontbrak het in de rede niet aan stukjes wensdenken met betrekking tot de mogelijkheid de werking van het marktmechanisme te beïnvloeden en vooral de multinationale ondernemingen enig- zins aan banden te leggen.

In het mondeling overleg vroeg Jansen de minister naar aanleiding van dit laatste, of de overheden zijns inziens meer greep dienden te krijgen op die ondernemingen. Pronk antwoordde dat in de praktijk nog zou moeten blijken, of dergelijk ingrijpen mogelijk was. In ieder geval zou zoiets in internationaal verband moeten gebeuren, aldus Pronk. De minister erkende overigens dat 'de specialisatie van ontwikkelde

landen in hoogwaardige productieprocessen een nieuwe kloof scheidt tussen arm en rijk'. Hij stelde daar tegenover dat 'de produktiestructuur in de wereld dynamisch is', dat daardoor de verschillen tussen arme en rijke landen van aard veranderen en dat zodoende in de toekomst niet alleen arbeidsintensieve maar ook kapitaalintensieve en technisch hoogwaardige productieprocessen in de ontwikkelingslanden gevestigd zouden moeten worden. Wat het concrete herstruktureringprogramma betreft waarvoor hij voortaan geld beschikbaar wilde stellen (de Pronkpot), benadrukte Pronk onder meer dat 'het van groot belang zou zijn de projecten nauwkeurig te evalueren'.

De twee nota's kwamen op 1 december 1976 opnieuw in de Kamer aan de orde bij de behandeling van het begrotingshoofdstuk over Economische Zaken (1977). Ook de Nota Inzake De Selektieve Groei werd in die discussie meegenomen. De aandacht voor de herstrukturering met een ontwikkelingsdimensie was echter zeer beperkt. Slechts een enkele woordvoerder maakte er nog woorden aan vuil, zoals Peijnenburg die vroeg waarom tot dan toe maar zo weinig van het beschikbare geld was uitgegeven. Alleen Jansen en Van der Spek (PSP) gingen er nog wat dieper op in. Jansen vestigde de aandacht op het dilemma tussen de ontwikkeling in de Derde Wereldlanden en onze eigen ontwikkeling en vroeg de regering eens 'een doordachte visie' op dit dilemma te geven. Van der Spek betoogde dat met deze herstrukturering 'in feite de objectieve uitbuitingsrelatie tussen een geavanceerde economie als de onze en een primitieve economie als die in de Derde Wereld' wordt bevorderd. Hij pleitte voor het handhaven van een aantal 'eenvoudige activiteiten' in onze eigen economie en voor de bevordering van meer hoogwaardige producties in ontwikkelingslanden, maar tekende bij dit laatste aan dat (vanwege het octrooirecht) 'technologieoverdracht naar die kant eigenlijk onmogelijk is'. Op 14 december 1976 werden de nota's door de Kamer 'voor kennisgeving aangenomen'. De bijzondere Kamercommissie heeft zichzelf vervolgens opgeheven, omdat ze niet wist wat ze verder nog aan die nota's moest doen.

De praktijk

In 1975, dus ruimschoots vóór de behandeling van de nota's in de Kamer, stond voor het eerst een bedrag op de Rijksbegroting bestemd voor de omschakeling van de productie van Nederlandse bedrijven in verband met de productie en uitvoer van ontwikkelingslanden: 35 miljoen gulden. Dit was een non-ODA post, dat wil zeggen dat dit geld wel gerekend werd tot de uitgaven in het kader van de ontwikkelings samenwerking maar niet beantwoordde aan de criteria van de Organisatie van economische samenwerking en ontwikkeling (OESO) voor 'officiële ontwikkelingshulp'. In de begroting van 1976 werd opnieuw een bedrag van 35 miljoen opgenomen en in die van 1977 10 miljoen (met 25 miljoen binnenslijns).

Aanvankelijk verliep de toekenning van subsidies in dit kader niet zo vlot, maar in 1977 werd een reeks projecten goedgekeurd zodat men uiteindelijk dat jaar voor ruim 50 van de in totaal 80 miljoen gulden een bestemming gevonden had. De meeste projecten (13) hadden te maken met de textielindustrie, drie met de houtindustrie en de drie overige betroffen een touwfabriek van Verto, de Philips Telecommunicatie Industrie en Wessanen Cacao. Slechts in enkele gevallen was sprake van een direct verband tussen afbouw van productie hier in Nederland en opbouw in ontwikkelingslanden. Dat gold met name voor Bruynzeel, die de verwerking van de ruwe grondstof (boomstammen) in Nederland wilde beëindigen en haar investering in een Kongolese onderneming (die die grondstof verwerkte tot halffabrikaten) wilde uitbreiden, voor de textieldrukkerij Vlisco, die de productie van zogenaamde java-prints voor de Afrikaanse markt in Nederland wilde stopzetten ten gunste van de af-

zetmogelijkheden van Afrikaanse textieldrukkerijen (waarin ze zelf belangen had), en voor Philips die een stuk productie wilde overplaatsen van Nederland naar Mexico.

In de meeste gevallen echter was sprake van steunverlening aan Nederlandse bedrijven, die om verschillende redenen *waaronder* concurrentie vanuit ontwikkelingslanden in moeilijkheden waren gekomen. Vandaar dat een werkgroep van de PPR in die tijd tot de konklusie kwam, dat er tot dan toe nauwelijks sprake was geweest van een sturend beleid en dat de projecten eerder pasten in het algemene herstrukturingsbeleid van Economische Zaken en in de herstrukturings- of investeringsplannen van de betrokken ondernemingen. De werkgroep zag in de 'ontwikkelingsdimensie' dan ook tot op zekere hoogte 'een dekmantel om het hoofddoel van de steun enigszins te kamoufleren en dat hoofddoel is dan het behoud van de werkgelegenheid hier in Nederland'.

In de memorie van toelichting bij de begroting van 1977 werden de beleidsvoornemens uit de oorspronkelijke nota's nog min of meer herhaald, al konstateerde men tevens dat 'de ernstige recessie in de Nederlandse economie de uitvoering van het geschetste herstrukturingsbeleid aanzienlijk had gekompliceerd'. Er zou meer ervaring en meer studie nodig zijn en wat dat laatste betreft zou een onderzoek van het Nederlandse Economisch Instituut in Rotterdam (in opdracht van de regering) meer duidelijkheid moeten verschaffen.

Afhankelijk

In de memorie van 1978 deelde de regering mee dat de discussie over de internationale arbeidsverdeling van karakter veranderd was als gevolg van de toenemende werkloosheid in Nederland.

Tussen de regels door viel te lezen dat de regering de herstrukturingspot vooral wilde gebruiken om die bedrijven en sectoren tegemoet te komen, die concurrentie ondervinden van importen uit ontwikkelingslanden. Vandaar de volgende zin: 'De maatregelen die uit het ontwikkelingsplafond gefinancierd worden sluiten aan bij het herstrukturingsbeleid dat door Economische Zaken wordt gevoerd.' Van het voornemen de gelden mede te gebruiken om nieuwe activiteiten te stimuleren bleek niet veel terecht te komen, waarbij als verontschuldiging werd aangevoerd dat de regering 'toch afhankelijk is van de plannen die de ondernemers zelf naar voren brengen'. Op de begroting voor dat jaar stond 19,5 miljoen gulden voor de non-ODA post herstructurering.

In 1979 werd 19 miljoen op de begroting gezet. In de memorie werd gewag gemaakt van de eerste konklusies van het Rotterdams onderzoek. Daarbij werd vooropgesteld dat 'op makronivo de noodzaak van versnelde sanering van het Nederlandse bedrijfsleven slechts in zeer bescheiden mate het gevolg is van toegenomen importen uit ontwikkelingslanden'. Op 'meso- en mikro-nivo' was het effect van die importen echter wel voelbaar en daarop wilde de regering haar subsidiebeleid vooral richten. Een voorgenomen evaluatie van de ervaringen tot dan toe zou moeten uitwijzen, aldus de memorie, of eventueel aan de ontwikkelingsdimensie van het programma meer recht gedaan zou moeten worden.

De begroting van 1980, waarop 12,9 miljoen voor het programma was uitgetrokken, werd vergezeld van de belangrijkste konklusies van genoemde evaluatie. Die kwamen erop neer dat het programma in feite mislukt was: het beoogde anticiperende beleid was 'door de snelle ontwikkelingen op dit gebied' nauwelijks mogelijk gebleken, het verband tussen herstructurering hier en ontwikkeling daar was ver te zoeken en het effect van de pot op het totale herstrukturingsproces in Nederland was marginaal. Toch werd het programma gehandhaafd. Het zou verbeterd moeten worden en daarbij ging de gedachte vooral uit naar het steunen van industriële investe-

ringen (en de voorbereidingen daarvan) door Nederlandse ondernemingen in ontwikkelingslanden. Die investeringen zouden dan wel verband moeten hebben met herstruktureringsovernames in Nederland. De FMO zou bij die investeringen een belangrijke rol kunnen spelen, meende de regering.

Penetratie

Het gevolg van de evaluatie was een beleidsnotitie (juli 1980), waarin enkele wijzigingen in het programma werden bekendgemaakt. De belangrijkste wijziging was wel dat voortaan ook industriële activiteiten in ontwikkelingslanden direct gesubsidieerd zouden kunnen worden. Verder werd besloten het programma te concentreren op enkele sectoren, met name de voedingsmiddelenindustrie en de machineindustrie (met inbegrip van landbouwmachines). Na anderhalf tot twee jaar zou het programma in deze nieuwe opzet worden geëvalueerd. De naam van het programma werd veranderd in Internationale arbeidsverdeling, bevordering van industriële activiteiten in ontwikkelingslanden en structuurverbetering in Nederland. Op de begroting van 1981 stond daarvoor 3,5 miljoen en op die van 1982 8,7 miljoen. In de memorie 1982 werd nog eens benadrukt dat de keus van genoemde sectoren was afgestemd op mogelijke penetratie van ontwikkelingslanden op de Nederlandse (en andere westerse) markten. Als voorbeeld gaf de regering een samenwerkingsproject tussen het Nederlandse bedrijfsleven en dat van vier ontwikkelingslanden in de voedselverwerkende industrie, waarbij ook UNIDO was betrokken. De vier landen waren China, Thailand, Soedan en Mexico.

In de memorie van toelichting bij de begroting van 1983, waarop 6,6 miljoen voor het programma was uitgetrokken, deelde de regering mee dat ze de concentratie op twee sectoren had laten varen, omdat gebleken was dat 'het Nederlandse bedrijfsleven ook in vele andere sectoren een waardevolle bijdrage aan ontwikkelingsrelevante projecten kan leveren'. Ook werd de mogelijkheid geschapen 'in uitzonderingsgevallen' de subsidiepercentages te verhogen. Een jaar later stond op de begroting een bedrag van 8,9 miljoen gulden en werd het programma in de toelichting omschreven als 'het stimuleren van industriële samwerkingsvormen tussen het Nederlandse en het lokale bedrijfsleven van ontwikkelingslanden'. Het programma had volgens de regering 'een drempelverlagend effect voor het Nederlandse bedrijfsleven om in ontwikkelingslanden te gaan investeren'. Aangezien het de afgelopen jaren had ontbroken aan een behoorlijk overzicht van de gesteunde projecten, vroeg de PPR-fractie in de schriftelijke voorbereiding van de begrotingsbehandeling nadere gegevens. De regering kwam vervolgens met een overzicht: in 1981 waren 8 subsidies toegekend, waarvan twee betrekking hadden op investeringen in Nederland en zes op activiteiten in ontwikkelingslanden (5 in Indonesië); in 1982 11 subsidies waarvan een voor een investering in Nederland en 10 voor onder meer haalbaarheidsonderzoeken in ontwikkelingslanden (acht projecten in Indonesië); in 1983 13 subsidies, alle met betrekking tot ontwikkelingslanden (acht projecten in Indonesië) en eveneens alle met een subsidiepercentage van 66²/3. De namen van de betrokken Nederlandse ondernemingen werden niet genoemd, hoewel de fractie daar wel naar gevraagd had. Tenslotte de begroting voor 1985. Het meest opmerkelijke daarvan is, wat het hiervoor besproken programma betreft, dat de begrotingspost is overgebracht van de non-ODA afdeling naar de ODA, namelijk naar het programma voor industriële ontwikkeling in de nieuwe begrotingscategorie I. Het heet nu 'technische assistentie ten behoeve van investeringen', waar 17,5 miljoen gulden voor uitgetrokken is. In de memorie wordt dit onderdeel gerekend tot de instrumenten ter bevordering van industriële ontwikkeling in ontwikkelingslanden. Het aksent ligt nu op de voorfase van investeringen, waarin — aldus de memorie — 'grote behoefte bestaat aan verkennende studies die duidelijk maken of het voornemen tot een investeringsactiviteit

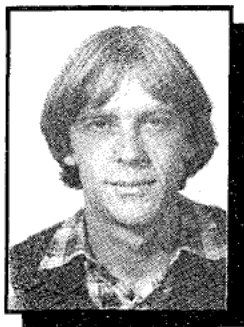
de moeite van het vervolgen waard is'. De nieuwe begrotingspost staat op één lijn met de omstreden 'ontwikkelingsrelevante exporttransakties', een andere vorm van steun aan Nederlandse ondernemingen die al enkele jaren geleden in de sektor ODA werd opgenomen.

Wezenlijke verandering

Zo eindigt een herstruktureringinstrument als niet meer dan een middel tot exportpromotie. Individuele particuliere ondernemers en kapitaalverschaffers bepalen in onze economische orde in welke richting de produktie zich ontwikkelt. De overheid vervult in dit systeem niet meer dan een indirekte rol (heffingen, subsidies) en is niet bij machte (noch bereid) om op de produktiekeuze een beslissende invloed uit te oefenen.

Herstrukturering met een ontwikkelingsdimensie — het uitgangspunt van het besproken fonds — kan alleen maar slagen als het economisch systeem wezenlijk wordt veranderd. Daarvoor is in de Nederlandse politiek geen meerderheid te vinden.

BRAM VAN OJIK
THEO RUYTER

Fokke Goudswaard is lid van het bestuur van de PPR-Studiestichting en is werkzaam bij het Centrum voor Energiebesparing.

Afvalverwerking EEN BELT VAN BESTUURLIJKE KNELPUNTEN

A

fval is er altijd. Het is goed te streven naar vermindering van het ontstaan van afval en naar het hergebruik van afvalstoffen. Een belangrijk deel moet echter altijd definitief verwijderd worden, zeg maar verbrand en/of gestort. Het bepalen van de bestemming van de diverse afvalstromen is het afvalbeleid, dat grotendeels op provinciaal en gemeentelijk nivo uitgevoerd wordt. Dit artikel somt op welke knelpunten er bij deze uitvoering bestaan, niet van technische maar van bestuurlijke aard.

Wanneer men de gang van zaken rond de beslissingen over afvalverwijdering bestudeert doet zich een verwarrende massa argumentaties en standpunten voor. Of het nu gaat over verbranding in Amsterdam, storten in Friesland, scheiden in Zoetermeer of een combinatie van alle drie in Beuningen, beslissingen komen niet tot stand door het vergelijken van glasheldere rijtjes getallen. Allerlei bestuurlijke overwegingen spelen door elkaar, en daarmee verschillende taxaties. Het plan waaraan de beslissing getoetst moet worden, het dikwijls moeizaam tot stand gekomen provinciale afvalstoffenplan, wordt al uitgehold door lokale ontwikkelingen voordat het in druk is verschenen.

In de hier gepresenteerde inventarisatie is een dubbele systematiek aangebracht; de getrokken scheidslijnen zijn enigszins kunstmatig, maar zijn nodig om de gegevens hanteerbaar te maken.

Ten eerste is er onderscheid gemaakt naar de mate waarin de knelpunten met de verschillende keuzemogelijkheden voor afvalverwijdering samenhangen. In paragraaf 2 vindt men punten die direkt samenhangen met de diverse verwijderingsmethoden. Hierop stuit men met name bij bestudering van beslissingen over het feitelijk aanleggen van een stortplaats en dergelijke. Knelpunten die niet in rechtstreeks verband staan tot de verwijderingsmethoden komen vooral aan de orde bij beslissingen over de provinciale plannen. Over deze meer algemene bestuurlijke punten gaat paragraaf 3.

Ten tweede is er gekategoriseerd naar institutioneel aspect, aan de hand van de vraag vanuit welke bestuurlijke invalshoek het desbetreffende knelpunt mogelijk op te lossen is. Het gaat om zes aspecten:

1. De strikt publiekrechtelijke knelpunten: in wetten, uitvoeringsbesluiten, bestemmingsplannen, en dergelijke.
 2. De verschillen in beleidsdoelstellingen en bevoegdheden tussen rijk en provincies.
 3. Dergelijke verschillen tussen provincies en gemeenten.
 4. Tegenstellingen en barrières binnen één bestuurlijk nivo: rijk, provincie of gemeente.
 5. Knelpunten in de privaatrechtelijke sfeer.
 6. Knelpunten waarvan de oplossing niet direkt bestuurlijk is, maar die wel algemene bestuurlijke relevantie hebben.
- Zowel paragraaf 2 als paragraaf 3 hebben deze indeling.

2. Knelpunten bij verwerkingsmethoden

2.1 Voor de verwerking van bepaalde categorieën afval is de overheid verantwoordelijk (bijvoorbeeld huishoudelijk afval), voor andere niet (bijvoorbeeld bouw- en sloopafval). Hetzelfde geldt voor inzameling en transport. Hierdoor kunnen vormen van concurrentie en van inefficiëntie optreden. De technisch optimale combinaties van afvalstoffen voor verwerking worden immers niet altijd door dezelfde instantie ingezameld. Bij wijze van voorbeeld: een textielfractie die vrijkomt bij de sloop van een gebouw door een partikulier bedrijf (er bestaat geen richtlijn voor selektief slopen) kan slechts door toeval terecht komen in dezelfde hergebruik-activiteit als een soortgelijke textielfractie uit huishoudelijk afval, ingezameld door een gemeentelijke reinigingsdienst. Ook in de toepassing van uit afval verkregen grondstoffen kan zich concurrentie voordoen tussen overheid en niet-overheid, waarbij eerstgenoemde zich een monopoliepositie kan verschaffen. Hiervan is sprake bij de distributie van gas, waardoor de produktie van biogas uit afval gefrustreerd kan worden.

2.2 Het beleid t.a.v. het beperken van afval en in mindere mate het hergebruik van afval berust grotendeels bij de rijksoverheid. Provinciebesturen, die op het punt van beperking van huishoudelijk afval vrijwel geen bevoegdheden hebben, houden het bij enkele welwillende opmerkingen in het PAP* en dringen er bij het Rijk op aan om een beleid te ontwikkelen. Tot nu zijn er echter geen AmvB's ** op basis van de AW*** of andere initiatieven van betekenis geweest. In de uitvoering van dergelijke maatregelen zouden de lagere overheden een rol kunnen spelen. Zo kan bijvoorbeeld een heffing op bepaalde moeilijk te verwerken goederen slechts via een goed werkend controle-apparaat ingesteld worden, dat bij provinciale en gemeentelijke diensten kan worden ondergebracht.

2.3 Zowel scheiding als verbranden en storten staan onder sterke invloed van de aard en de omvang van het aangeboden afval. Zo zijn de diverse methoden van afvalverwerking afhankelijk van het beleid op verschillende bestuursnivo's. De wijze van inzamelen, een gemeentelijke beslissing, bepaalt mede hoeveel afval aan diverse verwerkingsinrichtingen wordt aangeboden, en of het geschikt is voor die vorm van verwerking (in zakken of containers, verkleind of niet, vermalen of niet). De gemeentelijke afvalstoffenverordening vormt het kader voor dergelijke beslissingen.

In het provinciale afvalstoffenplan staan besluiten waarvan de uitvoering bij de gemeenten berust. Paragraaf 3.3 gaat daarop uitvoerig in. Een provinciaal besluit om ergens een vuilverbrandingsinrichting met warmtebenutting te realiseren kan wel zeer ingrijpende gevolgen hebben voor de betreffende en naburige gemeenten. Nog afgezien van de milieu-effecten kan er door de noodzaak van warmteafzet druk op de nieuwbouwprogramma's ontstaan, zoals in het geval van de afstandsverwarming vanuit de v.v.i.**** te Duiven (Gld.). Tevens kan deze warmtedistributie omzetgevolgen hebben voor de lokale gasdistributiebedrijven.

2.4 Een vuilverbrandingsinrichting vergt een grote investering en dient zo veel mogelijk op volle capaciteit te werken. Krachtens de wet en de vergunning kan daarin slechts een beperkt aantal soorten afval verwerkt worden. De flexibiliteit van zo'n installatie is dus gering. Het betrokken samenwerkingsgebied legt zich voor ca. 25 jaar vast op een bepaalde verwerkingsmethode. Voorstellen met betrekking tot gescheiden inzameling lijden vaak schipbreuk op het argument dat dan de kontraktuele aanvoer naar de v.v.i. niet meer gehaald wordt, zodat de kosten per saldo zullen stijgen. Een mechanische huisvuilscheidingsinstallatie kent ook dergelijke beperkingen maar is iets minder kapitaalintensief, kan wat gemakkelijker aangepast worden en heeft een wat kortere afschrijvingstermijn. Gekontroleerde stortplaatsen zijn op dit punt veelzijdiger, maar vergen anderzijds onderhoud en beheer voor zeer lange termijn.

Binnen gemeenten treft men meestal enorme weerstanden aan tegen het in gebruik nemen van nieuwe verwerkingsinrichtingen, vooral stortplaatsen en vuilverbrandingsinstallaties. Deze weerstanden zijn zowel bestuurlijk als publiek. Bij scheidingsinstallaties en komposteringsinrichtingen is hiervan veel minder te merken, vrijwel zeker vanwege de grotere beheersbaarheid van de emissies en vanwege het hergebruiksaspect.

2.5 Wanneer gemeenten kontraktuele afspraken hebben over inzameling, transport en verwerking van afval zijn ze daarmee beperkt in het maken van nieuwe plannen. Inzameling met 'Rotapress-wagens' maakt mechanische scheiding achteraf bijna onmogelijk. Een kontrakt met een verwerkingsbedrijf leidt tot hoge kosten voor een gescheiden inzamelingsproef in verband met de vergoeding voor niet geleverd afval. Ook de exploitatie van een scheidingsinstallatie is onder die omstandigheid financieel minder aantrekkelijk.

Ook wanneer er geen sprake is van kontrakten kan de afhankelijkheid van het bedrijfsleven een knelpunt zijn. Bedrijfsmatige *recycling* kan onmogelijk worden door fluktuerende afzetprijzen. Voor de *recycling-branche*, die in Nederland alles bij elkaar een jaaromzet van ca. 4½ miljard gulden heeft, is dit een voortdurende bron van zorg. Voor de afzet van grondstoffen uit recycling doet men een groot beroep op bedrijven en partikulieren, die immers ingesteld zijn op het gebruik van maagdelijke grondstoffen. Bedrijven zullen dan ook steeds de best bruikbare afvalstoffen willen benutten, waardoor de rest nog oninteressanter wordt uit oogpunt van hergebruik. Een verbod of heffing op het gebruik van maagdelijke grondstoffen zal evenwel tot heftige reacties leiden van de kant van industrie, handel en konsumenten.

2.6 Hergebruikproducten zijn niet altijd gemakkelijk verkoopbaar. Voorwerpen van plastic uit huishoudelijk en bedrijfsafval zijn bijvoorbeeld vaak donker gekleurd (bloempotjes), hetgeen de afzet zeer beperkt. Het konsumentengedrag ten aanzien van het beperken van het ontstaan van afval is moeilijk te beïnvloeden. De reiningsheffing die ieder huishouden moet betalen gaat niet direkt omlaag wanneer men minder spullen weggooit. Ook gescheiden inzameling staat of valt met de vrijwillige medewerking van de konsumenten: de responsie en de akkuratessse van de betreffende bewoners en bedrijven.

* PAP = provinciaal afvalstoffenplan.
** AmvB = algemene maatregel van bestuur.
*** AW = afvalstoffenwet.
**** V.V.I. = vuilverbrandingsinrichting.

3. Algemene knelpunten

3.1 De afvalstoffenwet (AW) verplicht provincies een provinciaal afvalstoffenplan (PAP) op te stellen. Daartoe geeft het ministerie van VROM richtlijnen uit. Een teveel aan richtlijnen tast de provinciale autonomie op dit punt evenwel aan, en kan leiden tot frustrering van initiatieven met een experimenteel karakter.

De AW schrijft uitvoerig voor wat er in een PAP moet staan (art. 4) en welke regels en procedures in acht genomen moeten worden bij het opstellen, vaststellen en uitvoeren ervan (art. 5-16). Maar de instrumenten waarmee de provincie de uitvoering zou kunnen afdwingen zijn gering in aantal in vergelijking met bijvoorbeeld de Wet Bodembescherming; eigenlijk geldt alleen het 'paardemiddel' van de aanwijzingsbevoegdheid uit de Provinciewet.

Wel is er een grote vrijheid voor de provincie om de gemeenten de gelegenheid te geven te participeren bij het opstellen van het plan.

Provinciale afvalstoffenplannen kunnen getoetst worden aan beleidslijnen van de rijksoverheid, maar er is nog geen vastomlijnd beleidsplan dat de verschillende beleidsonderdelen samenvoegt. Het indicatieve Meerjaren Plan Afvalstoffen komt een stukje in die richting. Enerzijds hebben de provincies dus weinig houvast en zullen de verschillende provinciale plannen dan ook sterk verschillend van aanpak kunnen zijn. Anderzijds biedt deze situatie de gelegenheid om als provincie een geheel eigen beleid te ontwikkelen, toegesneden op de bestaande situatie ter plaatse.

Door de gefaseerde invoering van de AW worden de afvalstoffenplannen ook verbrokken: één plan voor alle soorten afval is te verkiezen boven aparte plannen voor huishoudelijk afval, bouw- en sloopafval, zuiveringsslib, enzovoorts, omdat de werkingmethoden de zo getrokken grenzen overschrijven. Het is te verwachten dat deze integratie in de toekomst verplicht zal worden, hoewel dat niet in alle provincies gemakkelijk zal zijn.

Een andere node gemiste eigenschap van een PAP is flexibiliteit: het voorgeschreven plan zou bijstelbaar moeten kunnen zijn in de loop van de planperiode (5 jaar). De mogelijkheid om binnen deze periode een nieuw plan vast te stellen wordt door de AW niet uitgesloten, maar vergt in de praktijk een te zware procedure.

De AW kent andere procedures dan de Wet op de Ruimtelijke Ordening; zo kunnen er naast inhoudelijke ook bestuurlijke knelpunten ontstaan waar een PAP en een streek- of (vooral) bestemmingsplan in onderlinge tegenspraak zijn.

Het valt niet algemeen te zeggen welke regels dan prioriteit hebben. Dit probleem kan wellicht opgelost worden wanneer in de toekomst integratie van alle wetgeving op milieugebied plaatsvindt.

Een andere wet met consequenties voor de afvalverwijdering is de Wet Autovervoer Goederen, die bepaalt dat bedrijfsafval niet door de gemeente mag worden opgehaald. Combinatie van de inzameling en verwerking daarvan met huishoudelijk afval, wat technisch en procedureel efficiënt kan zijn, kan hierdoor bemoeilijkt worden.

De initiatiefnemer en het bevoegd gezag voor de vergunningverlening zijn vaak dezelfde overheid; dit levert een zekere interne spanning op. Het betreffende overheidslichaam kan als bevoegd gezag eisen dat een ruim aantal alternatieven wordt afgewogen, maar als initiatiefnemer zal hetzelfde overheidslichaam geneigd zijn de alternatieven minder serieus te nemen. De mogelijkheid bestaat in zo'n geval soms, om door herformulering van de probleemstelling een ander overheidslichaam als bevoegd gezag te laten optreden, maar daarvan zijn voor wat betreft afvalverwijdering geen voorbeelden bekend.

3.2 Het Rijk heeft de bevoegdheid om een PAP te toetsen en dus om het te verwerpen. Dit is echter ongewenst en ongebruikelijk, en het duurt bovendien lang als de betreffende provincie gebruik maakt van de beroepsmogelijkheden — te lang om zonder goedgekeurd PAP te zitten. Wel fungeert deze bevoegdheid als een stok achter de deur, waardoor het overleg vooraf tussen rijk en provincie inhoud krijgt. Hierdoor ook zijn de Regionale Inspekties voor de Milieuhygiëne in de gelegenheid om invloed op de planvorming uit te oefenen binnen de gestelde richtlijnen. Deze richtlijnen die het Rijk uitvaardigt met betrekking tot de PAP's kunnen heel welkom zijn, maar zouden ook opgevat kunnen worden als ongewenste bemoeienissen (zie 3.1).

De centrale overheid heeft voorgeschreven dat afvalverwijdering in principe binnen de provinciegrenzen moet plaatsvinden. Dit is als principe niet omstrepen, maar ontmoette wel tegenstand omdat zich nu eenmaal enkele intergemeentelijke samenwerkingsverbanden hadden ontwikkeld over de provinciegrenzen heen. Er moesten ten gevolge van dit voorschrift zelfs gemeenschappelijke regelingen worden opengebrouwen. Ook moesten alle kontrakten met de VAM (verwerking van afval uit allerlei provincies in Wijster en Mierlo) nagekomen worden, iets waarmee niet alle lagere overheden gelukkig waren, in verband met de daaraan verbonden kosten.

Naar zich laat aanzien zal binnenkort voor de vaststelling van een PAP een milieu-effectrapport (MER) gemaakt moeten worden. Al naar gelang de rijksoverheid, een provincie of een gemeente betrokken is bij de keuze van alternatieven, te beschouwen in een PAP of een MER, zal de feitelijke keuze sterk afhangen van de bevoegdheden van de betrokken overheid. Van een provincie als initiatiefnemer valt daarom nauwelijks ruime aandacht te verwachten voor alternatieven in de sfeer van het beperken van afval (zie ook de effectbeschrijvingen). Van een gemeente valt nauwelijks een MER te verwachten dat buiten de voor haar geldende randvoorwaarden in het PAP treedt. Overigens geldt voor het vaststellen van een MER een andere procedure dan voor een PAP.

Bij de keuze van verwerkingsmethoden speelt ook de schatting van de haalbaarheid ervan een rol. Op die haalbaarheid heeft de rijksoverheid uiteraard direct en indirect veel invloed. Als voorbeeld moge gelden dat het bouwen van een verbrandingsinstallatie met aftap van warmte en/of elektriciteit afhankelijk is van de hoogte van de tarieven die voor de andere opwekkingsmethoden van warmte en kracht gelden (goedkoop aardgas voor grootverbruikers). Naarmate de andere opwekkingsmethoden aantrekkelijker zijn, is de warmtebenutting van de verbrandingsinstallatie minder rendabel.

3.3 De provincies maken afvalstoffenplannen die de gemeenten grotendeels moeten uitvoeren. Hier ligt de belangrijkste kluster van knelpunten bij de uitvoering van een verwerkingsbeleid. Deze knelpunten leiden ertoe dat belangrijke delen van PAP's nooit uitgevoerd worden. De gemeenten nemen beslissingen over investeringen in afvalverwerkende installaties, niet alleen op basis van het PAP maar ook op basis van hun eigen voorkeuren, kalkulaties en financiële ruimte. Ze zijn bovendien zelfstandig in het verlenen of weigeren van een bouwvergunning of een aanlegvergunning die voor de uitvoering van een PAP essentieel zijn. Provincies verwijten gemeenten wel eens dat ze alleen oog hebben voor de kostenkant, en dat het lastig is om met gemeentelijke reiningsdiensten te praten over iets anders dan de gebruikelijke routine.

Weliswaar zal een gemeente geen installatie bouwen waarvan vaststaat dat ze er geen AW-vergunning van de provincie voor zal krijgen. Daarmee is de kous echter niet af; bovendien is dit argument niet van toepassing als de gemeente een element uit het

PAP juist niet wil uitvoeren. In dit opzicht is er een belangrijk graadverschil tussen de grote steden en kleinere gemeenten. De provincie kan een gemeente wel dwingen via een aanwijzing, maar om diverse redenen is dat weinig voor de hand liggend: er zijn weinig controlemogelijkheden en sankties, de procedure is langdurig, de provincie is gebonden aan bestaande streek- en bestemmingsplannen en door de bestuurlijke nivo's heen bestaan ook partijpolitieke banden die men niet graag onder spanning zet. Wanneer de provincie Noord-Holland uniforme tarieven voor de vuilverwerking aan de orde stelt kaatsen de gemeenten terug: dit tast de gemeentelijke autonomie aan, vermindert het streven naar kostenbeheersing en gaat voorbij aan het bestaan van verschillende kostenstructuren op verschillende plaatsen. De gemeenten verlangen wel een gedetailleerde kosten/baten analyse bij het ontwerp PAP. Overigens waren er in Noord-Holland slechts weinig gemeenten die op het ontwerp-PAP reageerden met een doortimmerd verhaal met eigen voorstellen. In Friesland zijn, konform het PAP, uniforme tarieven inmiddels gerealiseerd, maar ook niet zonder verzet van enkele gemeenten.

Verbetering van de hier geschetste situatie zou wellicht bereikt kunnen worden indien bij de indeling in samenwerkingsgebieden rekening gehouden zou worden met verwerkingsstromen (in plaats van vooral met inzamelingsstromen) zodat een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor verwerkingsinstallaties zou groeien. De voorbereiding van een PAP zou meer van onderaf moeten komen dan nu het geval is, te beginnen dus bij de individuele gemeenten en samenwerkingsgebieden.

Wanneer de provincie Noord-Holland voorstelt dat de gemeenten gescheiden inzameling opzetten, en erbij zegt dat eventueel te zullen afdwingen via het onthouden van goedkeuring aan gemeentelijke afvalstoffenverordeningen die op dat punt onvoldoende zijn, dan reageren enkele gemeenten heftig: de gemeentelijke autonomie zou aangetast worden, het is oncontroleerbaar hoe de inzameling precies plaatsvindt, en er zijn geen provinciale criteria. In Friesland wil de provincie het niet aarlaten laten komen op het onthouden van goedkeuring; daar geldt de regel 'stimulering ondersteund door bevoegdheden'.

Daarbij kan de provinciale overheid om formele of praktische redenen de keuze van alternatieven op gemeentelijk nivo beïnvloeden. Toen de provincie Zuid-Holland eenmaal vastgesteld had dat er in Zoetermeer een scheidingsinstallatie moest komen, heeft men ter plaatse alleen lokatie-alternatieven afgewogen en zich over het algemeen te schaffen type beraden. Enkele naburige gemeenten in hetzelfde samenwerkingsgebied hebben zich daarentegen nog langdurig tegen de keuze van een scheidingsinstallatie verzet. Uiteindelijk is men het door onderhandelen eens geworden zij het dat het kontrakt met de exploitant van de gekozen scheidingsinstallatie niet voor alle betrokken gemeenten identiek is.

De haalbaarheid van alternatieven hangt in sterke mate van de bestuurlijke uitvoerbaarheid af. Tijdens het opstellen van het PAP zijn niet alle bestuurlijke consequenties van de gekozen uitvoeringsvormen te overzien. De beoordeling welke keuzemogelijkheden het beste in een PAP opgenomen kunnen worden kan gunstig worden beïnvloed door vroegtijdige inschakeling van de gemeenten en bedrijven die voor uitvoering zorg dragen.

3.4 Er zijn ook diverse knelpunten die binnen één bestuursnivo gelokaliseerd kunnen worden. Binnen de rijksoverheid is de procedure om tot een AMvB op basis van de AW te komen tamelijk ingewikkeld. Reden is dat de afvalproblematiek vele departementen raakt. Bovendien zijn er lagere overheden en tal van advieslichamen bij betrokken. De beïnvloeding van de afvalverwijdering door de rijksoverheid is altijd indirect, via belastingheffing, overleg, goedkeuring van plannen, het geven van richt

lijnen en het uitvaardigen van uitvoeringsbesluiten ten behoeve van provincies en gemeenten.

De afvalverwerking vindt plaats per provincie. Dat levert voor de dichtbevolkte provincies een dubbel nadeel op: meer afval en minder plaats voor verwerkingsinrichtingen. Binnen het provinciale bestuursapparaat zijn er verschillen in benadering tussen de diverse diensten. Het maakt verschil of de provincie de RO-procedures dan wel de PAP-procedure zwaarder laat wegen: in dit laatste geval zal de provincie er weinig moeite mee hebben dat een gemeente het bestemmingsplan wijzigt teneinde de bouw van een verwerkingsinrichting goed te keuren. De gevolgen van een PAP in financiële en bestuurlijke zin zijn van tevoren onvoldoende te overzien. Daarnaast zijn er vrijwel onoplosbare planningsproblemen zoals de relatie tussen omvang en aard van het aangeboden afval enerzijds en de verwerkingsmogelijkheden anderzijds, de veranderlijke prognoses en de onmogelijkheid om alle afvalstromen te controleren.

Ook binnen gemeenten zijn soms de belangen van verschillende diensten op het punt van afvalverwerking in konflikt. Er bestaat een sterke neiging tot de goedkoopste oplossing (storten), maar tegelijk is er sprake van groeiende weerstanden tegen bepaalde verwijderingsmethoden (vooral storten). Tariëvenkwesties kunnen de aanleiding vormen tot ruzies tussen naburige gemeenten onderling.

Welk overheidsnivo ook initiatiefnemer of bevoegd gezag is, altijd heeft men te maken met een bepaalde uitgangssituatie en met bestaande politieke voorkeuren om daarin verandering te brengen of niet. Zo was er bij het voorbereiden van het Friese PAP geen ruimte voor andere mogelijkheden dan vuilverbranding met warmtebenutting. In een ander geval — namelijk van Ede — werd a priori gekozen voor storten; pas bij het ontbreken van een geschikte lokatie zouden methode-alternatieven beschouwd worden. Dan ontstaat een situatie waarin het zinvol is om allerlei mitigerende (verzachten, red.) maatregelen als alternatief op te nemen. Ook hierbij geldt dat uitvoeringsmogelijkheid en lange termijn perspectief belangrijke keuzekriteria zijn.

3.5 Samenwerking tussen overheid en niet-overheid op basis van contracten heeft invloed op de uitvoerbaarheid van de afvalverwerkingsplannen. Nu veel gemeenten overgaan op de vaak efficiëntere uitbesteding van inzameling aan particuliere bedrijven wordt er een barrière opgeworpen voor de uitvoering van sommige elementen van PAP's. Verwerkingsinstallaties in handen van particuliere ondernemingen onttrekken zich aan coördinatie met door overheidsdiensten beheerde inrichtingen, en vice versa. Daardoor kan optimale benutting van alle installaties uitblijven, ook al houden alle betrokkenen zich nauwgezet aan hun contract en de vergunningsvoorwaarden. Tegen uitbesteding van de mechanische huisvuilscheiding in Zoetermeer is door het toenmalige ministerie van Miliehygiëne bezwaar aangetekend, omdat het vreesde voor de continuïteit van de verwerking.

In het algemeen hebben de officiële vertegenwoordigers van het bedrijfsleven een konservatief standpunt over verwerking in vergelijking tot de overheid: slechts beproefde, rendabele technieken zijn voor het bedrijfsleven interessant. Uitzondering hierop vormen de afvalverwerkende bedrijven, die zich actief betonen in het experimenteren met nieuwe verwerkingsmethoden. In het algemeen zijn de particuliere bedrijven op dit punt aktiever dan de gemeentelijke bedrijven. Daarom kan in enkele gevallen het uitbesteden van verwerking optimale benutting ook bevorderen.

Producenten van nieuwe, wellicht experimentele technieken zullen druk uitoefenen tot het aksepteren van hun produkten en diensten. De desbetreffende bedrijven zullen, in het geval van het verwerken van afval volgens een onbeproeft techniek, de risico's kontraktueel bij de overheid willen leggen. Ook het risico van suboptimale exploitatie door bijvoorbeeld fluktuerende afvalstromen zal kontraktueel afgedekt worden. Datzelfde probeert de overheid te doen ten opzichte van het bedrijf waar aan uitbesteed wordt (Zoetermeer). De uitkomst wordt door onderhandeling bepaald. Ook in de voorbereiding van besluiten spelen bedrijven (adviesburo's) vaak een rol. Een enkele malen gehoord probleem daarbij is, dat de adviesopdrachter slechts beperkte reikwijdte hebben, en dat allerlei te onderscheiden scenario's (alternatieven) politieke ondersteuning missen.

3.6 Bestuurlijke procedures verlopen zoals bekend dikwijls stroef. Bij het vaststellen van een afvalstoffenplan of het besluiten tot een verwerkingsinrichting is dat ook het geval. Ten eerste is daar het vaak lage tempo van besluitvorming. Afvalverwerking kan niet wachten. Wanneer een stortplaats vol is, moet het afval ergens anders heen, ook als de besluitvorming over een andere verwerkingsinrichting niet afgerond is. De procedures raken drie of vier bestuursnivo's en dat neemt tijd. Er is veel behoefte aan — opnieuw tijdrovend — praktisch onderzoek, gericht op uitvoeringsmogelijkheden. Vaak komt een besluit over aanvullend onderzoek over als een gebrek aan besluitvaardigheid over de zaak zelf. Bij het uitblijven van een beslissing over de Amsterdamse vuilverbrandingsinstallatie dreigde er zeer veel Amsterdams afval in België terecht te komen, maar gelukkig werd de prognose niet gehaald.

FOKKE GOUDSWAARD

Publikaties

IDEALISTEN IN ZAKEN

Eind vorig jaar verscheen deel II in de serie Heimwee Naar De Toekomst onder de toepasselijke titel Idealisten In Zaken. Het boek probeert inzicht te geven in wat de *werkbeweging* inhoudt en wat haar dilemma's zijn. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de nogal problematische verhouding tussen de werkbeweging en 'traditioneel' links: vakbeweging en politieke partijen.

De werkbeweging en haar dilemma's

Zoals het een beweging betaamt, is de werkbeweging moeilijk in een goed sluitende definitie te vatten. Zij kenmerkt zich vooral door een grote verscheidenheid. Het boek geeft voorzichtig de definitie: 'een beweging van mensen die middels autonome arbeid maatschappelijke veranderingen willen bewerkstelligen.' Een definitie waar je dus niet veel wijzer van wordt.

Het is zinniger om naar de praktijk te kijken en vanuit die optiek wordt het verschijnsel werkbeweging dan ook benaderd. Zo worden verschillende motieven om zelf aan het werk te gaan behandeld en wordt een indeling gegeven van de diverse verschijningsvormen. Dit levert een inzichtelijk en vrij compleet beeld op van wat er zoal speelt.

Een echte afbakening blijft echter moeilijk — denk maar aan het verschil tussen een MeMO (= mens- en milieuvriendelijk ondernemen) meubelmaker en een ouderwets ambachtelijk meubelmaker: de eerste voegt een verantwoord MeMO-verhaal aan zijn daden toe, de laatste doet 'slechts' zijn werk. Aan de hand

van praktijkvoorbeelden wordt ingegaan op de verschillende manieren waarop mensen hun autonome arbeid gestalte geven met de daarbij behorende motieven en problemen. Achtereenvolgens komen aan bod: iemands ervaringen met een produktie-koöperatie (een bedrijf dat eigendom is van de werknemers), een industrieel MeMO-bedrijf, het buurt-economie-koncept, een vrouwenbedrijf en een fotoreportage van de 'Rode Tetter', waar wonen en werken gekombineerd wordt.

Door deze op de praktijk gebaseerde verhalen komt een aantal problemen boven tafel waar de werkbeweging continu tegen aanloopt. Deze zijn tot een tweetal fundamentele punten te herleiden: 1) de relatie tussen idealen en de economische werkelijkheid; 2) de macht binnen een horizontale structuur. Het eerste probleem valt vaak terug te voeren op de vraag of je loonvormend wilt werken. Als je daarvoor kiest, betekent dit dat je rekening zult moeten houden met allerlei praktische zaken als winstmarges, koopkracht, efficiency, marketing, enzovoorts. Uiteindelijk ben je ondernemer: bedrijfseconomische wetten kun je niet aan je laars lappen.

Dit veroorzaakt vaak een tweeslachtige houding ten aanzien van loonvormende bedrijven: het is goed dat mensen laten zien dat er ook op een andere manier een inkomen verdiend kan worden, terwijl de daarbij behorende noodzakelijkheid om water in de idealenwijn te doen minder gewaardeerd wordt. Bij de niet-loonvormende initiatieven zijn er dan ook twee tendenzen; bij de ene categorie is er sprake van een lange aanlooptijd

waarbij men hoopt op termijn loonvormend te worden. Bij de andere groep wordt de doelstelling (bijvoorbeeld uitsluitend willen werken voor de niet-koopkrachtige vraag, of alleen voor vrouwen) belangrijker gevonden dan economische zelfstandigheid.

Naast het al dan niet loonvormend willen of kunnen zijn, is er het probleem van de macht. Eén van de kenmerken van de werkbeweging is dat zij doorgaans een horizontale structuur kent: *het kollektief*. Vaak is die structuur niet of nauwelijks uitgewerkt, en ontstaat er maximale onduidelijkheid; en zéker wanneer er van uit gegaan wordt dat ieder alles moet kunnen. Ook bij kollektieven zul je moeten onderkennen dat er verschillen zijn in vaardigheden, kennis, en dergelijke. Je bewijst het kollektief een grotere dienst door die verschillen te benoemen en daar gebruik van te maken dan die op basis van het ideaal van gelijk(waardig)heid maar te negeren. Helemaal wordt macht dermate vies gevonden dat men haar ontkent, totdat (door een onbenullig iets) de bom barst. Zo gaan er nogal wat kollektieven ter ziele.

Hoewel het boek deze twee problemen niet expliciet noemt, komen ze wel overal naar voren. Er worden geen pasklare oplossingen aangereikt, wat eigenlijk ook niet mogelijk is, aangezien de aard van de problemen te veel verweven is met het persoonlijke.

Wel valt er lering te trekken uit dit soort gebeurtenissen, zoals blijkt uit het verhaal over het elektro-technisch bedrijf NOVA, dat herrezen is uit de as van het failliet gegane industriële MeMO paradepaard Volksenergie.

De werkbeweging en traditioneel links

Het tweede onderwerp van het boek betreft de verhouding tussen de werkbeweging en traditioneel links, die te wensen overlaat. Dit lijkt vreemd, omdat ze toch beiden ongeveer hetzelfde doel nastreven: zinvolle arbeid, humane productie, democratische verhoudingen en zeggenschap voor de werkenden. Het wederzijds wantrouwen is echter groot.

Traditioneel links (FNV en PvdA) heeft zo zijn twijfels over wat er gebeurt in de werkbeweging: het zijn ondernemers (vrije jongens), ze ondergraven verworven rechten (werken voor een hongerloon, zitten onder de marktprijs dankzij hun uitkering), hun autonomie is vooral op zichzelf gericht zodat de solidariteit met andere ontbreekt, de werkbeweging is geen machtsfactor om het systeem te veranderen.

De werkbeweging heeft weinig op met het grootschalige karakter van traditioneel links, de daarbij behorende behoudende stellingname, het sterk gericht zijn op arbeid zonder meer, waarbij de kwaliteit van de arbeid nauwelijks aan de orde wordt gesteld, het machtsdenken, de afkerigheid om met nieuwe dingen te experimenteren.

Het boek stelt terecht dat de zwakke punten van de één de sterke punten van de ander zijn. Een combinatie van de twee zou zo prachtig kunnen zijn: de één de macht van het getal, de ander de macht van het idee. In het rondetafelgesprek dat plaats vindt tussen vertegenwoordigers van beide zijden wordt echter duidelijk dat er sprake is van twee verschillende werelden (of kulturen). Het zou geen kwaad kunnen als die elkaar wat beter zouden leren kennen. Dat is dan ook één van de doelstellingen waarmee dit boek geschreven is. Overigens is het opvallend dat traditioneel links bijna alleen vertegenwoordigd is door de vakbond. Alleen in het rondetafelgesprek doet voor de PvdA Hedy d'Ancona mee. Die afwezigheid van de politiek is misschien deels te verklaren uit het feit dat de werkbeweging bij de politiek (nog) niet erg leeft.

Idealisten in zaken geeft een beknopt en helder inzicht in een zeer belangrijke beweging van deze tijd. Zeer veel aspecten komen aan de orde (en dan heb ik het arbeidsethos nog niet eens genoemd) die, omdat ze via praktijkvoorbeelden aangesneden worden, goed te vatten zijn.

Voor mensen die deel willen nemen aan

de discussie over werk, die tussen nu en september in de PPR gevoerd wordt, lijkt me dit boek uitermate nuttig en verhelderend, en een rijke ideeënbron voor hoe 'werk' gezien en gedaan kan worden.

Bovendien leest het zeer makkelijk weg.

WOUT ZINKSTOK

Idealisten in zaken — Heimwee naar de toekomst — Deel II; Redaktie: Fred Feddes, Simon Franke, Hilde de Haan, Sander Kooistra, Bart Lammers en Marijke Linthorst; De Populier, Amsterdam; f 15,00.

AKTIE, POLITIEK EN ETIEK

Er is een verschuiving gaande in uitspraken van de PPR over vormen van protest, burgerlijke ongehoorzaamheid en geweld.

In 1981 vond de PPR dat burgerlijke ongehoorzaamheid erkend moet worden als verschoningsgrond voor sommige wetsovertredingen. Het kongres nam de stelling aan dat niet-legale middelen mogen worden gebruikt als legale middelen tekort zijn geschoten. Er moet echter een directe relatie bestaan tussen enerzijds het doel en anderzijds de zwaarte en de soort van de gehanteerde middelen. De middelen moeten zo worden gekozen, dat het beoogde doel dichterbij kan worden gebracht en dat de intentie van geweldloosheid voorop staat.

Vorig jaar werd in de kerngroep een partijbestuursnota 'Burgerlijk Verzet En De Kruisraketten' besproken en daarna als eerste nummer in de nieuwe serie PPR-standpunten gepubliceerd. Daarin werd het voor mogelijk gehouden dat de PPR zelf zou meedoen en zou oproepen tot acties gericht op geweldloze obstructie (verstoring van de maatschappelijke orde) en vormen van burgerlijk verzet. Als duidelijke grens werd de geweldloosheid tegen mensen en tegen materieel getrokken.

In het najaarkongres werd bij het kongresstuk 'De Kwalijke Kant van Nederland' een vorm van noodweer van de

kant van door gewelddadig optredend racisme getroffen groepen niet zonder meer veroordeeld.

Die ontwikkeling duidt niet persé op een principiële verschuiving in het denken en de uitgangspunten zelf, maar valt goed te verklaren uit politieke en maatschappelijke ontwikkelingen. Dat geeft wat mij betreft treffend aan dat uitspraken over principiële vragen als aanvaardbare aktievormen en geweld niet abstrakt kunnen blijven, maar beïnvloed worden door en veranderlijk zijn vanuit de maatschappelijke kontekst. Ethische grenzen kunnen beïnvloed worden door de situatie waarvoor ze getrokken worden. Dat blijkt bijvoorbeeld ook uit de positieve waardering voor het verzet in de Tweede Wereldoorlog en het aanvaarden, door de PPR, van bevrijdend geweld in diktatoriaal geregeerde landen.

Het blijft mogelijk principiële en etische grenzen wel absoluut te stellen, zoals dat wel gebeurt door totaal-dienstweigeraars. Daarbij doen omstandigheden er niet toe noch af. Feitelijk wordt het handhaven van die principes en etische grenzen dan doel van de eigen maatschappelijke activiteit. Toch is binnen het PPR-denken op dit snijvlak een principiële stap gedaan, nu ook voor de Nederlandse situatie gekozen is voor relatieve begrenzingen aan wat etisch en principieel wel/niet aanvaardbaar is. Daarbij komen die vragen dus van een doel-sfeer in een middelen-sfeer te liggen. In de toekomst zal het trekken van grenzen daarmee heel wat ingewikkelder zijn, omdat het nu behalve een principiële vraag ook een vraag van opportuniteit is geworden.

Het nemen van die stap in de besluitvorming is door veel PPR-leden misschien wel herkend, maar expliciet heeft het, naar mijn waarneming, geen rol gespeeld. Dat tekent dan de zwakte van de besluitvorming. Maar sluit aan bij het proces dat veel PPR-leden, met name in de kernwapendiskussie, individueel al door-gemaakt hebben.

Daarin ligt een zeer fundamenteel en

misschien onoplosbaar probleem, namelijk hoe er een afstemming kan plaatsvinden tussen de individuele gewetens van burgers en een kollektieve besluitvorming. Als gemeenschap kunnen wij ons blijkbaar niet verlaten op de werking van het individueel geweten en dienen wij steeds grenzen te trekken om te bepalen welk gedrag wel en welk gedrag niet maatschappelijk aanvaardbaar is. En als politici weten wij dat machtsposities van sterkere groepen van invloed zullen zijn op het bepalen van die aanvaardbaarheids grenzen. Daartegen zullen zwakkere groepen in verzet komen, waarmee ook het vaststellen van de grenzen onderwerp van politieke strijd wordt. Voor mij is het de vraag wat dan het etische is aan het trekken van absolute etische grenzen.

De PPR heeft geprobeerd in dat dilemma een uitweg te vinden door te rade te gaan bij de theorievorming over burgerlijke ongehoorzaamheid, met name door Schuyt geformuleerd. Schuyt probeerde B.O. te beschrijven in een aantal kenmerken, die ondertussen behoorlijk bekend zijn, zoals het illegale maar gewetensvolle karakter, de duidelijke samenhang tussen doel en middel, het weloverwogen zijn, de openbaarheid, het vrijwillig meewerken aan arrestatie en vervolging en dragen van het strafrisiko.

Aanleiding tot deze beschouwing vormt een boekje over Buitenparlementaire Aktie van Geert Mak, uitgegeven door de Stichting Burgerschapskunde. Geert Mak was actief in de studentenbeweging van 1968 en daarna in andere aktiegroepen. Hij was fraktiemedewerker voor de PSP in de Tweede Kamer, wetenschappelijk medewerker staatsrecht en is sinds 1975 redakteur van de Groene Amsterdammer. Bij uitstek bevoegd tot het schrijven van deze 48 pagina's tellende brochure, lijkt mij.

Al op de eerste pagina wordt het op Schuyt geïnspireerde denken op zijn kop en daarmee met beide benen op de grond gezet.

"We deden gewoon wat we deden, en dat blijkt een ervaring van talloze aktievoerders te zijn. Achteraf kunnen nog zulke mooie analyses worden gemaakt, op het moment zelf weten veel mensen, afgezien van het konkrete aktiedoel, nauwelijks waar ze precies mee bezig zijn. Weten zij veel in wat voor soort kontekst het allemaal staat, van welke bredere politieke en sociale beweging ze deel uitmaken." (bladzijde 4).

Vanaf het moment dat Schuyt zijn boek publiceerde is er gediskussieerd over de financieringskwesaties: Wat is de ware Burgerlijke Ongehoorzaamheid? Het is duidelijk dat deze discussie niet in de eerste plaats door aktievoerders, maar door wetenschappers en politici werd gevoerd. Daarbij werden de maatschappelijke sferen wetenschap en politiek, die mijn inziens gescheiden horen te blijven, op ontoelaatbare wijze vermengd. De fout ligt niet bij Schuyt, die niet anders probeerde dan een maatschappelijk verschijnsel wetenschappelijk te beschrijven. Fout zijn de politici die de als beschrijving bedoelde kenmerken verheffen tot toetsingskriteria, waaraan voldaan moet worden om te kunnen worden bestempeld tot goed, of tot aanvaardbare vormen van burgerlijke ongehoorzaamheid. Een reactie die ik typisch sociaaldemocratisch (en dan beschrijvend en niet waarderend bedoeld) zou willen noemen. Enerzijds deel uitmakend van het staatsstelsel, anderzijds als progressieve politieke partij rekening houdend met progressieve bewegingen onder de bevolking, grijpt men de wetenschap, geeft daaraan dan een neutrale en objektieve waarde en lost het eigen dilemma op, legitimeert de eigen politieke keuzen met behulp van de objektieve wetenschap en depolitiseert politieke keuzen. Daarmee worden de goedgekeurde akties opgenomen in de 'politiek' als een korrektiesysteem op het parlementaire stelsel, en worden de afgekeurde akties op zijn minst toegeschreven aan de domheid van burgers. Maar tegelijkertijd ligt hier in het begin van kriminalisering van ak-

tievoerders. En niet alleen vermengt men politiek en wetenschap, men gaat bovendien op de stoel van de rechter zitten door de legaliteit van bepaalde acties te willen beoordelen. Een politieke partij zou zich echter moeten beperken tot een politiek oordeel. Is het doel van een actie sympathiek, past het in ons programma en brengen de gekozen middelen het doel dichterbij. Zo eenvoudig ligt dat. En al het gepraat over toetsingskriteria is een vlucht voor duidelijke politieke keuzen.

Ook hier geeft Mak weer inspiratie. Hij herhaalt de kritiek van de rechtssocioloog Bruinsma op Schuyt. Deze vond dat voor een afgewogen oordeel over een protestactie niet voorbijgegaan kan worden aan de vraag of het gevoel van onrecht dat de aktievoerder motiveerde terecht is en aan de vraag of de kwaliteit van de besluitvorming te wensen overliet. Bruinsma vindt dat het lijstje met uiterlijke kenmerken maar eens los gelaten moet worden om voortaan te beginnen bij het begin: de morele verontwaardiging. Omdat er geen sprake meer is van een kollektief gedragen moraal worden steeds meer zaken aan het individueel geweten overgelaten. In de dynamische moderne samenleving zijn de overgangen tussen privémoreel en publieke moraal voortdurend in beweging. Daarom is het eigenlijk onmogelijk algemene normen te stellen over de vraag welk soort burgerlijke ongehoorzaamheid wel en welke soort niet geoorloofd is.

In het boekje worden heel wat zaken op een fundamenteel nivo aangesneden. Hoe zit het bijvoorbeeld met uw vertrouwen in de werking van het parlementair systeem na kernwapens, RSV, P.C. Hooftprijs? Nadat de RSV-enquête heeft uitgewezen dat parlementaire controle niets voorstelde, nadat een politiekologisch onderzoek naar de reactie op krisissituaties zoals overstromingen, bezettingen en kapingen heeft aangetoond dat parlementaire controle achteraf

niets maar dan ook niets voorstelt? Wanneer het politieke systeem in toenemende mate in de ogen van de burgers faalt, haar legitimiteit verliest, dan verandert het oordeel over en de bereidheid tot het voeren van acties. Het boekje, om daarop terug te komen, gaat in op de aktiebewegingen, hun ontwikkeling en verschillende stadia. Het nieuwe aktievoeren wordt geplaatst in de moderne technokratische maatschappij. Uitgebreid wordt ingegaan op burgerlijke ongehoorzaamheid. En tenslotte wordt de crises in de aktiebeweging zelf beschreven. Op heel wat zaken zou hier ingegaan kunnen worden.

Een inspirerend boekje dus, dat tot nadenken aanzet over de eigen politieke uitgangspunten. Een woord van kritiek treft dan ook niet de schrijver, maar de uitgever. De tekst is eigenlijk op geen enkele manier geschikt gemaakt om te gebruiken in vormingsachtige situaties, terwijl dat toch het doel van de Stichting Burgerschapskunde heet te zijn. Aan een alternatieve en gesubsidieerde uitgever is geen behoefte, dunkt mij. Er wordt, ondanks de beperkte omvang, te veel materiaal aangedragen om zinvol te bespreken in een inhoudelijke ledenbijeenkomst. Er zijn geen discussievragen toegevoegd, geen stellingen of iets dergelijks. Het zelf voorbereiden van een discussie zou heel wat tijd en inspanning vergen. Het enige dat overblijft is het individueel of met een groepje gezamenlijk lezen en bespreken. Dat laatste zie ik niet veel PPR-leden doen, het eerste hoop ik met deze bespreking aantrekkelijker te hebben gemaakt.

JAAP DE JONG

Geert Mak, Buitenparlementaire Actie, de discussie over vormen van Protest en burgerlijke ongehoorzaamheid, serie Feiten en Visies, Leiden, 1984. Te bestellen bij Stichting Burgerschapskunde, Postbus 349, 2300 AH Leiden, tel. 071-899272; f 5,- (exkl. BTW en verzendkosten).

Berichten

MILITAIRE TERREINEN KOMEN ER AAN

Op 10 juli 1984 werd de regeringsbeslissing uitgebracht over het Struktuurschema Militaire Terreinen (SMT). Het zijn de plannen over de wijze waarop de militarisering van Nederland tot rond het jaar 2010 zijn beslag zal krijgen. Binnenkort zal de Tweede Kamer reageren op deze regeringsbeslissing, en dan volgt in het voorjaar een Kamerdebat. Daarna staat de Planologische Kernbeslissing (PKB) vast en kan het SMT worden uitgevoerd. Vanaf dat moment zullen alle provinciale staten en zeer veel gemeenteraden te maken krijgen met de gevolgen van het SMT: veranderingen in streekplannen en bestemmingsplannen. Met een aantal plannen is men al begonnen, namelijk het oefenterrein Markerwaard in de Lauwersmeer, het grote munitiemagazijnencomplex bij Veenhuizen, de depots voor Amerikaans legermateriaal in Noord-Oost Nederland en in Zuid-Limburg, de verdraaide startbaan op de vliegbasis Welschap bij Eindhoven. Over de belangrijkste plannen en over de wijze van behandeling straks in staten en raden volgt hier een overzicht.

In de regeringsbeslissingen over het SMT staat een aantal plannen die de regering 'essentieel' vindt. Wijziging van die plannen zou op het betreffende onderdeel een nieuwe PKB-procedure nodig maken. We zullen deze essentiële beslissingen langslopen en ze van commentaar voorzien.

1. De doelstelling van het SMT: het scheppen van ruimtelijke voorwaarden

voor een doeltreffende uitvoering van de krijgsmachttaken die uit het defensiebeleid voortvloeien. Verder stelt het SMT zich nog tot doel om bij te dragen aan a) ruimtelijke ontwikkeling b) kwaliteit van het milieu c) bevordering sociale, kulturele en economische ontwikkeling d) beperkt beslag op de financiële middelen van de overheid.

Kommentaar: als je instemt met de noodzaak van het hebben van een groot leger, dan is het logisch dat je tegen de strekking van dit soort plannen nauwelijks bezwaar in het algemeen kunt hebben. Daarom heeft radikaal links daarvoor een speciale taak. De kosten van al deze plannen zijn groot: in totaal f 400 miljoen (in 1979 waande men nog f 23 miljoen), ofwel jaarlijks f 22 miljoen op de Defensiebegroting. Het is geheel duidelijk wat de gevolgen zullen zijn voor begrotingen van de betrokken gemeenten. Achterdocht is dus zeer op zijn plaats.

2. Het reserveren van ruimte voor een Bataljonsoefenterrein (BOT) in de Markerwaard, als die eventueel wordt ingepolderd. Het gaat om een zeer groot oefenterrein, zo'n 3.000 hectare, oftewel 4 x 8 kilometer. Er zou dan eventueel een COT in Midden-Nederland verdwijnen.

Kommentaar: dit plan is nogal opzienbarend. In het oorspronkelijke SMT wordt het slechts zijdelings genoemd. In de Defensienota 1984 wordt er maar geen woord over gerept, en nu is het opeens een 'essentiële' beslissing. Wellicht wil de regering zo de lobby voor het inpolderen van de Markerwaard versterken.

ken, door er nu alvast een enorm militair oefenterrein in te plannen, wellicht vlak naast een toekomstige kerncentrale. Er is dus een ekstra reden te strijden tegen de inpoldering van de Markerwaard.

3. Er komen zeven Compagnies Oefenterreinen (COT's) in Nederland, elk ongeveer 1.000 hektare groot, op de volgende plaatsen: Marnewaard (in aanleg), Havelte, Ermelo-Noord, Ginkelse Heide, Leusderheide, Oirschot en Weerterheide.

Kommentaar: deze COT's zullen een ontstellende hoeveelheid militaire activiteiten gaan herbergen. Tegen de komst van COT's wordt al jaren actie gevoerd, met name tegen de uitbreiding van de oefenterreinen bij Havelte (Stop COT), maar ook onder andere in Soesterberg en Harderwijk zijn enkele vrij actieve bewonersorganisaties werkzaam. Nog even een aantal gegevens over de uitbreidingen: het COT-min bij Havelte zal bestaan uit de twee samengevoegde EOT's van Havelte-Midden en een deel (330 ha) van het militaire terrein Havelte-Oost (van in totaal 1300 ha), dit laatste deel wordt alleen bij COT-gebruik benut. Ginkelse Heide: uitbreiding met ruim 600 ha, Leusderheide: uitbreiding met 125 ha; Oirschot: uitbreiding met 500 ha. Tegen deze uitbreidingen kan niet fel genoeg geprotesteerd worden.

4. Er komen twee militaire schietterreinen bij: Marnewaard en Kollumerwaard (beide in de Lauwersmeer). Alle bestaande grote schietterreinen blijven op de bestaande plaatsen gehandhaafd. Het gebruik ervan wordt niet beperkt, ook niet in de Waddenzee. De volgende schietterreinen bestaan al: marineschietkamp Zeefront bij Den Helder, infanterieschietkamp Harskamp, artillerieschietkamp Oldenbroek, cavalerieschietkamp Vlieland, luchtdoelartillerieschietkamp Falga/Botgat bij Den Helder, luchtmachtschietrange Vliehors op Vlieland en luchtmachtschietrange Noordvaarder op Terschelling.

Kommentaar: van het toegezegde ver-

minderen van het militair gebruik van de Waddenzee komt geen zeer terecht. Het oefenen met straalbommenwerpers op de Noordvaarder wordt eerder uitgebreid dan beperkt, ondanks het feit dat Terschelling een waanzinnig druk toeristeneiland is. Ook wordt het proefschietstation voor zware artillerie Breezanddijk op de Afsluitdijk veel intensiever gebruikt dan eerst. Er zijn dus massa's uitstekende actie-objekten in de Waddenzee en in de Lauwersmeer.

5. De beproevingsschietterreinen voor scheepsgeschut en lange afstand-kanonnen, twee terreinen bij Lutjewaard, Den Helder, blijven gehandhaafd.

Kommentaar: ook deze terreinen zijn onderdeel van het militaire gebruik van de Waddenzee.

6. De marinevliegkampen De Kooy en Valkenburg en de vliegbases Leeuwarden, Twenthe, Volkel, De Peel. Eindhoven, Gilze-Rijen, Soesterberg, Deelen, Ypenburg en Woensdrecht worden op de bestaande lokaties gehandhaafd.

Kommentaar: er zal de komende jaren weer meer gevlogen gaan worden, vliegurestrikties voor piloten zijn opgeheven, dus meer lawaai. Bovendien zal het leger na 1990 het aantal (anti-tank)helikopters flink uitbreiden, en ontstaat er dan behoefte aan een nieuw militair helikopterterrein in NO-Nederland (Groningen, Friesland, Drenthe). De plaats staat nog niet vast maar aangezien een militaire vliegbasis ongeveer 450 hektare groot is, zal het erg moeilijk zijn om nieuwe ruimte voor zoiets te creëren. Een bestaand militair oefenterrein, of een bestaand burgerluchtvaartterrein (zoals Eelde) komt dan veel eerder in aanmerking.

7. Het munitiemagazijncomplex (MMC) Veenhuizen wordt voltooid (1989).

8. Den Helder en Vlissingen blijven vlootbases voor de marine.

Kommentaar: nergens in de nota wordt iets gezegd over de grootschalige over-

slag van munitie en militair materieel met name in de haven van Rotterdam of ook in de Eemshaven. Alsof dat onbelangrijk is.

9. Alle lijsten met lokaties voor het SMT zijn limitatief.

Kommentaar: dat is iets om het Rijk aan te houden: geen nieuwe plannen meer erbij. Bovendien wat zijn limitatieve lijsten waard als een eerst totaal ondergeschikt plan opeens tot 'essentiële beslissing' wordt gebombardeerd (de Markerwaard).

Naast dit alles zijn er nog vele andere beslissingen in het SMT te vinden, zoals de inrichting van zeven Eenheids Oefenterreinen (EOT's). Deze EOT's zijn elk circa 250 ha groot, en ze komen bij: De Haar, Anloo, Stakenbergerheid, Stroese Zand, Groote Veld, Arnhemse Heide en Oirschotse Heide. Het EOT bij De Haar/Laaghalen komt in de plaats van het oorspronkelijk geplande EOT-Witerveld. Het EOT Groote Veld, bij Schalkhaar moet nieuw worden aangelegd.

Een ander plan is het instellen rond 1986 boven de Noordzee van een Air Combat Manouivering Range, waar straaljagers elkaar mogen achtervolgen en andere gevechtssituaties mogen uithalen. Wellicht kan dan het laagvliegen boven Nederland worden verboden.

Tenslotte het afstoten van overbodig geworden terreinen. In het oorspronkelijke beleidsvoornemen over het Structuurschema Militaire Terreinen stond dat 7.500 hektare buiten militair gebruik gesteld zou worden. Maar er zou 1.300 hektare nieuw terrein voor terugkomen. Dus netto zou er 6.200 hektare militair terrein moeten verdwijnen. Laten progressieven in gekozen organen erop letten dat dat ook inderdaad gebeurt.

Tot zover dit summiere overzicht van de plannen die voortvloeien uit het SMT (Kamerstuk 16.666).

Bestemmingsplannen

Niet alle plannen voor militaire terrei-

nen komen zowel in de provinciale staten als in de gemeenteraden aan de orde. Met name op provincienivo zullen lang niet alle plannen de revue passeren. De wordt bepaald aan de hand van de kwalificatie die over een dergelijk plan in het SMT wordt gebruikt. Er is een onderscheid tussen een 'volledig afgewogen' beslissing en een 'globaal afgewogen' beslissing. Bij een 'volledig afgewogen' beslissing vindt er in principe geen nadere afweging plaats op provinciaal nivo. Wel behoudt de provincie het recht op afweging in streekplankaden. Een 'globaal afgewogen' beslissing komt zowel op provinciaal als lokaal nivo aan de orde. Verder erkent het rijk in principe het streekplan als integratiekader voor deze plannen. Maar elke afwijking tussen het standpunt van het rijk en dat van de provincie betekent nog niet dat het rijk de provincie in haar standpunt zal volgen. Afwijkingen zullen van geval tot geval worden opgelost.

Bij nadere uitwerking van het SMT in streek- en bestemmingsplannen kunnen strijdigheden blijken tussen de beleidsuitspraken uit de verschillende PKB (stedelijke gebieden, landelijke gebieden, enz.). In zo'n geval wordt in de Provinciale Planologische Commissie naar een oplossing gezocht. Bij gebleken strijdigheid zullen de streekplannen worden getoetst aan het rijksbeleid in de Rijksplanologische Commissie.

Inrichtingsplannen

Alle wijzigingen in de bestaande situaties leiden tot inrichtingsplannen. Die worden door Defensie ontworpen. Vervolgens treden de procedures uit de Wet op de Ruimtelijke Ordening in werking: dus: overleg, ter visie legging en beroepsmogelijkheden.

De procedure ziet er als volgt uit. Het ministerie van Defensie komt met een ontwerp-inrichtingsplan. Hierover vindt ambtelijk overleg plaats met provinciale en lokale overheden en met betrokken rijksdiensten. In de tussentijd worden voor zover nodig, ontwerp-streek- en bestemmingsplannen voorbereid. In het

overleg worden beiden op elkaar afgestemd. Na eventuele bijstelling van het inrichtingsplan volgt de ter visie legging van het uiteindelijke ontwerp-plan. Hieraan kan eventueel voorlichting vooraf gaan. Naar mijn mening moet radikaal links steeds die voorlichting opeisen en van de voorlichtingsactiviteiten gebruik maken om het eigen standpunt duidelijk te maken. De ter visie legging duurt één maand. Nu kunnen op plaatselijk nivo alsnog commentaren worden ingestuurd. Maak hier zoveel mogelijk gebruik van en probeer de aandacht van de media te krijgen. Hierna vindt opnieuw ambtelijk overleg plaats, zonodig bestuurlijk overleg, en kan bijstelling van het inrichtingsplan het gevolg zijn.

Hierna is het inrichtingsplan vastgesteld en kunnen de nieuwe streekplannen en vervolgens bestemmingsplannen worden vastgesteld. In dit hele proces kunnen goed getimede beroepsprocedures op alle nivo's, tot aan de Raad van State toe, leiden tot aanzienlijke vertraging van de uitvoering van de plannen.

Mochten de lagere overheden niet meewerken, dan is het wellicht goed te weten dat het rijk niet zal schromen bij uitblijvende overeenstemming het instrumentarium uit de Wet op de Ruimtelijke Ordening te gebruiken, om de plannen op ondemokratische wijze door te drukken. De plannen voor de militarisering van het Nederlandse grondgebied zijn nu in een vergevorderd stadium, tijd om actie te ondernemen!

ROB SNEL

*Meer informatie is te krijgen bij:
Rob Snel, Nachtegaalstraat 33a, 9713 SN
Groningen, 050-143179.*

Overgenomen uit: De Rode Draad.

de rode draad

Sinds twee jaar geeft de PSP het maandblad De Rode Draad uit. Het blad staat vol met 'alternatieve' informatie voor raads- en statenleden en fractiewerkgroepen. Een greep uit de artikelen van de afgelopen maanden: werken in de buurt, woonwagenebeleid, ambtenarenmacht, kinderopvang, migranten en raadsverkiezingen, gemeente- en provinciefinanciën plus tegenbegroting, kollegeverantwoordelijkheid, baatbelasting voor ondernemers, werken met behoud van uitkering, openbaar onderwijs aan anderstaligen.

Niet-PSP-leden kunnen zich abonneren door overmaking van f.25,— op giro-rekening 2775244 van het Wetenschappelijk Bureau van de PSP, Postbus 700, 1000 AS Amsterdam, onder vermelding van 'abonnement DRD-85'. Of vraag een proefexemplaar aan.

SOCIALISTISCH PERSPEKTIEF

RADIKALE

NOTITIES

KOMMA

TIJDSCHRIFT VOOR POLITIEK EN SOCIAAL ONDERZOEK

radikaal-linkse
gemeentepolitiek

JUNI '85

Gezamenlijk nummer over radikaal-linkse gemeentepolitiek

juni 1985

KOMMA, jaargang 5, nummer 2

RADIKALE NOTITIES, jaargang 1985, nummer 2

SOCIALISTISCH PERSPEKTIEF 26, zevende jaargang nummer 2

Redactie: Martien Bouwmans, Jan Dirx, Anita Keuning,
Frank Köhler, Anneke Teunissen

Druk: Bevrijding / Amsterdam

Prijs: f 7,50

Inhoud

- 3 Martien Bouwmans, Jan Dirx, Anita Keuning, Frank Köhler,
Anneke Teunissen
Van de redactie
- 5 Jan Dirx en Ron Leijser
Samenwerking in 1986
- 13 **Progressieve Aktie Leeuwarden**
- 19 Peter Prins
Een regenboog onder de rook van Amsterdam
Progressieve machtsvorming in Diemen 1982-1990
- 29 Lex Burdorf en Johan Jansen
Klein-links en het dragen van kollegeverantwoordelijkheid
- 41 Luuk Witsenhuijsen
De marges van linkse gemeentepolitiek
- 53 Martien Bouwmans en Joost Lagendijk
Linkse stadspolitiek: wie het kleine niet eert...
- 63 Ella Bartowska en Anneke Teunissen
Rimpels tellen
Ervaringen van radikaal-linkse vrouwen in de gemeenteraden
- 73 Gerda Dinkelman
Linkse energiepolitiek op lokaal nivo
- 85 **Kolofon Komma**
- 86 **Kolofon Radikale Notities**
- 87 **Kolofon Socialistisch Perspektief**

Van de redactie

In toenemende mate en op steeds meer plaatsen wordt samengewerkt tussen de radikaal-linkse partijen CPN, PPR en PSP (al of niet 'versterkt' met anderen). Deze samenwerking die al een lange traditie in de aktie heeft, krijgt ook steeds meer gestalte in het parlementaire werk. Dat werd heel duidelijk in 1982 bij lokale en provinciale verkiezingen en wordt nog duidelijker bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1986. Ook op landelijk nivo constateren we dat de roep om samenwerking sterker wordt. De behoefte aan een radikaal links blok naast de PvdA wordt gezien als een noodzakelijke voorwaarde om te komen tot een progressieve meerderheid en een progressief beleid in dit land. Door alle discussies en geharrewar in de links-radikale partijen over samenwerking op landelijk nivo wordt het zicht op de ontwikkelingen op plaatselijk nivo wel eens verloren. De redakties van Komma, Radikale Notities en Socialistisch Perspektief meenden daarom er goed aan te doen gezamenlijk aandacht te besteden aan die samenwerking op lokaal nivo. Daartoe werd een werkredactie samengesteld bestaande uit redactieleden van de drie genoemde bladen. Deze werkredactie heeft een opzet voor het gemeenschappelijke nummer opgesteld en daar auteurs voor aangezocht. Niet op alle punten zijn we er helaas in geslaagd onze opzet waar te maken. Met name betreuen we het dat we door een samenloop van omstandigheden geen artikel over de positie van migranten en kiesrecht van buitenlanders rond hebben kunnen krijgen.

Het blad opent met een artikel van de eindredakteuren van Radikale Notities en Socialistisch Perspektief -Jan Dirx en Ron Leijser- over de stand van zaken met betrekking tot de voorgenomen vormen van samenwerking bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1986. Dit artikel (waarvoor Alexander de Roo mede research verrichtte) bespreekt de stand van zaken per provincie.

Daarna worden een aantal gemeenten als voorbeeld genomen. Uit Leeuwarden komt een verhaal over Progressieve Aktie Leeuwarden (PAL). PAL is een succesvol samenwerkingsverband tussen CPN, PPR, PSP en ongebondenen.

Onder de rook van Amsterdam ligt het dorp Diemen. Daar zit Links Akkoord Diemen (CPN, PPR, PSP) in een kollege met PvdA en CDA! De sekretaris van CPN-afdeling Diemen en fraktie-assistent Peter Prins geeft een overzicht van progressieve machtsvorming in zijn dorp.

Ook in Wageningen zit radikaal-links in het kollege, maar dan wel een progressief kollege met PvdA en D'66. De voormalige fraktieleden Lex Burdorf en Johan Jansen (PSP-ers) geven hun visie op samenwerking en vooral op het dragen van kollegeverantwoordelijkheid. Zij pleiten voor het meedoen in besturen, ténminste als er wat te besturen valt.

Vanuit Nijmegen wordt daarvoor gepleit door het voormalige PSP-raadslid Luuk Witsenhuijsen. Zijn ideeën monden uit in een pleidooi voor een sterk links-reformistisch blok naast de PvdA. Dat wil zeggen gericht op compromissen, echter zonder socialistische uitgangspunten en doelstellingen uit het oog te verliezen.

Naast deze artikelen die positief verhalen over samenwerking had redactie graag bijdragen opgenomen vanuit andere visies en ervaringen. Dat lukte niet op de wijze waarop wij dat wilden, daarom hebben we dat probleem op een andere wijze opgelost. De Utrechtse PSP-leden Martien Bouwmans en Joost Lagendijk, die pleiten voor een zelfstandige PSP, verwoordden hun visie door een reactie te schrijven op de verhalen uit Wageningen en Nijmegen en in die reactie hun ervaringen uit Utrecht te verwerken.

Aan de hand van interviews met vrouwen uit de radikaal-linkse partij schetsen Ella Bartowska en Anneke Teunissen een portret van de ervaringen van radikaal-linkse vrouwen in gemeenteraden. Het motto van hun artikel 'het feminisme ligt vrij gevoelig in de reactie' spreekt al boekdelen.

Ook Gerda Dinkelman heeft interviews gemaakt en wel met de woordvoerders uit de fracties van CPN, PPR en PSP in Amsterdam op het terrein van de energiepolitiek. Overeenkomsten en verschillen tussen radikaal-linkse fracties op het gebied van de lokale energiepolitiek.

De redacties van Komma, Radikale Notities en Socialistisch Perspectief hopen met deze uitgave een bijdrage te kunnen leveren aan meningsvorming en discussie over samenwerking op lokaal niveau, zowel wat betreft de strategische vragen, als de vragen rond het dragen van bestuursverantwoordelijkheid, als natuurlijk de inhoud van radikaal-linkse politiek.

Reacties op dit nummer en de afzonderlijke bijdragen hierin ontvangen we bijzonder graag. Deze kunnen worden opgestuurd naar elk van de drie redactie-adressen. (Zie kolofons)

Martien Bouwmans, Jan Dirx, Anita Keunig
Frank Köhler, Anneke Teunissen

Samenwerking in 1986

Als het gaat om vragen van samenwerking heeft eenieder snel de neiging de eigen plaatselijke situatie als uitgangspunt te nemen: bij ons loopt de samenwerking goed/slecht, dus dan ... Niemand weet eigenlijk precies hoe het nu eigenlijk zit met de ontwikkelingen in de samenwerking. Wordt er volgend jaar op meer of minder plaatsen samengewerkt en hoe zijn de ervaringen geweest in de lopende periode?

In dit artikel proberen we antwoord te geven op een paar van die vragen. Aan de hand van een gehouden telefonisch onderzoek geven we aan hoe per provincie de ontwikkelingen in de samenwerking met betrekking tot de gemeenteraadsverkiezingen in 1986 zich voltrekken. Daarbij gaan we kwantitatief te werk; we bemoeien ons niet met de inhoud van de politiek van de plaatselijke partijen of samenwerkingsverbanden. Aan het eind geven we onze interpretatie van de verkregen informatie en bekijken we nog eens specifiek de situatie van de 32 grootste gemeenten in het land.

I EEN PAAR ALGEMENE OPMERKINGEN VOORAF

Vrijwel overal bestaat in de CPN, PPR en PSP verdeeldheid over de vraag naar samenwerking. Samenwerking blijkt leden te kosten, maar levert ook leden op. Niet-samenwerken zou overigens anderen ertoe brengen om op te stappen. Het is en blijft een kwestie van afwegen, waarbij in onze ogen de effectiviteit van het politiek handelen voorop zou moeten staan. Je wilt met behulp van politieke organisaties doelstellingen bereiken.

Wanneer er in een bepaalde plaats één partij is die bepaald niet wil samenwerken, dan heeft dat zijn uitwerking op de andere partijen: zowel willen als niet-willen blijken vaak zich tussen partijen versterkende processen te zijn.

Het staan in de politieke praktijk -lidmaatschap fractie- blijkt in het algemeen positief te zijn voor het denken over samenwerking: de verschillen blijken in de praktijk mee te vallen.

Voor 1986 lijkt de PvdA op de meeste plaatsen alleen de verkiezingen in te willen gaan en ze zegt daarom nogal wat samenwerkingsverbanden met met name de PPR op. Dit heeft tot gevolg dat het aantal radikaal-linkse samenwerkingsverbanden groeit, mede dankzij de PvdA.

II DE STAND VAN ZAKEN PER PROVINCIE

In het noorden weinig verandering

In Friesland wordt in overwegende mate samengewerkt in diverse combinaties. Deze samenwerking zal zich versterken bij de komende verkiezingen. Dit wordt mede gestimuleerd door initiatieven op het nivo van de provincie: er worden regelmatig bijeenkomsten georganiseerd voor de raads- en statenleden uit de radikaal-linkse partijen. Bijzondere aandacht verdient in Leeuwarden PAL (Progressieve Aktie Leeuwarden). Dit is een samenwerkingsverband van PSP, CPN en PPR met andere niet-partijgebonden. Dit PAL heeft een sterke positie opgebouwd in de plaatselijke politiek en in de stad zelf. (Zie ook het

artikel over PAL elders in dit nummer.) Friesland kent in ieder geval één CPN-afdeling die met de raadsleden naar het Verbond van Communisten in Nederland (VCN) is overgegaan: Lemsterland.

Naar het zich laat aanzien gaat er in de provincie Groningen wel veranderen. In Groningen-stad zullen PSP, PPR en CPN in 1986 afzonderlijk aan de verkiezingen meedoen. Er wordt weliswaar gepoogd de partijen wat dichter bij elkaar te brengen, maar deze pogingen worden ondernomen door mensen die in Groningen in de markten van hun partijen zijn gedrongen. De kans op succes is gering, zeker op de korte termijn.

In de provincie staat het er niet veel anders voor. De CPN is oppermachtig in het oostelijk deel en treedt daar zelfstandig op. Veel mogelijkheden van samenwerking zal die daar ook niet hebben, aangezien de PPR en de PSP vrijwel geheel afwezig zijn. Buiten Oost-Groningen zal alle drie de partijen nagenoeg afwezig. Dit is niet zo opmerkelijk. Voor het merendeel gaat het om kleine gemeenten en buiten de traditionele CPN-bolwerkjes is het de drie partijen nooit gelukt om zulke buitengebieden enige aanhang van betekenis op te bouwen. Tot nu toe heeft het samenwerken daar weinig aan toe bijgedragen of gedaan.

In Drenthe zijn de radikaal-linkse partijen niet bepaald sterk. Hier is dan ook het risico groot dat door een teruglopend ledenaantal niet genoeg partijleden overblijven om op zinvolle wijze aan gemeenteraadsverkiezingen mee te doen; noch alleen, noch in samenwerking. In een paar gemeenten -waaronder Assen- waar nog niet, of niet maar z'n drieën wordt samengewerkt, zijn momenteel gesprekken gaande om te bezien of dat voor 1986 wel mogelijk is.

In Oost-Nederland groeit de samenwerking

In de provincie Overijssel is het één en ander aan het veranderen. Het zwaartepunt van die verandering ligt in Twenthe. Kwamen in Emschede de drie partijen voorheen zelfstandig uit, het is bijna zeker dat er volgend jaar een gezamenlijke lijst komt. Bijna zeker schrijft men wij, want er bestaat binnen de plaatselijke afdelingen van PSP en CPN nogal wat verdeeldheid over de samenwerking. In de andere grote plaatsen van Twenthe (Hengelo, Almelo) bestonden al samenwerkingslijsten van respectievelijk PPR/PSP en PSP/CPN. Uitbreiding naar de derde partij zit er niet erg in, wat meer te maken lijkt te hebben met personen dan met politieke tegenstellingen.

Van Twenthe springen we in één keer naar de IJsselvallei in het westen van de provincie. (In het middengebied (Salland) bestaan de drie partijen niet.) Hier is één van de gesprongen samenwerkingsfrakties te vinden. In Kampen zijn de PSP en de PPR uit elkaar gegaan. De directe aanleiding was een konflikt in de persoonlijke sfeer tussen twee raadsleden. Op de achtergrond speelt echter mee dat de basis van de 'groene stroming' binnen de PPR in West-Overijssel is te vinden en voor die stroming is samenwerken met de PSP nogal problematisch. Het resultaat zal zijn dat in Kampen de PPR en de PSP de komende jaren mogen dingen naar de kiezersgunst van de studenten van de aldaar gevestigde christelijke akademies.

In de grotere plaatsen als Zwolle en Deventer is de ontwikkeling minder schokkend. In Zwolle bestaat een CPN/PSP-lijst en die zal waarschijnlijk doorgaan. Omdat de 'groene richting' in PPR-Zwolle overheerst is uitbreiding niet waarschijnlijk. In Deventer beschikt de PPR/PSP-lijst over een wethouder en maakt deel uit van een links kollege van B&W. Een samenwerking en een links kollege dat naar het zich laat aanzien wel zal worden gekontinueerd.

Onvoorziene ontwikkelingen voorbehouden zal Gelderland de eerste provincie zijn, waar in alle grote plaatsen in 1986 een PSP/PPR/CPN-lijst aan de gemeenteraadsverkiezingen zal meedoen. Naast de al bestaande lijsten in Apeldoorn en Ede (hier opererend als plaatselijke groep 'Progressief Ede') zijn er besprekingen gaande in Arnhem, Nijmegen en Zutphen. In Zutphen is er al een PPR/PSP-fractie en in Arnhem is de PvdA/PPR-fractie uit elkaar gevallen.

Samen met de vele samenwerkingslijsten die in de rest van de provincie -vooral in de Achterhoek- al in 1982 tot stand waren gekomen, zal dit de provincie worden met de meeste samenwerkingsverbanden. Enkele uitzonderingen als de zelfstandig opererende PPR in Groesbeek en Tiel daargelaten, zullen hier geen tot weinig zelfstandige lijsten meedoen. Of men doet aan de gemeenteraadsverkiezingen mee in een samenwerkingsverband, of men doet niet mee.

Dit niet-meedoen omvat de Noordwest-Veluwe en de Gelderse Vallei, die door de samenstelling van de bevolking -de 'autochtonen' zijn zwaar gereformeerd en de 'import' bestaat uit beroepsmilitairen- zich weinig lenen voor radikaal-links zendingswerk.

Overigens is Gelderland de enige provincie waar we hebben kunnen constateren dat in samenwerking gezocht wordt om in voor radikaal-links onontgonnen gebied iets van de grond te tillen. Dit is vooral in de Betuwe het geval.

Verder naar de provincie Utrecht waar over het geheel genomen weinig zal veranderen. In de stad Utrecht heeft de PSP nu al besloten om volgend jaar alleen mee te doen. In de rest van de provincie zal weinig veranderen, de meeste combinaties worden voortgezet. Onder de rook van Utrecht, in Nieuwegein, is een samenwerkingsfractie van PSP en PPR door de PSP opgezegd vanwege een konflikt over de opstelling ten aanzien van de PvdA.

In aansluiting op de provinciale samenwerking van PvdA en PPR treffen we in het Utrechtse in de kleinere plaatsen nogal wat PvdA/PPR-lijsten. Ook in andere provincies komen we dit fenomeen wel tegen. Hiermee is de PPR de enige kleine linkse partij die er op wat ruimere schaal samenwerkingsverbanden op nahoudt met de PvdA. Vraag is overigens hoelang zulke verbanden nog zullen blijven bestaan.

West-Nederland: stagnatie, maar ook groei

Wanneer we afgaan op de verkiezingsuitslagen van 1982 'bestaan' de CPN, PSP en PPR in ongeveer één derde van de Nederlandse gemeenten. Dit gegeven wordt wel eens betwist omdat het teveel zou uitgaan van parlementaire posities. Toch denken we dat het behalen van zetels in gemeenteraden een goede graadmeter is voor de vraag of een partij(enkombinatie) ter plaatse al dan niet bestaat. Wie te zwak is om een zetel te behalen, zal ook verder wel niet veel voorstellen en zal als verwaarloosbare faktor in de plaatselijke politiek beschouwd worden.

Wanneer we de CPN in Oost-Groningen even buiten beschouwing laten, is Noord-Holland de enige provincie waar CPN, PSP en -in mindere mate- PPR vrijwel in elke gemeente bestaan. Een eerste indruk die men krijgt van deze provincie is het beeld van een radikaal-links chaosje. Dat komt vooral doordat de verschillende stromingen die er binnen de CPN en de PSP bestaan, elk bolwerkjes hebben binnen deze provincie.

Het noordelijk deel van Noord-Holland is binnen de CPN een bolwerk voor het zogeheten 'Enkhuizer Overleg'; een stroming van traditioneel ingestelde kommunisten die weinig van 'vernieuwende fratsen' als samenwerking met PPR en PSP moeten weten. Tegelijkertijd bevinden

zich verspreid over de hele provincie PSP-afdelingen die tamelijk factiel de lijn-Van der Spek uitdragen. Het gevolg is dat in de meeste plaatsen CPN, PSP en PPR gemoedelijk samenwerken, terwijl er in een aantal dorpen verderop fundamentele meningsverschillen tussen de partijen bestaan. Speciaal vermeldenswaard is Jisp dat samen met het Zuid-Hollandse Vianen een samenwerkingsfractie van CPN en PPR kent.

In een aantal plaatsen zijn moeilijkheden in de samenwerking te signaleren: Velsen en Haarlemmermeer (uiteengevallen PSP/PPR-fractie) en Beverwijk, Heerhugowaard. In beide laatste plaatsen is overigens nog niets definitiefs gebeurd.

Terwijl op het platteland de samenwerking stagneert, zien we in de grote plaatsen in het zuidelijk deel van de provincie aanzetten tot nieuwe samenwerkingsverbanden. In Haarlem is grote kans op een samenwerkingslijst van PSP, CPN en PPR. Over Amsterdam valt nog niets definitiefs te zeggen. De kansen op samenwerking zijn echter reëel aanwezig, want de PSP heeft zich al uitgesproken voor samenwerking met CPN en PPR, een eerste peiling in de PPR leverde ook een meerderheid voor samenwerking op, en in de CPN wordt gepreekt over diverse vormen van samenwerking. Dus iets van samenwerking zal daar wel uit de bus komen.

Zuid-Holland was in 1982 met de gezamenlijke provinciale lijst van PSP, CPN en PPR en gezamenlijke lijsten in de meeste grote plaatsen (Delft, Den Haag, Dordrecht, Rotterdam, Schiedam) de provincie waar het meest wordt samengewerkt.

Veel zal hier niet aan veranderen. In de gemeenten in de Rijnmond bestaat een kansje dat een aantal PPR/PSP-kombinaties worden uitgebreid met de CPN. In de enige grote plaats waar de drie partijen in 1982 zelfstandig meededen -Leiden- komt nu waarschijnlijk een gezamenlijke lijst. De laatste hindernis is genomen door het vertrek van het CPN-raadslid naar het VCN.

Positie van radikaal-links in het zuiden lijkt verzwakt

Opvallend in Zeeland is de zwakte van PSP en CPN. Deze partijen komen hier alleen voor in radikaal-linkse samenwerkingsverbanden. Het totale beeld zal zich in deze provincie voor 1986 nauwelijks wijzigen. Dat betekent veelal samenwerkingslijsten van de radikaal-linkse partijen, zoals in Middelburg en Vlissingen of samenwerkingslijsten tussen de PvdA en de PPR.

In Noord-Brabant wordt door de radikaal-linkse partijen (al of niet samen met anderen) veelal samengewerkt onder plaatselijke namen -meestal 'Progressief ...'. Dit geldt dan vooral voor de kleinere gemeenten. In de grotere plaatsen in het Brabantse zitten vrijwel overal de partijen nog afzonderlijk in de raad, als ze er al in zitten. Er zijn echter in de meeste van die plaatsen gesprekken gaande om te bezien of dat kan veranderen voor de komende raadsverkiezingen. Voor Eindhoven en Tilburg geldt dat de afspraken over één lijst nog grotendeels rond zijn.

Opvallend in de kleinere Brabantse plaatsen is dat er op de plaatselijke linkse lijsten verhoudingsgewijs veel ongebondenen (niet partijleden) staan. Dit heeft ook tot gevolg dat de wel-partijleden zich minder gebonden en verbonden voelen met hun landelijke partij dan anders het geval is. De CPN in Brabant heeft nogal wat last gehad van de VCN-ers, maar die zijn nu grotendeels opgestapt, waarna de CPN volop de samenwerking nastreeft.

In Limburg zal een aantal PvdA/PPR-lijsten uit elkaar gaan (vaak op initiatief van de PvdA) en naar alle waarschijnlijkheid worden omgezet in radikaal-linkse lijsten. In veel plaatsen wordt in Limburg gesproken over de mogelijkheden om samen te gaan werken. In vergelijking met Brabant kent Limburg weinig plaatselijke lijsten, waarop links zich kan organiseren. De CPN in Limburg is heel duidelijk verzwakt onder invloed van de VCN.

In Noord- en Midden Limburg is er continuïteit in het grote aantal samenwerkingslijsten en in Zuid Limburg gaat in 1986 voor het eerst op grotere schaal worden samengewerkt, o.a. in Heerlen.

III DE STAND VAN ZAKEN IN DE GROTERE PLAATSEN

Naast een overzicht per provincie is het ook mogelijk om de ontwikkelingen van radikaal-links bij de gemeenteraadsverkiezingen te bekijken aan de hand van de 32 grotere plaatsen. Hierbij werden alle plaatsen in Nederland met meer dan 70.000 inwoners betrokken. (1) In deze plaatsen woont de helft van de Nederlandse bevolking en tweederde van het electoraat van CPN, PPR en PSP.

De toestand in 1982

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 werden in 12 van deze plaatsen zelfstandige lijsten ingediend (38%). Samenwerkingslijsten waren er in 20 plaatsen (62%). In 8 steden (25%) ging het om een lijst van de drie partijen, al dan niet aangevuld met partijloze linkse mensen (Leeuwarden). In 9 steden waren PSP en PPR bij de samenwerkingslijst betrokken (22%) en in twee plaatsen de CPN en de PSP (6%). Andersoortige lijsten (waaronder de PvdA-PPR-lijst in Arnhem) waren er in 3 plaatsen (9%).

Dit hoge percentage samenwerkingslijsten werd vooral bereikt door de middelgrote steden. In steden met meer dan 100.000 inwoners (2) werd veel minder samengewerkt: in 6 van de 17 (35%). Het ging om 3 PSP/PPR/CPN-lijsten; 2 PPR/PSP-lijsten en de al genoemde PvdA/PPR-lijst.

De indruk bestaat dat de meeste samenwerkingslijsten in 1982 vooral ontstaan zijn waar de drie partijen jarenlang te zwak waren om zelfstandig met succes aan de raadsverkiezingen deel te nemen. Veel van deze lijsten zijn als het ware 'uit nood geboren'. Het ging om samenwerkingsverbanden van partijen die eigenlijk niet zoveel met elkaar op hadden maar om aan zeteltjes te komen wel gezamenlijk een lijst moesten indienen. Gezien deze achtergrond is het verbazingwekkend dat geen van de samenwerkingsverbanden in deze plaatsen uit elkaar is gesprongen. Dit zou kunnen betekenen dat men redelijk tevreden is en de samenwerking hechter wordt. Een vluchtige navraag wijst uit dat dit inderdaad het geval is. Aangenomen mag worden dat de bestaande verbanden zullen worden gekontinueerd en waar mogelijk zullen worden uitgebreid tot de ter plekke nog ontbrekende partij.

Verwachtingen voor 1986

Naar het zich laat aanzien zullen in 1986 in 6 plaatsen de drie partijen zelfstandig meedoen (19%). Gezamenlijke lijsten van de drie partijen zijn mogelijk in 17 steden (53%); CPN/PSP lijsten in 2 plaatsen (6%), CPN/PPR lijsten in 1 plaats (3%) en PSP/PPR-lijsten in 4 plaatsen (13%).

Deze gegevens moeten nog met grote voorzichtigheid gehanteerd worden. Het gegeven van 6 plaatsen met zelfstandige lijsten is tamelijk

hard. Maar welke combinaties er precies zullen rollen uit de lopende besprekingen is niet met zekerheid te zeggen. In dit lijstje wordt er van uitgegaan dat -tenzij het tegendeel vaststaat- bestaande combinaties worden voortgezet en niet zullen worden uitgebreid met de ontbrekende derde partij.

De samenwerkingskoorts heeft nu duidelijk de grote steden bereikt. Samenwerkingslijsten zijn op grond van de nu al bekende gegevens waarschijnlijk in 12 van de 17 grote steden met meer dan 100.000 inwoners (70,5%). Met Amsterdam erbij zou dat zelfs meer dan drie kwart zijn (76%).

In tegenstelling tot de meeste oude verbanden gaat het nu dus om plaatsen waar de drie partijen vaak jarenlang in staat zijn geweest zelfstandig zetels te behalen. De samenwerking heeft hier duidelijk principiële componenten. Omdat men tussen de partijen ter plaats grote inhoudelijke en strategische overeenkomsten ziet, wil men verder samen optrekken in de gemeenteraad (en daarbuiten). Opmerkelijk is verder dat er veel discussie is over verbreding van de lijsten: niet alleen richting buitenlanders, maar ook naar partijloze linkse mensen uit bewegingen. Hoe het voor de PSP herte hangijzer van kollegevoering zal worden opgelost wordt niet duidelijk. In verschillende plaatsen opereert men voorzichtig om niet bij voorbaat door een veto van het partijbestuur van de PSP getroffen te worden. (In tegenstelling tot de CPN en de PPR waar plaatselijke organisaties autonoom zijn wordt in de PSP gewerkt met landelijk vastgestelde richtlijnen.)

IV ENKELE KONKLUDERENDE OPMERKINGEN

Interessant in de ontwikkeling is het volgende. De PvdA groeit zeer sterk in de opiniepeilingen. Wanneer deze groei zich ook manifesteert bij de raadsverkiezingen van 1986, dan komt de PvdA ongekend sterk terug in de nieuwe gemeenteraden. Een mogelijke afkalving van de kleinere linkse partijen door de groei van de PvdA kan worden vermeden en in ieder geval verkleind door het vormen van een gemeenschappelijke lijst. In de meeste gevallen is het namelijk zo dat -als gevolg van de verdeling van restzetels- één lijst meer zetels oplevert dan een aantal lijsten naast elkaar. Dat betekent dus dat in de nieuwe raden naast de groot gegroeide PvdA een radikaal-links blok opereert met een zodanig zetelaantal, dat in een serie plaatsen een linkse meerderheid niet alleen maar een rekenkundig feit wordt, maar ook een politiek feit, omdat die meerderheid gevormd wordt door twee fracties van een zodanige grootte dat beide in aanmerking kunnen komen om wethouders te leveren. En dat maakt de discussie over kollegedeelname door radikaal-links weer wat minder academisch dan ze vaak zijn of lijken te zijn.

Welke conclusies zijn er nu te trekken uit al deze gegevens? In de eerste plaats dat er in hoge mate tevredenheid bestaat over de samenwerking. Wrijfpunten zijn er hier en daar wel, maar die lijken niet groter of anders dan in fracties van één partij. Er is altijd wel eens ergens iemand die niet dat doet wat anderen van hem of haar verwachten. En loopt het helemaal mis, dan lijken er vaak persoonlijke factoren in het spel te zijn. Dat men in het algemeen tevreden is over de samenwerking in het radikaal-linkse kamp blijkt ook wel uit het gegeven dat vrijwel overal de gemeenschappelijke lijst zal worden voortgezet bij de komende raadsverkiezingen. En niet alleen dat: er gaan zelfs meer radikaal-linkse lijsten komen. Enerzijds door dat de derde partner erbij betrokken wordt in plaatsen waar nu twee

partijen één fractie vormen, en anderzijds omdat samengewerkt gaat worden in plaatsen waar nu nog geen formele samenwerking bestaat.

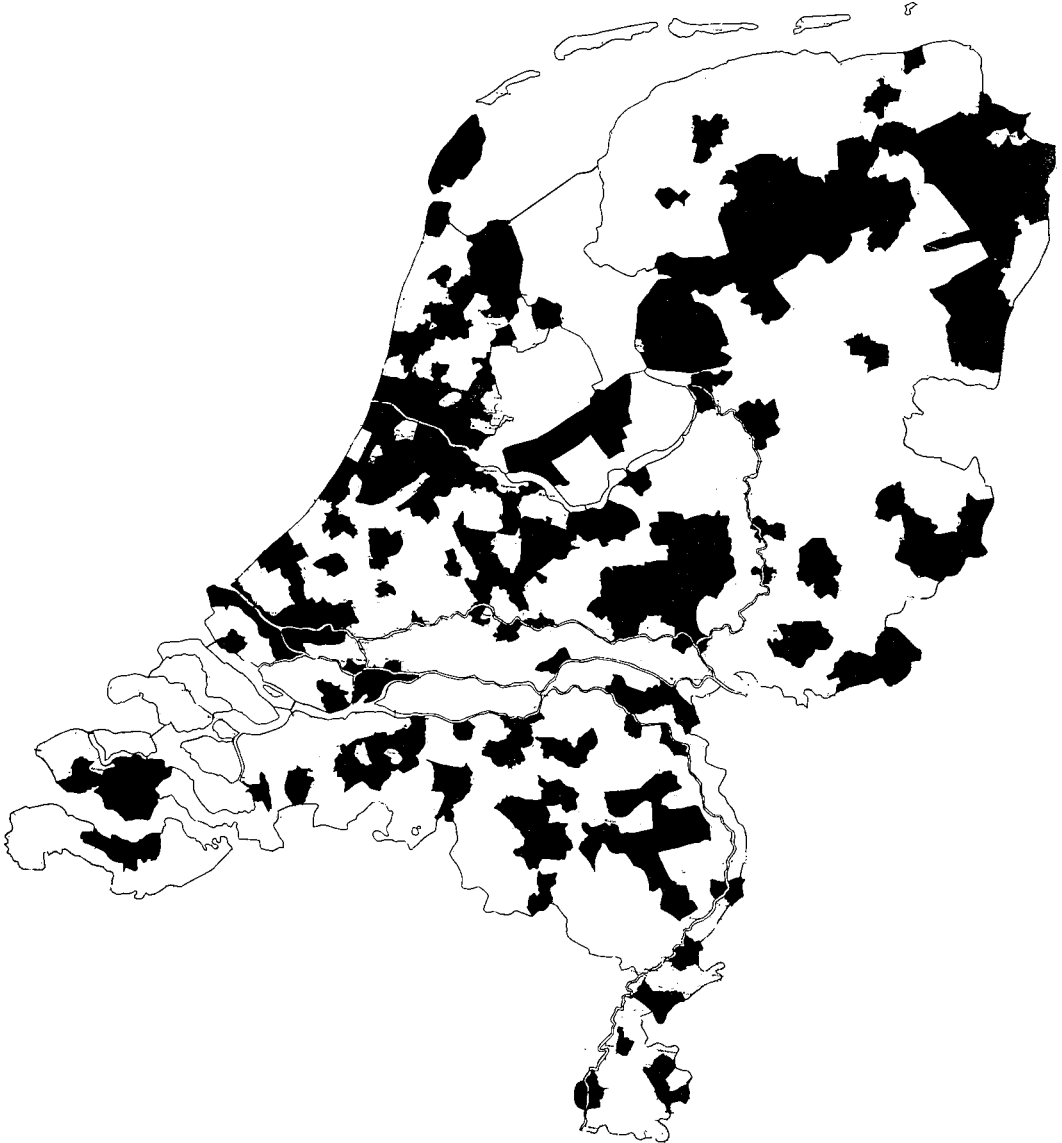
Jan Dirx
Ron Leijser
maart 1985

NOTEN

1. Dit zijn: Alkmaar, Amersfoort, Amsterdam, Apeldoorn, Arnhem, Breda, Delft, Dordrecht, Ede, Eindhoven, Enschede, Emmen, Den Haag, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, Heerlen, Hengelo (Ov), Den Bosch, Hilversum, Leeuwarden, Leiden, Maastricht, Nijmegen, Vlaardingen, Zaanstad, Zoetermeer en Zwolle.
2. Dit zijn: Amsterdam, Apeldoorn, Arnhem, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Enschede, Den Haag, Groningen, Haarlem, Leiden, Maastricht, Nijmegen, Rotterdam, Tilburg, Utrecht en Zaanstad.

BIJLAGE: Radikaal-links bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1982

In de zwart ingevulde gebieden behaalden CPN, PPR en PSP -al dan niet in samenwerking met elkaar- één of meer raadszetels. Samenwerkingsverbanden met de PvdA zijn niet meegeteld; samenwerkingsverbanden van PPR en D'66 wél.

Progressieve Aktie Leeuwarden

In onderstaand artikel wordt ingegaan op de organisatie en wijze van werken van Progressieve Aktie Leeuwarden (PAL). Dit is een samenwerkingsverband tussen organisaties links van de PvdA dat sinds 1978 in Leeuwarden bestaat. PAL werd opgericht door de PSP en ongebonden linkse Leeuwarders (die voorheen georganiseerd waren in 'Axies', een groep die van '70 tot '78 twee zetels in de gemeenteraad had). In de loop van een periode van drie jaar sloten eerst de PPR en vervolgens de CPN zich bij PAL aan. De in de buitenparlementaire strijd gegroeide samenwerking was de basis waarop de parlementaire samenwerking vorm en inhoud kon krijgen. In 1982 deed PAL als samenwerkingsverband van vier groepen (PSP, PPR, CPN en ongebonden) aan de raadsverkiezingen mee en haalde 10% van de stemmen (4 zetels, alle deelnemende clubs bemensen er één).

Onlangs is de discussie gevoerd in hoeverre de PAL-zetels gebonden moeten blijven aan de partijen en of we met de kandidaatstelling voor de komende gemeenteraadsverkiezingen nog vast moeten houden aan een verdeling van de plaatsen naar politieke achtergrond. Deze discussie heeft er nog niet toe geleid dat de in de vraagstelling vervatte visie tot beleid is geworden.

PAL is een beweging, zij kent geen leden. Aktief kunnen zijn, zij die lid zijn van één van de betrokken partijen en zij die zeggen de doelstellingen van PAL, vastgelegd in het verkiezingsprogramma, te onderschrijven.

Daadwerkelijke integratie van partij-politieke standpunten

De meest in het oog lopende plaats waar de drie partijen en de politiek ongebonden in PAL samenwerken is de gemeenteraadsfractie en de daaraan gekoppelde steunfractie. Uit gesprekken met en vergaderingen en optredens van deze twee organen kan de konklusie getrokken worden dat de samenwerking goed verloopt. Hiermee wordt dan vooral bedoeld, dat er in de ogen van de stuurgroep (zie bijlage) een daadwerkelijke integratie van partij-politieke standpunten plaatsvindt. Eveneens valt waar te nemen dat er zich op het terrein van de gemeentepolitiek eigen PAL-ideeën ontwikkelen die meer zijn dan een optelsom van de afzonderlijke partij-opvattingen.

Dit is een ontwikkeling die toe te juichen valt. Uiteraard zijn er ook in de (steun)fractie verschillen van inzicht. Die verschillen zijn echter lang niet altijd terug te voeren tot de verschillende partij-politieke achtergronden van de (steun)fractieleiden. Meningsverschillen worden altijd uitgediscussieerd. Verder kan nog opgemerkt worden dat noch in de fractie, noch in de steunfractie een sfeer heerst waarin partijleden op hun tellen moeten passen. Het is niet zo dat de (steun)fractieleiden voortdurend partij-stellingen betrekken om van daaruit te discussiëren over bepaalde onderwerpen. Er wordt eerder geprobeerd een eigen PAL-visie of PAL-standpunt te ontwikkelen dan dat geprobeerd wordt (ver) uit elkaar liggende partijvisies/standpunten krampachtig samen te voegen.

Een vraag die in PAL nauwelijks aan de orde komt is of de afzonderlijke partijen zich voldoende kunnen herkennen in de PAL-standpunten

zoals die bijvoorbeeld in de raad (maar ook daarbuiten) worden ingenomen. Vandaar dat die vraag onder andere gesteld is aan de plaatselijke partijbesturen tijdens de daarmee gevoerde gesprekken. De vraag werd door alle partijbesturen bevestigend beantwoord. PAL meent, dat deze konstatering positief gewaardeerd moet worden.

Strijdterreinen

De situatie in Leeuwarden geeft aan, dat partij-politieke verschillen binnen radikaal-links te overstijgen zijn, voor zover het de gemeentelijke politiek betreft. Maar ook op terreinen als energiebeleid, productieve en plaatsing van nieuwe (kern)wapens, sociaal-ekonomisch beleid, anti-diskriminatie, anti-fascisme, anti-racisme en vrouwenstrijd/homoseksuele strijd zijn de verschillen klein, in ieder geval te overbruggen.

Ook ten aanzien van de plaats die sociale bewegingen in de strijd voor linkse machtsvorming innemen bestaat nauwelijks verschil van mening: parlementaire en buitenparlementaire strijd zijn beiden noodzakelijk. Een strategie voor linkse strijd kan niet één van beide strijdterreinen uitsluiten. De verbondenheid van beide polen is echt en geen ontkenning van het specifieke karakter van elk: er bestaat een wisselwerking tussen beide, die positief kan zijn maar dat niet persé is. Parlementaire en buitenparlementaire strijd veronderstellen een zekere gescheidenheid van de daarbij betrokken organisaties. Dat sluit niet uit dat er tussen de verschillende organisaties personele verbindingen zijn: dat is zelfs wenselijk!

Indien ook de hierboven gegeven opvatting over de plaats van sociale bewegingen in verhouding tot een 'partij' als PAL goed is weergegeven, dan betekent dat, dat er binnen PAL nauwelijks partij-gebonden inhoudelijke meningsverschillen bestaan. Op lokaal nivo kan PAL daaraan een strategie uitstippelen, die tot een versterking van de parlementaire en buitenparlementaire strijd moet leiden.

Hoe sterk is de samenwerking?

Tot zover het klinken van de loftrumpet. Het bovenstaande kan behoorlijk gerelativeerd worden indien men zich het volgende bedenkt. Het is niet zo verwonderlijk dat de samenwerking in PAL goed verloopt. De mensen die actief zijn in PAL, en dus de samenwerking vormgeven, zijn waarschijnlijk allen voorstander van tamelijk verregaande vormen van radikaal-linkse samenwerking. Kortom, het samenwerkingsproces wordt niet 'verstoord' door mensen die min of meer tegen zulke vormen van samenwerking zijn.

Indien dit juist is, komen meteen een aantal andere problemen die met de samenwerking te maken hebben in zicht. Het is dan heel goed mogelijk dat de samenwerking tussen PSP, PPR en CPN in PAL helemaal niet bestaat zoals in PAL gedacht wordt dat hij bestaat. Dat is het immers mogelijk dat het een samenwerking is tussen delen van de respectievelijke partijen en geen samenwerking tussen de partijen. Dat zou een voor PAL rampzalige ontwikkeling zijn. In de eerste plaats omdat dan gekonkludeerd moet worden dat de samenwerking mislukt is, maar ook omdat dan het draagvlak, de basis waarop PAL is gebouwd, wegvalt. Laten we daarom nagaan hoe groot het gevaar werkelijk is.

De indruk bestaat dat er in de PSP een tamelijk grote groep leden is die twijfels heeft bij verregaande vormen van radikaal-linkse samenwerking. Verder is het zo dat de actieve deelname van CPN-leden aan PAL-activiteiten klein is. In beide gevallen bestaat dan het gevaar dat de afdelingen van beide partijen zich minder verbonden gaan

voelen met de activiteiten van PAL. Het is voor PAL van essentieel belang dat de gehele afdeling van een partij die deelneemt aan PAL zich sterk verbonden voelt met PAL. In de PSP bestaat zelfs het gevaar dat verdeeldheid ontstaat over samenwerking met andere linkse partijen in PAL en dat betekent dan per definitie verdeeldheid in PAL. Voor de CPN geldt dat zij zich min of meer vervreemdt van de PAL-activiteiten en dat zou rampzalig zijn.

Voor de PPR geldt iets anders. Uit de gesprekken met het plaatselijke bestuur van de PPR is gebleken dat de PPR als organisatie in Leewarden een noodlijdend bestaan lijdt. In feite is geen sprake meer van een hecht georganiseerde afdeling. Een afdeling die nauwelijks meer bestaat kan zich ook nauwelijks verbonden voelen met wat PAL doet en laat. Dus is ook dat voor PAL een minder gelukkige ontwikkeling.

Hoewel de samenwerking in PAL tamelijk goed verloopt is het noodzakelijk dat de verhoudingen tussen PAL en de afzonderlijke partij-afdelingen met het oog op de samenwerking beter worden. Met name als in de toekomst politiek moeilijke beslissingen moeten worden genomen (bijvoorbeeld over kollegevorming) is het van groot belang dat de afzonderlijke partij-afdelingen zich als geheel zeer nauw verbonden voelen met PAL. Steun van de afdelingen is en blijft nodig voor PAL wil zij niet alleen haar doelstellingen met betrekking tot de samenwerking tussen de radikaal-linkse partijen verwezenlijken, maar ook een politieke faktor van betekenis voor Leeuwarden blijven.

Kollegevorming

PAL zit niet in de raad om te 'getuigen', om alleen maar tegen te stemmen of te roepen dat het anders moet. PAL wil ook zoveel mogelijk vanuit haar programma realiseren. Hoewel dit soms ook vanuit een oppositierol niet onmogelijk is past daarin het dragen van bestuursverantwoordelijkheid, mits die bestuursverantwoordelijkheid het perspectief biedt dat (delen van) het PAL-verkiezingsprogramma gerealiseerd wordt/worden. Een kollege waarin het CDA of het CDA en de VVD is/zijn vertegenwoordigd biedt een dergelijk perspectief niet. Gekonstateerd kan worden, dat een deel van de PvdA-achterban kwa ideeën en wensen erg dicht bij PAL staat, maar dat een ander deel -dat getalsmatig nog steeds het grootst is- tamelijk ver afgedwaald is van wat de voormannen en -vrouwen van de sociaal-demokratie voor ogen stond. Hiermee wil geen oordeel uitgesproken zijn over deze achterban in termen van goed of kwaad. Het gaat erom, dat de PvdA -die kwa beginselen zeker een linkse partij te noemen is- met deze achterban rekening moet houden om getalsmatig in de politieke arena's iets te kunnen voorstellen.

Voor de Leeuwarder situatie betekent dit dat de PvdA gekozen heeft voor kollegevorming met het CDA. Kollegevorming met PAL, getalsmatig (net) mogelijk -PvdA en PAL bezitten 19 van de 37 zetels-, heeft de PvdA ondanks toenaderingspogingen van PAL tot nu toe steeds afgewezen. Overeenkomst in verkiezingsprogramma's leidt ook lang niet altijd tot gelijk stemgedrag blijkt in de praktijk, ofschoon het ook regelmatig voorkomt dat PAL en PvdA-fractie gelijk stemmen, maar dat de drie PvdA-wethouders met rechts meestemmen.

Voor de komende verkiezingen maakt PAL zich weer sterk voor linkse kollegevorming. Intern heeft PAL hiervoor een aantal voorwaarden op een rijtje gezet. De voorwaarden zijn:

- een links kollegeprogramma, dat uitvoerbaar is met herkenbare PAL-inbreng;
- een werkbare meerderheid van links na de verkiezingen;

- een redelijk homogene PvdA-fractie die naar links opgeschoven en met beter contact met de eigen afdeling (Deze voorwaarde kan natuurlijk niet naar buiten toe gehanteerd worden, maar is ter beoedeling van ons zelf);
- een wethouderspost voor PAL met daaraan gekoppeld een assistent naar onze keuze;
- grote eensgezindheid in PAL en de afdelingen van de afzonderlijke partijen over het besluit tot deelname;
- goede afspraken over het functioneren van de (steun)fractie met PAL-wethouders/sters met betrekking tot overleg, informatie, vrijpunten etc.
- PAL moet intern een minimumprogramma maken;
- er moeten op lokaal niveau voldoende mogelijkheden aanwezig zijn om een links beleid te kunnen verwezenlijken (Kan dat met een rechtse regering?);
- de omvang van de PAL-fractie moet minimaal drie zetels zijn;
- PAL moet geen bijwagenfunctie vervullen;
- samenwerking met CDA en VVD is uitgesloten.

Buitenparlementair

Op het buitenparlementaire terrein werden in de afgelopen jaren diverse activiteiten ontplooid: onder andere op de terreinen woonlasten en werkgelegenheid was PAL actief. Toch kan gekonstateerd worden dat de aktiekraacht van PAL wat onder de maat blijft. Hoewel er op verschillende terreinen in Leeuwarden wel akties plaatsvinden, is 'Schwung' wat uit de aktie: er zijn maar weinig akties die echt succes worden, die het resultaat opleveren dat beoogd was. Dat leidt tot een afname van de motivatie om tot aktie te komen.

Er vinden allerlei bijeenkomsten plaats die vaak heel bemoedigend zijn voor de aanwezigen, maar de aktie als middel om iets gedaan te krijgen komt slecht van de grond. Voor een deel is dat het gevolg van het regeringsbeleid: een stroom van maatregelen wordt over onze hoofden uitgestort en we zijn al blij dat sommige van die maatregelen tegengehouden kunnen worden. Van een offensief tegen het regeringsbeleid is nauwelijks sprake, hoewel met name een aantal vakbonden geprobeerd heeft iets op gang te brengen. Maar juist toen bleef hoe verdeeld links eigenlijk is in de eigen gelederen. Van een massaal gesteunde ambtenarenstaking was geen sprake. Integendeel: de ABW/KABO kreeg al gauw meer tegen- dan medestanders.

Eén en ander maakt nog eens duidelijk hoe belangrijk het is, dat links én als eenheid optreedt én met een reëel perspectiefvol tegenoffensief voor het huidige afbraakbeleid komt. Dat perspectiefvolle, offensieve tegenbeleid ontbreekt tot nu toe ondanks een paar pogingen daartoe. Wellicht dat de Stichting Voor een Linkse Doorbraak (bestaande uit mensen van vakbeweging, CPN, PPR en PSP) erin slaagt met een links alternatief te komen, waarop de murw geslagen mensen te mobiliseren zijn. PAL heeft zijn steun aan deze stichting betuigd en probeert zijn medewerking hieraan te geven.

In Leeuwarden probeert PAL toe te werken naar een situatie, dat samen met de PvdA de stad kan besturen, zodat in ieder geval op plaatselijk niveau een links beleid gevoerd kan worden binnen de mogelijkheden, die dit rechtse regeringsbeleid biedt.

BIJLAGE: Organisatieschema van PAL

1. De Algemene Vergadering van PAL is de beleidsbepalende instantie van PAL aan welke alle andere organen van PAL verantwoording dienen af te leggen voor het door hen gevoerde beleid. De AV van PAL is toegankelijk voor leden van de PSP, CPN en PPR uit Leeuwarden en voor linkse ongebonden Leeuwarders, die het programma en de uitgangspunten van PAL onderschrijven. De AV vergadert éénmaal per 6-8 weken.
2. De (steun)fractie van PAL wordt gevormd door de gemeenteraadsleden namens PAL en de mensen, die dezen ondersteunen. De (steun)fractie legt verantwoording af van het door haar gevoerde beleid in de gemeenteraad van Leeuwarden aan de AV van PAL. De (steun)fractie vergadert tenminste éénmaal per drie weken op de donderdagavond voorafgaand aan de gemeenteraadsvergadering en overigens zo vaak als nodig is.
3. De stuurgroep van PAL is het dagelijks bestuur. Voorzitter en sekretaris vertegenwoordigen PAL in en buiten rechte. De stuurgroep bereidt de algemene vergaderingen voor, legt verslag van deze vergaderingen, houdt een boekhouding bij, controleert de financiën en legt jaarlijks een algemeen en financieel verslag voor aan de algemene vergadering. Tevens wordt op de jaarvergadering een werkplan + begroting voor het komende politieke jaar voorgelegd. De stuurgroep bewaakt de politiek-inhoudelijke lijn van PAL en draagt zorg voor de continuïteit van de activiteiten.
4. De PAL-actiegroep vergadert drie- of viermaal per maand, waarbij in een cyclus van drie weken gewerkt wordt. Deze cyclus houdt verband met de vergadering van de (steun)fractie, die voor een deel uit dezelfde mensen bestaat en bovendien op dezelfde avond vergadert. De actiegroep/(steun)fractie voert actie in het door de AV bepaalde politieke kader. Deze groep legt achteraf verantwoording af aan de AV. De actiegroep ondersteunt de (steun)fractie met buitenparlementaire activiteiten, zoals het uitbrengen van de PAL-Nieuwsbrief, het schrijven van ingezonden stukken of open brieven en andere acties. De actiegroep krijgt zijn informatie van verschillende kanten: vanuit de buurten en bedrijven, vanuit de (steun)fractie, maar ook vanuit allerlei maatschappelijke groepen en groeperingen en vanuit de media.
5. De PAL-werkgroepen vergaderen in een door hen zelf te bepalen frekwentie. De werkgroepen zijn vooral beleidsvoorbereidend bezig ten behoeve van de (steun)fractie en ten behoeve van de AV. Zij worden door de AV ingesteld, die tevens de opdracht aan de werkgroepen vaststelt (meestal achteraf na taak- en doelomschrijving door de werkgroep zelf). De werkgroepen leggen verantwoording af aan de AV en publiceren nota's e.d. niet dan met goedkeuring van de AV of indien die niet afgewacht kan worden met goedkeuring van de stuurgroep. De werkgroepen kunnen ad hoc ingesteld worden rond een bepaald thema of meer permanent rond een bepaald beleidsterrein van de gemeente, bijvoorbeeld de werkgroep Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting.
6. De redactie van het Wapen van Leeuwarden (het externe PAL-blad) is relatief autonoom. De redactie voert een beleid, dat past in het politieke concept van de AV. De redactie is voor haar beleid verantwoording schuldig aan de AV. Het Wapen van Leeuwarden is geen PAL-diskussieblad, maar brengt PALiaanse ideeën, commentaren, probleemvelden en algemeen kritisch-verstrooiende artikelen in geschreven dan wel getekende vorm naar buiten. De middelen ten behoeve van het Wapen van Leeuwarden worden door de AV aan de redactie ter beschikking gesteld op basis van een vooraf ingediende begroting.
7. PAL is geen verantwoording schuldig aan de politieke organisaties/partijen, van waaruit PAL-ers gerekruteerd worden. In de AV heeft iedere aanwezige, die PAL-uitgangspunten en het PAL-programma onderschrijft en buitendien in Leeuwarden woonachtig is, stemrecht. De AV besluit bij gewone meerderheid van stemmen.
8. De stuurgroep van PAL wordt zodanig samengesteld, dat de vier geleidingen van PAL daarin zo evenredig mogelijk vertegenwoordigd zijn. De stuurgroep van PAL vergadert desgewenst regelmatig met de besturen van de partijen, die PAL vormen,

om politieke ontwikkelingen in Leeuwarden te bespreken.

9. De politieke partijen zijn vrij om hun leden al dan niet te instrueren te aanzien van de in de AV van PAL te behandelen onderwerpen. De politieke partij leggen zich neer bij de door de AV van PAL genomen besluiten met betrekking tot de te volgen politiek, tenzij een dergelijk besluit indruist tegen het politieke program en concept van een partij. In een dergelijk geval kan door de ledenvergadering van een partij bezwaar aangetekend worden tegen het besluit. Het betreffende voorstel wordt dan op een volgende AV opnieuw geagendeerd. Bij de behandeling van het voorstel in tweede instantie krijgt de bezwaar aantekenende partij de gelegenheid zijn standpunt bij monde van een bestuurslid naar voren te brengen. De AV besluit na discussie in maximaal twee ronden opnieuw bij gewone meerderheid van stemmen. Het bezwaarschrift van een partij heeft opschortende werking van het betreffende besluit ten gevolge.

Een regenboog onder de rook van Amsterdam

PROGRESSIEVE MACHTSVORMING IN DIEMEN 1982-1990

Inleiding

Dit artikel is geschreven als een bijdrage aan de discussie in de CPN over de uitgangspunten voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1986. Het is een evaluatie van de samenwerking tussen de CPN, PPR en PSP in de gemeenteraad van Diemen sinds 1982 en met name van de gezamenlijke deelname aan het Kollege van B en W.

Onder de noemer LAD (Links Akkoord Diemen) hebben de drie radikaal-linkse partijen in 1982 meegedaan aan de verkiezingen. Het LAD streefde naar deelname aan een zo progressief mogelijk kollege met als resultaat de (voor de PSP) unieke situatie dat er deelgenomen wordt aan een kollege waarin ook het CDA te vinden is.⁽¹⁾

Op basis van deze ervaringen kom ik tot uitgangspunten voor samenwerking, kollegedeelname en programma voor de komende raadsverkiezingen en de raadsperiode 1986-1990.

Voorgeschiedenis

In het najaar van 1981 stelde het toenmalige CPN-raadslid aan de CPN-afdeling Diemen voor om bij de raadsverkiezingen van juni 1982 samen met PSP en PPR uit te komen met één verkiezingsprogramma en onder één kandidatenlijst. In de praktijk was namelijk al een grote mate van overeenstemming te signaleren bij het optreden van deze partijen, zowel in de raad als daarbuiten, in de buitenparlementaire aktie. De samenwerking zou als inzet moeten hebben het versterken van het parlementair optreden, het versterken van de band met de buitenparlementaire bewegingen, en -niet in de laatste plaats- het veroveren van een positie binnen het dagelijks bestuur van de gemeente, het kollege van B en W. Vanwege de uitbreiding van het inwoneraantal kon Diemen namelijk een derde wethouder aanstellen naast de PvdA-burgemeester, één PvdA-wethouder en één CDA-wethouder. Ook op grond van de samenstelling en de verhoudingen in de gemeenteraad in de periode 1978-1982 dachten wij een kans te hebben om een zo progressief mogelijk gemeentebestuur tot stand te brengen. De samenstelling van de raad in die periode was: PvdA 4 zetels (waaronder 1 wethouder), CDA 4 zetels (waaronder 1 wethouder), VVD 3 zetels, D'66 2 zetels, PK (PSP/PPR) 1 zetel en CPN 1 zetel.

Zowel VVD als CDA hadden een vrij sterke getalsmatige positie in de raad. De VVD stelde inhoudelijk echter weinig voor en werd eigenlijk door geen van de andere partijen als echt serieus beschouwd. Het CDA was voornamelijk konservatief. Een uitzondering hierop was haar wethouder die mede door zijn ruimdenkendheid aanvaardbaar was als kollegepartner voor de PvdA. Indien deze zetelverdeling na de verkiezingen gekontinueerd zou worden, dan zou er een kollege van PvdA, D'66 en CPN/PPR/PSP kunnen ontstaan.

De ledenvergadering van de CPN ging akkoord met het voorstel een uitnodiging te sturen aan de plaatselijke afdelingen van de PPR en

de PSP, die samen één zetel in de raad innamen, om over dit onderwerp te praten. Het kwam vrij snel tot een principe-akkoord op hoofdpunten. Een verkiezingsprogramma werd in concept geschreven en toegestuurd aan de leden van de drie partijen en aan allerlei organisaties, klubs, verenigingen en dergelijke met het verzoek te reageren en te amenderen. Een gemeenschappelijke kandidatenlijst werd opgesteld, nadat was overeengekomen dat de CPN alle oneven plaatsen op de lijst zou mogen innemen en de kopkandidaat mocht leveren en dat PK (Progressieve Combinatie, de naam waaronder PPR en PSP in Diemen gezamenlijk optraden) alle even plaatsen op de lijst zou innemen en een eventuele wethouderskandidaat zou mogen leveren. De naam van de gezamenlijke lijst zou zijn: 'Links Akkoord Diemen (CPN/PPR/PSP)'.

Bij dit alles wil ik niet onvermeld laten dat het streven van CPN-Diemen naar progressieve machtsvorming in Diemen toch ook voor althans een deel is ingegeven door de angst om de enige CPN-zetel in de raad te verliezen. Sinds 1974 namelijk had de CPN weer een raadszetel in Diemen. Er blijkt een vrij stabiele CPN-aanhang in alle stemdistrikten. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de PSP, die het grootste deel van haar stemmen van het studentencomplex haalt. Na de grote nederlaag van 1977 heeft CPN afdeling Diemen dankzij een degelijke, niet-sektarische verkiezingscampagne haar zetel in 1978 weten te behouden. Maar dat was wel een restzetel: 8 stemmen minder en de CPN hadden op de publieke tribune gezeten en deze zetel was naar het CDA gegaan! Hoewel de CPN bij de komende verkiezingen van 1981 een rekord aantal stemmen behaalde, zo het percentage van 4,3 te weinig zijn om -omgerekend naar de raadsverhoudingen- zelfs maar in aanmerking te komen voor een restzetel. Het onderstaande staatje van aantallen op de CPN, PSP en PPR uitgebrachte stemmen sinds 1977 illustreert de schommelingen.

VERKIEZINGSUITSLAGEN IN DIEMEN

	CPN	PSP	PPR
Tweede Kamer 1977	3,0% (258)	2,7% (232)	2,3% (201)
Provinciale Staten 1978	3,1% (250)	3,3% (267)	1,7% (138)
Gemeenteraad 1978	5,1% (384)	6,4% (478) (PK)	
Euroverkiezingen 1979	3,7% (239)	3,3% (213)	2,1% (133)
Tweede Kamer 1981	4,3% (412)	4,6% (441)	2,1% (202)
Provinciale Staten 1982	5,1% (394)	5,6% (439)	2,5% (197)
Tweede Kamer 1982	2,9% (263)	4,0% (360)	1,9% (173)
Gemeenteraad 1982		14,2% (1061) (LAD)	
Euroverkiezingen 1984		10,1% (634) (GPA)	

(cijfers tussen haakjes zijn stemmenaantallen)

De verkiezingen en daarna

De verkiezingsuitslag was voor ons gunstig: 14,2%, hetgeen één procent meer was dan de uitslag van de drie maanden daarvoor gehouden statenverkiezingen, en drie procent meer dan de uitslagen van de komende verkiezingen van mei 1981. Het was duidelijk dat het samen optreden van kleine linkse partijen wervend had gewerkt naar de kiezer toe. Met één zetel ben je voor velen een vrijwel te verwaarlozen fractie, met twee zetels word je voor verschillende kiezers een alternatief, bijvoorbeeld voor activisten uit plaatselijke bewegingen of voor mensen die landelijk PvdA stemmen, maar van de Diemense PvdA erafkeer hebben.

Het was duidelijk dat met deze uitslag Links Akkoord Diemen een serieuze kandidaat was geworden -naast de VVD- voor een derde wethouderszetel. In zetels was de uitslag als volgt: PvdA 4 zetels, CDA 4 zetels, VVD 4 zetels, LAD 2 zetels, D'66 1 zetel. Bij de in de zomer van 1982 gevoerde besprekingen bleek dat -politiek/zakelijk gezien- er een overeenstemming mogelijk was tussen PvdA, CDA en LAD, wanneer er gekeken werd naar de hoofdpunten van de verkiezingsprogramma's. Hoewel er een rechtse meerderheid was ontstaan, viel de VVD als kollegepartner in feite uit de boot gezien haar programma en haar optreden in de vorige raadsperiode. Maar de krachten om de VVD het kollege in te slepen waren groot, met name in het CDA. De situatie was zo ingewikkeld dat de PvdA liet blijken een VVD-wethouderskandidaat niet te steunen en dat het CDA liet blijken een LAD-wethouderskandidaat niet te willen steunen. De achterban van het CDA vermoedde o.a. een overheersende positie van de CPN in Links Akkoord Diemen. Deze patstelling deed het CPN-afdelingsbestuur besluiten om in de zomermaanden middels twee ingezonden brieven in de plaatselijke Diemer Courant te trachten beweging in de zaak te krijgen. In de eerste brief werd duidelijk gemaakt waarom een samenwerking tussen CDA en VVD in Diemen om politiek-inhoudelijke redenen onmogelijk was; in de tweede waarom samenwerking tussen kommunisten en christen-demokraten plaatselijk wél mogelijk was, waarbij verwezen werd naar de kollege-samenwerking in Zaanstad en Amsterdam.

Toch hadden deze brieven geen zichtbaar resultaat, want tijdens de op 8 augustus 1982 in het gehele land gehouden wethoudersverkiezingen werd er geen LAD-wethouder gekozen. Maar ook geen VVD-wethouder. Wel werden op die avond, mét onze steun, de PvdA- en de CDA-wethouder gekozen. De VVD steunde de PvdA-kandidaat niet. De zaak zat dus muurvast op het punt van de derde wethouder. Het was de CDA-afdeling en met name het CDA-afdelingsbestuur die absoluut niet in zee wilden gaan met Links Akkoord Diemen. Met de PSP en de PPR zou nog wel te praten zijn, maar die goddeloze kommunisten, die vast en zeker de boventoon zouden voeren, die kwamen er niet in.

Met twee maanden vertraging stemden uiteindelijk drie van de vier CDA-raadsleden op onze kandidaat, waarmee er een meerderheid was bereikt. De meningsverschillen binnen het CDA waren zeer hoog opgelopen. Het rechtse CDA-deel in Diemen schuwde zelfs geen broedermoord door de CDA-wethouder, die telkenmale binnen eigen partij zijn nek had uitgestoken voor onze kandidaat, bij het landelijk CDA-partijbestuur voor te dragen voor roeyement. De spanningen waren in deze weken duidelijk van 's mans gezicht af te lezen. Op de dag van de verkiezing van de LAD-wethouder trad de voorzitter van de CDA-afdeling uit protest tegen deze manoeuvre van zijn raadsfractie af als voorzitter.

Deelname aan het kollege van B en W

We zagen eindelijk een ruim jaar daarvoor ingezette strijd beloond met een wethouderszetel. Maar het 'echte' werk begon pas. Nu, na ruim 2½ jaar kollege-deelname zien we resultaten waar we redelijk trots op mogen zijn, want ze zijn naar onze mening in het belang van de bevolking. Natuurlijk moest ook in Diemen bezuinigd worden, daar konden we niet omheen. Maar bij alle pogingen en soms kunstgrepen om in 1988 een sluitende meerjarenbegroting te krijgen, bleek er in het kollege van B en W overeenstemming te bestaan over het uitgangspunt dat een aantal voor de bevolking belangrijke voorzieningen absoluut behouden of zelfs gerealiseerd moesten worden. En dan heb

ik het over de definitieve behuizingen van een aantal sociaal-kultureel klubs (zoals bijvoorbeeld de ANBO, de speeltuinvereniging, het opbouwwerk, de Open School, het kinderdagverblijf, de manege, het jongeren centrum). Dat betrof dan wel investeringen van enkele miljoenen. Maar dat behoorde tot de portefeuille van de CDA-wethouder. Waar in het college en in de raad ook uitgebreide overeenstemming over bestond (en bestaat), dat is over de wijze waarop de bezuinigingen die door de ministeries aan de gemeente opgelegd worden, tegen moet getreden moeten worden. Dit college heeft bij herhaling geprotesteerd tegen de kortingen op het gemeentefonds, tegen de verlaging van de huursubsidiiegrens naar 650 gulden (Diemen is de gemeente met de meeste huurwoningen tussen de 650 en 735 gulden per maand), tegen de kortingen op het sociaal-kultureel werk, op de sociale uitkeringen enz. Diemen is in de afgelopen jaren een stuk lastiger geworden in dit opzicht en het is opvallend hoe het CDA zich vaak lijnrecht opstelde tegenover haar partijgenoten in Den Haag. Ik wil nu een paar voorbeelden geven van onze inbreng in het college, van enkele onderwerpen waar onze wethouder nauw bij betrokken is geweest.

Gemeentelijke tarieven

Ook de gemeente Diemen volgt jaarlijks de door het ministerie van economische zaken toegestane tariefsverhogingen, die de laatste jaren 3 à 4 procent bedragen. Ten aanzien van de afvalstoffenheffing ligt de zaak wat ingewikkelder. Deze heffing wordt opgelegd voor de verwijdering en de verwerking van het huisvuil. Bij het aantreden van de LAD-wethouder werd hij gekonfronteerd met het feit dat het delingspercentage (verhouding kosten/opbrengst) van deze heffing sinds enige jaren terugliep (een erfenis uit de vorige PvdA/CDA-kollegperiode). Het bleek dringend noodzakelijk om binnen enkele jaren dit percentage geforceerd op te krikken van 27 naar minimaal 50% in gulden uitgedrukt: van 65 gulden naar 109 gulden! Doe je dit als gemeente niet, dan kan dat aanleiding zijn voor de provincie om tot artikel 12-gemeente te verklaren, hetgeen betekent dat je financiële zelfstandigheid tot een minimum wordt gereduceerd en de gemeente voor elke investering toestemming moet vragen aan de provincie.

Uit het oogpunt van kostenbeheersing was het echter ook noodzakelijk om het ophalen van huisvuil terug te brengen van twee keer naar één keer per week. Al met al geen prettige situatie voor de bevolking hogere tarieven en minder service! Tijdens de behandeling van dit tarievenplan in de gemeenteraad stelde onze fractie destijds (2½ jaar geleden) dat deze tariefsverhogingen slechts met de grootst mogelijke moeite aanvaard konden worden, gezien de gevolgen van inkomensdalingen en tariefsverhogingen voor met name de laagstbetaalden. Gevraagd werd om een verruiming van de kwijscheldingsmogelijkheden dus een soepeler afschrijvingsbeleid van de gemeente.

Een jaar later (november 1983) lag er een gemeentelijke notitie waarin het college voorstelde om de kwijscheldingsnormen voor inwoners met een inkomen tot ca 200 gulden boven bijstandsnivo te verruimen. De normen werden daarmee gelijkgesteld aan die van de directeur van de rijksbelastingen. Pikant detail hierbij was dat in dit concept-notitie voor het college deze verruiming niet was genoemd maar op voorstel van de LAD-wethouder is ingevoegd. Na aanvaarding door de raad hebben de fractie-assistenten van Links Akkoord Diemen een instructiefolder vervaardigd, waarin we gewezen hebben op de diverse kwijscheldingsmogelijkheden (van de afvalstoffenheffing, de opvoerend goed belasting en de verontreinigingsheffing), en die in een oplage van 6000 huis aan huis verspreid is in Diemen.

Ruimtelijke ordening

Dat de LAD-wethouder, dit lid is van de PPR, die voorstel heeft gedaan komt -naar mijn mening- niet in de laatste plaats door de houding van de CPN in dit soort kwesties. De CPN heeft altijd zitten aanhikken tegen prijs- en tariefsstijgingen, en vooral tegen geforceerde zoals deze. Het is gezegd één van de politieke hoofdpunten van de CPN, waarin anderen met een andere achtergrond kunnen worden meegetrokken. Anderzijds kun je stellen dat punten waarop de CPN geen of een zwakke inbreng had door de samenwerking tussen progressieve partijen nu bij de CPN ingebracht worden. Dat is in Diemen bijvoorbeeld het geval met de ruimtelijke ordening. De LAD-wethouder is planoloog en dus bekwaam op dit terrein. Ik heb de stellige overtuiging dat hij in deze en mogelijk ook de volgende kollegerperiode nog iets moois weet te maken van wat eens door Jan Blokker 'het lelijkste dorp van Nederland' is genoemd. Om één voorbeeld te noemen: de huidige rijksweg Amsterdam-Hilversum, die dwars door Diemen loopt, gaat verdwijnen. Dit biedt mogelijkheden om de momenteel door de rijksweg gescheiden delen van Diemen (namelijk Centrum en Zuid) te integreren en de eenheid van de gemeente gestalte te geven door middel van de stedenbouwkundige invulling van dit gebied.

Voor communisten waren planologie en ruimtelijke ordening vaak verwaarloosde terreinen. Bij bijvoorbeeld de bouw van de Stopera en de aanleg van de metro in Amsterdam waren niet de ruimtelijke ordeningsaspecten doorslaggevend, maar de werkgelegenheid. Op die wijze werd door kommunisten tegen stedenbouw aangekeken. Op dit punt is de CPN dus duidelijk verrijkt dankzij de progressieve samenwerking en de gezamenlijke raadsfractie.

Milieu

Tegen deze achtergrond was het vanzelfsprekend dat de LAD-wethouder ook milieu en openluchtrecreatie in zijn portefeuille zou krijgen. En dan denk je: sterke punten, daar valt vast wel op te skoren. Maar daar ga je iets anders over denken als binnen korte termijn twee zwaarverontreinigde bedrijfsterreinen, één voormalige gemeentelijke vuilstort onder een nieuwe woonwijk, één voormalige stort onder de manege en één zwaarverontreinigd terrein voor toekomstige sociale woningbouw ontdekt worden. Op zich zouden deze gevallen van vervuiling nog beheersbaar kunnen zijn, maar een vervuiling als aan de Diemerzeedijk, weliswaar buiten de gemeentegrens, en aan de Kanaaldijk met grote concentraties dioxines als gevolg van illegale stortingen door Philips-Duphar, zijn niet meer beheersbaar en oplosbaar gezien de giftigheid en de technische onmogelijkheid (en daarnaast de financiële en politieke onwil) van sanering. Uiteindelijke 'sanering' via de interimwet bodemsanering betekent een jarenlange procedure van voorlopige onderzoeken, nadere onderzoeken en saneringsonderzoeken, gevolgd door een plaatsje op een prioriteitenlijst en mogelijke opruiming van het gif als 's lands financieën het toelaat. Het is bij de interimwet duidelijk geworden dat niet de milieu-aspekten doorslaggevend zijn, maar de financiële aspecten. Er bestaat in Den Haag een duidelijke onwil om meer geld uit te trekken voor de bodemsanering. Intussen word je als gemeentebestuur wel gekonfronteerd met de gevolgen van dit soort gifschandalen: paniekverhalen in de plaatselijke pers, al dan niet terecht ongeruste bewoners, een roerige werkgroep 'Diemen Gifvrij', en zogenaamde gifvrij-verklaringen bij grondverkoop. Het gemeentebestuur besluit dan tot eigen bodemonderzoeken in Diemen-Zuid en Diemen-Noord, om na te gaan of de vroegere vuil-

verbrandingen aan de Diemerzeedijk tot gevolg hebben gehad c
roetdeeltjes met dioxine zijn neergeslagen op het grondoppervlak v
de gemeente. Voor dit soort onderzoeken moeten aanzienlijke bedr
gen vrijgemaakt worden op de begroting, natuurlijk ten koste v
andere posten. Met deze jaren slepende en ook slopende zaken kri
je te maken als je als wethouder milieu in je portefeuille hebt.

Natuurlijk zijn er nog tal van andere zaken waar je als gemeenteb
stuur mee gekonfronteerd wordt. Met name de financiële situatie v
de gemeente kost de nodige hoofdbreken. Maar daar blijkt, dat de
een verantwoord bezuinigingsbeleid een aantal voor de bevolking b
langrijke voorzieningen behouden en zelfs gekreëerd kunnen word
en de minst draagkrachtigen kunnen worden ontzien.

Dan wil ik nu overgaan op het functioneren van de LAD-fractie.

Het functioneren van de raadsfractie van LAD

De LAD-fractie bestaat uit de twee raadsleden, bijgestaan door c
vier tot zes assistenten, waaronder twee à drie vrouwen. We vergad
ren twee keer per maand; één keer in de week vóór de commissi
vergaderingen en één keer daarna, vlak voor de raadsvergadering d
op de laatste donderdag van de maand plaatsvindt. Er zijn per ke
minimaal vier en maximaal acht mensen aanwezig, hetgeen vaak b
tekent dat iedereen zijn of haar zegje wil doen, naast de vele info
matie die de wethouder kwijt wil of moet. Er wordt niet altijd zak
lijk vergaderd, ondanks de aanwezigheid van een voorzitter, maar to
komen er per vergadering reeksen punten aan de orde die om ee
mening van de fractie vragen. Jammer vind ik het dat zaken niet a
tijd inhoudelijk goed uitgediept kunnen worden; het ontbreekt var
aan de noodzakelijke kennis en voorbereiding over sommige onderwe
pen.

Een ander verschijnsel wil ik ook nog aan de orde stellen. Dat is n
melijk dat de besluitvorming over de raadszaken verschoven is va
de partij-afdelingen naar de steunfractievergaderingen. In de vorige
raadsperiode stond bij elke ledenvergadering van CPN-Diemen de g
meentepolitiek op de agenda. Het CPN-raadslid legde verantwoordi
af aan de leden en anderzijds had hij behoefte aan de mening va
de afdelingsvergadering als het op stemmingen aankwam over belang
rijke zaken. De CPN-ledenvergadering kon dus voor een deel he
stemgedrag van haar raadslid bepalen. Sinds de samenwerking binne
LAD is de gemeentepolitiek vrijwel van de agenda van de CPN-leder
vergadering verdwenen. Alle discussie vinden nu plaats in de steun
fractie, daar worden ook de besluiten genomen, daar worden c
standpunten van de raadsfractie bepaald (voor zover dat nog niet g
beurd is). Vanzelfsprekend zijn de fractievergaderingen altijd openba
en toegankelijk voor alle leden, maar dat werkt zo niet. Ik vind he
bedenkkelijk dat er vanuit de CPN-afdeling Diemen geen direkte i
vloed op en band met het door ons geleverde raadslid meer is. Na
mijn mening heeft een raadslid niet alleen verantwoordingsplicht aa
de gezamenlijke fractie- en ledenvergadering, maar moet hij of z
ook bereid zijn van tijd tot tijd verantwoording af te leggen aan d
eigen ledenvergadering.

Vervolgens wil ik het probleem aanstippen van de samenstelling va
de fractie: hoewel die uit twee personen bestaat, blijkt in de praktijk
dat er maar één raadslid als woordvoerder optreedt omdat de ander
wethouder en dus ook kollegewoordvoerder is. Dit betekent in feit
een gigantische belasting van dat ene raadslid: één raadsvergadering
vier commissievergaderingen, twee fractievergaderingen per maant
en soms nog een AROB-commissie of ander overleg. Ook de éénman
fractie van 'D'66 kampt met dit probleem. Het gebeurt dus nog w

eens dat deze twee fracties niet vertegenwoordigd zijn in een commissie, omdat het raadslid verhinderd is. Dan kun je natuurlijk een vervanger sturen (één van de fractie-assistenten), maar die mag alleen vanaf de publieke tribune inspreken, hetgeen toch problemen geeft, bijvoorbeeld bij besloten vergaderingen.

Op voorstel van de LAD- en D'66-frakties is er daarom in juni '84 een meningspeiling gehouden in de raadskommissie voor bestuurlijke zaken over het laten deelnemen van niet-raadsleden aan commissie-vergaderingen. Het bleek dat de andere fracties, op het CDA na, er mee in konden stemmen dat raadsleden, indien zij verhinderd waren, vervangen mochten worden door een fractie-assistent. Deze zou dan wel de eed of belofte moeten afleggen, er zou een maximum aantal vervangers per fractie komen, en nog wat voorwaarden. Wie schetste onze verbazing toen, twee maanden later, bij de presentatie van een concept-verordening waarin het één en ander geregeld zou worden, de hele VVD en de hele CDA-fractie tegen waren. Een meerderheid in de raad belemmerde dus het funktionieren van de kleine fracties, om redenen als: 'kleinere fracties hebben gewoon minder vertrouwen van de bevolking en dus moeten ze niet meer stemmen in de raad of raadskommissies hebben' (CDA) en: 'als we dit aan deze partijen toestaan, dan moeten we dat straks ook aan de Centruumpartij toestaan, zelfs als die geen raadszetel behaalt' (VVD).

Er is dus duidelijke sprake van een 'onkollegiale daad' van het CDA, zo wordt het in ieder geval steeds voorgesteld door de LAD-wethouder in het kollege, en door de LAD- en PvdA-frakties in de raad. Maar sluipenderwijs worden toch de raadsleden van LAD en D'66 vervangen bij afwezigheid: het gebeurt de laatste tijd steeds vaker dat een commissie-voorzitter een fractie-assistent uitnodigt om achter de commissie-tafel plaats te nemen, en geen VVD-er of CDA-er die een kikk geeft. Maar geregeld is er (bijvoorbeeld voor de besloten vergaderingen) niets...

Tenslotte wil ik voor wat betreft de fractie nog even ingaan op het CPN-aandeel daarin. Het huidige raadslid dat lid is van de CPN, is het tweede raadslid van de CPN in deze raadsperiode. Het eerste raadslid dat drie jaar geleden lijsttrekker was van Links Akkoord Diemen is begin '84 afgetreden als raadslid, omdat hij zijn lidmaatschap van de CPN had opgezegd. Er waren politieke en persoonlijke redenen die bij hem de doorslag hadden gegeven. Voor wat betreft de politieke redenen verklaarde hij niet meer met mensen in één partij te willen zitten die, nota bene op 25 februari -de herdenkingsdag van de februaristaking, een verbond van kommunisten hadden opgericht, die in de Sovjet-Unie nog steeds de socialistische heilstaat zagen, die een opvatting van socialisme en democratie hadden die niet de zijne was, en waartegen het partijbestuur van de CPN niet wenste op te treden. Zijn opvattingen over de partij als middel en niet als doel en dat hij de CPN overleefd vond en liever zag opgaan in één radikaal-linkse partij, waren reeds langer bekend bij de afdeling. Niet iedereen was met deze opvatting even gelukkig.

Zou je het eerste CPN-raadslid in deze periode een 'doorbraker' hebben kunnen noemen, zijn opvolger, volgens afspraak het eerstvolgende CPN-lid op de kandidatenlijst, zou je, met enig voorbehoud, een 'horizontaal' kunnen noemen. En dat voorbehoud geldt dan met name dat niet altijd duidelijk is waar hij staat. (Hij wil een 'middenweg' volgen!.) Dat uit zich dan niet in het zich actief verzetten tegen partijstandpunten, maar in het verzwijgen van die nieuwe op kongressen bekrachtigde standpunten. Zo noemde hij tijdens de algemene beschouwingen van januari dit jaar niet het gezamenlijke streven van CPN, PPR en PSP naar een 25-urige werkweek, een streven dat Links Akkoord Diemen drie jaar geleden al heeft opgenomen in haar verkie-

zingsprogram, terwijl we hem tijdens de voorbereiding in de fractie nog nadrukkelijk verzocht hebben hieraan een passage te wijden in zijn rede.

Het is duidelijk dat ook hier niet iedereen even gelukkig is met de onduidelijke situatie.

Uitgangspunten voor de komende verkiezingen

De samenwerking tussen CPN, PPR en PSP in Diemen heeft geleid tot een versterkt politiek optreden in de raad en in het college van B en W. Wederzijds heeft er ook een verrijking en aanvulling van ideeën plaatsgevonden. De progressieve machtsvorming heeft in Diemen z'n vruchten afgeworpen, maar nog niet voldoende vruchten. Om deze redenen wil ik met kracht pleiten voor voortzetting en waar mogelijk uitbreiding van de samenwerking tussen progressieve partijen in de komende raadsperiode. De raad van Diemen mag in 1986 met twee zetels uitgebreid worden tot 17. De gezamenlijke lijst moet ernaar streven om bij de raadsverkiezingen van 1986 drie zetels te behalen, dan kunnen tenminste alle drie partijen met één raadslid in de fractie vertegenwoordigd worden.

Vanuit onze fractie zullen ook contacten gelegd worden met D'66 om te bespreken of een overeenstemming mogelijk is over een verkiezingsprogramma op hoofdpunten en mogelijk een gezamenlijke kandidatenlijst. D'66 heeft in Diemen altijd een progressief geluid laten horen, was in de vorige raadsperiode met twee zetels in de raad vertegenwoordigd, en sinds 1982 met nog maar één zetel. Deze partij loopt het risico binnenkort haar laatste zetel te verliezen en dat zou betekenen dat de op deze partij uitgebrachte stemmen verloren gaan (Indien D'66 zou toetreden tot de gezamenlijke lijst zouden er wellicht, heel misschien, zelfs vier zetels in kunnen zitten ...)

Naar mijn stellige overtuiging zullen we ook voortijdig besprekingen moeten voeren met de PvdA, om te kijken of ook bij deze partij bereidheid bestaat om de progressieve samenwerking voort te zetten in een volgend college. De plaatselijke politieke situatie is dusdanig dat er voor de volgende raadsperiode een progressieve meerderheid in de raad én in het college in zit. We zullen er alles aan moeten doen om te voorkomen dat de PvdA vlucht in een college met uitsluitend de VVD of het CDA.

Voor wat betreft het aandeel van de CPN in het programma en in de kandidatenlijst het volgende. Voor de CPN zijn met name de volgende programmatische hoofdpunten van belang:

- bescherming van de minst draagkrachtigen (bijvoorbeeld een gericht gemeentelijk tarieven beleid);
- een beleid dat uitgaat van het recht op een zelfstandig bestaan voor een individu, bestrijding van seksisme, doorbreking van de hiërarchie;
- een actief anti-racisme en anti-diskriminatiebeleid;
- een actief werkgelegenheidsbeleid, dat daadwerkelijk arbeidsplaatsen creëert en dat poogt aan te sluiten bij de ideeën van de werkbeweging;
- een beleid gericht op drastische arbeidstijdverkorting, met behoud van loon en 100% herbezetting;
- een beleid dat erop gericht is om de ondervertegenwoordiging van vrouwen, jongeren en buitenlanders in tal van situaties op te heffen;
- een beleid dat tracht op gemeentelijk niveau internationale solidariteit (bijvoorbeeld een school bouwen in Nicaragua) en vredepolitiek (bijvoorbeeld contact leggen met een gemeente in Oost-Europa) daadwerkelijk inhoud te geven.

Het lijkt me duidelijk dat de CPN moet trachten haar nieuw verworven standpunten en inzichten in te brengen in het verkiezingsprogramma en in de kandidatenlijst. De CPN-leden moeten zich kunnen herkennen in de CPN-kandidaten op de lijst; deze moeten de CPN van nú vertegenwoordigen. Buitenlanders, vrouwen, jongeren en vakbondskaders en mensen uit bewegingen moeten zich kunnen herkennen in de kandidatenlijst. Zo mogelijk moeten de kandidaten ook uit die kringen gewonnen worden.

Peter Prins
april 1985

NOTEN

1. Aanvankelijk had PSP-afdeling Diemen verzuimd ontheffing aan te vragen voor het verbod om deel te nemen aan kolleges van B en W, waarin ook het CDA vertegenwoordigd is. Nadat PSP-gewest Noord-Holland-Zuid erop gewezen had dat voor gemeenten met minder dan 20.000 inwoners ontheffing mogelijk was, maar dat daar wel toestemming voor nodig was van hogere partij-organen, werd een aanvraag tot ontheffing ingediend. Het partijbestuur legde vervolgens een concept-ontheffingsbesluit voor aan de partijraad. Pas in het najaar van 1983, een jaar na de kollegievorming, werd de ontheffing verleend, onder voorwaarde dat in het vervolg de PSP-afdeling vóór de verkiezingen ontheffing zou aanvragen.

Klein-links en het dragen van kollegeverantwoordelijkheid

In dit artikel wordt gepoogd om -uitgaande van de ervaring en Wageningse klein-links met kollegeverantwoordelijkheid- aanbevelingen te doen die evenzeer voor andere plaatsen van belang kunnen zijn.

Allereerst een schets van de Wageningse situatie. Tot voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 bestond er op gemeenteraadsniveau een samenwerkingsverband van PSP en PPR. De CPN was tot die verkiezingen niet in de gemeenteraad vertegenwoordigd. Ook in Wageningen werd gesignaleerd dat de politieke standpunten van de CPN nauwelijks afwijken van die van PSP/PPR. Verbreding van de samenwerking op gemeenteraadsniveau werd mogelijk geacht. Volgens PSP, PPR en CPN in Wageningen wordt door bundeling van krachten ter linkerzijde van de PvdA het beter mogelijk daadwerkelijke alternatieven te ontwikkelen. De bundeling zal de invloed op de PvdA kunnen vergroten; een sterk links blok zal de PvdA naar links kunnen trekken.

In de visie van de drie partijen zijn buitenparlementaire actie en machtsvorming van onderop van belang om noodzakelijke veranderingen in progressieve richting te verwezenlijken, zonder dat het belang van die buitenparlementaire bewegingen wordt verabsoluteerd. Een beweging zal lang niet altijd de opvattingen van het merendeel van betrokkenen vertolken, terwijl die mening voor klein-links best wel eens de moeite waard zou kunnen zijn. Bovendien streven bewegingen beperkte veranderingen in de maatschappij na, die ertoe kunnen leiden dat het doel van de ene actiegroep in meerdere of mindere mate strijdig is met het doel van de andere. Dit alles kan alleen maar betekenen dat klein-links in zijn directe betrokkenheid bij het werk van de buitenparlementaire bewegingen nooit zover kan en mag gaan, dat de bewegingen gaan bepalen wat de handelwijze van de partij zal zijn.

De strijd binnen parlementaire organen kan niet worden gebagatelliseerd. Juist hier kan klein-links standpunten van actiegroepen en andere buitenparlementaire bewegingen naar voren brengen, alternatieven aandragen, informatie doorspelen van en naar bewegingen en besluitvorming in progressieve richting bevorderen. Het is vaak niet klein-links dat actie voert; dit is terecht voorbehouden aan actiegroepen waarin op z'n best individuele leden van klein-links actief zijn. Het parlementaire werk is bij uitstek het terrein waarop een politieke partij (óók klein-links) naar buiten treedt.

Op gemeenteraadsniveau bleek na onderhandelingen samenwerking tussen klein-links geen programmatische problemen op te leveren. Het gemeenteraadsprogramma is zonder controverses tot stand gekomen. De samenstelling van de lijst, de openbaarheid van CPN-ledenvergaderingen en de voorwaarden waaronder kollegeverantwoordelijkheid zou kunnen worden gedragen hebben wel tot discussie geleid. Het laatste punt heeft vooral gespeeld tussen PSP en PPR; de CPN heeft naar onze inschatting weinig moeite gehad met de PSP-visie terzake.

Diskussie over kollegeverantwoordelijkheid

Binnen PSP-Wageningen -uit die bloedgroep komen wij- is langdurig en diepgaand stilgestaan bij het al dan niet dragen van kollegeverantwoordelijkheid. Door een kleine minderheid van de afdeling werd principiële bezwaren geuit tegen het dragen van kollegeverantwoordelijkheid: binnen de randvoorwaarden die door de hogere (rechtse) overheden worden gesteld en waarbinnen de gemeentepolitiek geformuleerd wordt, is geen plaats voor een echt democratische en socialistische politiek. Een linkse wethouder zal voortdurend in konflikt komen met die door hogere overheden gestelde randvoorwaarden. Daardoor zullen allerlei problemen met sociale bewegingen te verwachten, omdat hun eisen niet (altijd) gehonoreerd kunnen worden door wettelijke en financiële barrières. Zij zullen deelname van klein-links aan een kollege niet begrijpen en ons ervan verdenken ten koste van hun en onze principes en omwille van macht aan (vuile) politieke spelletjes mee te doen.

Een grote meerderheid was een andere mening toegedaan. De PSP diende niet alleen een platformfunctie in de burgerlijke parlementaire democratie te vervullen door onze socialistische standpunten en doelstellingen te verwoorden, maar moet ook proberen een links beleid vorm te geven door in samenwerking met andere partijen kleine suksessen binnen te halen. Het politiek zwaartepunt ligt in de praktijk bij het kollege van B en W en niet bij de raad. Het is een ervaring dat, wanneer een kollege een voorstel doet, de raad er gemakkelijker mee akkoord gaat dan wanneer het van een -het kollege niet ondersteunende- fractie komt. Bovendien gaan veel zaken die belangrijk kunnen zijn buiten de raad om, bijvoorbeeld medebewindszaken. Door deel te nemen aan een kollege bestaat juist de mogelijkheid om meer binnen te halen voor sociale bewegingen. Willen we bovendien voorkomen dat rechts deelneemt aan het kollege dan zullen we in Wageningse politieke verhoudingen bereid moeten zijn verantwoordelijkheid te dragen. Een kollege zonder VVD en CDA is niet mogelijk zonder steun van klein-links. Daarnaast impliceert een bundeling van krachten tot een sterk links blok de kollegedeelname. Doel van een links blok is ook het uitoefenen van macht op de politieke bestuursvorming; dan is het onmogelijk een kunstmatige scheiding aan te leggen tussen gemeenteraad en kollege. Op grond van dergelijke overwegingen werd de algemene uitspraak gedaan dat, waar progressieve partijen de meerderheid hebben, gepoogd moet worden progressieve programkolleges van de grond te tillen. Samenwerking met VVD en CDA in een kollege werd uitgesloten in verband met de programmatieke verschillen en de verschillende wijze van politiek bedrijven.

Uitgaande van de bereidheid in principe kollegeverantwoordelijkheid te dragen in een links kollege, dient in de praktijk te worden getoetst of de tijd rijp is voor deelname aan linkse programkolleges. In de eerste plaats moet worden getoetst of de partijorganisatie voldoende ver gevorderd is dat zinnig een wethouder geleverd kan worden. Ook de PSP werd gesteld dat de afdeling een lage organisatiegraad, weinig experts op plaatselijk gebied en een eenzijdige samenstelling heeft. Te weinig leden voelen zich betrokken bij de Wageningse politiek, waardoor het moeilijk is om over concrete Wageningse problemen zinnig te discussiëren. Het gevaar is dan aanwezig dat een wethouder -zonder praktische strategie- vrij machteloos komt te zitten aan de top van een onoverzichtelijk apparaat. Voor een gedeelte van de PSP-leden was de organisatorische ongesteldheid van de afdeling een reden om zich alsnog tegen het leveren van een wethouder te verklaren. Volgens de meerderheid echter waren er voldoende mo-

lijkheden aanwezig om de organisatie van de afdeling te veranderen; in ieder geval zag men in de slechte situatie van de afdeling geen aanleiding om zich alsnog tegen het leveren van een wethouder te verklaren.

In de tweede plaats zal het collegeprogramma moeten voldoen aan door klein-links opgestelde minimumvoorwaarden. Het aangeven van deze voorwaarden had tot doel te voorkomen dat al te lichtvaardig in een college zou worden gestapt en te voorkomen dat tijdens de college-onderhandelingen onenigheid binnen klein-links zou ontstaan en daarmee de prille samenwerking zou sneuvelen. In dit verband moet nog worden opgemerkt dat vooral bij de PPR bezwaren bestonden tegen het bij voorbaat uitsluiten van VVD/CDA: 'een college met PSP/PPR/CPN is beter dan één zonder klein-links'. Men kon zich slechts met moeite achter het PSP-standpunt scharen onder voorwaarde dat van het standpunt geen propaganda-item werd gemaakt. Overigens zijn PvdA en D'66 uitgenodigd door klein-links om vóór de verkiezingen afspraken te maken over collegeprogramma en collegesamenstelling. Deze partijen voelden daar niets voor en wilden de verkiezingen afwachten.

Kollegevorming

De verkiezingsuitslag voor klein-links was goed te noemen; vier zetels van de 23. De progressieve partijen (PvdA, D'66 en PSP/PPR/CPN) bleken bovendien een kleine meerderheid in de raad te hebben; overigens haalde ook de Socialistische Partij weer een zetel. Na de verkiezingen nam de PvdA als grootste partij het initiatief voor de onderhandelingen over programma en samenstelling van het college. Door de PvdA werd gekozen voor de opzet dat alle in de raad vertegenwoordigde partijen zouden meepraten over de inhoud van het collegeprogramma. Uitgangspunt vormde het collegeprogramma van de voorgaande vier jaar, waarop door de verschillende fracties amendementen konden worden -en ook in een enorme hoeveelheid zijn- ingediend. Een handige strategie van de PvdA, die duidelijk aankoerste op een college met D'66 en CDA, waarin men zelf twee zetels wilde hebben:

- progressieve dingen konden worden binnengehaald, dankzij onze steun en de progressieve meerderheid;
- het programma kon 'realistisch' worden gehouden en daarmee de deur naar het CDA open, door onze wat verdergaande amendementen te verwerpen.

Resultaat van deze onderhandlungsstrategie van de PvdA was een collegeprogramma dat opvallend veel gelijkenis vertoonde met het PvdA-gemeenteraadsprogramma. Onze opzet; het scheppen van een goede uitgangspositie voor de PvdA en het maken van een zo links mogelijk collegeprogramma, was daarmee geslaagd. Deelname van PSP/PPR/CPN aan een college werd op dat moment nog door zeer weinigen actueel gevonden. Voor PvdA en D'66 vormde het programma een voldoende basis. CDA en VVD gingen met moeite ('we zullen bepaalde punten wel slikken!') en met een enkel voorbehoud (VVD) akkoord. Overteerbaar was het programma alleen voor de Socialistische Partij en SGP/RPF. PSP/PPR/CPN had weinig moeite met wat in het programma stond.

Over de verdeling van de wethouderszetels ontstond een enorme stampij. PvdA en D'66 wilden drie van de vier wethouderszetels, terwijl VVD en CDA alleen samen in het college wilden. Daarmee werd de weg geopend naar een progressief college. Onze zienswijze dat het collegeprogramma een minimumprogramma was, werd geaccepteerd; onze claim op een zetel werd gehonoreerd; over de gas(prijzen)problematiek werden afspraken gemaakt.

Ruim twee jaar ploeteren

Waarom heeft het open geformuleerde collegeprogramma nu geleid tot de huidige situatie? Klein-links heeft in de praktijk bemerkt dat het collegeprogramma doordat het zo vaag is geformuleerd, weliswaar in theorie de mogelijkheid van een progressieve invulling biedt, maar in de praktijk geen enkele garantie daartoe biedt. Je bent aangewezen op andere partijen (PvdA en D'66) die erbij gebaat zijn klein-links kort te houden en dat ook kunnen door coalities te sluiten met rechts. In die positie verkere heeft de fractie van klein-links nogal eens oppositie moeten voeren tegen het collegebeleid. Dat deel van het collegebeleid kon desondanks toch worden geëffektueerd door de steun van rechts. Verder hebben we een aantal voor klein-links essentiële punten in de richting van PvdA en D'66 keihard gepresenteerd: als breekpunten. Mocht die punten niet gehonoreerd worden dan zou dat voor klein-links het einde van het kollege betekenen. Door deze druk van klein-links, samen met buitenparlementaire bewegingen, werd het erfpachtstelsel zij het voor een beperkter gebied gehandhaafd, bleven een aantal historisch waardevolle leerlooierswoningen behouden en werd een serieuus onderzoek naar een eventuele woonbestemming van enkele door de gemeente verlaten kantoren afgedwongen. Deze presentatie van een aantal hoofdpunten past volledig in onze visie op bestuursverantwoordelijkheid. Dit betekent compromissen durven sluiten, maar wel duidelijk de grenzen aangeven. Het door het kollege gevoerde beleid moet herkenbaar zijn voor de PSP/PPR/CPN-achterban, hetgeen in het gedrang kan komen indien continue de pragmatische lijn (we bekijken per punt wel hoever we kunnen komen) wordt gevolgd. In Wageningen is door sommigen erg lichtvaardig omgegaan met het zware wapen van de kollegebreuk. Toen de kollegepartners ons stonden te vertellen dat het op bovenvermelde punten 'slikken of stikken' was niet geaccepteerd, werd intern de discussie heropend over de vraag of we niet alsnog concessies moesten doen. Het is noodzakelijk een goede inschatting te maken van de rek die nog in de standpunten van andere partijen en in die van de eigen fractie zit, zodat niet te vroeg met een 'breekpunt' wordt bedreigd. Grondig overwogen standpunten die als 'hard' naar buiten worden gebracht, dienen ook zodanig gepresenteerd te blijven worden. Als dat niet gebeurt, zal het presenteren van een volgend breekpunt slechts op de lachspieren van de andere kollegepartijen werken.

Hoe is de verhouding tussen PvdA en D'66 aan de ene kant en klein-links aan de andere kant? Allereerst moet gezegd worden dat de contacten voornamelijk tot het gemeenteraadsgebeuren beperkt blijven. Overleg op bestuursniveau vindt alleen incidenteel plaats, bijvoorbeeld over de 1 mei viering. Op gemeenteraadsniveau valt op dat -naast de inhoudelijke verschillen die er zeker zijn- de wijze waarop het kollege tegemoet wordt getreden enorm verschilt. PvdA en D'66 zijn op besturen gerichte partijen die met een compromisje meer of minder wel kunnen leven en ook veel begrip hebben voor allerlei moeilijke omstandigheden. Aan de eigen wethouders wordt veel vrijheid gelaten; correctie van het beleid van de eigen partij-wethouders vindt vooral bij de PvdA niet plaats. In wezen delegeren die fracties een hoeveelheid invloed; men beperkt zich grotendeels tot controle. Verder is de PvdA nogal eens geneigd op de populistische toer te gaan. Zo krijgt het behoud van een kraakpand alleen voorzichtige verbaale steun, omdat krakers niet tot de achterban c.q. doelgroep van de PvdA behoren. Bij D'66 overheerst het gevoel voor alle burgers op te komen, zonder expliciete keuzen te doen. Daar waar klein links

die keuzen wel expliciet doet ontstaat -al dan niet gespeeld- onbegrip.

Hoe staat het nu met de klein-linkse samenwerking in Wageningen? Gekonstateerd moet worden dat deze samenwerking niet verder gaat dan het gemeenteraadsnivo. Naar onze mening zijn afdelingen van politieke partijen er primair voor om invulling te geven aan hun politieke zienswijze op plaatselijk gebied. Daar waar partijen, zoals bij klein-links, van mening zijn dat het parlementaire en buitenparlementaire werk een twee-eenheid vormen, zou het toch in de rede liggen de mogelijkheden van intensivering van de samenwerking te onderzoeken. Zou het dan niet verstandig zijn over alles wat de plaatselijke parlementaire en buitenparlementaire aangelegenheden betreft gezamenlijk te overleggen? Is het dan niet te overwegen de samenwerking tussen klein-links uit te bouwen, bijvoorbeeld door een federatie in het leven te roepen? Op deze wijze zou een bijdrage geleverd worden aan het slechten van de versnippering van klein-links en zou gewerkt worden aan een bundeling van inhoudelijke en getalsmatige macht dat een wervend perspectief kan bieden voor brede lagen van de bevolking en waarvan ook politieke invloed kan uitgaan. De gedachte van een federatieve vorm van samenwerking is -zoals overigens te verwachten was- uiterst terughoudend tegemoet getreden. Na een tijd van diepgaande partijdiskussies hebben immers de (overgebleven) leden van de afzonderlijke partijen behoefte om toch maar weer te proberen van hun bouwvallen kleine gebouwtjes te maken. Het is weer de tijd van de restauratie. Zouden we ons niet beter kunnen afvragen of er nog wel mensen zijn die in die gebouwtjes willen wonen?

Bij buitenparlementaire bewegingen bestaan vaak overspannen verwachtingen ten aanzien van het beleid van een kollege waaraan klein-links deelneemt. Het is noodzakelijk -zeker ook in geval van kollegedeelname- in samenspraak met bewegingen tot een strategie te komen teneinde een verwijdering tussen klein-links en die bewegingen te voorkomen. Door klein-links moet telkens weer duidelijk gemaakt worden welke de inzet is geweest in de richting van andere partijen en waarom tot bepaalde compromissen is gekomen. De strategie is erop gericht het beleid zoveel mogelijk in onze richting te krijgen. In verband met de politieke verhoudingen mag niet meer worden verwacht. Deze strategie vergt nogal veel uitleg en komt zeker bij groepen die zich weinig gelegen laten liggen aan politieke spelletjes, zoals zij compromisvorming vaak zien, nauwelijks over. Deze groepen zetten zich verbaal af tegen kollegedeelname van klein-links dat principes verkwanselt, maar doen tegelijkertijd een veelvuldig beroep op klein-links omdat ze daarvan toch het meest te verwachten hebben.

Een aardig voorbeeld van die houding hebben we in Wageningen mogen meemaken. Ten tijde van de kollegekrisis in 1984 (klein-links zou uit het kollege stappen) werd door de kraakbeweging in een demonstratie de eis gesteld dat klein-links uit het kollege moest. Tegelijkertijd werd onze wethouder door krakers benaderd met het verzoek toch nog even iets te regelen, want met haar ging dat toch wel wat gemakkelijker dan met een VVD-er.

De enige wijze om hun bezwaren te weerleggen is het behalen van aansprekende successen en het voeren van een beleid dat duidelijk afwijkt van een rechts kollegebeleid. Alleen in dat geval zal klein-links krediet behouden of verkrijgen en zal kollegedeelname intern binnen klein-links verdedigd kunnen worden. Probleem daarbij vormt dat de bewegingen/groepen actief zijn op verschillende terreinen, waarbij resultaten op het eigen terrein uiteindelijk belangrijker gevonden worden dan die op andere terreinen. Zo begrepen de actieve bewoners van de leerlooierswoningen er niets van dat we niet bereid waren een deel van onze eisen in te slikken, in ruil voor de gebleken bereidheid

van PvdA en D'66 om toe te geven op één punt: de leerlooiersworgen.

Aanbevelingen en discussies

Welke aanbevelingen kunnen nu -gelet ook op de Wageningse ervaring met betrekking tot kollegedeelname worden gedaan? Allereerst dienen afdelingen zich een realistisch beeld te vormen van de positie van de gemeente (punt 1) en die van de gemeenteraad (punt 2). Vervolgens moet geprobeerd worden een visie te ontwikkelen op de mogelijkheden van een klein-linkse gemeenteraadspolitiek en op de opstelling van een klein-linkse fractie (punt 3). De samenwerking met andere partijen op kollegenivo komt aan de orde onder punt 4, waarbij duidelijke voorwaarden moeten worden verbonden (punt 5). Enkele specifieke aanbevelingen krijgen aandacht in het laatste deel (punt 6) van dit artikel.

1. Door klein-linkse partijen -in dit artikel de PSP, CPN en PPR wordt in de partijprogramma's versterking van de positie van de gemeenten ten opzichte van de 'hogere' overheden (rijk en provincie) bepleit. Niet als een einddoel maar als tussenstap in de richting van verdergaande democratisering. Immers de politieke besluitvorming dient plaats te vinden op een zo laag mogelijk nivo, dus zo dicht mogelijk bij de mensen die met de gevolgen van de besluitvorming maken hebben. Dit decentralisatiestreven is zeker niet alleen de hobby van klein-links. Ook door andere partijen en door allerlei 'onafhankelijke' overheidskommissies is het belang van decentralisatie onderstreept. De beleidssectoren waarmee de gemeenten bemoeid hebben zijn in de afgelopen periode onmiskenbaar toegenomen. Te moet worden gekonstateerd dat de decentralisatie steeds meer in de impasse is geraakt. Voor een belangrijk deel wordt dit veroorzaakt door het tegenstribbelen van de ministeries die hun eigen machtspositie willen beschermen; de zichzelf slachtende kip is nog niet uitvonden. Er is een tendens om beleidsbepalende taken te centraliseren en de uitvoerende te decentraliseren.

Echter ook de animo bij gemeenten is minder groot dan in het verleden. Dat wordt veroorzaakt door het gegeven dat het rijk voor de uitvoering van de taken die door decentralisatie bij de gemeenten komen, onvoldoende middelen ter beschikking stelt. Niet ten onrechte wordt de decentralisatie dan ook de decentralisatie van de armoede genoemd. In een tijd waarin de vrije beleidsruimte -slechts zo'n 4% van de gemeentebegroting- toch al onder enorme druk staat, is het lust bij gemeenten niet groot om door decentralisatie van taken te eens extra aanslagen op die vrije beleidsruimte te krijgen. Onwettensproken is in klein-linkse kringen dat decentralisatie van taken van hogere overheden in de richting van gemeenten -doordat daardoor de politiek dichterbij de mensen wordt gebracht- een goede zaak is mits deze decentralisatie niet beperkt blijft tot de uitvoering van taken en gepaard gaat met voldoende financiële middelen.

2. Formeel vervult de gemeenteraad nog steeds de hoofdrol in het gemeentebestuur. Wie echter de gang van zaken binnen het gemeentebestuur van nabij volgt, moet erkennen dat de betekenis van de gemeenteraad ten opzichte van het college van burgemeester en wethouders steeds meer is gedevalueerd. Het bestuurlijk zwaartepunt van de gemeente ligt feitelijk bij het college van B en W en niet bij de gemeenteraad. Deze feitelijke verlegging van het bestuurlijk zwaartepunt naar het college is veroorzaakt door een aantal ontwikkelingen. De omvang van de activiteiten van gemeenten is sterk toegenomen.

en daarmee ook de delegatie van bevoegdheden van de gemeenteraad aan de dagelijkse bestuurders. Verder heeft er in het verleden onder invloed van centralisatietendensen een verschuiving plaatsgevonden van een autonome positie van de gemeente naar een vorm van medebewind, waarbij de gemeenteraad een ondergeschikte rol speelt. De raad wordt meestal gekonfronteerd met volledig uitgewerkte voorstellen zonder dat alternatieven worden gepresenteerd. Bovendien zijn raadsleden meestal amateurs die vergeleken bij de professionals (de wethouders) beschikken over weinig informatie, tijd en ondersteuning. Ook moet het functioneren van raadsleden als oorzaak worden genoemd. Men laat zich veelal in een passieve rol drukken, waarbij men zich degradeert tot 'slechts' controlerende volksvertegenwoordigers. Men toetst nog slechts de voorstellen van B en W, daarmee verloederend tot een in de marge morrelende raad.

In de loop der tijd zijn er door allerlei commissies tal van discussiebijdragen geleverd ter versterking van de positie van de gemeenteraad in het gemeentelijk bestuur. Zo zijn voorstellen gedaan medebewindstaken over te hevelen naar de autonome gemeentelijke sfeer zoals het overhevelen van specifieke uitkeringen naar het gemeentefonds. In de programma's van de kleine linkse partijen wordt versterking van de positie van de gekozen politieke organen bepleit, zodat zij een sturende rol kunnen vervullen in de maatschappelijke ontwikkeling. Voorkomen moet worden dat de politieke democratie verder wordt uitgehold. Ook op gemeentelijk nivo kan daaraan een bijdrage worden geleverd. Hierbij kan gedacht worden aan het financieel mogelijk maken van politieke ondersteuning van gemeenteraadsleden en fracties (in een tijd van bezuinigingen zal de bevolking voor zo'n financiële steun weinig begrip opbrengen), het ter beschikking stellen van ambtelijke ondersteuning ter uitwerking van alternatieven voor het beleid van het kollege, het niet lichtvaardig delegeren van bevoegdheden aan het kollege en bovenal het niet-passief volgen van de door het kollege voorbereide raadsagenda.

3. Binnen de klein-linkse partijen wordt niet eenduidig gedacht over de functie van een radikaal-linkse partij in een parlementair orgaan zoals de gemeenteraad. Schetsmatig zijn twee politieke strategieën te onderkennen. Volgens de ene strategie dient een linkse fractie een parlementair orgaan te gebruiken als platform door middel waarvan het eigen verhaal naar buiten kan worden gebracht, over hoe slecht de maatschappij in elkaar steekt en hoe goed onze radicale oplossingen zijn. Aan het meedoen aan het spel wordt weinig waarde gehecht, de eigen beginselen zouden daardoor teveel opzij worden gezet. De andere strategie is erop gericht in samenwerking met andere, meest progressieve, partijen kleinere successen binnen te halen, zonder overigens het verder liggende perspectief uit het oog te verliezen. Hiervoor is reeds gezegd dat het onderscheid schetsmatig is. Bij onze contacten met andere fracties waaraan de PSP in den lande deelneemt (of het nu een aparte PSP-fractie of een samenwerkingsfractie is) bemerken wij dat in de politieke praktijk een combinatie van beide strategieën wordt gevolgd. Ter verduidelijking van politieke tegenstellingen in de raad en ter profilering worden voorstellen ingediend die in de bestaande machtsverhoudingen in de raad (nog) niet haalbaar zijn en die je kunt aanduiden als stappen in de richting van het socialisme. Tegelijkertijd worden echter minder vergaande voorstellen geformuleerd, soms 'slechts' bedoeld om de andere progressieve partijen los te weken van rechts, om de politieke besluitvorming iets meer in onze richting te trekken.

Onze stelling is dat in de concrete gemeente-politieke praktijk de verschillen in benadering minder groot zijn dan wel eens -gelet op

de diepgaande strategiediskussie- wordt verwacht. Er zijn slechts centverschillen te bemerken. En het is ook logisch dat de verschil niet groot zijn. De gemeenteraad is voornamelijk bezig met direct dienstverlening waarmee de bevolking in het dagelijks leven wordt konfronteerd. De betrokkenheid van de burgers bij dit orgaan is re- tief groot, de lijn naar de bevolking is kort. Je kunt het dan ook maken alleen maar onhaalbare voorschotjes op de socialistische menleving te formuleren waarmee de bevolking nu niet geholpen. Men zal zo'n strategie waarbij oplossingen in de verre toekomst l- gen niet begrijpen en zich daarom van je afkeren. Terecht wordt l- langenbehartiging als een belangrijk onderdeel van de gemeentepolit- gezien, waarbij de klein-linkse partijen zich sterk zullen maken v- de politieke vertaling van acties van progressieve buitenparlementa- groeperingen en voor de positie van sociaal-ekonomisch zwakkeren- anderen die in de knel zitten.

4. Hoe meer de raad de hoofdrol in het gemeentebestuur werd o- nomen des te belangrijker werd de toetreding tot de kolleges gew- den. Ook in de PSP richt de aandacht zich steeds vaker op de kol- gevorming. Hieraan zal niet vreemd zijn dat afdelingen of leden m- een langdurige gemeenteraadservaring moeten erkennen dat het b- stuurlijk zwaartepunt in de gemeente bij het kollege van B en W li- Je kunt als socialist nog zoveel mooie voorstellen door de raad kr- gen, het tempo waarin -en vaak ook de wijze waarop- voorstel- worden uitgewerkt, is afhankelijk van de politieke inzet van de t- treffende portefeuillehouder. Bovendien wordt erkend dat het een b- dens karwei is een goed onderbouwd voorstel te formuleren, zel- vergeleken bij wethouders die het ambtenarenapparaat in princ- voor hun karretje kunnen spannen. Over de voorwaarden met betre- king tot de kollegesamenstelling lopen de meningen binnen klein-li- uiteen.

Naar onze informatie heeft de CPN geen landelijke regels voor kol- gevorming. Een afspiegelingskollege waarin in beginsel alle grote fra- ties vertegenwoordigd zijn, wordt door de CPN zeker niet bij vo- baat uitgesloten. In het PPR-programma 1981-1985 komt de pass- voor dat -terwille van de politieke duidelijkheid en werkbaarheid- lagere nivo's programkolleges gewenst zijn, mogelijk als afspiegeli- kolleges, maar liefst als meerderheidskolleges. Het is duidelijk dat- CPN en de PPR in principe opportunistischer/pragmatischer den- dan de PSP over deelname aan kolleges, ook met rechts: 'Zonder t- is het immers altijd slechter dan met ons'. Bij de PSP bestaan richtlijnen die inhouden dat -in gemeenten met meer dan 20.000- woners en waar een progressieve meerderheid (PSP, CPN, PPR, Pv- en EVP) in de raad is- de mogelijkheid wordt onderzocht deze me- derheid om te zetten in een links programkollege met uitsluiting v- CDA en VVD. Hoewel dat niet de voorkeur heeft, is deelname v- D'66 hieraan in afzonderlijke gevallen mogelijk. Deelname van de S- cialistische Partij is niet mogelijk. Een overweging die aan deze ke- gresbesluiten ten grondslag ligt is onder meer dat plaatselijke same- werking met partijen die landelijk te vuur en te zwaard worden b- streeden, het politieke beeld van de PSP zou schaden.

Van een dogmatische hantering van deze PSP-kongresbesluiten zijn v- geen voorstander. Naar onze mening moet niet lichtvaardig wor- besloten tot kollegedeelname, zoals ook niet lichtvaardig moet wor- besloten tot het niet-deelnemen. De mening zoals vervat in de ke- gresbesluiten, kunnen wij delen zolang daarmee tot uitdrukking wor- gebracht dat de strategie erop gericht zou moeten zijn (bij voorke- voor de verkiezingen) tot kollege-afspraken te komen met uitsluiti- van rechts, waartoe in sommige gemeenten ook D'66 moet wor-

gerekend. In bepaalde uitzonderlijke omstandigheden kan een dogmatische hantering van deze strategie ertoe leiden dat we buiten het kollege blijven, terwijl door deelname een progressief beleid mogelijk zou zijn geweest. Deelname aan een kollege waaraan ook een rechtse partij deelneemt -hoewel niet onze voorkeur- moet niet bij voorbaat worden uitgesloten, zolang links maar niet in een ondergeschikte positie terecht komt. Zo'n kollege kan onder voorwaarden acceptabel zijn, waartoe in ieder geval moeten worden gerekend:

- er dient een linkse meerderheid in de raad te zijn;
- er dient een linkse meerderheid in het kollege van B en W te zijn, waarbij de burgemeester tot rechts moet worden gerekend. In zo'n situatie moet een zorgvuldige inschatting worden gemaakt van de 'linksheid' van de door de andere progressieve partijen te leveren wethouders;
- het programma moet voldoende perspectieven bieden voor een progressief beleid.

5. Klein-links moet slechts dan aan een kollege deelnemen indien het kollegeprogramma voldoende garanties biedt voor een voor klein-links herkenbaar beleid. Zijn deze garanties er niet, dan wordt de stap naar deelname een sprong in het duister. Een vaag programma biedt de andere kollegepartijen de mogelijkheid klein-links in de touwen te houden. Op essentiële punten kunnen de andere kollegepartijen dan door coalitievorming met rechts de boot afhouden. Vanzelfsprekend moet je je in een dergelijke situatie, waarin het kollegeprogramma niet voorziet, niet binden aan het kollegevoorstel. In de raad past dan slechts een ferme oppositie tegen het eigen kollege. Zo'n positie kan echter niet tot in het oneindige worden volgehouden. De andere kollegepartijen zullen zo'n rol niet accepteren; bovendien valt te betwijfelen of de buitenwereld een regelmatig voorkomende oppositie tegen je eigen kollege wel begrijpt. Teneinde de andere kollegepartijen tot een linksere politiek te 'dwingen', kan overwogen worden op de echte hoofdpunten voor klein-links, dus zeer selectief, concrete voorstellen of eisen te formuleren die in de richting van de andere kollegepartijen als breekpunten worden gepresenteerd. Het is in ieder geval verstandig alsnog te proberen door middel van overleg met andere kollegepartijen tot een konkretisering van het kollegeprogramma te komen. Het tijdens de kollegeperiode onderhandelen kan een soepeler houding meebrengen bij de andere kollegepartijen, aangezien zij bij een kollegebreuk genoodzaakt zijn met rechts te onderhandelen over een nieuw kollegeprogramma. Rechts kan vanuit deze sterke positie dan relatief veel veranderingen in het programma eisen, hetgeen voor de andere kollegepartijen geen aantrekkelijke gedachte zal zijn. Een concreet kollegeprogramma is dus het beste, maar is geen garantie voor een probleemloze kollegeperiode. In programma's wordt over het algemeen alleen verwoord wat er extra moet gebeuren zonder dat aangegeven wordt ten koste van welke 'posterioriteiten' een en ander gaat. Zelden vindt een vertaling in middelen plaats. Het is gewenst daarover van tevoren duidelijkheid te verkrijgen, zodat je niet later verplicht wordt 'uit eigen vlees', in je eigen portefeuille, te snijden.

Naast de vorm van het kollegeprogramma is uiteraard ook van essentieel belang de inhoud van het programma. Voordat definitief 'ja' tegen een programma wordt gezegd, zal vanzelfsprekend een toetsing moeten plaatsvinden of voldoende perspectieven voor een links beleid aanwezig zijn. Ruim drie jaar geleden hebben we in Wageningen nogal wat tijd gestopt in het formuleren van zgn. minimumvoorwaarden, waaraan het kollegeprogramma zou moeten voldoen. Achteraf gezien zijn de belangrijkste manko's van dit systeem aan het licht gekomen:

- de door ons geformuleerde minimumvoorwaarden waren abstrak verwoord en harmonieerden niet altijd met gemeentelijke bevoegden en waren daardoor politiek onhanteerbaar. Met voorwaarden 'voorrang voor de fiets' en 'voorrang voor het openbaar onderwijs' je in de praktijk van het onderhandelen niet zoveel. Opnemen dergelijke (algemene) punten in een collegeprogramma garandeert niet dat B en W erg veel in de gewenste richting onderneemt. Niet-opnemen behoeft niet te betekenen dat de weg afgesloten voor de beoogde ontwikkelingen. Andere partijen kunnen alleen al redenen dat men geen behoefte heeft aan al te veel geloofsbelijdenis zich tegen het opnemen van zo'n punt verklaren, terwijl men zich de bestuurlijke praktijk best voor zo'n beleid zou willen inzetten.

- Het is een star systeem. Moet je omwille van het feit dat een partij niet wordt opgenomen nee zeggen tegen kollegedeelname? Zo wilt het in de praktijk niet; het concept-collegeprogramma wordt als geheel beoordeeld met de minimumvoorwaarden als een soort referentiekader. Volstaan kan worden met het toetsen van het onderhandelingsresultaat aan het verkiezingsprogramma, waarin de strijdpunten van klein-links in de gemeentelijke politiek moeten zijn verwoord. Daarvoor is vereist dat de betreffende afdeling goed is ingevoerd in plaatselijke situatie. Bij de beoordeling van het onderhandelingsresultaat zal een ieder andere accenten leggen. De onderhandelingsdelegatie moet de (vanzelfsprekende) opdracht krijgen 'zoveel mogelijk' het verkiezingsprogramma te vervlechten in het collegeprogramma. Het verkiezingsprogramma moet dan wel op de plaatselijke situatie zijn toegesneden. Verkiezingsprogramma's van klein-links hebben nog eens de neiging een weinig plaatsgebonden karakter te hebben. Bovendien worden ze opgesierd met allerlei schitterende theoretische handelingen. Voorkomen moet worden dat per deelterrein wensenlijstjes worden opgesteld, zonder dat gekeken wordt of de gemeente een bepaald aspect wel invloed heeft en zonder dat in de verwertere rekening wordt gehouden met de financiële omstandigheden van de gemeente. Een realistisch links programma moet worden nastreefd, waardoor aan de ene kant een goed toetsingsmiddel voor het collegeprogramma wordt gekreëerd en aan de andere kant de gemeenteraad fractie een handvat wordt geboden in de dagelijkse situatie prioriteiten te stellen; immers ook voor klein-links is niet alles even belangrijk.

In verband met het collegeprogramma verdienen nog de volgende punten aandacht:

- Hierboven is reeds aangegeven dat de marges van de gemeentepolitiek erg smal zijn. Deze marges kunnen nog verder versmald worden door allerlei financiële toestanden, zoals rijksbezuinigingen. Het is dus slist nodig voordat de stap naar kollegedeelname wordt gezet, te goed inzicht te verkrijgen in de financiële omstandigheden van de gemeente, met hoeveel slagen om de arm dan ook. Op basis van het resultaat daarvan moet worden beoordeeld of de marges voor linkpolitiek al dan niet aanwezig zijn. Indien die marges afwezig zijn, is in het college stappen onverstandig zijn. Binnen klein-links bestaat echter de neiging te snel dit soort problemen als een reden te zien om maar niet mee te doen. Ook in dit soort situaties echter moet niet lichtvaardig worden besloten af te zien van kollegedeelname. Kollegedeelname biedt de mogelijkheid de voorzieningen e.d. voor doelgroepen te beschermen. Zo lang die mogelijkheid nog aanwezig is, valt kollegedeelname te overwegen.

- Door de andere collegepartijen zullen waarschijnlijk tijdens de komende pogingen worden ondernomen de klein-linkse punten in het collegeprogramma ter discussie te stellen en af te zwakken. Het is verstandig in de college-afspraken op te nemen dat het programma alleen kan

worden gewijzigd indien de kollegepartijen daartoe unaniem besluiten.

— Het verdient aanbeveling maatregelen te nemen om te voorkomen dat de klein-linkse punten in het programma vooruit worden geschoven. Afspraken over het moment waarop de gewenste maatregelen moeten worden getroffen kunnen de zaak onder druk zetten. Ook valt te overwegen het programma bij raadsbesluit en kollegebesluit (het programma bevat ongetwijfeld ook richtlijnen voor medebewindszaken) te laten vaststellen en de konkrete punten direkt om te zetten in kollege- en raadsbeleid. Dit schept bovendien de eerste mogelijkheid om aan te geven dat een andere koers wordt gevaren.

— Het is onmogelijk in het kollegeprogramma alles te regelen. Vele punten zullen geen plaats vinden in het programma. Klein-links dient op die punten vrijheid van handelen te claimen. Aangezien klein-links ook in die gevallen zal zijn aangewezen op de andere progressieve partijen, valt te overwegen overleg tussen de progressieve fracties dwingend voor te schrijven, indien één der partijen de wens daartoe te kennen geeft. In die omgeving valt over het algemeen meer binnen te halen dan in de raad. Ook moet nog worden opgemerkt dat het niet per definitie nodig is dat het volledige kollegeprogramma wordt onderschreven. Voorbehouden maken ten aanzien van bepaalde punten kan nodig zijn.

Voordat de principebeslissing genomen wordt over kollegedeelname is het verstandig te overwegen of de afdeling zo'n situatie wel aan kan. In de meeste PSP-afdelingen is het al zo dat de afstand tussen gemeenteraadsfractie en afdeling enorm groot is door het informatieverval. Door het leveren van een wethouder is het gevaar reëel dat dit verschil nog groter wordt. Doordat de fractie verplicht is aandacht te schenken aan het dagelijkse kollegewerk, blijft nog minder tijd voor het informeren van de leden over terwijl daaraan juist meer behoefte is door de ingewikkelde compromissen die gesloten worden. Afdeling en fractie kunnen daardoor enorm uiteengroeien, met allerlei irritaties vandien. De fractie zal geïdentificeerd worden met 'bonzendom', terwijl de fractie zich zal beklagen over de geringe politieke ondersteuning door de leden. Een goed en geregeld overleg tussen fractie, bestuur en leden is daarom dringend nodig, teneinde uit elkaar groeien en gedisilluseerd afhaken te voorkomen. Er moet in een afdeling een situatie zijn waarin de leden betrokken zijn bij het gebeuren in de gemeente en daarover zinvol willen discussiëren. Daardoor kan worden voorkomen dat de fractie er alleen voorstaat en verpletterd wordt door de hoeveelheid werk.

6. De relatie wethouder-fractie. Een wethouder is verantwoordelijk voor het totale kollegebeleid, al wordt in het bijzonder zorg gedragen voor een deelfacet. Ook bij klein-linkse wethouders bestaat het gevaar dat men zich in de eerste plaats kollegelid gaat voelen. Zelfs kan vervreemding van de fractie optreden. Wil een klein-linkse wethouder goed funktioneren dan zal deze als vooruitgeschoven post van de fractie moeten fungeren. De politieke loyaliteit behoort in de eerste plaats bij de fractie te liggen en niet bij het kollege. Aangezien een wethouder dagelijks in een ambtelijke, veelal rechtse, omgeving verkeert, is het nodig dat de wethouder regelmatig van linkse munitie wordt voorzien. Dat legt een zware taak bij de klein-linkse fractie, die een vroegtijdige stadium, zonder dat er al te veel tijd voor studie bestaat, een mening moet vormen als 'ruggesteun' voor de wethouder in het kollege. Het is nodig dat binnen de fractie goede afspraken worden gemaakt over het gezamenlijk doornemen van de hoofdpunten van de kollege-agenda en dat bovendien tussen de kollegepartijen vooraf afspraken worden gemaakt over de dagelijkse poli-

tieke ondersteuning van de wethouder ('openbaarheid' kollegestuk voor de fractie en wethoudersassistentie). Binnen klein-links moet verder afspraken worden gemaakt over het stemgedrag van de wethouder in het kollege en raad, indien de mening van de wethouder afwijkt van die van de meerderheid van de fractie. Een wethouder dient een soort brugfunctie tussen fractie en kollege te vormen: niet een schild tussen B en W en fractie. Volgens de richtlijnen die door het PSP-kongres op 24/25 november 1984 zijn opgesteld, dienen vertegenwoordigers van het samenwerkingsverband in het kollege te houden te worden aan het meerderheidsbesluit van de fractie. Daar moet naar onze mening in de praktijk wel zoveel mogelijk worden geprobeerd de 'eigen' wethouder speelruimte te geven en niet steeds maar weer op te zadelen met diktaatjes. Verder zal de bespreking van de agenda van B en W in de fractie (door tijdsgebrek) tot hoofdzaken beperkt moeten worden en daarmee de regulering van het stemgedrag van de wethouder.

Lex Burd
Johan Jans

Met dank aan Jan Kees Wiemer, Willen Schoonen en in het bijzonder Johan Feenstra voor hun opmerkingen.

De marges van linkse gemeentepolitiek

Inleiding

Het lijkt een hachelijke zaak om een algemeen verhaal op te zetten over de marges van linkse gemeentepolitiek. Om tenminste twee redenen. Ten eerste is er geen éénduidig begrip 'linkse gemeentepolitiek', en dus zal verduidelijkt moeten worden wat wij daar strategisch en inhoudelijk onder willen verstaan. Ten tweede is het onmogelijk om te spreken over de marges. Niet alleen zijn die marges politiek-strategisch niet vast omlind en verschuiven zij met het spektrum van de politieke machtsverhoudingen, maar ook beleidsinhoudelijk is er geen sprake van overzichtelijk af te palen marges. Per beleidsterrein dienen zich zowel kwantitatief als kwalitatief zeer uiteenlopende marges aan.

Waarom zou je je dan zetten aan het schrijven, laat staan aan het lezen van een artikel over de marges van linkse gemeentepolitiek, na de onmogelijkheid van zo een artikel te hebben vastgesteld?

Wij willen ons niet bezig houden met intellectuele 'Spelerei'. Maar het vaststellen dat het thema 'onmogelijk' is, is een te gemakkelijke uitweg. Het lijkt een aardige uitdaging om de denkluheid in onze partijen, vaak gepresenteerd als een vorm van theorievijandigheid, eens wat te prikkelen.

Bestaat de linkse gemeentepolitiek niet? Waar zijn die honderden raadsleden van ons dan toch zo druk mee? Laten wij maar eens proberen de veelheid van opvattingen te analyseren. Laten wij maar eens onderzoeken of er één of meer gemeenschappelijke noemers te vinden zijn. Laten wij maar eens proberen tot een voor de meesten van ons aanvaardbare invulling van de term te komen, al betekent dat keuzes maken en mogelijk daardoor sommige opvattingen van linkse gemeentepolitiek als onjuist cq. onwenselijk afwijzen.

Omvang, verschil in kwaliteit en hoeveelheid van de marges in de gemeentepolitiek leidt tot een bijna onhanteerbare term. Toch willen we proberen, omwille van de doeltreffendheid en doelmatigheid van ons eigen functioneren, ons werkgebied af te palen. Ongetwijfeld is een allesomvattende analyse, zeker in het bestek van een artikel, een onmogelijke zaak. Laten wij ons er dan maar toe zetten een ontdekkingsreis te maken in onze eigen dagelijkse praktijk en proberen met wat wij daaruit kunnen leren een basis te leggen voor gedegener theorievorming en voor doeltreffender strategie voor linkse machtsvorming. Deze, slechts in schijn bescheiden doelstelling ligt ten grondslag aan dit artikel.

Wat willen wij verstaan onder 'Linkse Gemeentepolitiek'?

Het is onvermijdelijk dat aan het begin van deze paragraaf de strategiediskussies, die in de radikaal-linkse partijen de gemoederen nogal bezighouden, even aangestipt worden. Wat verstaan moet worden onder linkse gemeentepolitiek wordt immers bepaald door de strategische keuze(s), die wij maken.

Wie de gemeenteraadsprogramma's van de radikaal-linkse partijen van 1982 doorloopt, komt echter tot een verrassende ontdekking. Van welke strategische signatuur de meerderheid van de diverse afdelingen

ook zijn, de programma's vertonen inhoudelijk en strategisch grote overeenkomsten. Het lijkt ons een aardige afwisseling met wat onze partijen de gewoonte is, om eerst eens die grote overeenkomsten onder de loupe te nemen, alvorens de verschillen te bekijken.

Er is geen programma te vinden, dat niet al onmiddellijk in de inleiding of in het hoofdstuk gemeentelijke democratie vermeldt dat de PSP, of de PSP+CPN of welke combinatie dan ook, niet alleen parlementair, maar zeker ook buitenparlementair actief wil zijn. Wisselwerking tussen actiegroepen en fracties is de meest gebruikte formule. Natuurlijk wordt in de ene gemeente benadrukt dat de partij(hun eigen verantwoordelijkheid blijven houden, terwijl in een andere gemeente bijna absolute volgzzaamheid aan 'de beweging' wordt aangekondigd.

Een essentieel onderdeel van linkse gemeentepolitiek is duidelijk, dat zij zich niet wil beperken tot het parlementaire en zich op zijn minst wil laten voeden door de actieve groeperingen in de gemeente.

Een tweede uitgangspunt dat iedereen deelt lijkt de vergroting van de openbaarheid te zijn. Meestal wordt die openbaarheid meteen gekoppeld aan een derde, door iedereen gedeeld, uitgangspunt: zeggenschap over zaken, die de mensen direkt aangaan.

Gelijke rechten, gelijke kansen. Een vierde steeds terugkerend en kenmerkend door iedereen aanvaard uitgangspunt. Mannen, vrouwen, etnische en kulturele minderheden, homo's en lesbiennes: steeds weer klinkt vanuit de radikaal-linkse programma's de eis dat de gelijkwaardigheid van iedereen erkend moet worden, dat gelijke rechten toegekend moeten worden en dat diskriminatie en racisme bestreden moeten worden. Naast de roep om meer openbaarheid en daarbij behorende uitbreiding van de politieke democratie, stellen de meeste programma's ook de afwezigheid van het ontbreken van economische en sociale democratie één van de problemen is voor het slechte functioneren van de westerse kapitalistische democratieën.

In zijn algemeenheid kan je zeggen, dat de diverse programma's (en alle beleidsonderdelen zijn opgebouwd uit eisen, die de individuele en kollektieve leefbaarheid en belevingswaarde centraal stellen, vaak tegenover de onderdrukking door economische en politieke machtselites. Deze opsomming van overeenkomsten, die al enigszins de contouren aangeeft van waar wij naar op zoek zijn, 'linkse gemeentepolitiek' toont een veel grotere eenheid dan vaak heftige en elkaar verketterende debatten zouden doen vermoeden.

Dat komt omdat in die debatten in feite noch uitgangspunten, noch doelstellingen ter discussie staan, maar de strategie. En helaas kunnen wij ons in dit artikel ook niet blijven wentelen in een euforie van eenheid, omdat het benutten of juist niet benutten van de marges van linkse gemeentepolitiek niet bepaald worden door fraai klinkende uitgangspunten maar door de politiek-strategische vraag hoe deze uitgangspunten te realiseren vóór het einde der tijden.

De gemeenteraadsprogramma's zijn helaas minder duidelijk als het er over strategische keuzes gaat. Als algemene noemer zou je twijfelen aan de werking van de parlementaire democratie kunnen noemen en de al eerder genoemde strijd voor uitbreiding van die democratie met basisdemocratische organen als raden en buurtorganisaties. Samenwerking met rechts wordt veelal uitgesloten. Machtsvorming van onderen wordt in veel programma's bepleit. PSP, PPR en CPN zullen de sterren van de democratische tegenmacht in de raad laten doorklinken.

De verschillen in strategische opvattingen worden enigszins duidelijk als wij het PSP-programma van Amsterdam en het PSP-programma van Groningen naast elkaar leggen. Amsterdam zegt bijvoorbeeld "Door gebruik te maken van haar bevoegdheden kan de gemeente par-

tij kiezen in de maatschappelijke strijd (...) daarbij moet een links gemeentebestuur steunen op de actieve inbreng van progressieve bewegingen (...)".

Groningen is veel negatiever over de mogelijkheden iets te bereiken: "parlementaire organen hebben slechts regulerende mogelijkheden, werkelijk ingrijpen in de structuren van de samenleving ligt buiten hun macht". Hoewel dit soort citaten door hun onvolledigheid een mistekening kunnen geven van de werkelijke opvattingen, geven ze toch enige duidelijkheid over de konsekwenties van beide keuzes. De Amsterdamse PSP kiest voor links gemeentebeleid, Groningen kan niet anders dan de raad tot platform maken van de strijd voor een socialistische samenleving, met andere woorden: links beleid in het kapitalisme is een fiktie.

Ons spreekt de Amsterdamse keuze meer aan. In hun revolutionaire ijver ziet Groningen zelfs geen marges. Wij menen dat een dergelijke opvatting ver verwijderd is van de nood waarin veel mensen zitten, geen enkel perspectief biedt om op korte termijn verbeteringen in hun lot te bevechten en daarmee feitelijk een pseudo-revolutionaire studeerkamerstrategie betekent. Een revolutionair, die slechts verzucht hoe uitzichtsloos de huidige situatie is, die weigert korte termijn-perspektieven aan te reiken aan mensen die daar naar snakken, is slechts in schijn bezig met zijn revolutionaire doel. Die strijd speelt zich af in de alledaagse werkelijkheid van de kapitalistische samenleving. Een werkelijk revolutionaire strategie keert zich niet hautain af van een reformistische praktijk. Slechts een reformistische praktijk die rekent met de marges in de samenleving en de beperkingen die de praktijk dwingend oplegt aan de revolutionaire theorie, is in staat de mensen een revolutionair perspectief voor te houden. Met deze konstatering zijn wij in staat een voorlopige werkdefinitie voor linkse gemeentepolitiek te geven.

Linkse gemeentepolitiek baseert zich op de strijd, die in de samenleving gevoerd wordt, of dat nu gaat om de uitbreiding van (mede)zeggenschap, tegen discriminatie en racisme, voor gelijke rechten of voor leefbaarheid van woon-, werk-, winkel of recreatiemilieu. Zij kenmerkt zich door tegelijkertijd een herkenbaar en realiseerbaar perspectief voor de bestaande vaak onderdrukkende machtsverhoudingen te ontwikkelen en door gebruik te maken van de middelen die de parlementaire democratie biedt om stappen te zetten in de richting van dat perspectief.

Daarmee zeggen wij dus dat linkse gemeentepolitiek naast het bieden van het revolutionaire perspectief op zoek gaat naar de marges van ons huidige systeem, en probeert die marges op te rekken en maximaal te benutten, ook wanneer het resultaat daarvan nog ver verwijderd is van het ideaal.

Beleidsinhoudelijke marges

In de vorige paragraaf is nu wel blijmoedig beweerd dat linkse gemeentepolitiek maximaal marges wil benutten, maar bestaan die marges wel en is het gestelde ideaal ook praktisch in te vullen?

In de inleiding is al gezegd dat niet gesproken kan worden van de marges. Zowel beleidsinhoudelijk als politiek-strategisch zijn er kwalitatief en kwantitatief zeer verschillende marges te onderscheiden. In deze paragraaf worden de beleidsinhoudelijke marges opgespoord. Omdat wij het over gemeentepolitiek hebben, is één van de centrale vraagstukken bij de beleidsinhoudelijke marges de verhouding tussen de diverse overheden, of anders gezegd het vraagstuk van de gemeentelijke autonomie en de grenzen daaraan. Uit de diverse programma's

en praktijken blijkt dat radikaal-links zich sterk maakt voor handhaving en vergroting van de gemeentelijke autonomie. Afgezien van de gezonde dosis opportunisme (landelijk hebben wij minder invloed dan in sommige gemeenten) is dat een logisch vertrekpunt: hoe meer lokale autonomie, hoe ruimer de marges voor radikaal-linkse invloed. Het is geen wonder dat de laatste jaren met name links zich sterker heeft gemaakt om de marges die er zijn om de laagste inkomens te ontzien, op te rekken. Het waren immers de gemeenten, die door het directe contact met de bevolking én door de sociale diensten het meest gekonfronteerd werden met de groeiende nood onder de mensen. Het gebrek aan autonome bevoegdheden en het voortdurend ingrijpen van het ministerie van Binnenlandse Zaken, maakten het onmogelijk een redelijk antwoord op de diverse acties te geven. Hoewel onder niet aflatende druk, ook van rechts, het ministerie de mogelijkheden iets verruimd heeft, gaat de strijd om die marges op te rekken voorlopig nog door.

Diezelfde strijd om de autonomie kom je tegen op het terrein van de volkshuisvesting. Terwijl de gemeenten het nadrukkelijkst gekonfronteerd worden met de woningnood en de leegstand en het best in staat zouden moeten zijn een adequaat antwoord te vinden samen met huurdersorganisaties en bijvoorbeeld kraakgroeperingen, ontbreken meestal de middelen om slagvaardig op de nood te kunnen antwoorden. Uiteraard komt hier het probleem bij dat de bereidheid van de raad om wel bestaande marges te benutten vaak klein is, maar die komt in de volgende paragraaf aan bod.

Heel aktueel is de strijd om de landelijke normering van de bijstand: uitkeringen en in het bijzonder de voordeurdelerskorting. Weliswaar zit in de wet nadrukkelijk te plicht tot individuele beoordeling door het stadsbestuur opgenomen, maar in de praktijk zijn de landelijke regels zo strak dat er weinig mogelijkheden zijn. Toch wordt er door links en radikaal-links in het bijzonder, steeds geprobeerd in de uitvoering van de bijstandswet maximaal de marges te benutten. Op dit moment moet links de acties van de sociale diensten tegen de voordeurdelerskorting door de gemeentebesturen laten overnemen. Die acties zijn in feite heel interessant, want hier proberen ambtenaren politieke druk uit te oefenen, dat kan eigenlijk helemaal niet. Een reden te meer om die acties te 'legaliseren' door ervoor te zorgen dat gemeentebesturen die politieke druk voor hun rekening nemen.

In zijn algemeenheid zitten wij hier met een extra komplikatie. Wij bepleiten hier uitbreiding van gemeentelijke autonomie en het maximaal opvullen van beleidsinhoudelijke marges, maar dat alles heeft nu natuurlijk wel een dubbele bodem. Dat hele pleidooi is immers gebaseerd op gemeentebesturen, die linkser zijn dan de regering. De behoefte de gemeentelijke autonomie te vergroten en de marges te verruimen staat of valt met die voorwaarde. Op het moment dat er een linkse landsregering is, die rechtse gemeentebesturen maatregelen en normen wil voorschrijven, juichen wij dat van harte toe.

Autonomie, invullen en oprekken van marges, steunen en overnemen van acties, zijn geen waarde vrije linkse termen, maar worden geladen door onze programmatische doelstellingen en uitgangspunten. Dit is geen overbodige toevoeging, want met name in de discussie met de sociaal-demokraten over de noodzaak van een gemeentelijke bevoegdheid op het gebied van het minimabeleid, komt deze kwestie vaak om de hoek kijken. Dan moeten wij niet de fout maken voor abstracties als autonomie etc. te pleiten, maar steeds concrete eisen te stellen in het licht van het regeringsbeleid of als vertaling van acties.

Het is trouwens ook van belang om onze eigen handelingsvrijheid niet nodeloos in te perken. Wij moeten dus nooit in abstracto de raad le

ten vastleggen dat zij autonome bevoegdheden -bijvoorbeeld met betrekking tot de uitvoering van de WSW- eist. In de eerste plaats rijden wij ons zelf dan in de wielen als de landsregering progressievere normen aanlegt dan het lokale bestuur. In de tweede plaats geven wij rechts wapens om ons uit te spelen op andere terreinen waar het rijk al betere eisen en normen stelt. De eisen moeten dus concreet gesteld worden, bijvoorbeeld tegen het volumebeleid in de WSW, voor bevoegdheden om de volumebeperking plaatselijk niet uit te voeren.

Samengevat:

1. Beleidsinhoudelijke marges worden meestal bepaald door de autonomie die het rijk toestaat.
2. Radikaal-links probeert de in de wet vastgelegde bewegingsvrijheid maximaal in de richting van haar programma te benutten.
3. Waar de wet beperkingen oplegt, probeert radikaal-links die wet zodanig gewijzigd te krijgen, dat maximale benutting mogelijk is.
4. De eisen die het benutten van de marges mogelijk moeten maken, moeten altijd concreet en inhoudelijk gesteld worden.

Politiek-strategische marges (I)

De politieke speelruimte die we hebben, wordt bepaald door de machtsverhoudingen zowel binnen als buiten de raad. In dit eerste deel over de politiek-strategische marges beperken wij ons tot de raad. Tot de politieke partijen dus.

Voor de hand liggend is dat de verkiezingsuitslag duidelijk de marges aangeeft. Gelukkig voor ons is dat niet zo. Die marges worden evenzeer bepaald door de omvang en de positie van de PvdA-fractie en de CDA-fractie. Het wordt ook bepaald door de kwaliteit van de andere fracties. Een inhoudelijk goede CPN-er in de commissie maatschappelijk welzijn is drie zwakke CDA-ers de baas en oefent dan ook flinke invloed op het beleid uit. Onze marges worden evenzeer bepaald door kollegesamenstelling en kollegeprogramma, ook wanneer wij daar niet aan deelnemen. Tenslotte worden onze marges bepaald door onze eigen strategische keuzes.

Om met deze laatste te beginnen. Wanneer de raad door ons beschouwd wordt als een platform, van waaruit wij uitsluitend het grote gelijk, de onveranderlijke juistheid van onze opvattingen willen verkondigen, dan is het vraagstuk van het benutten van de marges niet interessant. Mogelijk komt het niet als een grote verrassing dat wij die strategische keuze afwijzen. Wij willen vanaf het begin volstrekt duidelijk maken wat onze politieke doelen zijn, maar ook dat wij in zijn voor besprekingen om te bezien welke (deel)doelen haalbaar zijn. Ook wij zijn overtuigd van ons grote gelijk, maar zijn bereid met minder genoegen te nemen, wanneer anderen nog niet zo ver blijken te zijn.

Dat betekent dat wij voor het benutten en voor het oprekken van de marges zijn aangewezen op andere partijen. Meestal zal dat de PvdA zijn, vaak horen daar ook nog de voor links aanspreekbare delen van het CDA bij. Zelfs kan het voor ons van belang zijn, dat de PvdA 'on speaking terms' is met het CDA, omdat dat de enige weg is waarlangs onze invloed gerealiseerd kan worden. Het zal duidelijk zijn dat het niet mogelijk is hier heel algemeen over te spreken. Zowel getalsmatig als kwalitaitef kan slechts van plaats tot plaats vastgesteld worden of er voor ons benutbare marges zijn.

Wij zullen aan de hand van de plaatselijke situatie in Nijmegen proberen onze stellingname te verduidelijken.

In Nijmegen is in principe een progressieve meerderheid. PvdA (D'66 (2), PSP (4), Socialistiese Partij (3), CPN (1) en PPR (1) hebt samen 20 van de 39 zetels. Omdat de PvdA de Socialistiese Partij als partner afwees en de PSP een weinig betrouwbare partner voor gaf zij (verre) de voorkeur aan het CDA (13 zetels). De PvdA was ten opzichte van de vorige periode duidelijk naar het midden opgeschoven. De PSP wees samenwerking met de VVD (6 zetels) en het CDA af. Doordat rechts inhoudelijk zwak is, heeft de PvdA een betrekkelijk grote invloed.

In de praktijk blijkt nu dat veel van onze wensen realiseerbaar zijn wanneer links de PvdA betreft bij zijn wensen en bereid is met de PvdA compromissen te sluiten. De grenzen worden door het CDA gesteld, omdat die partij met een kollegebreuk kan dreigen. Daarnaast zijn er grenzen aan het benutten van de marges, omdat de socialdemokratie minder bereid is grenzen te verleggen en marges op te rekken. Bestuurlijke ongehoorzaamheid, het stadsbestuur als aktieve groep, zijn vloeken voor de legalistische opvattingen van deze fraktie. Sommigen in onze frakties denken dat we een maximale invloed op het stadsbestuur hadden kunnen uitoefenen wanneer we in 1982 rechts niet zo konsekwent hadden uitgesloten, maar bijvoorbeeld met PvdA en VVD een kollege hadden gevormd. Natuurlijk zou dan de landspolitiek even sterke grenzen aan ons linksere beleid hebben gesteld, maar als wij zien hoe groot de mogelijkheden voor allerlei wensen onzerzijds nu al zijn, des te groter schatten wij die mogelijkheden in, als we deel hadden uitgemaakt van het Kollege van B en W. (Op ons initiatief is er bijvoorbeeld een vredes- en ontwikkelingsbeleid tot stand gebracht, is er een anti-diskriminatiekommissie en een aktiever beleid op dat terrein gekomen. Onze invloed op de kultuurpolitiek en op het denken over buurt ekonomie is beslissend geweest, wij hebben met name vorm gegeven aan zeer kleine stapjes minima-beleid.)

In het bovenstaande hebben wij het uitsluitend gehad over de formele circuits. Voor de volledigheid is het tot slot van deze paragraaf nuttig om ook te wijzen op de informele circuits. Bijvoorbeeld een linkse ambtenaar die de linkse frakties van extra informatie voorziet of extra mogelijkheden voor links om via bevriende ambtenaren invloed op het beleidsvoorbereidende werk uit te oefenen.

Twee belangrijke konklusies zijn er aan het slot van deze paragraaf te trekken. In de eerste plaats is er geen algemeen recept voor het benutten van politiek-strategische marges te geven. Plaatselijk zal het ingewikkelde netwerk van zetelverdeling, machts circuits, persoonlijke relaties, zwakke en sterke figuren, kollegesamenstelling e.d. onttrafen moeten worden. De tweede konklusie is dat, meer nog dan bij de beleidsinhoudelijke marges, de strategische keuze allesbepalend is. Om het simpel te formuleren: politiek-strategische marges zijn slechts te benutten als de fraktie(s) bereid zijn een reformistische koers te kiezen.

Politiek-strategische marges (II)

Zoals al in een vorige paragraaf aan de orde is geweest, is de invloed van buitenparlementaire aktie op het parlementaire optreden een essentieel kenmerk van gemeentepolitiek van radikaal-linkse partijen. In dit verband is het van belang na te gaan of buitenparlementaire bewegingen en akties invloed hebben op de door radikaal-links te benutten marges.

Het is eigenlijk maar een vreemde zaak dat links dit nog steeds moet beklemtonen, onderzoeken of op zijn minst steeds weer moet bevestigen. Met buitenparlementaire machtsvorming van de Kamer van Koop-

handel, van winkeliersverenigingen, van besturen van bijzonder onderwijs, van karnavalsverenigingen, van de bonzen in het welzijns circuit (van CDA- of van PvdA-huize) is ieder raadslid wel eens gekonfronteerd. Die macht wordt echter veelal gevormd in informele circuits en niet zelden door personen die vele functies tegelijk vervullen. Of het nu komt door het minder gewend zijn deel te nemen aan de macht of door ons eigen puriteinse geweten weten wij niet, maar zeker is dat wij onze informele circuits en onze persoonlijke banden altijd enigszins schuchter in het gemeentelijke machtsspel inbrengen. Rechts doet dat vaker en ongegeneerd. Zij stellen ons ook wel eens voor, onze invloed aan te wenden om die en die boodschap van de burgemeester bij de krakers te droppen, of om het alternatief theatercircuit te bewegen niet zus of zo te reageren op een gemeentelijk voorstel.

Wij denken dat het een goede zaak zou zijn, als links de organisatie van maatschappelijke druk niet zoveel aan rechts zou overlaten. Tegenover de macht van de welzijnsbonzen kunnen wij de macht van de werkers en cliënten inbrengen; tegenover de winkeliersbelangenvereniging de aktiegroep van linkse kroegbazen, enz.

Hoewel wij denken dat het een rustige gestage opbouw van bovengenoemde organisaties met linkse invloed op den duur grote invloed zal hebben op linkse machtsvorming, is de invloed op de politiek-strategische marges van sommige bewegingen en akties veel spektakulairder en direkter waarneembaar. De akties van de anti-kernenergiebeweging, de vrouwenbeweging en de kraakbeweging hadden een duidelijke invloed op de marges die radikaal-links parlementair kon benutten. Van groot belang is alleen al dat akties een bepaald thema onder de aandacht brengen, dat de relevante problemen bekend worden en dat de publieke opinie zich daar in de plaatselijke pers over uit. Onze fracties hebben dan beduidend meer mogelijkheden om de gemeenteraad te beïnvloeden.

Jammer genoeg levert dat zelden op dat de eisen van de beweging volledig worden ingewilligd, maar het brengt wel vaak een denkproces op gang. Zonder kraakakties was in Nijmegen het denken over jongerenhuisvesting, woongroepen, woon-werkpanden, buurt ekonomie nooit zo ver gekomen. Natuurlijk is tot op de dag van vandaag zo dat gemeentelijk denken nog jaren achter is op wat er in de kraakbeweging of in de werkbeweging al bedacht is. De traagheid van het overheidsapparaat is wat dat betreft groot. Toch moet het belang van de invloed van die bewegingen niet onderschat worden. Zelfs al lijkt het emancipatiebeleid niet of nauwelijks op wat de vrouwenbeweging aan eisen op tafel heeft gelegd, toch is in een paar jaar tijd het denken van de gemeenteraad en de ambtenaren ons inziens zeer sterk veranderd in de goede richting. De grote strijd die er in 1981 om de ont ruiming van een aantal panden aan de Piersonstraat te Nijmegen gevoerd is, werkt tot op de dag van vandaag door. Nogmaals, niet in de zin dat de akties nu met sukses bekroond worden, maar wel in de zin dat er beter geluisterd wordt naar wat er leeft in de stad én er een zekere beduchtheid is voor opnieuw zo'n massale aktiebereidheid als toen. Er is politiek en bestuurlijk meer te winnen dan voor 1981. Uiteraard praten wij dan nog steeds over niet meer dan marges in de gemeentepolitiek.

Ieder raadslid kent vermoedelijk uit eigen ervaring wel het verschil tussen het opkomen voor een belang, waarvoor geen hond in de stad op de been komt en voor belangen, waarvoor massaal aktie gevoerd wordt. Optreden tegen (te) hoge winsten van het gasbedrijf kon door de raad hautain genegeerd worden als een hobby van een radikaal-lin-

kse mevrouw of meneer. Sinds de woonlastenkomitees met goed doortimmerde verhalen en met diverse acties op datzelfde thema handelen, kan de raad er minder makkelijk omheen. Isolatieprogramma's worden aanvaard, zelfs serieuze discussies over de gasprijverhoging zijn nodig, voordat er jammer genoeg toch tot die verhoging besloten wordt.

Het eigen optreden wordt natuurlijk ook strategisch beïnvloed door het al dan niet aanwezig zijn van maatschappelijke strijd. Hoe heftiger de strijd, hoe kompromislozer wij onze eisen kunnen stellen. CP en PvdA zullen namelijk vaak al proberen de compromissen te vinden. Voor ons is het dan mogelijk te proberen die marges nog verder uit te rekken. Wanneer die maatschappelijke strijd ontbreekt, zal je veel terughoudender moeten opstellen om nog iets te realiseren.

Hoe terughoudend of hoe kompromisloos je je moet opstellen is trouwens een vraag, die in de meeste fracties steeds weer terugkomt. Zijn algemeenheid kan je stellen dat hoe smaller de marges zijn, hoe belangrijker resultaat is, hoe meer geneigd je moet zijn tot het bereiken van een compromis. Een goed voorbeeld daarvan vinden we in het gemeentelijk minimabeleid.

Wanneer concrete resultaten minder van belang zijn (althans op korte termijn), wanneer een standpunt een meer ideologisch karakter heeft of wanneer de marges voor concreet resultaat breed zijn, dan kan je een kompromisloze houding permitteren.

Kort samengevat hebben wij in deze paragraaf het volgende beweerd:

1. Er zijn twee soorten buitenparlementaire machtsvorming die de marges voor radikaal-linkse gemeentepolitiek beïnvloeden. De concrete, soms spektakulaire acties en de te organiseren machtsstructuren die je een radikaal-links zuiltje zou kunnen noemen. Aan de tweede soort besteden wij te weinig aandacht.
2. De mate van kompromisbereidheid wordt voorts bepaald door het belang van concrete resultaten op korte termijn en door de breedte van de marges.

De PvdA en de marges voor radikaal-links

Hoe onaangenaam velen van ons het misschien ook zullen vinden: de PvdA is en blijft de massapartij van de arbeidersklasse in ons land. Dat betekent dat zij in betekenende mate de marges voor onze politiek bepaalt. Als er bij de PvdA geen enkele interesse voor een voorstel van ons bestaat, zijn de marges om resultaat te boeken aanwezig. Naarmate haar interesse stijgt, groeit voor ons de kans op resultaat. Dat betekent natuurlijk dat een belangrijk deel van de strategie van radikaal-links gericht is op het over de streep trekken van de PvdA.

We kijken nog maar eens naar de Nijmeegse praktijk. Wanneer we erin slagen de PvdA voor de schenen te schoppen, en wij verzekeren jullie dat dat zeer eenvoudig is, dan is er in de raad voor ons geen resultaat te boeken. De bevrediging de PvdA weer eens te kijken te hebben, voor wie willen kijken, is dan alles waar we het mee moeten doen. Wanneer wij echter in een vroeg stadium de PvdA betrekken in wat wij zouden willen en als wij er dan ook nog voor zorgen dat hun wethouders met onze ideeën hun voordeel kunnen doen, dan is het verbluffend hoe veel er te realiseren is.

Nu is Nijmegen natuurlijk in die zin iets bijzonders, dat het één van de weinige steden is met een potentiële progressieve meerderheid. Dat betekent dat er voor veel van onze ideeën -meestal in wat afgezwakte vorm- ook een potentiële meerderheid bestaat. Wij zijn daarmee natuurlijk niet geheel en al overgeleverd aan de luimen van

onze sociaal-democratische vrienden. We hebben naar onze mening twee belangrijke troeven die zeker niet typisch Nijmeegs zijn. De ene is de dreiging dat de PvdA door teveel compromissen met rechts door ons geïsoleerd wordt. Als het gaat om thema's als kernbewapening, werklozenstrijd en vrouwenstrijd is dat een serieus dreigement. De andere is dat wij meer contacten met buitenparlementaire bewegingen hebben. Ondanks hun neiging om die bewegingen legalistisch en parlementaristisch te benaderen, kan de PvdA het zich toch niet permitteren een complete breuk met hen te riskeren.

Eventuele compromissen die wij met PvdA sluiten zijn te verdedigen, door erop te wijzen dat het alternatief is, dat wij met lege handen staan. (Liever vuile handen dan lege handen, nietwaar?). Tegelijk met het verdedigen van het compromis kunnen wij verdergaande eisen blijven uitdragen.

Het is ons inziens vaak beter om inderdaad te proberen een compromis met de PvdA te sluiten, omdat dan in de publiciteit de verdienste van de radikaal-linkse fracties wordt benadrukt. Weiger je het compromis, dan loop je het risico dat de PvdA enige tijd later zelfstandig met dat compromis komt en moet je daar wel voorstemmen. Je krediet heb je dan verspeeld.

Koalitiepolitiek en/of bondgenotenpolitiek

In de vorige paragraaf is heel summier de centrale positie van de PvdA beschreven. Die centrale positie werd doorslaggevend genoemd voor onze mogelijkheden om marges te creëren en te benutten.

Dat betekent dat wij vaak voor ingewikkelde keuzes gesteld worden. Aan de ene kant de eisen van de eigen achterban -heel vaak zijn dat eisen waar wij ons volledig in kunnen vinden; aan de andere kant de PvdA, die die eisen veel te vergaand vindt.

De ervaring leert ons dat deelresultaten toch vaak als heel belangrijk ervaren worden, hoe vergaand de bewegingen hun eisen ook stellen. Wie kent niet het verschijnsel dat radikale groepen bij ons komen om mooie verhalen van solidariteit los te krijgen en tegelijk met ons een strategie zitten te bedenken om de PvdA zover te krijgen dat zij althans enige eisen helpt realiseren.

In principe hoeft dat geen probleem op te leveren, behalve misschien de frustratie van een enkel raadslid. Het probleem dient zich wel aan als wij in de raad moeten kiezen. Een steeds terugkerend voorbeeld daarvan is de gasprijs. De eisen van de woonlastenkomites zijn volkomen reëel. De gasprijs kan niet omhoog, maar moet omlaag. Wanneer echter de inkoopprijs verhoogd is en wij toch tegen gasprijsverhogingen blijven stemmen, dan accepteren wij een groot financiële nadeel met alle gevolgen voor de overige beleidsterreinen. Als wij voor de verhoging stemmen, laten wij gerechtvaardigde eisen vallen. Als goede compromissen zijn weliswaar een isolatiefonds en een schuld- en saneringsfonds voor woonlasten ingevoerd, maar dat neemt toch de onbehaaglijke positie niet weg.

Gek genoeg wordt je positie konfortabeler naarmate er minder resultaat te boeken is. In het geval de PvdA en rechts het erover eens zijn dat het Nijmeegse werklozencentrum Unitas fors op de vingers getikt moet worden voor haar aandeel in een aantal voordeurdelersakties, kunnen wij zonder problemen onze solidariteit uit blijven dragen. Dit soort problemen, naast de wens om éénduidige 'zuivere' politieke keuzes te maken, maakt het juist voor veel PSP-ers zo aantrekkelijk een compromisloze koers te kiezen. Wij denken echter dat een compromisloze bondgenotenpolitiek een luxe-houding is, die wij ons niet kunnen permitteren in de huidige politieke, economische en maatschappelijke crisis. Daarbij is het onmiskenbaar dat wij diezelfde

bondgenoten ofwel overlaten aan de PvdA om resultaten te halen, -nog erger- als prooi voor rechts laten, omdat wij niet bereid zijn tot een werkelijk effectieve verdediging. Wij zouden het nog sterker willen zeggen: wij zijn de enige natuurlijke bondgenoten, zowel voor de radikale als voor de bredere bewegingen, maar wij kunnen nooit blijven als wij zouden kiezen voor uitsluitend steun in de stryd zelf en verbale steun in de parlementaire organen. Wij kunnen het laatste strijdterrein niet vrijwillig overlaten aan wat rechts van ons staat.

In onze keuze om te proberen onze bondgenoten het meest effectief te steunen door een coalitie met de PvdA te zoeken staan we trots wens niet alleen. Wie de ontwikkeling in de bewegingen bekijkt, zal daar de laatste vijf jaar een vergelijkbare tendens zien. Zo organiseert een deel van de activisten uit de anti-kernenergiebeweging in Nijmegen zich in en rond de energiewinkel. Dit projekt schuwt de dialoog met samenwerking met het gemeentelijk apparaat niet en probeert brede politieke steun te krijgen voor allerlei energiepolitieke acties en activiteiten. Radikale vredesactivisten runnen met meer gematigden een vredescentrum. Vakbondsactivisten, georganiseerd in het landelijk bekende Aktieplan Werkgelegenheid, leggen contacten met politieke partijen en het ambtelijk apparaat om effectiever hun plannen te realiseren. Het alternatief kultuurcircuit zal zich niet lang bedenken om contact te zoeken met zelfs het CDA om compromissen uit te werken die het mogelijk maken hun doelstellingen zo veel mogelijk te realiseren.

Deze bewegingen zijn erop gericht de verworvenheden van het afgelopen decennium van de jaren zeventig te konsolideren, zij streven een gestructureerde opbouw van alternatieve invloed op de gevestigde posities na en streven er tot nu toe in om zich te verdedigen tegen afbraak ten gevolge van de crisis. Het is niet meer dan logisch dat de radikaal-linkse partijen parlementair dezelfde marges proberen te benutten, die de andere bewegingen maatschappelijk verkregen worden. Het zou toch al dwaas zijn als PSP en CPN de compromisloze lijn van bijvoorbeeld 'Dodewaard gaat dicht' blijven aanhouden, terwijl de beweging zich probeert met een hervormingsstrategie resultaten binnen te halen.

Kollegevorming

Dit hele artikel is een pleidooi voor het zoeken, opvullen en openmaken van de marges in de gemeentepolitiek. Als voorwaarde om dit te realiseren wordt door ons een grote compromisbereidheid bepleit. Wij denken hiermee vorm aan ons idee dat effectieve margebenuttende linkse gemeentepolitiek per definitie reformistische politiek is.

Onderscheiden wij ons dan nog wel van de PvdA, is onze positie na dit pleidooi niet verworpen tot een altijd iets linkser-dan-de-PvdA positie? Dat gevaar is levensgroot aanwezig, en het zou struisvogel zijn om dat te ontkennen. Toch denken wij dat konkreet is aan te geven dat onze praktijk toch een andere is.

Onze stellingnames zijn steeds tegelijk offensief en defensief, in het zinn dat wij het kompromis voor onze rekening durven nemen met de steeds zullen blijven beklemtonen dat het een kompromis is. Onze wortels en de voeding van onze standpunten zijn de bewegingen. Wij nemen noch legalistisch, noch parlementaristisch afstand tot de aktie wij erkennen slechts de noodzaak deelsukcessen op het parlementaire strijdterrein te halen. Wij vinden dat wij ver moeten gaan in open kompromissen, maar juist omdat wij de noodzaak kennen om steeds de relatie met de eigen uitgangspunten en doelstellingen aan te geven is er ook een grens aan onze kompromisbereidheid. In ons pleidooi

de mogelijkheden voor kollegedeelname met name voor de PSP te vergroten, komen deze onderscheiden met de PvdA het duidelijkst naar voren.

Zoals wij vinden dat je de gemeenteraad niet aan rechts moet overlaten door als radikaal-links voor een kompromisloze koers te kiezen, zo vinden wij dat je in het dagelijkse bestuur van die raad, het kollege van B en W, de strijd moet willen aangaan. Daarvoor is het naar onze mening niet nodig rechts geheel uit die kolleges te weren. Sterker nog, ons ontgaat het eigenlijk waarom je, wanneer je wel kompromisbereid bent in de raad, deze lijn niet doortrekt als het om kollegevorming gaat.

Uiteraard zijn er grenzen. Dat die grenzen o.a. gelegen zijn in de onmogelijkheid samen te werken met racistische, sexistische of zelfs fascistische partijen is logisch. Niet zozeer strategisch logisch, maar wel politiek-etisch en ideologisch. Met die partijen willen wij trouwens op het nivo van de raad ook niet verkeren, dus dat is consequent. De grenzen voor kollegedeelname is uiteraard ook gelegen in de (on)mogelijkheden een links programma te ontwerpen. Maar wanneer het mogelijk is een linkse raadsmeerderheid te vertalen in een linkse kollegemeerderheid met een links program, waarom zou radikaal-links dan weigeren van zo een kollege deel uit te maken?

In de inleiding van deze paragraaf is al aangegeven dat en hoe wij ons onderscheiden van de PvdA. Dat onderscheid blijft natuurlijk ook overeind, wanneer wij ervoor pleiten in kolleges met rechts te gaan zitten. Zo'n kollegeprogramma moet ons in staat stellen onze verdergaande eisen te laten horen en het moet onze bondgenoten buiten de raad niet in de wielen rijden. Het hoeft vanzelfsprekend geen kopie van ons eigen programma te zijn, maar het mag er niet strijdig mee zijn. De kans dat zo'n programma met de PvdA te maken is, is niet heel groot, laat staan met het CDA of de VVD. Maar waarom op voorhand profeteren dat het niet kan?

Het kollege is voor ons een nieuw strijdterrein, waarop wij veel te winnen hebben. Wij menen dat het koudwatervrees is en van weinig vertrouwen in eigen kracht en betrouwbaarheid getuigt als op voorhand gedacht wordt dat radikaal-links in het kollege van B en W kansloos in de rechtse valletjes gelokt zal worden.

Konklusies

In het voorgaande is gaandeweg duidelijk geworden dat wij linkse gemeentepolitiek uit de marge willen halen. Het is noodzakelijk naast de PvdA een sterk links-reformistisch blok te creëren. De PvdA zal door haar eigen aard steeds ten prooi vallen aan compromissen met rechts. Wij menen dat compromissen noodzakelijk zijn wil je de marges benutten die er zowel beleidsinhoudelijk als politiek-strategisch liggen. Deze compromissen moeten echter steeds verbonden kunnen worden met de socialistische uitgangspunten en doelstellingen. Dat deze uitgangspunten en doelstellingen zouden verwateren ten gevolge van de compromissen getuigt van weinig vertrouwen in eigen kracht en betrouwbaarheid. Erkennen dat de maatschappelijke werkelijkheid weerbarstig is, dat de staat traag is, dat geduld en kleine veroveringen nodig zijn, is niet het loslaten van je idealen, maar is inzicht verwerven zowel in je beperkingen als in de noodzakelijkheid de strijd op alle terreinen waarop zij gevoerd kan worden, ook daadwerkelijk te voeren.

Ons pleidooi voor continuïteit en het gestaag opbouwen van contacten met bedrijfsleven, verenigingen, maatschappelijke organisaties -kortom van een klein radikaal-links zuiltje- heeft tot doel het teveel aan

hobbyisme in onze kring te bestrijden. Het komt voort uit de teleurstelling dat de vele goede studies die ook in het recente verleden verricht zijn, in onze partijen niet werkelijk functioneren. We willen beklemtonen dat onze partijen een apparaat voor langere termijnplanningen, nota's en acties moeten ontwikkelen. In onze partijen bestaat te weinig gevoel voor het consolideren van wat gedaan en bereikt is. Dit artikel is geen wetenschappelijk betoog, het is meer een politiek credo, gebaseerd op onze ervaringen met linkse gemeentepolitiek in Nijmegen. De marges voor linkse gemeentepolitiek zijn aangegeven en er is beklemtoond dat het willen benutten van die marges een strategische kwestie is. Heel expliciet is de revolutionaire keuze door ons als pseudo-revolutionair afgewezen. Realiteitszin slaat ons inzien onder invloed van de crisis keihard toe, ook bij radikaal-links. Het op korte termijn moge leiden tot een concreet linkse politiek koers, die voor 'de mensen in het land' de zo broodnodige resultaten kan bevechten.

Luuk Witsenhuijs
april 1981

Linkse stadspolitiek: wie het kleine niet eert...

Inleiding

Een opvatting over de vorm en inhoud van linkse stadspolitiek in het algemeen wordt altijd sterk bepaald door de ervaringen met parlementaire en buitenparlementaire politiek op lokaal nivo. In dit artikel proberen we een aantal ervaringen die PSP-Utrecht in de afgelopen tijd heeft opgedaan te beschrijven. Ze zijn mede bepalend voor de opstelling ten aanzien van kollegedeelname en radikaal-linkse samenwerking.

Maar voordat we overgaan op de meer algemene achtergronden en consequenties van wat wij verstaan onder linkse stadspolitiek, zullen we eerst in het kort aangeven hoe de stand van zaken is aan de linker kant van het Utrechtse politieke spectrum.

De samenstelling van de gemeenteraad is als volgt: VVD 10 zetels, CDA 12, D'66 2, PvdA 15, CPN 2, PPR 1, PSP 3; d.w.z. een potentiële progressieve meerderheid. Het college van B en W bestaat uit 4 PvdA-wethouders, 2 VVD-wethouders en 1 D'66 wethouder, voorgezeten door een VVD-burgemeester. In de periode 1978-1982 verdeelde de PvdA samen met het CDA de wethoudersposten.

Ondanks verbale protesten tegen allerlei rijksbezuinigingen, was de PvdA niet te beroerd de afgelopen jaren deze maatregelen rechtstreeks door te geven aan de Utrechtse bevolking. De verhouding van de PSP t.o.v. de PvdA kan dan ook omschreven worden als zeer koel. Weliswaar bestaat er een onregelmatig bijeenkomend Progressief Bestuurs Overleg (PBO) van D'66, PvdA, CPN, PPR en PSP en vieren dezelfde partijen minus D'66 maar plus organisaties van etnische groepen, werklozen en buitenlandkomites reeds drie jaar gezamenlijk 1 mei, toch is de manier waarop de PvdA in Utrecht politiek bedrijft een belangrijke achtergrond voor onze opstelling t.o.v. linkse samenwerking en het nemen van bestuursverantwoordelijkheid. Niet dat de PvdA zo uitgesproken 'rechts' zou zijn; het is veel meer de puur bestuurlijke instelling, de onderschikking in laatste termijn van federatie en raadsleden aan wethouders en de onwil van de PvdA om de progressieve meerderheid in de raad te gebruiken voor meer dan slechts marginale verbeteringen, die bij de PSP maar vooral ook daarbuiten de mening heeft doen postvatten dat het met deze PvdA welhaast onmogelijk is om ook maar een begin van linkse stadspolitiek te realiseren.

Anders ligt dat voor CPN en PPR. Al geruime tijd bestaan er verschillende vormen van samenwerking. Naast de verschillende actiegroepen en komitees waarin leden of vertegenwoordigers van CPN, PPR en PSP elkaar treffen, vindt er voor iedere raadsvergadering een overleg plaats waarbij de respectievelijke bijdragen op elkaar worden afgestemd en bijvoorbeeld eventuele doublures worden vermeden. Anderhalf jaar geleden heeft de PSP het initiatief genomen tot het opzetten van verschillende ad-hoc-werkgroepjes op bepaalde thema's met CPN en PPR.

De medewerking van vooral de CPN daaraan was overigens teleurstellend. Afgezien van allerlei interne problemen, speelt daarbij vooral de houding ten opzichte van de PvdA een grote rol. Het lijkt er sterk op dat de CPN nooit echt enthousiast kan raken voor een bepaald initiatief als daar niet op de één of andere manier de PvdA bij wordt betrokken. Om die reden liep de actie tegen de bezuinigingen twee jaar terug dood en bij de begrotingsbehandeling in december 1982 werd door de CPN een smet geworpen op een zeer breed opgezet actie tegen de bezuinigingen op het welzijnswerk, omdat de CPN-fractie zich door de PvdA liet verleiden openlijk afstand te nemen van een aantal wat ongelukkig opgestelde eisen in de huis-aan-huis-verspreide aktiekrant.

Voor CPN-Utrecht lijkt de PvdA een natuurlijker bondgenoot dan de PSP. Door de verschillende positie van de PvdA en CPN t.o.v. het college van B en W loopt deze coalitie vaak spaak, maar het streven ernaar maakt een structureel gezamenlijk optreden van CPN en PSP onmogelijk. Het dicht aanleunen tegen de PvdA om als een akceptabele (toekomstige) kollegepartner beschouwd te worden heeft de CPN meerdere malen in botsing gebracht met aktie- en belangengroepen. De positie van de PPR is vaak wat onduidelijk. Inhoudelijk staat de PPR dicht bij de PSP dan bij de PvdA of de CPN, maar als het gaat om samenwerking heeft de PPR veel minder bezwaren tegen de PvdA dan de PSP, terwijl ook het regenboog-idee wel eens achter de wolken vandaan komt. Daar komt bij de marginale positie van de PPR in de stad op voor de PSP belangrijke gebieden als volkshuisvesting en de positie van migranten.

Naast deze strategische verschillen zijn er ook inhoudelijk tussen de name CPN en PSP de nodige geschilpunten. Op de rand van strategie en inhoud ligt de opstelling van de CPN om konsekvent vóór de bestemming van de stad te stemmen ondanks ook door hen bestreden voorstellen. Daarnaast zijn te noemen: verkoop (CPN) of erfpacht (PSP) van gemeentelijke meenteggrond en de weifelachtige houding van de CPN ten opzichte van het NV-huis, al jaren symbool van de Utrechtse jongerenkultuur.

De PSP-strategie

Om een indruk te geven van de manier waarop de PSP in Utrecht probeert de raad te gebruiken als platform in combinatie met het behalen van korte termijn-suksessen, zullen we hier twee belangrijke kwesties uit de Utrechtse politiek onder de loupe nemen: de kraak en aankoop van een kapitaal pand aan de Kromme Nieuwe Gracht en de kraak en verbouw van het NV-huis ten behoeve van jongerenkultuur.

Beide kraken zijn vanaf het begin door de PSP ondersteund. Al snel werd de PSP benaderd voor het stellen van vragen in de raad en het achterhalen van informatie. Door haar kontakten in de kraakbeweging en haar eerder optreden als verdediger van de belangen van kraakpanden was de PSP de enige partij waarin veel radicale aktievoerders nog enig vertrouwen hadden. Ook in deze gevallen bleek de steun van het maken van alternatieve verbouwplannen en het onder druk zetten van de raad een uitgelezen manier om het verwoorden van radicale eisen te combineren met pogingen om op parlementair niveau succes te behalen. Na veel geharrewar ging het belangrijkste doelwit van de druk, de PvdA, om en stemde het college van B en W in met respectievelijk aankoop en verbouw van beide panden.

Blijkbaar was de combinatie van akties buiten de raad en de aanhoudende bemoeienis van de PSP ermee in de raad een prima middel om de PvdA te doen opschuiven. De onafhankelijke positie van de PSP maakte het haar mogelijk vanaf het begin de vergaande eisen van

krakers te ondersteunen en zo bij te dragen aan de totstandkoming van een aanvaardbaar kompromis in plaats van vanaf het begin al zelf over een kompromis te gaan onderhandelen.

In een notendop zien we hier een aantal belangrijke ingrediënten van wat volgens ons een linkse stadspolitiek moet inhouden:

- als partij aanwezig zijn bij akties;
- toegankelijk zijn voor (radikale) aktievoerders;
- een ongebonden positie in de raad;
- een combinatie van parlementaire en buitenparlementaire druk op de PvdA.

Natuurlijk slaagt de PSP er ook niet altijd in om deze verschillende componenten te combineren tot een succesvol geheel. De bovenstaande voorbeelden maken duidelijk dat op een aantal belangrijke punten deze combinatie wel degelijk de moeite waard kan zijn.

Tot zover een korte schets van de positie die de PSP inneemt binnen het Utrechtse politieke krachtenveld. Voor een deel komt die positie voort vanuit een overwogen strategie om juist die positie in te nemen. Op de achtergronden daarvan gaan we hieronder verder in. Daarbij zullen we de opstelling zoals die in Nijmegen voorgesteld en in Wageningen al in de praktijk gebracht wordt betrekken en bekritisseren. Zij hebben immers gekozen voor een strategie die sterk afwijkt van wat wij in Utrecht doen, en waarvan zij meer resultaat verwachten. Ten onrechte, vrezen wij.

Dat betekent niet dat wij in Utrecht denken op korte termijn klinkende revolutionaire resultaten te zullen bereiken; wel vinden we het belangrijk om een basis te leggen voor verdergaande veranderingen op termijn dan alle kaarten op geringe, korte termijn-suksesjes te zetten. Daar komt bij dat een links-socialistisch, niet bestuurlijk georiënteerde, opstelling het behalen van korte termijn suksessen geenszins in de weg staat.

Koerswending

"In hun revolutionaire ijver ziet Groningen zelfs geen marges. Wij menen dat een dergelijke opvatting zich ver verwijderd van de nood, waarin veel mensen concreet zitten, die mensen geen enkel perspectief biedt om op korte termijn verbeteringen in hun lot te bevechten en daarmee feitelijk een pseudo-revolutionaire studeerkamerstrategie betekent. Een revolutionair, die slechts verzucht hoe uitzichtloos de huidige situatie is, die weigert korte-termijn perspectieven aan te reiken aan mensen die daar naar snakken, is slechts in schijn bezig met zijn revolutionaire doel. De strijd speelt zich af in de alledaagse werkelijkheid van de kapitalistische samenleving. Een werkelijk revolutionaire strategie keert zich niet hautain af van een reformistische praktijk". Met dit citaat uit het artikel 'De marges van linkse gemeentepolitiek' (zie elders in dit nummer) velt Luuk Witsenhuijsen zijn harde oordeel over de PSP-gemeenteraadspolitiek in Groningen. Het is de bekende karikatuur waarmee degenen die voor een andere politieke opstelling gekozen hebben, een links-socialistische opstelling afschilderen. Het oordeel wordt ontleend aan een kernzin in het Groningse gemeenteraadsverkiezingsprogramma: "parlementaire organen hebben slechts regulerende mogelijkheden, werkelijk ingrijpen in de structuren van de samenleving ligt buiten hun macht".

Toch zal men in vele PSP-gemeenteraadsprogramma's deze zin aantreffen. Terecht, want de essentie van de zin is juist. Zeggenschap over werkelijk gefundeerde beslissingen (economische, bijvoorbeeld) hebben de parlementaire organen niet. Onder kapitalistische verhoudingen is de zeggenschap over waar, wat en hoe geproduceerd wordt,

in eerste instantie voorbehouden aan de ondernemers zelf, de parlementaire organen reguleren voor een deel de voorwaarden voor, en de konsekwenties van door die ondernemers genomen beslissingen. De macht van het parlement is (zowel landelijk als plaatselijk) beperkt. Fundamentele veranderingen zullen in eerste instantie buiten het parlement, door mensen en bewegingen zelf, bewerkstelligd moeten worden. Pas onder druk van massaal buitenparlementair verzet is het mogelijk dat parlementaire organen ertoe gedwongen worden een meer progressieve rol te spelen.

Het is belangrijk om deze algemene uitgangspunten goed in het achterhoofd te houden bij het bepalen van de dagelijkse politieke handelwijze in gemeenten van PSP-raadsfrakties. Luuk Witsenhuijsen c.s. maken een kardinale fout door deze uitgangstellingname gelijk te stellen met de dagelijkse politieke praktijk. Immers, ook in Groningen is het behalen van kleine (deel)suksjes, het sluiten van compromissen of het maximale binnen te halen, en het afstemmen van de strategie op dat te bereiken, aan de orde van de dag. De lijst met suksesjes die men zowel in Groningen als Nijmegen kan presenteren van de afgelopen raadsperiode zullen elkaar dan ook niet veel in lengte en kwaliteit ontlopen. Niet de dagelijkse handelwijze van PSP-ers in de gemeenteraden herbergt de grootste verschillen, zoals ook Lex Burdorf en Johan Jansen uit Wageningen kennelijk tot hun verbazing in hun artikel moeten konstateren, maar het perspectief van waaruit gehandeld wordt is de kern van het politieke konflikt binnen de PSP (en ook andere links-radikale partijen).

De politieke praktijk tussen Groningen en Nijmegen moge tot nu toe tot weinig feitelijke verschillen geleid hebben, in de toekomst zal dit zonder twijfel gaan veranderen. De politieke implicaties van de Nijmeegse, door Luuk Witsenhuijsen vertolkte, koerswijziging zijn immers verstrekkend. In zijn uitvoerig pleidooi en verantwoording voor die koerswijziging komt Luuk Witsenhuijsen tot de konklusie dat het benutten van de marges in de gemeentepolitiek tot nu toe onvoldoende uitgewerkt is. Sterker nog, hij stelt voor "het benutten van de marges" tot hoofdstrategie van het politieke handelen te maken.

Treffend zijn de bewoordingen die gekozen worden om de koerswijziging te bepleiten. De parallel met de veranderende stellingname van de SDAP aan het begin van deze eeuw is opmerkelijk. Toen werd door hen eveneens gekozen om de parlementaire organen, onder aanroeping van "de nood van de mensen" niet langer aan 'rechts' over te laten. Een vluchtige blik in de geschiedenisboeken leert ons dat de SDAP-ers indertijd dezelfde bewoordingen gebruikten als Luuk Witsenhuijsen nu Groningen toevoegt, om hun meer revolutionaire partijgenoten af te schilderen als wereldvreemde idealisten.

"Politiek-strategische marges zijn slechts te benutten als de fracties bereid zijn een meer reformistische koers te kiezen", is één van de Nijmeegse stellingen die deze toch tamelijk sociaal-demokratische wending begeleiden.

Niet zozeer het feit dat een andere politieke opstelling gekozen wordt is het probleem, veeleer de illusies waarmee ze gepaard gaat. Ruim 70 jaar sociaal-democratie in Nederland zou de geestdrift aanzienlijk moeten temperen, zeker in het licht van de 'vergaande maatschappelijke verandering', waarvoor de sociaal-demokraten nog steeds zeggen te staan. Maar evenzeer is een vraag of met deze nieuwe strategie wel zoveel méér kleine suksessen binnengehaald worden als gemakshalve verondersteld wordt.

In essentie is de kernvraag hoe de PvdA het best onder druk gezet kan worden om zo links mogelijk resultaten te bereiken: door in het kollege van B en W te gaan zitten of juist door een links-radikale onafhankelijke positie. Dat laatste zullen we hieronder bepleiten.

De PvdA als onderdeel van het probleem

Juist op het moment dat binnen de PvdA een ferme koerswijziging naar rechts plaatsvindt, het 'nieuwe realisme' hoogtij viert, en vroeger ingenomen standpunten en masse verlaten worden (wettelijk regelen arbeidstijdverkorting, bescherming koopkracht alle minima, terugdraaien van maatregelen van het kabinet-Lubbers e.d.) wordt in steeds bredere kring binnen radikaal-links de samenwerking met die PvdA bepleit. Zijn er nu opeens mogelijkheden om de PvdA aanzienlijk naar links te trekken?

Het tegendeel lijkt waar. Steeds nadrukkelijker oriënteert de PvdA zich zowel landelijk op het CDA als plaatselijk op CDA of VVD (maakt niets uit). De kern van de bezuinigingspolitiek is geaccepteerd, waarmee tegelijkertijd de marges van linkse gemeentepolitiek bepaald zijn. Mede daardoor neemt de PvdA bijna nergens een strijdpositie in tegen het landelijk overheidsbeleid, hoewel de mogelijkheden daartoe met de nodige creativiteit veel groter zijn als wel eens gedacht wordt (niet alleen de woningdelersmaatregel valt soepel of niet uit te voeren, bijvoorbeeld).

Toch wordt in de bijdragen uit Wageningen en Nijmegen de PvdA zo ongeveer als een 'natuurlijke bondgenoot' ervaren waarmee op bestuurlijk nivo de marges behoorlijk opgerekt kunnen worden. In de analyse van Wageningen en Nijmegen wordt de PvdA niet als een probleem gezien voor vergaande veranderingen, maar als een oplossing om die te bereiken. In hun analyse is de PvdA nu de gevangene van rechts, juist door de opstelling van radikaal-links die (veel te strenge) inhoudelijke voorwaarden stelt aan bijvoorbeeld kollegedeelname. Geen moment wordt geanalyseerd of de keuze van de PvdA om juist zo weinig mogelijk 'linkse' samenwerkingsverbanden aan te gaan een inhoudelijk en strategisch weloverwogen keuze is. "We hebben eigenlijk niet veel meningsverschillen met het CDA", konkludeerde een PvdA-bestuurder uit Groningen in de Waarheid van 1 mei j.l. Een naar onze mening veelzeggende opmerking, die juist tot een eerder tegenovergestelde politieke opstelling van radikaal-links moet leiden dan de konklusie dat met diezelfde PvdA langdurig samenwerkingsverbanden aangegaan moeten en kunnen worden.

Terecht worden twee belangrijke 'troeven' van radikaal-links onderscheiden door Luuk Witsenhuijsen ten opzichte van de PvdA: de dreigende isolering van de PvdA ten opzichte van links en progressieve organisaties wanneer teveel compromissen met rechts gesloten worden, en onze contacten met de buitenparlementaire bewegingen. Maar hoe moeten die troeven het handigst uitgespeeld worden? In Utrecht, zo moge uit de hiervoor gepresenteerde voorbeelden blijken, worden ze hard uitgespeeld. Juist niet door dicht tegen het PvdA-standpunt aan te kruipen om het maximaal haalbare compromis veilig te stellen, maar door een sterk buitenparlementair georiënteerde linkse oppositiepolitiek. De Wageningse schrijvers laten daarentegen niet na om op vrijwel elke bladzijde te wijzen op de onderlinge strijdigheid van de eisen van actiegroepen. Dat maant Wageningen tot een voorzichtige opstelling: het ongedaan maken van een bezuiniging voor de één, betekent immers elders meer bezuinigen. De marges zijn immers smal.

Laten we een analoog voorbeeld uit Utrecht gebruiken om duidelijk te maken waarom het beter is, juist de oriëntatie op buitenparlementair verzet tegen het gemeentebestuur tot hoofdpunt te maken om zo de PvdA onder druk te zetten. Omvangrijke bezuinigingen in het welzijnswerk eind vorig jaar leidden tot velerlei protest-activiteiten van welzijnswerkers en degenen die van welzijnsvoorzieningen gebruik maken. Dat verzet, uitmondend in een massale demonstratie tijdens de

debatten over de gemeentebegroting, zijn door de radikaal-linkse partijen krachtig ondersteund en mee georganiseerd. De eisen die gesteld werden waren vergaand, nadrukkelijk werd de link gelegd met het landelijk beleid, waartegen een veel feller verzet van het gemeentebestuur geëist werd. Het in Utrecht gevoerde bezuinigingsbeleid bestond uit tekende immers ieder jaar opnieuw saneringsrondes, inkrimping en sluiting van voorzieningen en ontslagen bij de werkers, zonder dat uitzicht bestaat op verbetering of vermindering van de bezuiniging in het volgende jaar. Het bezuinigingsbeleid diende in haar geheel ter discussie te komen en stopgezet te worden. Dat was de inzet van de acties.

Buiten de kleine afzwakkingen en verbeteringen die door de actie bereikt werden (dezelfde die in Wageningen en Nijmegen in het college van B en W behaald zouden kunnen worden) leverde het verzet geen fundamentele wijzigingen op. Wél -en dat is een kardinaal verschil met wat in Nijmegen en Wageningen gebeurd zou zijn- is binnen het welzijnswerk en de gebruikers massaal het besef doorgedrongen dat van de PvdA (met VVD kollegepartner) weinig te verwachten valt: geen intrekking van fundamenteel onrechtvaardige bezuinigingen, geen krachtige oppositie tegen Den Haag. De PvdA is als potentieel linkse bondgenoot door velen afgeschreven, en wordt als een onderdeel van het probleem gezien, op één lijn te stellen met CDA en VVD. Die positie is voor de PvdA zelf fnuikend, leverde intern binnen de PvdA grote problemen op, maar leidde er tevens toe dat de mogelijkheden om linkse suksesjes binnen te halen voor de nabije toekomst groter zijn geworden! Voor de PvdA is de noodzaak om zich als een linkse partij te profileren groter geworden; er is hen veel aan gelegen het 'linkse gezicht' -zeker voor de verkiezingen- enigszins te rehabiliteren. Juist de verbinding met het buitenparlementaire verzet heeft de positie van radikaal-links aanzienlijk versterkt; maar ook de actie van het welzijnswerk werden erdoor versterkt, zij vonden in radikaal-links een trouwe bondgenoot en spreekbuis.

In Wageningen zou men, zo moge uit de bijdrage van Lex Burdorf te blijken, veel voorzichtiger zijn geweest. Immers, het toewijzen van de eisen van de welzijnswerkers had in hun visie tot andere bezuinigingen op de begroting moeten leiden; op het ambtenarenapparaat bijvoorbeeld. Gevangen in het college van B en W zou men zelf verantwoordelijk geworden zijn voor het 'kompromis' dat gevonden zou moeten worden. In ieder geval zou radikaal-links zich niet van harte achter de eisen van de actie kunnen stellen, laat staan het zelf mee organiseren. Geheel in lijn met de opvatting dat de marges binnen het gemeentebestuur slechts klein zijn, zou men eerder een rem zetten op de acties, in plaats van juist krachtig verzet dat vanuit de getroffen mensen groeit en opgezet wordt, te ondersteunen.

Volgens ons is het op dit moment juist belangrijk het politieke draagvlak te vergroten voor de opvatting dat de huidige gemeentelijke bezuinigingen überhaupt onnodig zijn, zeker als dat afgezet wordt tegen de miljardenstroom naar het bedrijfsleven, waarvoor o.a. kortingen op het gemeentefonds en de sociale zekerheid nodig zijn. Die strijd vanuit dat perspectief voeren is op dit moment onmogelijk met een PvdA die de bezuinigingen als gegeven beschouwt.

Kollegedeelname

"Uitgaande van de bereidheid in principe kollegeverantwoordelijkheid te dragen in een links college, dient in de praktijk te worden getoetst of de tijd rijp is" houden de Wageningse schrijvers ons voor in hun artikel. Is de tijd rijp? Op basis van de Wageningse criteria

wagen wij dat te betwijfelen. De speelruimte die de gemeenten geboden wordt, zowel financieel als voor het maken van eigen beleid, is kleiner dan ooit tevoren. De mogelijkheden om echt belangrijke veranderingen door te voeren zijn dan ook zo goed als nihil. Vermeld is al de opstelling van de PvdA die de noodzaak tot bezuinigen niet ontkent. Vrijwel alles zit dus tegen om juist nú medeverantwoordelijkheid te nemen voor het totale kollegebeleid. Het beter benutten van de marges is daarvoor slechts een mager winstpunt, afgezien van de vraag of wij het nu juist moeten zijn die zich uitsluitend sterk moeten maken voor het benutten van marges binnen de bestaande verhoudingen.

Werden tot voor kort strakke voorwaarden gesteld aan kollegedeelname door de PSP, deze voorwaarden worden in veel plaatsen meer en meer als lastig beschouwd. Deelname aan een kollege met het CDA wordt in Nijmegen al niet meer zo problematisch ervaren. Dat is ook logisch en begrijpelijk in een situatie waarin het benutten van de marges hoofddoel geworden is. Ook in Wageningen verdwijnen, na vier jaar ervaring, strakke voorwaarden als sneeuw voor de zon: ook zij sluiten deelname van rechts in het kollege van B en W niet langer uit. De minimumvoorwaarden, door de afdeling gesteld aan kollegedeelname, zijn voor een volgende keer niet meer noodzakelijk (er komt toch niets van terecht, de afdeling kan beter het totaal-program beoordelen), een eventuele wethouder moet speelruimte geboden worden en niet opgezadeld met "diktaatjes" enz.

In een poging een acceptabele coalitiepartner te worden voor de PvdA worden de eisen gematigd, en gematigd. Opmerkelijk daarbij is dat in de analyse van Wageningen en Nijmegen voorbijgegaan wordt aan de positie waarin radikaal-links komt te verkeren wanneer langdurige samenwerkingsverbanden met de PvdA in een kollege worden aangegaan. Op dit moment wordt de PvdA gezien als de gevangene van het CDA (of de VVD); voorbijgegaan wordt dan aan het feit dat in linkse kolleges juist radikaal-links 'de gevangene' wordt. Immers, de PvdA zal, om niet elke relatie en contact met het CDA te verbreken, bij voortdurend ook compromissen naar rechts willen sluiten. Het probleem van dat soort zaken al of niet accepteren komt dan voortdurend bij radikaal-links te liggen. Voor de compromisachtige voorstellen tussen PvdA en CDA is bovendien in de raad vaak een veel groter draagvlak.

Dat bredere draagvlak en de feitelijke inhoudelijke standpunten van de PvdA vormen ook de verklaring voor de vraag waarom de PvdA als het gaat om de samenstelling van kolleges niet eerst met radikaal-links gaat praten. Dat is ook voor veel PvdA-leden en stemmers een onbegrijpelijke zaak; immers, linkse meerderheden zouden ook in de ogen van deze PvdA-mensen altijd benut moeten worden voor linkse kolleges (of op landelijk nivo: een linkse regering). Veel PvdA-ers denken links te stemmen, maar de praktijk leert anders. Ook Luuk Witsenhuijsen cs. en Lex Burdorf cs. vallen aan deze verwarring ten prooi: zelfs wanneer er linkse meerderheden zijn, zien zij in 'brede' kolleges de PvdA als de 'gevangene' van het CDA. De vraag komt niet eens bij hen op waarom de PvdA de linkse meerderheid nu al niet vaker benut om daardoor het CDA de 'gevangene' van de linkse meerderheid te maken.

In plaats van als uitgangspositie te nemen dat de PvdA het meest naar links getrokken kan worden door kollege-samenwerkingsverbanden, zou men zich moeten afvragen of het niet effectiever is de PvdA juist vanuit een onafhankelijke positie aan de linkerkant te bestoken. Het federatiebestuur van PSP-Amsterdam konkludeerde enkele maanden geleden in de Waarheid dat de hoofdlijnen van het Amsterdamse kollegebeleid hun goedkeuring wel konden wegdragen. Hun kon-

klusie: de PSP kan dan ook wel aan het kollege deelnemen. Wij vre-
gen ons af of het in die situatie niet beter is om juist vanuit de
positie buiten het kollege aan de linkerkant effectieve oppositie
voeren, in plaats van de linkse oppositie uit te schakelen door het
geheel verantwoordelijk te maken voor het kollegebeleid.

Veel van de argumenten om juist wel aan kolleges van B en W de-
te nemen worden ontleend aan de stelling dat in de praktijk blij-
dat de macht van het kollege nu eenmaal veel groter is dan die van
de raad. In het kollege vindt vaak al de politieke besluitvorming
plaats, daar worden de 'deals' al vaak gesloten. Hoe graag we dat
ook anders zouden willen. Want veel PSP-programma's bepleiten juist
het omgekeerde: de besluitvorming moet terug naar de gemeenteraad
in alle openbaarheid en openlijk controleerbaar. Dat past in het stre-
ven om op steeds meer nivo's democratische controle mogelijk te ma-
ken. Toch wordt deze stellingname steeds minder als een probleem
gezien om veel nadrukkelijker naar kollegedeelname te streven; het
regelen en ritselen wordt onderdeel van de politieke praktijk om 'de
marges beter te benutten'. Steeds minder wordt geïdentificeerd dat
het middel steeds minder overeenkomt met het doel, ook al gaat de
argumentatie voor deelname vaak gepaard om de besluitvorming via
die weg terug in de raad te krijgen.

Betekent deze stellingname nu dat deelname voor de PSP in Utrecht
aan een kollege van B en W uit den boze is? In het geheel niet.
Overwogen wordt zelfs de onderhandelingen met PvdA en de andere
linkse partijen te openen door hen uit te nodigen voor een gesprek.
Alleen stellen wij voor onszelf wel strikte voorwaarden. Niet alleen
uit geloofwaardigheidsoverwegingen, maar juist ook omdat de nadelen
van kollegedeelname zeker zo zwaar wegen als de (onvoorspelbare
voordelen. Misschien nog wel belangrijker dan schriftelijke overeen-
stemming met andere partijen (papier is geduldig) is de omvang van
het stedelijk draagvlak om verbeteringen door te voeren of verslech-
teringen tegen te houden. Het verzet naar Den Haag dient meer te
zijn dan een puur papieren verzet.

Konklusies

In het voorgaande hebben we geprobeerd de Utrechtse politieke situa-
tie te schetsen om aan de hand daarvan onze praktische politieke
stellingname en handelen aan te geven. We hebben daarbij de opstel-
ling van Wageningen en Nijmegen (elders in dit nummer verwoord
ernstig bekritiseerd. Wij achten hun opstelling een breuk met de stel-
lingname van PSP-ers tot nu toe, een duidelijke afzwakking van radi-
kale stellingnames, onomwonden sociaal-democratisch getint. Op lang-
termijn gezien, in het licht van de vergaande veranderingen die we
voorstaan, is deze politieke koers weinig effectief, naar onze mening.
Bestuurlijke posities veroveren gaat op zich al gepaard met het matig-
gen van de eisen, diezelfde posities behouden maakt die matiging al-
leen maar groter.

Wij achten onze opstelling minstens zo effectief. Onze methode om
de PvdA onder druk te zetten en naar links te trekken maakt het
niet alleen mogelijk aan onze eigen, vergaande standpunten vast te
houden, maar blijkt in de praktijk ook te werken. De lijstjes met
deelsuccessen van Utrecht en Wageningen zullen elkaar niet veel ont-
lopen. Maar ook uit de opstelling van PvdA-Utrecht blijkt in welke
mate rekening gehouden moet worden met een krachtige PSP. Als
voorschot op de kollege-onderhandelingen heeft de PvdA in Utrecht
al uitgesproken dat alléén met PPR en CPN onderhandeld wordt als
ook de PSP daarbij betrokken is. Hetzelfde geldt later voor kollege

deelname. Onder geen enkele voorwaarde zal de PvdA dulden dat een eventueel progressief meerderheidskollege ook nog aan de linkerkant bestookt wordt.

Het matigen van stellingnames terwille van het binnenhalen van meer deelsuksesjes en het beter benutten van de marges, slaat op den duur door in een overdreven verantwoordelijkheidsbesef voor het stadsbestuur. Als de dag van gisteren herinneren we ons nog het moment waarop de CPN-fractie in Utrecht het PvdA-voorstel om gemeentelijke grond nog slechts in erfpacht uit te geven en niet meer te verkopen, torpedeerde met haar tegenstem. Begeleid met de historische stemverklaring: "Alle grond in erfpacht, in gemeenschapshanden, is utopisch socialisme. We leven in Utrecht nu eenmaal niet op een eiland. Erfpacht is duidelijk een belemmering voor de vestiging van bedrijven. Wij voelen ons primair verantwoordelijk voor de werkgelegenheid in Utrecht."

Toch zal ook de CPN zonder twijfel in haar programma opgenomen hebben dat bij het bedrijven van 'korte-termijn politiek' de vergaande veranderingen die we eigenlijk nastreven, zeker niet uit het oog mogen worden verloren.

Martien Bouwmans
Joost Lagendijk
mei 1985

Rimpels tellen

"Het feminisme ligt nog
vrij gevoelig in de raad"

ERVARINGEN VAN RADIKAAL-LINKSE VROUWEN IN DE GEMEENTERADEN

In 1946 waren vrouwen in de gemeenteraad nog een zeldzaamheid. Twintig jaar later is het aantal verdrievoudigd, maar de vijf procent wordt nog niet gehaald. Sindsdien heeft de vrouwenbeweging er haar steentje toe bijgedragen, dat het aandeel van vrouwen is opgevijseld tot 15,5% in 1982, het blijft echter een schamel percentage.(1) Vrouwen zijn op dit politieke terrein dus nog veel minder doorgedrongen dan op de arbeidsmarkt.

Wat de radikaal-linkse partijen (CPN, PPR, PSP) betreft, is er bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 een grote sprong voorwaarts gemaakt. Het percentage vrouwelijke raadsleden van deze partijen steeg van ruim 17% tot bijna 25%. Vóór 1982 scoorden D'66 en PvdA het hoogst, nu valt die eer te beurt aan radikaal-links. In alledrie partijen is er flink aan getrokken om meer vrouwen op een verkiesbare plaats te krijgen; in de PPR is zelfs geknokt voor 'bonte' lijsten: mannen en vrouwen om en om. Hoe is het de vrouwen vergaan die vanaf 1982 radikaal-links (en de vrouwenbeweging) een gezicht mochten geven in de gemeenteraden? Klopt het beeld dat zij in en door de politieke mannenwereld overspannen en gefrustreerd zijn geraakt? Hebben zij iets kunnen veranderen aan de wijze van politiek bedrijven? Met het oog op de komende verkiezingsronde leek het ons van belang na te gaan wat er bereikt is en wat er nog moet veranderen om dit politiek bedrijf voor vrouwen aantrekkelijk te maken.

Deze vragen behandelen we op basis van veertien gesprekken met vrouwen in gemeenteraden en schriftelijk materiaal dat hierover door de radikale drie geproduceerd is.(2) Alhoewel we gezocht hebben naar spreiding over de drie partijen en over grote en kleinere gemeenten, kunnen we niet zeggen, dat het beeld dat wij schetsen representatief is voor alle radikaal-linkse vrouwen in gemeenteraden. Daarnaast hebben we vooral gezocht naar vrouwen die met een feministisch program in de gemeenteraad zijn gekozen. Een andere beperking is, dat we alleen met de gemeenteraadsvrouwen zelf gesproken hebben en niet met bij voorbeeld andere actieve vrouwen uit die partijen. Desalniettemin hopen wij genoeg stof aan te dragen om de discussie over de positie van vrouwen in gemeenteraden en over de verdere ontwikkeling van een feministische gemeentepolitiek te voeden.

Haantjes

"Bij het kopieerapparaat las hij mij de les over een motie die ik had ingediend om even later op te merken 'maar je hebt wel een lekkere kont'." (Bep Spa)

Menigeen kwam met dergelijke voorbeelden van sexistisch gedrag van kollega's. We willen er niet te lang bij stilstaan, maar moeten er helaas toch een paar woorden aan vuil maken.

Vrouwelijke raadsleden worden in de eerste plaats als vrouwen gezien en niet als volwaardige politieke partners. Er wordt gelet op hun uiterlijk, er wordt geoordeeld of ze wel of niet aardig zijn en er wordt vrouwelijk gedrag verwacht: "Die boosheid staat je niet". De kundigheid wordt er van vrouwen niet verwacht. De mannelijke fractiegenoot van Els Boxhoorn bij voorbeeld wordt aanzienlijk vaker aan gesproken dan zijzelf.

Het betekent, dat een vrouw zich extra moet bewijzen om serie genomen te worden. Na verloop van tijd is dit de meesten wel gelukt. Vrouwen leren zich ook beter te verweren tegen sexistische uitlatingen. Bep Spa bij voorbeeld stelde in de raad het sexistisch gedrag in de wandelgangen aan de kaak, waarop een fractiegenoot van de treffende kollega zijn excuses aanbood.

Dat vrouwen niet voor niks in de raad zitten, blijkt vooral als het gaat om het aan de orde stellen van emancipatoire kwesties. Het opzetten van een emancipatiebeleid, het behartigen van de belangen van bijstandsvrouwen en van vrouwelijke ambtenaren, het wijzen op de onderwijsachterstand van vrouwen, het subsidiëren van een vrouwenhuis, een blijf-van-m'n-lijf huis, van kinderopvang; allemaal kwesties die bijna alleen door vrouwen ingebracht worden. Dat geldt nog meer voor onderwerpen waarbij de belangen van vrouwen minder voor de hand liggen, zoals bij de ruimtelijke ordening. Het veiliger maken van het straatbeeld en het doorbreken van het 'huisje-boompje-beestjeboven' wordt door vrouwen op de agenda gezet.

Janneke van der Plaat, die al elf jaar in de gemeenteraad zit, beschouwt wel vooruitgang. "Veel vanzelfsprekendheden zijn weggevalle mannen merken het nu ook op als er ergens geen vrouw in zit, maar als je aan hun eigen positie komt dan ligt het toch weer anders. De merk je aan het werkgelegenheidsbeleid, daarbij denken ze toch in de eerste plaats aan mannen. Het bevorderen van deeltijdarbeid wordt afgewezen en bij benoemingen geven ze de voorkeur aan kostwinners. Daar ben ik nu erg op gaan letten."

Ook mannelijke fractie- en partijgenoten zien de vrouwenbelangen lang niet altijd even helder. Zo had Cora Mulder een aanvaring met een fractiegenoot die om energie te sparen wilde bezuinigen op de straatverlichting. Er werd verschillend gedacht over de veiligheid van vrouwen. Dat vrouwen zich minder veilig voelen in donkere straten wilde een andere partijgenoot wel eens met onderzoeken bewezen zien. "Feministische zaken worden vaak niet door de hele partij, maar slechts door enkelingen gedragen", volgens Vera Wijnker. Bep Spa kreeg wel eens het verwijt te horen, dat ze zich meer druk maakte om vrouwenzaken dan om partijzaken. De economische situatie versterkt bovendien de tendens om feministische eisen als luxe af te doen.

Vergadercultuur

"Tijdens de eerste raadsvergadering zat ik met zweet in m'n handen mijn stem trilde, de letters van m'n referaat dansten voor mijn ogen."

Als je de vergaderzaal binnenstapt, betreedt je een mannenwereld. Zij hebben altijd een verhaal klaar, liefst een lang verhaal. Ze hebben over alles een mening, ze tonen geen twijfels. "Ik ben wel eens je loers op die vanzelfsprekende zelfverzekerdheid van mannen." Het is ook een wereld van elkaar aftroeven, voor schut zetten, onderuit treden. Er moet geskoord worden, vooral als de pers in de buurt is. In zo'n klimaat is er weinig ruimte voor open discussie. Men is erop gespist zich te profileren; partijpolitieke argumenten gaan voor inhoudelijke argumenten.

Als nieuwkomer is het natuurlijk altijd even wennen, maar mannen hebben in hun werk vaak al ervaring opgedaan met deze vergaderwijze. Het is een kunst om je in deze wereld staande te houden zonder je feministische principes geweld aan te doen. Voor je er erg in hebt doe je mee aan het politieke spel, ben je ook aan het 'katten'. Jeanine Molier: "Het is heel belangrijk, dat je een subtiële manier vindt om dingen door te prikken. Als je steeds op hetzelfde punt terug komt, bij voorbeeld hun taalgebruik, dan nemen ze je niet meer serieus."

Vrouwen doen het anders, vinden de meeste van onze gesprekspartners. Zij spreken tegen dat vrouwen die op posities komen, gewoon de mannelijke manier van politiek bedrijven overnemen. Er bestaat een andere politieke cultuur bij vrouwen, stelt Janneke van der Plaats: "Vrouwen houden geen ellenlange verhalen met geen ja en geen nee. Zij spelen geen partijpolitieke spelletjes, maar bekijken een voorstel inhoudelijk. Zij spreken in voor iedereen begrijpelijke taal." Vrouwen zijn minder op macht uit, komen met inhoudelijke argumenten, luisteren beter en zoeken meer naar overeenstemming, vindt Els Boxhoorn.

Heeft de kritiek van vrouwen en de andere aanpak van vrouwen gevolgen voor de politieke cultuur van de gemeenteraden? Onze gesprekspartners zijn van mening dat het diskussieklimaat wel verbetert, zij het langzaam.

Wat erg moeilijk te veranderen schijnt, zijn de vergadertijden. Vrouwen klagen over het vele vergaderen en vooral het vergaderen onder etenstijd. "Het lijkt wel of ze het leuk vinden om van 's ochtends negen tot 's avond elf uur door te vergaderen." Mannen met een baan willen na vijf uur vergaderen. Hoe laat een vergadering afgelopen is, maakt hen niet uit, want de warme prak staat thuis toch wel klaar. Vrouwen kunnen daar meestal niet op rekenen. Zij stellen het wel aan de orde, maar zonder veel hoop op resultaat.

In Zutphen heeft Janneke van der Plaats jaren tegen het vergaderen onder etenstijd geprotesteerd. Op den duur was het effect dat mannen het toch minder vanzelfsprekend begonnen te vinden. "Maar met argumenten over gezinsleven hoef je bij hen niet aan te komen. Je hebt hele rationele argumenten nodig. Dat bleek toen een kollega bezwaar had tegen een afspraak om vier uur omdat hij dan moest werken. Ik heb hem toen duidelijk gemaakt dat voor mij de tijd tussen half zes en zeven werktijd is. Het resultaat is, dat er nu bijna nooit meer een vergadering rond etenstijd is. Het geval is in de plaatselijke krant gekomen en dat leverde leuke reacties op van de vrouwen van deze raadsleden. Zij waren er heel blij mee. Van hun man hadden ze steeds gehoord, dat het niet anders kon dan tussen vijf en zeven."

Wat de vergadertijden betreft, loopt de scheidslijn niet alleen tussen mannen en vrouwen, maar evenzeer tussen mensen met en zonder baan, met en zonder kinderen, met en zonder samenlevingspartners.

Opslorpemde bezigheid

"Voor mensen die nog meer in hun leven willen, is het lid zijn van een gemeenteraad niet te doen", verzucht een vrouwelijk niet-raadslid. Naar onze bevindingen is het raadslidmaatschap inderdaad zeer tijdrovend en vrouwelijke raadsleden zijn dan ook op zoek geweest naar vormen om de tijdsinvestering enigszins binnen de perken te houden.

Eén der voorwaarden die veel vrouwen van radikaal-links gesteld hebben bij hun kandidaatstelling voor de gemeenteraadsverkiezingen van

juni 1982 is juist een beperking van de tijdsbesteding. Als je kersvers in de raad gekozen bent, treedt er echter een onontkoombaar mechanisme in werking: je weet niet of je het wel waar kan maken; deze onzekerheid leidt ertoe dat je juist extra veel tijd in het raadswerk gaat steken. Menige overspannen raadvrouw was het gevolg. "In het begin voelde ik me verantwoordelijk voor alles, liet ik me overal op aanspreken, liet ik me leven door het raadswerk en alles wat daaraan vast zit. Nu weet ik beter wat ik wel en niet kan; laat ik me niet meer opjutten."

In de grotere gemeenten blijkt het raadswerk al gauw 40 uur per week of meer te kosten. De topperiode is de begrotingstijd: "Ik was goed ingewerkt, maar het kostte me toch meer dan 60 uur per week. In die tijd heb ik er heel wat rimpels bijgekregen." (Jeanine Molier) In de PSP hebben raadvrouwen in een aantal steden als voorwaarde gesteld, dat het raadswerk niet meer dan 30 uur per week in beslag mag nemen. In Groningen is afgesproken, dat je maximaal voor 10 uur op je raadswerk aanspreekbaar bent, maar in de praktijk is het probleem daarmee nog niet opgelost. De PSP in Groningen kent een sterke gemeenteraadsgroep van acht mensen inclusief de raadsleden. De ondersteuning van de raadsleden is dus goed georganiseerd, maar het lastige is dat de meesten van deze mensen er zowat al hun tijd in steken. Cora Mulder: "Zij leven helemaal voor de PSP, terwijl mijn leven de plaats van de politiek niet meer zo alles bepalend is. Alsmar vergaderen leidt ertoe dat je je motivatie en inspiratie kwijt raakt. Ik wil tijd houden voor andere dingen." Zo denken meer vrouwen erover en ze haken dan ook sneller af in de steunfrakties.

Het raadslidmaatschap wordt zowel geestelijk als lichamelijk een zware inspanning genoemd. Je bent steeds op pad, je lijdt een heel veel snipperd bestaan en je moet veel beslissingen zelf nemen, omdat je niet voor elk probleem een kant en klaar partijstandpunt voorhandig is. De vrouwen van radikaal-links die in 1982 voor het eerst in de raad kwamen, dragen nog wat extra lasten mee. Ten eerste moesten zij zich veelal als nieuwkomers een weg banen in het gemeenteraadswerk. Vrouwen die al ervaring opgedaan hadden in de steunfrakties bleken veel minder moeite te hebben om zich te handhaven. Ten tweede heeft radikaal-links de buitenparlementaire bewegingen hoog in haar vaandel staan en wordt er zeker van raadsleden verwacht dat zij daar goede betrekkingen mee onderhouden. Er zelf inzitten is er mooier. Ten derde is er de verwachting -bij jezelf en bij anderen- dat je een feministische inbreng hebt en liefst op alle terreinen. Meestal is er weinig om op aan te sluiten; een feministisch beleid zal van de grond af ontwikkeld moeten worden.

Er zijn diverse vormen gevonden om de lasten van het raadswerk te verlichten, individuele en meer structurele. Individuele oplossingen zijn bijvoorbeeld: het klaimen van een vaste vrije dag of avond, het efficiënter organiseren van je raadswerk, leren om door te verwijzen naar anderen en bedenken dat de wereld niet instort als je die brief niet vandaag maar morgen beantwoordt. Een wat luchtiger en zakelijker houding scheelt al stukken. Liesbeth Wever benadrukt, dat vrouwen meer vragen moeten durven stellen. "Uit onzekerheid hebben veel vrouwen er moeite mee om direkt vragen te stellen. Via tijdverslindende omwegen kom je er dan pas achter."

We willen hier nader ingaan op enkele meer structurele oplossingen zoals het opzetten van een steunfractie of het instellen van het raadslidmaatschap.

Duiventil

In steeds meer plaatsen zijn er steunfrakties aan het werk. Het is een vorm om het raadswerk en de verantwoordelijkheid ervoor over meer mensen te verdelen.

Een veel voorkomend probleem is de wisselende bezetting van de steunfractie. "Bij ons was de steunfractie lange tijd een duiventil. Nu hebben we één vaste en twee nieuwe die waarschijnlijk blijven." (Truut Knappstein) "Meer vrouwen in de steunfrakties" hadden PSP-vrouwen zich voorgesteld, maar het valt niet mee om een blijvende belangstelling voor dit soort werk te kweken. Vrouwen haken gemiddeld sneller af dan mannen.

Vastigheid en effectiviteit worden bevorderd als de steunfractie ook eigen taken heeft. Het werk wordt aantrekkelijker als de steunfractie of steungroep een taakstelling ontwikkelt onafhankelijk van de raadsagenda. Zo hebben Nijmeegse PSP-vrouwen een boekje gemaakt over hoe je subsidie moet aanvragen bij de gemeente. Ook een nota over sexueel geweld is van de persen gerold en een prostitutie-nota is in de maak. "Dit zijn vormen van spreiding van kennis en macht. Eigen initiatieven van steunfractieleden juich ik zeer toe." (Truut Knappstein)

Effectiviteit en een goede verdeling van het werk kunnen bevorderd worden door niet-raadsleden mee te laten draaien in raadscommissies, een mogelijkheid die nu in een aantal gemeentes bestaat. Maar in Groningen bij voorbeeld is een voorstel van Cora Mulder om niet-raadsleden spreekrecht te geven in commissies niet aangenomen. Steunfractieleden kunnen daar alleen gebruik maken van het beperkte spreekrecht dat de publieke tribune heeft.

Janneke van der Plaat heeft alleen mannen in haar PPR/PSP-steunfractie. Bij vrouwen bemerkt ze een aversie tegen het raadswerk en meer in het algemeen tegen het innemen van machtsposities. "Vrouwen hebben mij wel gesteund bij de kandidaatstelling, maar als je er eenmaal inzit valt die solidariteit weg. Je moet je zelfs verdedigen."

In Den Haag is een nieuwe type steunfractie van de grond gekomen, een vrouwensteungroep van CPN, PPR en PSP. Deze constructie bevalt goed.

In Amsterdam kent de CPN-fractie een vrouwensteungroep, klankbord geheten. Van een steungroep voor raadslid Welmoet Sprey ontwikkelde het klankbord zich tot een relatief zelfstandige groep die op zelfgekozen onderwerpen een feministische stadspolitiek gestalte probeert te geven. Het heeft veel moeite gekost om zover te komen. Welmoet Sprey: "In het eerste jaar waren we voornamelijk bezig met interne zaken. Het lukte ons niet goed om met meningsverschillen en verschillen in posities (wethouder, raadslid, duo, klankbord) om te gaan. In het begin bracht ik bovendien alle punten uit de raad in het klankbord met als gevolg dat ik de hele tijd bezig was om alles uit te leggen. Dat werkte dus niet. Het klankbord maakt nu haar eigen beleid op vier hoofdpunten: arbeidstijdverkorting, sexueel geweld, sociale dienst en de positie van buitenlandse vrouwen. Ter ondersteuning van mijn dagelijkse werk heb ik zelf iemand aangetrokken."

Duo's

Ook Bep Spa heeft zelf een maatje gevonden, een soort informeel duoraadslidmaatschap. "Zij ondersteunt mij inhoudelijk, maar eigenlijk heb ik daarnaast ook behoefte aan organisatorische ondersteuning. Zonder een goede organisatie van het raadswerk hol je van incident naar incident. Vragen om hulp kost heel veel moeite; zeggen dat je

het in je eentje niet kan. Ik hou het alleen vol door kontinu vrouwen om me heen te organiseren."

In Amsterdam hebben de CPN-gemeenteraadsleden elk een 'officieel' duo. Het instellen van het duoraadslidmaatschap is een eis geweest van vrouwen. "Vrouwelijke kandidaten op de CPN-lijst moeten in staat blijven om gedurende de vier jaar raadswerk een normaal persoonlijk leven te leiden, hun eventuele baan te behouden, kinderen te verzorgen, vrije tijd te hebben."(3) De term 'duoraadslid' suggereert meer dan het feitelijk is, want wettelijk is het delen van een raadszetel niet mogelijk. De duo's hebben wel een volwaardige positie in de raadscommissies, maar kunnen niet in de raad zitten noch vervangen. De ervaringen van Welmoet Sprey zijn niet onverdeeld gunstig. "Mijn duo Tara Oedayray Singh Varma doet drie commissies en dat is natuurlijk een enorme verlichting, maar in de raad moet ik er wel het woord over voeren. Ik heb er een verantwoordelijke baan van 20 uur naast en in combinatie met het raadswerk is dat slopend. Ik heb ervoor gekozen om geen full time politikus te zijn, maar inmiddels vind ik het ook niet meer zo noodzakelijk om er een betaalde baan naast te hebben. Als ik m'n baan opgeef, stort echter de duo-konstruktie in, want van een halve raadslidvergoeding kun je niet leven. Ik ben er nog niet uit, maar zeker weet ik wel, dat de combinatie raadslid-baan-kontakt met de partij en kontakt met vrouwen in de stad te veel is."

In Groningen hebben Liesbeth Bunnik en Martha Reiding geprobeerd een duo te vormen. Liesbeth Bunnik stond niet te springen om in de raad te gaan, omdat ze een baan had in het onderwijs en kinderplannen. Met een duo zou dat misschien toch te combineren zijn. "Tijd voor mijn werk en voor mijn kind heb ik nu gewaarborgd. Wat er over blijft is voor het raadswerk. Anders is het niet te doen, want je kunt wel 400 uur per week met het raadswerk bezig zijn." Het kind is er dus gekomen en dat is op zich niet zo bijzonder, maar toen Liesbeth Bunnik in de raad meedeelde dat ze met zwangerschapsverlof ging, werd daar heel negatief op gereageerd. Verlof nemen voor de bevalling vond men zeer overdreven. "Ik vind dat je recht hebt op verlof. In je werk heb je dat wel en dat moet in de politiek ook zo geregeld zijn. In de pers werd zelfs gesuggereerd, dat ik maar op moest stappen als raadslid. Toen ik terug kwam in de raad viel het mee; de reacties waren positiever dan ik verwacht had." Overigens biedt de duo-konstruktie een goede mogelijkheid voor vervanging tijdens de zwangerschap, mits dit duo (hoog) op de lijst stond.

Martha Reining: "We hebben ons nogal verkeken op de duo-konstruktie. Er was geen ondersteuning voor in de raad. Er werd gewoon om gelachen. We zijn ons wel een duo blijven noemen, maar feitelijk ben ik meer fractie-assistent. We zijn niet zo tevreden over hoe het gaat, we hebben onderling geen goede werkverdeling gemaakt en de ondersteuning vanuit de partijafdeling en vanuit het vrouwenoverleg laat nogal te wensen over."

Het is duidelijk dat de duo-konstruktie 'drempelverlagend' kan werken voor vrouwen, maar het is geen probleemloze oplossing. De vrouwen die als duo proberen te werken geven zowel de noodzaak ervan als de problemen ermee aan. Opvallend is, dat de meeste vrouwen die zelf niet in duo-verband werken ook niet zo gecharmeerd blijken van dit idee. Ingrid Blekman: "Het kost zoveel tijd om alles door te spreken en het lastige is ook dat er uiteindelijk toch één de verantwoordelijkheid draagt."

Coos Langelaan heeft de voor- en nadelen van duo's uitgebreid op een rij gezet. Enkele van de voordelen die hij noemt: werkdruk-verlichting, spreiding van de verantwoordelijkheid, inwerken van opvolg(st)ers en feminisering van het stadsbestuur. Zijn eerste bezwaar is, dat je met duo's onechte raadsleden creëert: "Het betekent in feite een soort correctie op de verkiezingsuitslag door een premie te zetten op de kleinere fracties." (4) Welmoet Sprey is het daar niet mee eens, want elk raadslid kan een duo aanstellen, ook de grote fracties. Maar het valt natuurlijk niet te ontkennen, dat de behoefte aan duo-vorming juist bij de kleinere fracties (en vooral in de grotere steden) te vinden is. Coos Langelaan voegt eraan toe, dat beleidsvorming en beleidsbeïnvloeding uitsluitend dienen te geschieden door de gekozen raadsleden. Dat is een nogal formele benadering, die ervan uitgaat dat de kiezers op personen stemmen en niet op partijen. Na nog wat overkomelijke praktische bezwaren komt hij terecht bij het financiële probleem. Vanwege de lage vergoeding en het ontbreken van sociale voorzieningen is het duo-raadslidmaatschap alleen aantrekkelijk voor degenen die er niet op aangewezen zijn voor hun economisch bestaan.

De politiek als baan?

De meeste raadsleden die wij spraken, noemen verbetering van de financiële en rechtspositie van de raadsleden noodzakelijk. Als je je maatschappelijke positie wilt behouden, moet je je baan aanhouden en dat leidt tot overbelasting. Vera Wijnker gaf haar baan van 40 uur in het onderwijs op toen ze in de raad ging en nu is ze werkloos na twee jaar op een wisselzetel gezeten te hebben. Els Boxhoorn gaf haar studie op voor het raadswerk. En slechts dankzij het feit dat ze net is afgestudeerd en nog geen baan heeft, kan Sylvia van Amerongen veel tijd steken in de steunfractie.

De vraag dringt zich op of het raadslidmaatschap een 'gewone' baan moet zijn. Truut Knappstein ergert zich kapot aan raadsleden die er een baan bij hebben en dan voor een raadsvergadering de stukken niet eens gelezen hebben. "Volgens mij weten die raadsleden helemaal niet wat er in de stad speelt. En dat vind ik een slechte zaak, want het besturen van een stad met bijna 150.000 inwoners is een grote verantwoordelijkheid. Het moet een volwaardige baan zijn."

Er zijn echter ook argumenten tegen het raadslidmaatschap als baan. Het werpt weer nieuwe belemmeringen op, zowel voor mogelijk kandidaten als voor de partijen. Het raadslidmaatschap kan nooit meer dan een tijdelijke baan opleveren en wie zegt daar een vaste baan nog voor op? Voor de partijen wordt het moeilijker om zittende raadsleden niet herkiesbaar te stellen en dat betekent een inperking van de democratie. Je creëert in feite een nieuwe groep politiek vrijgestelden met alle nadelen van dien.

Verbetering van de positie van raadsleden moet ons ziens meer in een andere richting gezocht worden. Raadsleden met een full time baan moeten part time kunnen gaan werken met behoud van het recht op de hele werktijd. Het raadswerk moet zo georganiseerd zijn, dat het te combineren valt met een deeltijdbaan. Raadsleden die geen baan hebben, moeten het recht op een uitkering krijgen of houden. De raadslidvergoeding kan dan beperkt blijven tot een pure onkostenvergoeding. Dit lijkt ons een redelijk voorstel, maar het behoeft nog wel uitwerking.

Als de financiële en juridische positie van raadsleden op een dergelijke wijze verbeterd zou worden, is het voor meer vrouwen en andere mensen mogelijk zich kandidaat te stellen. Het probleem van de overbelasting is er echter nog niet één-twee-drie mee de wereld uit. Het

duoraadslidmaatschap kan voor sommigen een oplossing zijn. Werken met niet-raadsleden als vaste vervangers in de raadscommissies, zoals Coos Langelaan voorstelt, is wellicht een wat elegantere variant daarop. Bij beide vormen willen we echter de kanttekening plaatsen dat er het gevaar in zit van een verschuiving van het probleem. Immers, het politieke werk is nooit gedaan. Het kan altijd beter, er is altijd meer te doen en voor je het weet ben je ook als duo of als steunfractielid de hele tijd met het raadswerk bezig.

Onderdeel van de 'oplossing' moet naar ons idee in ieder geval zijn het accepteren dat een kleine fractie niet evenveel kan doen als een grote fractie. Voor radikaal-linkse mensen die radicale veranderingen nastreven is dat misschien moeilijk te verteren. Drastisch selecteren prioriteiten stellen, blijkt niet onze sterkste kant te zijn. "De meeste fracties werken niet met prioriteiten, ze willen al het werk doen, en alles even goed" konstateren vrouwelijke PSP-raadsleden.⁽⁵⁾ Prioriteitsstelling lijkt ons noodzakelijk om een effectieve politiek te ontwikkelen. Blijft er dan nog tijd en energie over, dan kan deze gestoken worden in activiteiten van de partijafdeling of van een actiegroep. Gemeentepolitiek is immers meer dan alleen gemeenteraadswerk.

De achterban

En, zoals vooral uit CPN-hoek benadrukt werd, resultaten behaal je niet alleen op basis van het raadswerk: "Als er in de stad geen actie gevoerd worden tegen bepaalde bezuinigingen dan sta je behoorlijk machteloos in de raad." (Liesbeth Bunnik) Iedereen wijst op het belang van goed contact met de partijafdeling en met groepen in de gemeente. We gaan hier wat nader in op de relatie met de partij en met de vrouwenbeweging.

In de CPN treffen we de grootste variatie aan in de mate van tevredenheid over het contact tussen raadsleden en partij: van grote tevredenheid in Oude Pekela tot het konstateren van een kloof in Utrecht. In Oude Pekela staat het raadswerk regelmatig op de agenda van het afdelingsbestuur of van een ledenvergadering en "als er heel ingewikkelde problemen zijn dan organiseren we een openbare vergadering" (Hillie Oosterveld). Anderen signaleren dat het raadswerk in de CPN traditioneel een lage prioriteit heeft gehad. Ingrid Blekman is opgelopen tegen een dubbelzinnige houding van de partij ten opzichte van het parlementaire werk. "Enerzijds staat de CPN positief tegenover het innemen van bestuurlijke posities, maar anderzijds maakt ze daar door haar principiële opstelling niet echt gebruik van. Bezuinigingen worden principiële afgewezen en als ik me daar dan toch mee bezig wil houden, word ik als reformiste gezien."

Els Boxhoorn van de PPR voelt zich geïsoleerd in haar raadsbestaan. "De achterban heeft nauwelijks belangstelling voor het parlementaire werk. Je vraagt je af voor wie je er zit."

We hebben de indruk, dat in de PSP de aandacht voor het raadswerk relatief het grootst is. In de meeste afdelingen is de inhoudelijke ondersteuning tenminste geregeld. Vrouwelijke PSP-raadsleden zijn landelijk twee keer bijeen geweest om ervaringen uit te wisselen. Maar ook hier kan het natuurlijk beter. Truut Knapstein: "Ik heb heel lang het gevoel gehad, dat ik in m'n eentje aan het zwemmen was. Er kwam nauwelijks kritiek op mijn werk en dan heb je het idee dat je het allemaal zelf bepaalt."

Op onze vraag naar de resultaten van het raadswerk en met name naar het effect van vrouwen in de fractie scoort "veel meer contact met de vrouwenbeweging" het hoogst. De raadvrouwen zelf putten er inspiratie, moed en energie uit en vooral beginnende vrouwengroep

pen vinden makkelijker hun weg naar een vrouwelijk raadslid. Truut Knapstein is bij voorbeeld trots op haar contacten met de Stichting Lotje, een groep laaggeschoolde vrouwen die na het volgen van een vormingskursus op het idee kwam om een winkelwerkplaats op te zetten. Zij heeft geholpen met het aanvragen van subsidie en die is er na veel weerstand ook gekomen. Welmoet Sprey: "Als feministische vrouwen in de raad moet je herkenbaar en aanspreekbaar zijn. Sinds we initiatieven hebben genomen rond arbeidstijdverkorting, het controle-beleid van de sociale dienst en seksueel geweld, vinden vrouwen-groepen in de stad ons ook op die punten."

'Minder vrouwonvriendelijk'

Onze indruk is, dat er wel veranderingen in de werkwijze en het beleid van gemeenteraden te bespeuren zijn sinds er meer feministische vrouwen in zitten. Het is onmogelijk een algemeen beeld van deze veranderingen te geven, omdat het nogal per gemeente verschilt wat er bereikt is. Wij noemen hier nog eens de resultaten, met de aantekening, dat ze (nog) niet overal in dezelfde mate bereikt zijn:

- feministische onderwerpen zijn op de raadsagenda's te vinden;
- hier en daar zijn aanzetten tot beleidsverandering te zien;
- het discussieklimaat is verbeterd;
- in een paar gemeenten is het vergaderen onder etenstijd afgeschaft;
- de tijdsinvestering is enigszins beperkt door het werk van steunfrakties, steungroepen of duo's;
- de contacten met de vrouwenbeweging zijn verbeterd.

We kunnen dit artikel niet besluiten met een simpele roep om 'meer vrouwen in de fracties'. Het raadslidmaatschap is niet zonder meer aan te bevelen als goede tijdsbesteding voor vrouwen, ook al is er hier en daar al wat verbeterd. De positie van vrouwelijke raadsleden dient in twee opzichten verder verbeterd te worden: Zoals aangegeven, moet er echt iets gebeuren aan de financiële en juridische positie en ten tweede moeten de partijen een grotere verantwoordelijkheid nemen voor het raadswerk. Het instellen van steunfrakties is onvoldoende. De belangrijkste ondersteuning die de partijen kunnen bieden, is het ontwikkelen van een (feministische) gemeentepolitiek. Raadsleden werken dan niet meer in het luchtledige, maar in het kader van een bredere politieke strategie. En alhoewel het onderhouden van contacten met (vrouwen-)groepen in de gemeentes de grootste voldoening blijkt te geven, is ook dit niet een taak die uitsluitend voor raadsleden is weggelegd.

Een belangrijk discussiepunt lijkt ons de vraag of het raadslidmaatschap zich verder moet ontwikkelen tot een echte baan of juist niet. Naar onze mening moet het raadswerk naast andere werkzaamheden of activiteiten kunnen plaats vinden. Het lijkt ons wel een goed idee om de mogelijkheid om niet-raadsleden in commissies te benoemen in alle gemeentes te realiseren.

Als de voorwaarden waaronder het raadswerk verricht moet worden verbeterd zijn, zullen er vast meer vrouwen belangstelling krijgen voor het raadswerk. Zonder deze verbeteringen is 'meer vrouwen in de fracties' minder nastrevenswaardig, maar er moeten natuurlijk wel weer vrouwen in, want het zou zonde zijn als de aanzetten tot het vrouwvriendelijker maken van het politieke klimaat en tot het ontwikkelen van een feministische gemeentepolitiek niet doorgezet worden.

NOTEN

1. Deze cijfers en die in de volgende alinea ontlenen we aan "De helft als met derheid, verslag van een onderzoek naar vrouwen in politieke functies", uit Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 's Gravenhage, nov. 1983.
2. Onder onze gesprekspartners waren CPN-sters oververtegenwoordigd, terwijl het schriftelijk materiaal vooral van de PSP afkomstig was. In ons verslag hebben we deze scheve verhouding enigszins recht proberen te trekken door aan alle drie partijen ongeveer evenveel aandacht te besteden, maar dat neemt niet weg dat: verslaggeving wat betreft de PPR verreweg het minst representatief is. Van de CPN spraken wij met: Ingrid Blekman (ex-raadslid Utrecht), Liesbeth Bunnik (raadslid Groningen) en haar duo Martha Reining, Bep Spa (raadslid Deventer), Welmoet Spa (raadslid Amsterdam), Hillie Oosterveld (raadslid Oude Pekela), Liesbeth Wiersma (raadslid Alkmaar) en Vera Wijnker (ex-raadslid Den Haag); van de PPR spraken wij met Els Boxhoorn (raadslid Rotterdam), Janneke van der Plaat (raadslid Zutphen) en Sylvia van Amerongen (steunfractielid Den Haag); en van de PSP met Truus Knappstein (raadslid Nijmegen), Jeanine Molier (raadslid Den Haag) en Cora Mulder (raadslid Groningen).
3. Uit: "Feministische stadspolitiek", uitg. CPN-distrikt Amsterdam.
4. Coos Langelaan, "Over duo's" in De Vuist, afdelingsblad van PSP-Nijmegen.
5. Els van Kampen, "Vrouwelijke PSP-raadsleden bijeen", in De Rode Draad (1983). Uit dit PSP-blad hebben we ook het artikel van Loes de Jonge en Truus Knappstein "Vrouwen in de raad '...het zal me een rotzorg zijn...' gebruikt.

Linkse energiepolitiek op lokaal nivo

"Het GEB van Amsterdam is van ons allemaal"

Vooraf

Wanneer de minister van Economische Zaken, Van Aardenne, z'n zin krijgt, dan zullen over enkele jaren de veertien provinciale en stedelijke elektriciteitsbedrijven gefuseerd zijn tot drie of vijf bedrijven met een N.V.-status.

De besluitvorming over het grootschalige vermogen, over de grote centrales, wordt dan nog sterker dan nu al het geval is, gecentraliseerd in de SEP (Samenwerkende Elektriciteits Productiebedrijven). Dat zou betekenen dat de direkte invloed en de politieke controle van de lagere overheden op de energiebedrijven veel minder wordt.

De minister heeft een sterk middel in handen om de bedrijven te dwingen zijn instructies op te volgen. Hij heeft gedreigd alle bedrijven die niet de N.V.-status aannemen, uit te zullen sluiten van de bouw van nieuwe centrales.

Onder die druk zijn o.a. het Gemeentelijk Energie Bedrijf (GEB) van Amsterdam en het Provinciaal Elektriciteitsbedrijf van Noord-Holland (PEN), beiden nu nog nutsbedrijven in de vorm van een dienst van respectievelijk gemeente en provincie, aan het onderhandelen over een fusie.

Evert Verhagen, Berrie Groen en Dick van der Horst van respectievelijk de Amsterdamse fracties van PSP, CPN en PPR vinden dat Amsterdam haar eigen produktiebedrijf moet houden. De plannen van de minister staan haaks op een meer democratisch, milieuvriendelijk, gedecentraliseerde en kleinschalige energievoorziening. Wil je die doelstellingen realiseren dan is de voorwaarde daarvoor een energiebedrijf waarover je wat te zeggen hebt.

In die situatie bevindt Amsterdam zich nu nog. Plus dat de portefeuille Gemeentebedrijven, waaronder het GEB valt, de laatste jaren door een PvdA'er, wethouder Jonker, beheerd wordt. Dan moet er nu toch nog heel wat mogelijk zijn in Amsterdam, zou je zo zeggen. Daarover, over de mogelijkheden van en de belemmeringen bij het maken van een linkse, lokale energiepolitiek, sprak ik afzonderlijk met de drie energyspecialisten van de radikaal-linkse fracties in de Amsterdamse raad.

Evert Verhagen en Berrie Groen zitten als duo-raadsleden niet in de raad maar wel in de Kommissie van Bijstand voor de Gemeentebedrijven, Dick van der Horst, die in z'n eentje de PPR-fractie vormt, zit niet in die kommissie, maar geeft in de raad regelmatig blijk van zijn kennis van en visie op de energiepolitiek.

In Amsterdam kan heel veel ...

Het streven van de Amsterdamse fracties om het GEB te behouden stemt niet overeen met wat bijvoorbeeld het Milieuberaad van CPN, D'66, EVP, PSP en PvdA naar voren brengt. Het Milieuberaad pleit in haar notitie "Decentrale elektriciteitsopwekking" voor een beleidsmatige en juridische scheiding van de nu nog vertikaal geïntegreerde

productie- en distributiebedrijven, terwijl de Amsterdamse fracties ook die van de PvdA, dat juist niet willen.(1) Scheiding zou immers betekenen dat Amsterdam slechts een distributiebedrijf overhoudt en daarmee de zeggenschap over de grootschalige productie en de financiële voordelen daarvan, verliest. Lokaal liggen de belangen soms anders, zoals zal blijken.

Evert Verhagen: "In Amsterdam kan in principe heel veel, juist omdat we een eigen elektriciteitsbedrijf hebben. Daarom ben ik er ook heel erg voor dat Amsterdam dat houdt, en dat 't ook iets voorstelt in z'n totale productie. In Amsterdam hebben we liever dat, zolang de politieke verhoudingen zo liggen zoals ze nu liggen, Amsterdam een belangrijke stem heeft in de SEP, want daarvan weten we wat we kunnen verwachten, namelijk nee tegen kernenergie. En de stemmen in de SEP worden geteld aan de hand van het productievermogen wat je hebt. Landelijk, geloof ik, dat gaat dan net zo als met het gas. Zolang dat zo is, kun je het beter in eigen hand houden en dan moet je ook zorgen dat het iets voorstelt. Dan moet je niet toestaan dat ze je hele productievermogen afbreken. En meer algemeen politiek gesproken vind ik dat radikaal-links misschien nog wel een grotere verantwoordelijkheid heeft dan het CDA en de VVD om met oplossingen te komen, juist omdat wij de felste tegenstanders van privatisering zijn. Als je dat niet wilt dan moet je er voor zorgen dat zo'n bedrijf als het GEB goed draait, dat er efficiënt gewerkt wordt."

Dick van der Horst: "De belangrijkste voorwaarde om wat te kunnen doen, een eigen energiebedrijf, die is er. We hebben alles in huis, de know-how, de techniek, de mogelijkheden. Dat is de ideale basis om aan een alternatieve energiepolitiek te kunnen werken. Amsterdam beschikt over voldoende productiecapaciteit om zich, als ze dat wil, zelfstandig te kunnen maken. We zouden zelfs uit de SEP kunnen stappen. En als je kijkt naar Van Aardenne z'n ideeën over de landelijke energievoorziening, dan wordt de neiging om te zeggen we maken ons zelfstandig op lokaal nivo, wel versterkt. Kijk, als de regering en vervolgens de Kamer bepaalde besluiten nemen, dan kunnen ze natuurlijk de gemeenten overrulen."

Maar 't zo zelfstandig mogelijk blijven heeft natuurlijk onze voorkeur. In die zin vind ik het merkwaardig dat Jonker hetzelfde adviesburo dat voor Van Aardenne de plannen uitgewerkt heeft voor een landelijk productiebedrijf, onderzoek laat doen naar mogelijke bezuinigingen bij het GEB. Jonker moest zo'n vijftien miljoen bezuinigen bij het GEB en dan komt dat adviesburo, Krekel, Van der Woerd, Wouterse, met een rapport wat min of meer een vervolg is op het werk dat het voor Van Aardenne gedaan heeft en daar zit je als gemeente dan mee. Als Jonker dat geweten heeft en toch met zo'n buro in zee gaat, dan heb ik niet de indruk dat ze zich tegen die ontwikkeling willen keren."

... Maar er gebeurt te weinig

Dick van der Horst: "Er wordt niet voldoende vooruit gedacht en in nieuwe dingen vervult Amsterdam niet de voortrekkersfunctie die ze, gezien de capaciteiten, zou kunnen hebben. Bij de gemeentebedrijven is belangrijk wat de commissie aan initiatieven inbrengt. Ik geloof wel dat Jonker de goeie kant op wil, maar hij is ook erg afhankelijk

van de mate waarin de commissie hem stuurt en ondersteunt. Met een lauwe commissie kan hij ook weinig van de grond trekken. En de gemeenteraad heeft de eisen van de energiebeweging niet voldoende vertaald naar het GEB toe. De raad zou die er bij het GEB in moeten leggen."

Dick van der Horst schreef in 1982 een notitie over windenergie. Die notitie was bedoeld om initiatieven, ook van particulieren, met windmolens mogelijk te maken. De gemeente zou in de bouwverordening regels moeten opstellen voor de konstruktie en het plaatsen van molens. Wat is er met die notitie gebeurd?

Dick van der Horst: "Die notitie is ergens bij de ambtenaren blijven hangen. Dat komt dan bij bouwkundigen terecht en die weten niet wat ze daarmee moeten. Ik heb daar nog niks van terug gezien. Maar dat gebeurt de laatste jaren wel meer met nota's.

Er zijn nu wel een paar projektjes met molens van de grond gekomen, bij de Floriade en in Durgerdam bijvoorbeeld. Er wordt dus wel een beetje geëxperimenteerd maar verder gebeurt er niet veel. Het stimuleren, het aandragen van mogelijkheden en het stellen van normen, dat gebeurt in het huidige beleid niet. Ze zouden bijvoorbeeld een bouwpakket kunnen leveren aan mensen die wel geïnteresseerd zijn in een beetje knutselen en rommelen. Als je daardoor je woonlasten kan drukken dan denk ik dat daarvoor zeker animo zou zijn.

Op het gebied van zonne-energie gebeurt vrijwel niets. Er zijn wel ergens een paar projekten (één in de Indische Buurt en één in Gaasperdam -GD) maar dat is heel experimenteel en voor zover ik weet zijn daar zelfs anderen mee gekomen. Aan isolatie wordt op zich wel redelijk veel geld besteed en nieuwe woningen moeten natuurlijk ook aan hogere normen voldoen dan vroeger gebruikelijk was, maar op grotere schaal energiezuinig bouwen en dan speciale installaties aanbrengen, dat gebeurt niet. Het is wel zo dat daarover regelmatig vragen worden gesteld in de raad, bijvoorbeeld Ronteltap van de VVD die vindt dat er meer gelet moet worden op de stand van de huizen ten opzichte van de zon. Isoleren leidt natuurlijk ook weer tot nieuwe problemen van optrekkend vocht en condens en dan is 't inderdaad vervelend als je dat meteen op grote schaal hebt aangepakt. Al die installaties waarvoor relatief hoge investeringen gedaan moeten worden, bijvoorbeeld voor de opslag van zonnewarmte, die zijn het probleem. Wij kunnen ook niet aangeven waar je het geld voor dergelijke investeringen vandaan zou moeten halen. Wat wel kan is bij de bouw meer uitgaan van individuele CV-tjes, desgewenst individuele kachels en gewoon weer schoorstenen. Die ontwikkeling staat haaks op stadsverwarming en is meer een gevolg van de perikelen rond de hoge tarieven en de lage rendementen bij de blokverwarming destijds, maar het heeft wel een relatie met de energiepolitiek en met zuiniger stoken."

De PvdA en het GEB

Over de mogelijkheden van samenwerking met de PvdA (de grootste raadsfractie in Amsterdam) en Jonker als wethouder lopen de meningen nogal uiteen.

Berrie Groen: "Aan de ene kant betekent een PvdA-wethouder dat je wel samen tegen kernenergie bent, om maar iets te noemen. Maar ik vind dat de PvdA nooit ver genoeg gaat. Ze roepen wel iets heel fel, maar als ze ergens politiek gewin bij kunnen hebben dan doen ze gemakkelijk water in de wijn. En dat maakt mij wel eens hels. En ik vind ze wel behoudend, want als je naar alternatieve energie gaat kijken, dan wordt er wel wat gedaan, maar ik weet eigenlijk

niet of dat nou zo dankzij de PvdA is. Want ook de andere partijen tot de VVD toe, die roepen daarom. Die willen ook wel eens een leuk projektje. Ik vind dat de direktie van het GEB nogal konservatief is. Ik heb niet de indruk dat de wethouder daar baanbrekend in optreedt. Ik begrijp bijvoorbeeld niet waarom ze zo star bij dat afsluitingsbeleid blijven. Wanneer ze wat soepeler zouden optreden dan zou ze de waarschijnlijk geen cent kosten en zouden ze ook hun sociale gezicht naar de afnemers toe nog op kunnen houden. Natuurlijk ligt 't in Amsterdam met een links kollege wel anders dan in gemeenten of provincies met overwegend CDA- of VVD-bestuurders, maar ik vraag me bijvoorbeeld af of Jonker binnen de SEP dat anti-kernenergiestandpunt overeind zal houden. En ook als je kijkt naar de akties tegen de verhogingen van de gasprijzen met de VEGIN (Vereniging van Gasdistributiebedrijven In Nederland), dan laten ze dat veel te snel afketsen. Ook op het terrein van milieuzaken vind ik Jonker vaak veel te formalistisch. Dan zegt hij bijvoorbeeld dat wat ik formeel aan informatie aan de bevolking moet geven dat heb ik gedaan. En dan kan hem gewoon niet duidelijk maken dat het milieu tegenwoordig zó beladen onderwerp is dat je daar gewoon méér aan moet doen dan formeel verplicht is.

Maar ik denk wel dat in Amsterdam in principe meer mogelijk is vooral omdat de gemeente over een eigen elektriciteitsbedrijf beschikt."

De CPN hééft wethouders in Amsterdam. Eén van hen had destijds in theorie, toen de portefeuilles verdeeld werden, ook Gemeentebestuur drijven kunnen krijgen. Zat die kans er toen in?

Berrie Groen: "Nou, ik ben daar niet bij geweest, ik weet niet of de CPN dat geprobeerd heeft. Maar bij onderhandelingen spelen altijd argumenten die anders zijn dan wat er werkelijk aan de hand is, bijvoorbeeld dat je niet zo vrij kunt opereren wanneer het je eigen wethouder is. Het is inderdaad wel een zware portefeuille, maar er komt praktisch niets van de in de raad, alles speelt zich af in de commissie. Er is dan weinig eer aan te behalen, maar je loopt ook minder risico in het strijdgewoel."

Evert Verhagen: "Jonker, dat is gewoon een goeie wethouder, daar kan je op een fatsoenlijke manier mee diskussiëren, hij is ook blij met een beetje oppositie af en toe, en hij probeert je niet op de eer of andere slinkse manier buiten te sluiten. Je krijgt gewoon alle informatie die je hebben wilt."

Vroeger werd er geklaagd dat de commissieleden nauwelijks wisten wat er in de SEP gebeurde...

Evert Verhagen: "Ze willen het niet weten, als je het niet wilt weten, ja, dan weet je het ook gewoon niet. Wij krijgen sinds dat die klachten geuit zijn naast de gemeentepost ook de SEP-post en die zijn zúlke stapels. Dat gaat over de bouwvoorschriften van een willekeurige transformator tot aan het Elektriciteitsplan. En dan merk je dat die mensen het gewoon niet lezen, of dat ze zeggen ik vind het zó ingewikkeld. Kijk, Jonker die zet gewoon als wij dat willen het Elektriciteitsplan op de agenda, en als wij willen dat hij daar de direktie van de SEP bijhaalt, dan komt de direktie van de SEP. Dat maakt hem allemaal niks uit want hij is 't ook met die man niet eens. Voordat wij 't in de gaten hadden had de wethouder al in de krant staan dat Amsterdam in ieder geval tegen een nieuwe kerncentrale is, dus daar hoeven wij geen aktie voor te voeren. Daar valt weinig eer aan te behalen.

Ketting vond ik een hele goeie direktie (van het GEB - GD). Ik vind 't dan ook jammer, dat hij nu weggaat (naar de SEP - GD). Je moet 't ook zo bekijken, we leven in een kapitalistisch land en dan heb je

een gemeentebedrijf met salarisschalen, en zo'n man die zit als manager in de hoogste schaal, maar die kan elders gewoon nog hogerop. En dan moet je maar zien dat je voor dat geld weer zo iemand krijgt. De directeur van het GEB verdient iets meer dan de directeur van het Stedelijk Museum denk ik, maar hij is dus ook véél belangrijker. D'r zou ook véél uitvoeriger gediskussieerd moeten worden over zijn opvolging. Het is een zware en belangrijke functie en Ketting was goed omdat hij loyaal was. Dat heb je natuurlijk nodig bij zo'n ingewikkelde konstruktie als een gemeentebedrijf. Die man is directeur van een heel groot bedrijf, maar voor iedere cent die hij uit wil geven moet hij via de sekretarie van het stadhuis beslissingen laten nemen. En dan gaan daar mensen vragen zitten stellen over zaken waar 't helemaal niet over gaat. Hij moet op die manier proberen dingen te regelen."

Dick van der Horst: "In de vorige raadsperiode heeft de raad een gezamenlijke nota van PPR en PvdA, van Lankhorst en Jonker, tegen kernenergie aangenomen. Dat zegt wel wat over samenwerkingsmogelijkheden met de PvdA."

Dick van der Horst is minder te spreken over de verhouding tussen de politiek en het (technisch) management van het GEB. Volgens hem is het vaak zo dat de technici komen met de voorstellen waarop de politiek moet reageren, in plaats van andersom. En hij kan zich goed voorstellen hoe dat gaat want hij is technicus van huis uit. "Zo'n tram zegt mij meer dan dat je daar je kaartje in moet stempelen. Die machines zeggen mij wat, die elektronika die daar ingepropt is, die zegt mij wat. En als ik ingenieur bij het GEB was, zou ik misschien ook denken hoe groter hoe mooier. Dat is nou eenmaal een uitdaging. Daar moet de politiek juist een dam voor opwerpen, en dat geldt op alle terreinen. Het is allemaal leuk, maar je moet er verstandig gebruik van maken. En je er niet steeds afhankelijker van maken. In de politiek komen de meeste mensen uit de sociale wetenschappen. Tegenwicht bieden, de invloed op de techniek vergroten, kan je alleen maar als er ook een zekere know-how is. Aktiegroepen met name hebben veel van die specifieke kennis en 't is heel belangrijk dat die op de politiek inwerken en dat de politiek naar hun toe gaat. Dat is 't nut van aktie- en belangengroepen."

Toch nog een kolencentrale in Amsterdam?

Een aantal jaren geleden had Amsterdam zich bij de SEP kandidaat gesteld voor een nieuwe kolencentrale. Die centrale kwam er niet omdat het ministerie van Economische Zaken om een aantal redenen op het allerlaatste moment de kolencentrale die in Amsterdam en Dordrecht gepland waren afbestelde. De centrales waren op dat moment, gezien de landelijke overcapaciteit in het produktievermogen, niet nodig en ombouw van bestaande gas/olie-centrales naar kolen zou goedkoper zijn. De centrales waren o.a. zo duur geworden omdat ze inmiddels bijna volledige rookgasontzwaveling moesten toepassen.

Nu zijn de SEP en het ministerie opnieuw bang voor een tekort aan produktievermogen en worden er weer nieuwe plannen voor kern- en kolencentrales gemaakt. Amsterdam wil opnieuw mee gaan doen in de race om zo'n kolencentrale in de wacht te slepen.

Dick van der Horst: "Die kolencentrale, ik heb 't idee dat de hele kommissie daar nu wel voor is. Ze zijn op bezoek geweest bij een centrale en allemaal enthousiast terug gekomen. De VVD heeft een motie ingediend, mede ondertekend door CDA en PvdA, een brede raadsmeerderheid dus, om Amsterdam opnieuw kandidaat te stellen. Bij de PSP is de zaak in diskussie en ik denk dat de CPN wel voor zal stemmen vanuit de werkgelegenheidsbelangen, een hele legitieme

overweging, maar 't heeft niks met energiepolitiek te maken. Dat wat doen wij, wij dienen een tegenmotie in, met de nadruk op de alternatieven en allerlei kanttekeningen die milieu-organisaties nu steeds maken.

De motie van de VVD was er op gebaseerd en dat is inderdaad zo dat in Amsterdam de hele infrastructuur voor een kolencentrale aanwezig is, er is een haven, de mogelijkheid van kolenoverslag, een katie voor een centrale, het vliegassysteem kan er opgeslagen worden en er is 't zicht op afbouw van deze centrale. Maar dat is dan allemaal sec vanuit de werkgelegenheid bekeken. Ik denk dat het heel waarschijnlijk is dat een groot deel van de technologie voor kolencentrale uit het buitenland moet komen. Wat betreft werkgelegenheid bij een kolencentrale moet je denken aan bedieningspersoneel, aan aanvoer en afvoer van kolen, dat soort dingen. Als je warmte-kracht gaat bevorderen dan levert dat ook heel wat werkgelegenheid op. Dan zijn er denk ik, net als met windenergie, meer mogelijkheden voor Nederlandse bedrijven. En die dingen moeten ook onderhouden worden, investeren in energiebesparing door middel van energiezuinig bouwen en het ontwikkelen van speciale installaties voor woningen, dat kost veel geld heb ik al gezegd, maar is ook werkgelegenheid.

Wij redeneren: die kolencentrale is voorlopig nog niet nodig, de toekomstverwachtingen worden steeds bijgesteld en door heel actief aan energiebesparing en alternatieve energiebronnen te gaan werken kan je dat nog verder naar achteren schuiven. Elke kilowattuur die decentralaal in de huishoudens en door de gemeente wordt opgewekt, wordt bespaard, tussen nu en de toekomst, stelt zo'n nieuwe centrale uit. Daaraan kan iedereen een bijdrage leveren."

Evert Verhagen: "Ik wil met een heel open vizier over die nieuwe kolencentrale praten, dat niet meteen wegschuiven. Maar dan wel in combinatie met de ontwikkeling van warmte-kracht en windenergie. Zoiets zou ik over kernenergie nooit zeggen, maar dat is, nogmaals, in Amsterdam helemaal niet aan de orde. Ik ga in de commissie niet roepen dat zo'n kolencentrale er niet moet komen omdat 't een heel zware belasting zou zijn voor het milieu, als ik net een rapport heb gekregen, waarom we zelf gevraagd hebben, dat er heel goed uit ziet, en waarin met wetenschappelijke argumenten wordt aangetoond dat je die centrale kan bouwen zonder dat 't milieu daardoor belast wordt. Dan heb ik weinig zin om dwars te blijven liggen. Als er nu iemand onderzoek gaat doen en die komt mij vertellen die en die en derdelen van dat rapport die kloppen niet, dan heb ik potentie om er te staan. Maar dat is tot nu toe niet zo. Ik vind dat je, op het moment dat je een kolencentrale kan bouwen die aan dezelfde kwaliteitseisen voldoet als een olie- of gasgestookte centrale, dat je er dan niet meer tegen kan zijn.

Er zijn dan nog wel andere redenen om er tegen te zijn, bijvoorbeeld dat landelijk gezien vanuit de energiepolitiek zo'n centrale niet nodig is omdat elke grote centrale deel uitmaakt van ontwikkelingen en alternatieven tegenhouden. Maar dan moet je dat toch onderhandelbaar maken, dan moet je zeggen we willen 't alleen wanneer 't aan dezelfde kwaliteitseisen voldoet, wanneer 't gezien de capaciteit van het landelijke produktievermogen ook nodig is én het GEB moet dat ook binnen nu en vier jaar die en die alternatieven ontwikkelen, en die onderzoeksopdrachten geven.

Als wij dat zo voor elkaar kunnen krijgen dat er veel meer experimenten gedaan worden met warmte-kracht, met windmolens, met kleine en grote totems, noem maar op, dan hoeven we niet eens zoveel te verliezen. Er blijft dan produktievermogen in Amsterdam, dat voldoet aan de milieueisen en de positie van de Amsterdamse haven

wordt erdoor versterkt. Dan denk ik dat je alles bij elkaar opgeteld niet mag klagen.

Maar je kan je als radikaal-links op een heel ander standpunt stellen, op het ekologische. Je zegt dan: wij willen alleen maar ontwikkelingen in de richting van alternatieven, met de rest willen we ons niet bemoeien. Dan ben je ook verplicht om in de oppositie te blijven, en heb je, in mijn ogen, nauwelijks invloed. De afgelopen twintig jaar heeft dat tenminste niet zoveel uitgehaald. Het is nu dus de hoogste tijd dat binnen de CPN, de PSP en de PPR dit soort dingen bediscussieerd worden. Want als er wat van samenwerking bij de volgende verkiezingen terecht komt, dan zou dat één van de belangrijke dingen kunnen zijn die je bij de onderhandelingen over een programmakkoord inbrengt. Ook al staat nog ter discussie of je als PSP wel of niet meedoet aan 't kollege.

Als je zonder meer zegt wij willen dat ding niet, dan heb je niks te onderhandelen. Dit is iets wat je kan gebruiken om andere dingen te bereiken en daar heb ik niet zo veel problemen mee. Het sluit elkaar niet uit, je moet het naast elkaar zetten. We hebben 't grootschalig vermogen ook nodig om in te zetten als 't kleinschalig fout gaat of als 't twintig graden vriest."

Dick van der Horst is het hiermee niet eens. Volgens hem is het onzin om kolencentrales als een noodvoorziening te zien. Die zijn immers bedoeld voor de basislast, om altijd te draaien. Hij stelt dat beide opties, kolencentrale of warmte-kracht gekombineerd met wind-energie, elkaar uitsluiten.

Dick van der Horst: "Zodra dat ding gebouwd wordt krijgen we dat allemaal op onze rekening te zien. Het ontwikkelen van alternatieven wordt dan onrendabel omdat deze de afzet in gevaar gaan brengen. Met kolencentrales is het zo hoe meer ze draaien hoe hoger 't rendement is. Die dingen kun je niet zo maar even bijschakelen of stilzetten. Nu is het nog zo dat het vermogen in Nederland afgestemd is op pieken in de vraag. Dat is een onrendabele zaak. Je gaat toch niet een hele centrale bouwen omdat je twee keer per jaar meer stroom nodig hebt?"

Berrie Groen (nadat ik verteld heb dat bij de PSP de kolencentrale in discussie is): "Ik vind ook dat je op een gegeven moment van mening moet kunnen veranderen. Vroeger bijvoorbeeld deed de CPN weinig aan milieu, tegenwoordig hoeft 't je hard maken voor de arbeidersklasse niet meer in tegenstrijd te zijn met 't vechten voor milieubelangen, dus je moet ook je opvattingen bij kunnen stellen. Er is een keer een commissievergadering geweest over een nieuwe kolencentrale aan de Hemweg en d'r is ons toen bij hoog en bij laag bezworen dat 't praktisch geen belasting meer zou hebben voor 't milieu. Ondanks 't feit dat 't in een gebied is wat nu al zwaar belast wordt. Dat moet je dan op een gegeven moment maar geloven hè?"

Warmte - kracht

Dick van der Horst: "Decentralisatie is voor mij ook dat alle eenheden proberen zoveel mogelijk zelfstandig te worden, in alle opzichten. Je moet energie opwekken dichtbij de bron, Zwitserland bijvoorbeeld heeft waterkracht, milieuprettiger kan het bijna niet, hier kan je aan zonne-energie en windmolens denken. Daarnaast heb je met warmtekracht enorm veel mogelijkheden, met name in die perioden dat je die warmte ook goed kan gebruiken, in de winter dus. Waarom doen bedrijven nu aan warmte-kracht? Uit pure economische overwegingen. Niet omdat ze zo milieubewust zijn of zo, maar omdat ze onafhankelijk willen zijn van de tarieven van het energiebedrijf. Of het GEB

dat stimuleert dat weet ik niet. Het lijkt mij beter dat die warmtekracht-installaties onder het beheer van het GEB blijven, en door het GEB geëxploiteerd worden, want in mijn ogen zijn dat kleine centrales in de stad en dat hoeft ook niet beperkt te blijven tot de sektor bedrijven. Je kunt daar veel meer van profiteren. Het rendement van zo'n installatie is veel groter wanneer ze ook 's nachts en in het weekend draaien en je kunt dan leveren aan de omgeving of terug aan het net. Je kunt van zo'n gelegenheid profiteren om een heel stukje stad van elektriciteit en warmte te voorzien. Het is dan logischer om zoiets door het GEB te laten runnen want die kunnen veel meer doen dan een particulier. Een nutsbedrijf springt niet in een gat in de markt, die moet bijvoorbeeld ook in onrendabele projecten voorzien."

Berrie Groen: "Ik vind 't slecht als je als gemeente die positie in handen gaat geven, omdat 't op termijn niet meer te overzien valt. Dat moet in overheidshanden blijven. De effecten (een lagere stroomprijs -GD) moeten, vind ik, ten goede komen aan meer dan één bedrijf. De discussie gaat nu over de prijzen die Amsterdam aan bedrijven vraagt. Ik ben daar niet zo rouwig om (om de lage teruglevertarieven voor elektriciteit die aan het net geleverd wordt -GD) wanneer er zijn ook heel veel voordelen voor bedrijven om in een stad als Amsterdam gevestigd te zijn. Als mensen in een kwalitatief goede woning willen wonen dan moeten ze daarvoor ook veel betalen. Voor niks gaat de zon op. Ik vind dat de economie vaak al veel te soepel is voor bedrijven en dat 't in verhalen altijd veel erger wordt gemaakt dan 't feitelijk is. En als 't allemaal zo maar doorgaat dan denk ik dat 't er op uit draait dat de tarieven voor kleinverbruikers stijgen en die voor grootverbruikers zakken."

Evert Verhagen: "In Amsterdam is de stroomafzet niet verhoogd, terwijl 't met de economie weer beter is gegaan. Een hele belangrijke reden daarvoor is, tenminste dat maak ik op uit de informatie die wij van het GEB krijgen, dat nieuwe bedrijven in Amsterdam zelf werken met warmte-kracht. Gewoon omdat, en dat kan iedereen uitrekenen, dat goedkoper is. Maar al die bedrijven en instellingen hebben toch een kabel nodig naar het landelijke net, want als ze uitvalten zijn ze toch afhankelijk van het GEB."

Ik vind wel dat je toe moet naar ontwikkeling van warmte-kracht maar dat je daarbij, met een zeker risico, ook grootschalig vermogen moet hebben. Ik weet ook wel dat bij de SEP dat grootschalige vermogen altijd heeft geprevaleerd, en voor een groot deel is dat nu niet zo, maar er begint wel schot te komen in de discussie daarover. Het is natuurlijk niet voor niks dat Amsterdam met het Centrum voor Energiebesparing gaat praten over de mogelijkheden van warmtekracht in de stad. Het GEB is welwillend ten aanzien van de ontwikkeling daarvan. Ze bouwen zelf op het dak van hun nieuwe hoofdkantoor ook zo'n installatie. Nee, daar zijn ze absoluut niet tegen. Natuurlijk moeten ze ook nieuwe dingen gaan ontwikkelen om al die mensen die 't werk te houden. Kijk, weet je hoe 't voor het GEB is, en dat eigenlijk ook een beetje voor ons, we willen graag nieuwe dingen ontwikkelen, en 't mag in 't begin ook allemaal best geld kosten maar aan de andere kant moet er ook verdiend worden, want 't GEB is één van de weinige gemeentelijke bedrijven die geld oplevert."

Tarieven en winst

Berrie Groen: "Op dit moment is Amsterdam nog redelijk hoog met z'n tarieven, hoewel ze dat nooit zullen erkennen. Maar 't levert ook wel wat op, zo'n veertig miljoen per jaar en daar worden allerlei dingen mee gedaan die ook heel belangrijk zijn. Ja, dan kom je op de

diskussie of je met de energierekening belastingheffing mag plegen. Ik ben veel bangere dat diezelfde minister die nu zo blijmoedig elke keer iets roept over de gasprijzen straks ook het alleenrecht naar zich toe gaat trekken om de elektriciteittarieven vast te stellen."

Dick van der Horst: "De winst van het GEB is één van de inkomstenbronnen van Amsterdam, een stukje gemeentelijke belasting eigenlijk. Dat daarmee de bezuinigingen van het rijk worden opgevangen is onzin, want voordat die bezuinigingen er waren, waren die opbrengsten er ook al. Het zou wel zo zijn dat, wanneer we de tarieven verlagen, we extra moeten bezuinigen want dat geld gaat in de grote pot. Daarmee worden leuke dingen gedaan, maar ook minder leuke, zo'n Stopera bijvoorbeeld, die wordt ook gedeeltelijk uit de gemeentelijke middelen betaald.

Dat een gemeentebedrijf winst maakt is naar mijn idee geen principiële onjuiste zaak. In de huidige tijd, nu veel mensen in de problemen komen door o.a. hoge woonlasten zou het mooi zijn als je de vaste lasten van het individu zou kunnen terug brengen. Het probleem is echter dat een gemeente niet in staat is de belastingen af te stemmen op de inkomens. De gemeente heeft niet de beschikking over de gegevens van de belastingdienst. De onroerendgoedbelasting bijvoorbeeld is op het ogenblik ook niet zo mooi verdeeld, heeft ook grote ongelijkheden tot gevolg.

Hoe het zit met de verhouding tussen het kleinverbruikers- en grootverbruikerstarief weet ik niet precies. De gemeente probeert natuurlijk te concurreren met andere gemeenten, het is niet eenvoudig om daar eilandje in te spelen, want een onderneming kijkt natuurlijk naar de kosten die ze in de toekomst in een gemeente te verwachten hebben. Daar laten ze hun vestigingsplaats van afhangen."

Evert Verhagen: "Over de gasprijzen hebben wij dus echt helemaal niks te zeggen. Het enige wat we iedere keer kunnen doen is zorgen dat de wethouder er in de VEGIN weer flink tegenaan gaat, maar ja, je wint 't niet. Amsterdam kan niet tegen de Gasunie zeggen wij betalen jullie tien procent minder want de mensen hier kunnen het geld niet meer opbrengen. Ook de VNG (Vereniging van Nederlandse Gemeenten), iedereen vindt 't waardeloos dat de regering zo de gasprijzen bepaalt. Het enige wat wij nog zouden kunnen doen is uit de VEGIN stappen en nieuwe processen gaan voeren of, en dan heb je altijd de lachers op je hand, zelf Russisch aardgas inkopen. Of invoeren vanuit Canada of Algerije. Je kunt uitrekenen wat dat kost om ze te laten zien dat ze dood kunnen vallen als die gasprijs nog verder omhoog gaat. Ze kunnen 't echt niet maken om daarmee de gaten in de schatkist te blijven dichten. En dan gaat de helft van de winst ook nog naar de NAM en de Shell en zo.

Wat er nu gebeurt bij het GEB, dat is dat het inkassobeleid de belangrijkste peiler van het afsluitbeleid vormt. Nou zijn wij van de PSP in Amsterdam niet tegen afsluiten überhaupt, want als ik een brood wil en ik heb geen geld dan zegt de bakker ook niet: meneer Verhagen brood is een eerste levensbehoefte, alstublieft. Dus ergens moet een grens zijn. Misschien dat dat niet meer hoeft wanneer we in een ideale socialistische maatschappij leven, maar zover is het nu nog niet. Maar wat nu gebeurt is dat twee van de drie mensen die afgesloten worden, de volgende dag weer aangesloten worden. Dat is onzin en kost een hoop geld.

Het GEB moet, als mensen een schuld hebben, naar die mensen toe gaan op 't moment dat de schuld nog niet zo hoog is en dan een betalingsregeling treffen. De gemeente wil nu één miljoen structureel per jaar aan de Gemeentelijke Kredietbank geven om schulden van mensen bij het GEB mee te saneren. Daardoor moet iemand eerst

langs vier loketten en dat vind ik slecht. Laat het GEB dat gewoon zelf regelen. Want waar al die mensen gek van worden dat is dat ze eerst een brief krijgen, dan weer doorgestuurd worden. Dan wordt het een geval van ze gemaakt en dat is ontzettend vervelend. Alleen die mensen onwillig zijn, niet willen betalen, niet antwoorden op brieven: dan denk ik dat je die mensen af moet sluiten. Maar het overgrote deel kán gewoon niet betalen."

De ergste soort besluitvorming

Sinds 1976 wordt in Amsterdam gewerkt aan een plan voor stadsverwarming in de Bijlmermeer. De warmte voor dit net zou in principe geleverd moeten worden door de PEN-centrale in Diemen. Het PEN had baat bij dit project omdat daardoor haar kans op vervanging van deze centrale in de toekomst vergroot werd. In 1982 nam de Amsterdamse raad een principe-besluit vóór stadsverwarming. Hoe staat de zaak er nu voor?

Evert Verhagen: "De discussie gaat al lang niet meer over stadsverwarming maar over de vraag wie het 't meeste geld gaat kosten. Nu wordt 't dus uitgezocht op het ministerie heb ik gehoord. Maar volgens mij komt daar niks uit, want iedereen die de stadsverwarming op z'n buro krijgt die gaat het wiel opnieuw uitvinden. Die gaat weer zeggen, wat wij in ons allereerste gesprek met het GEB en met adviesburo Twijnstra en Gudde gezegd hebben; heb je dat en dat wat uitgerekend, misschien kan het ook zus en zo, heb je gekeken naar de mogelijkheden van warmte-kracht. Nou, zolang die rapporten niet liggen blijven mensen daarom vragen. Volgens mij is de besluitvorming inmiddels zo ingewikkeld geworden en speelt 't op zoveel verschillende niveaus, dat de mensen die de besluiten moeten nemen er te weinig van af weten, en dat een willekeurige andere oplossing dan het grootschalige project dat er nu ligt, hoe mooi het ook zou zijn, daardoor niet van de grond komt. En dat is ongeveer 't ergste wat je kan hebben in dit soort besluitvorming. Wij zitten hier dus nu wel tien jaar met die ouwe rotketels. (Evert Verhagen woont in de Bijlmermeer -GP).

De situatie bij de gemeente is nu dat het GEB nog steeds voor stadsverwarming is, en dat ze ook altijd die buis naar Diemen ter discussie hebben willen stellen, Volkshuisvesting wil individuele ketels -moet je nagaan wat een rookgasverontreiniging dat zal geven- en in de PvdA is de discussie helemaal ingewikkeld geworden. Jonker is, de wethouder van de Gemeentebedrijven én omdat er nou eenmaal een principebesluit genomen is vóór stadsverwarming, Etty is tégen, Van der Vliet wil totems en Schaefer moet zo nodig individuele ketels. Daar kan natuurlijk nooit wat uitkomen."

Eigenlijk zouden de bewoners met de woningbouwverenigingen gewoon zelf met een plan moeten komen. Dan laten ze de gemeente Amsterdam gewoon barsten. En daar wordt aan gewerkt want zo zegt Evert Verhagen: "Ik ben nu zelf bezig met het schrijven van een nota over stadsverwarming op basis van warmte-kracht-koppeling in de Bijlmermeer. Mogelijk dat het zo toch nog gaat lukken."

In de clinch met het marktprincipe

Dick van der Horst: "We moeten, ook als we alleen maar een distributiebedrijf overhouden, proberen zelfstandig te blijven door de energiebehoefte van de stad zo klein mogelijk te maken en door zo veel mogelijk zelf aan duurzame energie en warmte-kracht te doen. Het N.V.-achtiger het GEB wordt, hoe moeilijker dat zal zijn want bij een N.V. telt het rendement nog meer en het rendement is afhankelijk

van de afzet. Wanneer je vanuit energie- en milieu-oogpunt vooruitgang boekt en er veel energie bespaard wordt, gaat het slecht met zo'n bedrijf. Een effectieve energiepolitiek op lokaal nivo betekent verlaging van de omzet. Dat is nu al strijdig met de bedrijfsdoelstelling van het GEB, en dat zal in de toekomst nog meer het geval zijn. Ook de toekomstige distributiebedrijven zullen geen baat hebben bij warmte-kracht, energiebesparing etc, want dat vermindert hun omzet en dus hun winst. Dat staat haaks op de door ons gewenste ontwikkeling. Het zou zo moeten zijn dat de winst hoger wordt, naarmate de omzet in kubieke meters gas of kilowatturen stroom afneemt. Nu komt het zelfs wel voor dat prijsverhogingen verdedigd worden met het argument dat de omzet achterblijft.

Op het moment dat het PEN en het GEB samengaan verlies je de democratische controle. Dan blijft er niet veel meer over dan een Raad van Commissarissen en heb je geen greep meer op de lokale, de specifieke dingen. Het gaat dan om zo'n groot gebied. Ook wat betreft het aan- en afsluiten (ook de toekomstige distributiebedrijven moeten een N.V. worden -GD), nu wil ik niet zeggen dat Amsterdam daar nu zo vooruitstrevend in is, maar daar kan nu nog over gesproken worden. Je hebt de mogelijkheid om er achterheen te gaan, om invloed uit te oefenen. Maar dán ben je net zo afhankelijk als van de prijzen van Albert Heyn, en de methodes van Albert Heyn. Hoewel dit voorbeeld niet zo goed is want Albert Heyn is geen monopolist. Je kan ook nog naar de kleine kruidenier op de hoek.

Als je voor decentralisatie bent en voor zoveel mogelijk invloed van ieder individu, dan is de kleinste eenheid de meest logische invalshoek. Dat zou betekenen dat, hoewel ik niet voor stadsdeelraden ben, stadsdeelraden dan hun eigen energiebedrijfje zouden hebben. En daar ook hun eigen politiek mee kunnen voeren.

Als er ergens een nieuwe wijk wordt opgezet, en je legt mensen de verschillende mogelijkheden voor, dan denk ik dat er wel degelijk interesse voor dit onderwerp is. Zo gauw zo'n GEB verdwijnt, dan word je er ook niet mee gekonfronteerd en dan zijn er ook geen mogelijkheden meer. Dan houdt alles op."

Gerda Dinkelman
maart 1985

NOTEN

1. In de elektriciteitssector vind je productie- en distributiebedrijven. Er zijn echter een aantal productiebedrijven (waaronder het GEB van Amsterdam) die de stroom zelf rechtstreeks aan de afnemers distribuëren. Dit zijn de zogenaamde vertikaal geïntegreerde bedrijven. Ongeveer 65% van de afnemers krijgt de stroom rechtstreeks van productiebedrijven geleverd. Bij deze bedrijven bepaalt de producent de prijs die de afnemers moeten betalen. Deze situatie heeft als nadeel dat gemakkelijk belangenverstrengeling kan optreden. De bedrijven zijn immers ook een inkomstenbron van de lagere overheden. Daarom pleiten diverse clubs uit de milieu- en energiebeweging en ook het Milieuberaad samen met de minister van Economische Zaken voor een scheiding van productie en distributie. Het ontwikkelen van kleinschalig vermogen zou een taak van de distributiebedrijven worden. De minister wil distributiebedrijven met een zeer groot verzorgingsgebied, het Milieuberaad pleit voor kleine distributiebedrijven.

K O M M A

Tijdschrift voor Politiek en Sociaal Onderzoek

Komma verschijnt 4x per jaar.

Uitgever: Stichting Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek (IPSO),
Hoogte Kadijk 145, 1018 BH Amsterdam, tel. (020) 251920.

Redactie: Paulus Streumer (secretaris), Kees Bakker, Albert Benschot,
Matthijs Hisschemöller, Henk Krijnen, Marcel van der Linden, Anneke
Teunissen.

Redactiesecretariaat: Paulus Streumer, Breedstraat 12bis, 3512 TW
Utrecht, tel. (030) 340230

Abonnementen: gelden voor één jaargang en omvatten vier nummers.
Ze kunnen met elk nummer ingaan. Abonnementen worden automatisch
verlengd tenzij direct na verschijnen van het laatste nummer van een
jaargang schriftelijk is opgezegd. De abonnementsprijs voor de vijfde
jaargang - 1985 - bedraagt f52,-. Voor het betalen van het abon-
nementsgeld verzoeken wij u alleen gebruik te maken van de accept-
girokaart die wij u toezenden.

Advertenties: Tarieven zijn op aanvraag verkrijgbaar.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit Komma is uitslui-
tend toegestaan met volledige bronvermelding en na schriftelijke toe-
stemming van de uitgever.

RADIKALE NOTITIES

UITGAVE

Radikale Notities, kaderblad van de PPR, verschijnt vier keer per jaar. Jaargang 1985, nummer 2. Radikale Notities is een uitgave van de PPR-Studiestichting in samenwerking met de Stuurgroep Raads- en Statenwerk.

KOLOFON

Redactie:

Arda van den Brink, Marie-José Burger, Jan Dirx (eindredactie), Jaap de Jong, Anita Keuning, Lidie Koeneman, Bram van Ojik, Tim van Ruiten, Hans Verstraaten.

Redactieadres:

Singel 277, 1012 WG Amsterdam.

ABONNEMENTEN

f27,50 per jaargang (vier nummers).

Voor abonnementen en bestellen losse nummers is het adres:

Singel 277, 1012 WG Amsterdam,
tel. 020-226018; of via giro nr 2144633,
t.n.v. PPR-Studiestichting Amsterdam,
onder vermelding van het gewenste.

RADIKALE NOTITIE'S

- LIEVER GEEN REFERENDUM!
- KUNST RELEVANT, HOEZO?
- WERK: BETAALD EN ONBETAALD,
MOGEN OF MOETEN, MAAR WEL
MET KWALITEIT
- TECHNOLOGIE EN
DE ROL VAN LINKS
- DE LEVENSECHTE MINIMA

Inhoud

- 1 **Van de redactie**
- 3 **Jaap de Jong en Dinand Maas**
Het referendum: een negatief oordeel is onontkoombaar
- 11 **Moniek Wiedijk**
Het kultuurdebat: kunst is sowieso relevant
- 17 **Anneke van 't Hull**
Herverdeling onbetaald werk: nog een lange weg te gaan
- 22 **Lammert Tiesinga**
Het arbeidsethos: de mix van rechten en plichten
- 27 **Leo Jansen**
Kwaliteit van de arbeid: werken, spelen en rusten moeten samengaan
- 31 **Arda van den Brink**
Technology assessment: nieuwe technologieën vragen participatie
- 36 **Hans van Egdom en Anita Keuning**
De minima: marges van een gemeentelijk beleid
- 44 **Publikaties**

Van de redactie

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Programma's

De toekomst is van iedereen: ontwerp verkiezingsprogramma '86-'90 van de Partij van de Arbeid.

Verzet en vernieuwing: ontwerp verkiezingsprogramma 1986-1990 van de PPR.

De toekomst...: 'Nationaal en internationaal moet er naar worden gestreefd een beleid van selectieve economische groei tot stand te brengen.' 'Een nieuwe internationale arbeidsverdeling ten gunste van de Derde Wereld neemt daarbij een centrale plaats in.' 'Via een planmatig, voorwaardenscheppend en stuwend beleid moet de richting van produktie en consumptie zodanig worden beïnvloed, dat een evenwichtige kwalitatieve groei mogelijk wordt. Een zorgvuldig gebruik van de natuurlijke hulpbronnen is daarbij een vereiste. Daarbij gaat het om meer dan alleen bevrediging van materiële behoeften; ook een eerlijke verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid, met name tussen mannen en vrouwen, en bescherming van het milieu behoren hiertoe.' 'De economische ontwikkeling moet de komende jaren erop gericht zijn een arbeidsintensieve produktie te bereiken. Daartoe worden de subsidiëring van kapitaalinvesteringen geleidelijk verminderd en de stijging van de kosten van arbeid zoveel mogelijk beperkt.' 'Concrete maatregelen die hiertoe getroffen worden, zijn: een wijziging in de financiering van de sociale zekerheid zodanig dat deze minder eenzijdig op de factor arbeid drukt. Er dient een gefaseerde verschuiving naar de factor kapitaal plaats te vinden.'

Verzet...: 'Wat de PPR voor ogen heeft is een selectieve economische ontwikkeling die bij voorkeur regionaal wordt gepland en gestuurd. Die sectoren en bedrijfstakken worden gestimuleerd die bijdragen aan groei en vooruitgang die aan allen ten goede komen en die zo weinig mogelijk problemen opleveren voor mens, milieu en Derde Wereld. Arbeidsintensieve sectoren hebben extra voorkeur.' 'Het PPR-plan van lastenverschuiving van arbeid naar energie en kapitaal maakt zo'n kringloopeconomie mogelijk.' 'Wil dat streven naar economische zelfstandigheid en individualisering kans van slagen hebben, dan vereist dat in elk geval, dat ieder die dat wil, betaald werk kan verrichten. Dit vraagt om herverdeling van betaald en onbetaald werk, binnens- en buitenshuis.'

De toekomst...: 'Het beleid moet als doelstelling hebben een gemiddelde volletijds werkweek van 32 uur in 1990.' 'Op langere termijn zal de werktijd per persoon moeten worden teruggebracht tot gemiddeld 25 uur per week.' 'De loongerelateerde uitkeringen bedragen 75% van het laatstverdiende loon. De loongerelateerde uitkeringsduur bij werkloosheid wordt langer naarmate het arbeidsverleden langer heeft geduurd.' 'Bij arbeidsongeschiktheid loopt de loongerelateerde uitkeringsduur door tot het 65e levensjaar.'

Verzet...: 'De PPR wil arbeidstijdverkorting tot ca. 30 uur per week in 1990 en tot 25 uur per week zo snel mogelijk daarna.' 'De PPR wil de hoogte van alle werkloosheidsuitkeringen stellen op minimaal 75% van het laatst verdiende loon. De duur van de werkloosheidsuitkeringen moet langer zijn, naarmate de ontvanger langer aan het arbeidsproces heeft deelgenomen en sociale premies heeft betaald. De arbeidsongeschiktheidsuitkeringen dienen tot de pensioengerechtigde leeftijd gekoppeld te blijven aan het laatst verdiende loon (minimaal 75% bij volledige arbeidsongeschiktheid).'

De toekomst...: 'Om een dergelijk beleid te bevorderen zal Nederland geen kruisraketten plaatsen; zijn kerntaken beëindigen, waarbij het tempo bepaald wordt door...'

Verzet...: 'Konkreet betekent dat: geen plaatsing van kruisraketten in Nederland, verwijdering van alle kernwapens uit Nederland...'

De toekomst...: 'In het bijzonder vanwege de onopgeloste afvalproblematiek dienen geen nieuwe kerncentrales te worden gebouwd. Versnelde sluiting van de bestaande kerncentrales is om dezelfde reden gewenst.'

Verzet...: 'Daarom komen er geen nieuwe kerncentrales en moeten de bestaande kerncentrales gesloten worden.'

Opdracht

Zoek de verschillen tussen de PvdA en PPR en leg aan de hand daarvan de rol van een radikaal-linkse partij naast de sociaal-demokraten uit.

JAN DIRX

Met dank aan Bram van Ojik.

Jaap de Jong en Dinand Maas waren lid van de voormalige themagroep macht van de PPR.

Het referendum EEN NEGATIEF OORDEEL IS ONONTKOOMBAAR

In het ontwerp-verkiezingsprogramma van de PPR staat onder andere dat er een zogenaamd korrigerend referendum dient te komen, waarbij achteraf een aanvaard wetsvoorstel via de weg van het referendum alsnog verworpen kan worden. Deze passage in het ontwerp-programma is zeer omstreten. De meerderheid van de voorbereidingskommissie was tegen en op het voorjaarskongres in Zutphen sprak ook een meerderheid zich uit tegen het opnemen van een dergelijke passage in het program. Het partijbestuur besloot desondanks dit ontwerp aan de partij aan te bieden. De discussie over al of niet een referendum is niet nieuw in de partij. Een paar jaar geleden woedde deze ook en op verzoek van de toenmalige Tweede Kamerfractie schreef de toen nog florerende Themagroep Macht een notitie over deze zaak. Deze notitie komt tot een negatief oordeel over de mogelijkheden tot het instellen van referenda. Dat was de reden dat het partijbestuur het toen niet aandurfde de notitie aan de partij aan te bieden, want enige zeer bekende PPR-ers waaronder Erik Jurgens waren namelijk voorstander van een referendum. Hoe kun je eigenlijk tegen zijn, als zulke bekende mensen voor zijn, was feitelijk de toenmalige redenering. Nu door genoemde passage in het ontwerp-program de discussie weer opbloeit, heeft de redactie van Radikale Notities gemeend er goed aan te doen de notitie eindelijk in de openbaarheid te brengen. De redactie is van mening dat deze notitie uiterst zorgvuldig en voorzichtig geformuleerd is en dan ook een belangrijke rol kan spelen in de discussies over het referendum.

RADIKALE NOTITIES 1985 / NR. 3 / PAGINA 3

Deze notitie is ontstaan in discussies binnen de Themagroep Macht van de PPR. Aanleiding voor die discussie was een verzoek van de PPR-Tweede Kamerfractie om een standpunt voor te bereiden over voorstellen om de 'Brede Maatschappelijke Diskussie' over kernenergie af te ronden met een referendum, zoals dat van D'66-zijde was voorgesteld.

Binnen de fractie bestonden bij deze voorstellen twijfels, en niet alleen omdat het voor D'66 een middel leek de beslissing te kunnen ontlopen door hem over te laten aan het volk.

Tegelijkertijd heeft de PPR echter een, zij het nog korte, traditie hoog te houden. Bij de behandeling van de Grondwetsherziening in januari 1975 had immers Erik

Jurgens een motie ingediend waarin hij de Regering uitnodigde om 'een grondwetswijziging te bevorderen, welke de gewone wetgever in de gelegenheid' zou stellen een 'beslissend referendum op initiatief van een bepaald aantal kiezers, over wetsontwerpen welke door de Staten-Generaal zijn aangenomen' te doen laten plaatsvinden.

Een kleine werkgroep uit de Themagroep is met deze problematiek aan de slag gegaan; heeft begin januari 1980 een rapport uitgebracht dat besproken is en met de konklusies waarvan de fractie ondertussen rekening heeft gehouden in haar inbreng. De reden dat dit rapport in bewerkte vorm nu geopenbaard wordt is dat, terwijl referendum-mogelijkheden op het eerste oog aantrekkelijk lijken als een stap op weg naar meer volksinvloed, wanneer de praktische vormgeving en mogelijke konsekventies bekeken gaan worden een negatief standpunt onontkoombaar lijkt. PPR-leden zijn allen sterk voor democratisering en zullen daarom intuïtief vóór referenda kiezen. Deze publikatie is bedoeld om op zijn minst dat standpunt te nuanceren door de ogen ook te openen voor alle bijkomende problemen.

Voor het meemaken van onze gedachtengang, moet men echter wel bereid zijn, met ons, het huidige staatsrecht, de huidige staatsrechtelijke verhoudingen als randvoorwaarden te aanvaarden. Met andere woorden wij hebben het probleem benaderd vanuit het gezichtspunt hoe verschillende vormen van referenda in te passen zouden zijn in het geldend systeem, niet vanuit het uitgangspunt: referendum is goed, hoe zouden we daar een staatsrechtelijk systeem rond kunnen bouwen. Deze benadering leek ons de enig mogelijke.

Uitgangspunten

Gaan we te rade bij het geldende PPR-verkiezingsprogramma (1981-1985) dan zou ons probleem al snel opgelost kunnen zijn. Daarin staat namelijk dat de vertegenwoordigende democratie centraal blijft staan. Een representatief stelsel veronderstelt slechts dat met een zekere periodiciteit het volk nieuwe vertegenwoordigers kiest. De verschillende vormen van referenda zijn gegrondvest in de gedachte van de volkssouvereiniteit en gaan overigens als tweede verschil met de al bekende verkiezingen over zaken in plaats van over personen (al heet die keuze dan af te hangen van partijen respectievelijk partijprogramma's).

Denken wij na over democratie dan is direkte democratie veel meer voor de hand liggend dan vertegenwoordigende democratie. De laatste wordt dan ook veelal gerechtvaardigd door deze te bestempelen als een praktische en daardoor betere vervanging van de eerste. In de maatschappelijke ontwikkeling zien wij echter het tegenovergestelde. Die vertegenwoordigende democratie is niet een inperking van een meer direkte democratie waarvoor een meerderheid gekozen heeft, maar is het resultaat van een lange strijd door de meerderheid van de bevolking om ook wat te zeggen te krijgen. Eigenlijk is de vertegenwoordigende democratie een compromis tussen een naar absolutisme neigende elite-demokratie en het ideaal van een echte volksdemocratie.

Zo geplaatst spreekt het voor zich dat elke stap verder, die meer zeggenschap geeft, ook een goede is. In principe kiezen wij dus voor volksbesluitvorming middels referenda. Theoretisch en abstract gezien ligt de zaak duidelijk. Uit onze inleiding viel echter al te lezen dat daar wel een hoop kanttekeningen bij te zetten zijn.

Een eerste dient meteen gemaakt te worden. Het is duidelijk dat niet iedereen voortdurend met de politiek bezig kan zijn. Daarin ligt dus een zekere ratio voor de konstante arbeidsdeling tussen politici en burgers. Dat impliceert echter wel dat

op een of andere wijze het aantal referenda altijd beperkt moet blijven. Ook kiezers hebben tijd nodig zich een oordeel te vormen, en over die tijd beschikken zij nu eenmaal niet vrijelijk. Bovendien mag verondersteld worden dat een groot aantal volksraadplegingen niet bevorderlijk is voor de opkomst.

Hoe een referendum precies gedefinieerd moet worden, ook daarover is al menige pennestrijd gevoerd. Kiezen wij voor een omschrijving dan nemen wij gemakshalve die van de Staatskommissie Cals/Donner.

Het referendum is een figuur, waarbij bepaalde voorstellen (meestal voorstellen van wet), hetzij vanwege de regering, hetzij na aanvaarding door het parlement, aan een volksstemming worden onderworpen. Soms moeten krachtens constitutionele bepalingen zeker gewichtige voorstellen altijd aan een referendum worden onderworpen (bijvoorbeeld grondwetswijzigingen), soms ook is een referendum alleen nodig, wanneer een parlementaire minderheid of een bepaald aantal kiezers dit verlangt. Dat deze omschrijving erg precies is zal men ons niet horen verdedigen. Wel geeft ze goed aan op hoeveel verschillende wijzen een referendum georganiseerd kan worden. Daarop zullen we hieronder verder ingaan.

Missen moet de lezer ook het gebruikelijke overzicht van alle relevante staatsregelingen in andere landen. Een korte inventarisatie leert dat vormen van referenda geregeld zijn of voorkomen in Zwitserland (natuurlijk), Denemarken, Zweden, Noorwegen, Italië, Oostenrijk, sommige staten van USA, en als laatste, en dit geval slechtste, Frankrijk.

Van de meeste landen weten wij dat, als gewone krantenlezer, pas sinds er overal beslissingen genomen moesten worden over kernenergie, abortus en toetreding tot de EEG.

Wanneer we van een afstand deze landen bekijken valt het niet direkt op dat we hier te maken hebben met landen die democratischer zijn dan Nederland, België of Duitsland. Temeer daar de functie van het referendum nauw samenhangt met de rest van de staatsinrichting van een land, die op haar beurt de resultante is van een historisch proces, lijkt het ook in dit korte bestek niet zinvol uitgebreid op de situatie in andere landen in te gaan.

In de volgende hoofdstukken wordt ingegaan op de praktische problemen die met het invoeren van een referendum samenhangen. Dit zal gebeuren aan de hand van een drietal variabelen voor de soorten referenda die men kan invoeren, te weten:

— de rechtskracht: Is het referendum al dan niet bindend?

— de initiatiefnemer: Wie bepaalt dat een referendum gehouden zal worden? Daaraan gekoppeld de vraag wanneer een referendum als aangenomen mag worden beschouwd.

— het onderwerp: Waarover kan men een referendum houden?

Omdat ieder van deze variabelen weer uitgesplitst kan worden ontstaat theoretisch een zeer groot aantal mogelijke combinaties. In dit stuk kunnen slechts de meest voor de hand liggende behandeld worden.

Rechtskracht

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de keuze bindend of niet-bindend referendum. Wanneer we ons de vraag stellen wat het effect van een niet-bindend (oftewel adviserend of konsultatief) referendum is, is het antwoord niet eenvoudig. We worden dan gekonfronteerd met het feit dat vrijwel geen enkele probleem geheel op zichzelf staat en dat ze bovendien nogal in zwaarte variëren. Op een zeer zwaarwegend punt dat wel betrekkelijk geïsoleerd staat zal de uitslag van een adviserend referendum zeker een belangrijke invloed op de besluitvorming hebben, maar zelfs

wanneer volgens een dergelijk referendum abortus geheel gelegaliseerd zou worden, is het nog maar de vraag of dit inderdaad tot legalisering zou leiden. Omdat een adviserend referendum de politieke besluitvorming onaangetast laat valt het effect moeilijk te meten. Het effect is voor het grootste deel afhankelijk van het belang dat de politieke partijen aan de uitslag hechten. Wil een adviserend referendum zin hebben dan dienen de politieke partijen het erover eens te zijn dat zij zich aan de uitslag zullen houden. In welke gevallen hier sprake van zal zijn is niet eenvoudig aan te geven. Het Zweedse voorbeeld met betrekking tot kernenergie lijkt betrekkelijk duidelijk, maar hoe stevig zal de overeenstemming blijken als morgen een kernongeval plaatsvindt of wanneer blijkt dat andere manieren van energieproductie een goed alternatief vormen. Vormt van de andere kant het feit dat een referendum heeft plaatsgevonden niet een obstakel voor verdere gedachtenvorming over dat onderwerp? Als eenmaal als gevolg een referendum ergens toe beslist is, zal daarop niet snel teruggekomen worden, daarvoor is een dramatische gebeurtenis of een lang tijdsverloop waarschijnlijk noodzakelijk. Zonder een referendum kunnen oppositionele groepen zich altijd beroepen op de mening van het volk, met een referendum vaak niet.

Het belang van een adviserend referendum lijkt dan ook het meest gelegen in de omstandigheid dat de betrokkenen/belanghebbenden genoodzaakt worden hun standpunten duidelijk aan de bevolking kenbaar te maken. Het effect op de uiteindelijke beslissing is voornamelijk afhankelijk van de politieke partijen. Een rationele besluitvorming wordt evenmin gegarandeerd.

Het onderscheid tussen bindend en niet-bindend referendum is waarschijnlijk minder groot dan men op het eerste gezicht zou willen aannemen. Het begrip bindend is namelijk een stuk relatiever dan men denkt. Tengevolge van de omstandigheid dat, zoals reeds werd gezegd, vrijwel geen enkele kwestie geïsoleerd staat, is het mogelijk ook vrijwel iedere beslissing op een bepaald gebied door maatregelen of het nalaten daarvan, op andere gebieden te ontkrachten. De mogelijkheid tot ontduiking is uiteraard weer sterk afhankelijk van de aard van de besluiten. Een duidelijk verbod laat minder ruimte dan een programma dat de regering moet uitvoeren.

Een praktisch probleem vormt in dit verband de juridische vormgeving. Wanneer een bindend referendum de status van wet heeft, wordt hier een geheel afwijkende wetgevingsprocedure in het leven geroepen. In de norm wetgevingsprocedure zitten waarborgen ingebouwd om een juridisch-technisch goed resultaat te bereiken (opstelling op departement, ministerraad, Raad van State, Tweede en Eerste Kamer). Het lijkt niet mogelijk al deze waarborgen bij een referendum te handhaven. Behalve de status van wet lijken geen mogelijkheden aanwezig om een referendum werkelijk bindend te maken, aangezien een referendum iedere keer een incident is. Er is geen duurzame relatie zoals parlement en regering, die meer mogelijkheden tot beïnvloeding in zich bergt.

Initiatiefnemer

Met betrekking tot de vraag wie de bevoegdheid heeft om een referendum uit te schrijven bestaat er een aantal mogelijkheden, die op verschillende wijzen met elkaar te combineren zijn.

- A) de regering
- B) het parlement
- C) regering en parlement gezamenlijk
- D) de bevolking.

Ad. A. Dit systeem kent men in Frankrijk. Met name onder De Gaulle werd hier misbruik van gemaakt om de volksvertegenwoordiging buiten spel te zetten. Gezien de zwakkere positie van parlement tegenover regering is het onjuist, dit systeem te kiezen, omdat op deze wijze alleen de positie van de regering verder versterkt wordt.

Ad. B. Hier valt weer een onderscheid te maken tussen:

- een minderheid (een kwart, een derde etcetera) heeft de bevoegdheid een referendum te vragen;
- slechts bij (eventuele gekwalificeerde) meerderheid kan tot een referendum beslist worden.

Tussen deze mogelijkheden bestaat een principiële verschil. In het eerste geval wordt de oppositie een extra wapen in handen gegeven, hetgeen allerlei konsekwenties zou kunnen hebben voor de coalitievorming. Door middel van referenda zou over onderdelen uit regeerakkoorden, op initiatief van de oppositie, anders beslist kunnen worden dan oorspronkelijk tussen de coalitiepartners werd overeengekomen. Op het punt van de zedelijkheidswetgeving bijvoorbeeld zou de overwegende positie van het CDA zo ondergraven kunnen worden.

Bij de tweede mogelijkheid moeten we denken aan problemen die bepalend zijn voor onze toekomst of die buiten de eigenlijke politiek liggen (vergelijk Zweden: referenda over kernenergie, links/rechts rijden en alcoholproblematiek).

In het tweede geval wordt de politieke konstellatie nauwelijks beïnvloed. Van referenda waarvan een parlementaire meerderheid vindt dat ze gehouden moeten worden zal eerder een depolitiserend effect uitgaan.

Ad. C. We worden hier in feite gekonfronteerd met de figuur die bedoeld werd toen in onze constitutie de bepaling werd opgenomen dat voor een grondwetswijziging de kiezer nogmaals gehoord moet worden. Dit werd zo belangrijk geacht dat men de kiezer middels ontbinding van het parlement en nieuwe verkiezingen nog een keer de gelegenheid gaf zich over de betreffende wijziging uit te spreken. Men zou deze procedure materieel in ere kunnen herstellen voor beslissingen die, anders dan veel grondwetswijzigingen, van wezenlijk belang zijn voor onze samenleving.

In de tijd dat onze grondwet tot stand kwam was de rol van de overheid zo beperkt dat een grondwetswijziging tot de meest belangrijke politieke kwesties gerekend moest worden. Nu de overheid in de loop der tijden zoveel verantwoordelijkheden op zich heeft genomen zou men kunnen zeggen dat het voor de hand ligt de problemen die kwa politieke zwaarte nu overeenkomen met grondwetswijzigingen toen ook op één of andere manier aan een aparte uitspraak van de bevolking onderworpen worden.

Ad. D. Hierbij is in het algemeen een bepaald aantal handtekeningen nodig, waarbij het aantal gebruikt kan worden om de hoeveelheid referenda te beperken.

Wat politieke konsekwenties betreft zij gewezen op wat hiervoor is gezegd bij referenda gevraagd door een minderheid uit het parlement. Een belangrijke vraag die enigszins los staat van voorgaande, is wanneer een referendum als aangenomen moet worden beschouwd.

Is een gekwalificeerde meerderheid nodig; waar gaat men vanuit bij het berekenen van de meerderheid, van het aantal stemmers of van het aantal kiesgerechtigden?

Wanneer men van het laatste uitgaat zal het aantal aangenomen referenda vrij beperkt blijven.

Onderwerp

Wat het onderwerp van een referendum is kan formeel beoordeeld worden — wat is de juridische status — of inhoudelijk.

In het eerste geval kunnen we onderscheiden:

- wetsontwerpen (inclusief internationale overeenkomsten), Koninklijke Besluiten en dergelijke
- andere voornemens van de regering (bijvoorbeeld beleidsnota's)
- voorstellen van parlement of bevolking.

Beperking tot wetsontwerpen en dergelijk is juridisch het meest aantrekkelijk. Wanneer een wetsontwerp (of een artikel daaruit) afgestemd wordt, hoeft verder geen enkele ingreep in het bestaand staatsrecht gepleegd te worden om aan de uitslag van het referendum gevolg te geven. Met de beide andere categorieën is dit wel het geval. Hier komen we weer het probleem bindend/niet-bindend tegen. De mogelijkheid om over voorstellen van het parlement (met name: minderheden daaruit) of van de bevolking zelf referenda te houden maakt de kans dat referenda minder konservatief worden, groter. Referenda geven dan namelijk de mogelijkheid om iets nieuws te creëren, niet alleen om nee te zeggen tegen plannen van de regering.

Bij de inhoudelijke beoordeling van het onderwerp gaat het om de zaak waarover men een referendum wil. Hierbij doet zich het volgende probleem voor: een referendum zal vrijwel altijd gevolgen hebben die het terrein waarop het betrekking heeft te buiten gaan. Eigenlijk zouden bij ieder referendum tevens de oplossingen voor de problemen die op andere terreinen ontstaan geformuleerd moeten worden, zodat de kiezer een afweging kan maken die rekening houdt met alle relevante factoren. Omdat alles nu eenmaal met alles samenhangt is dat een onmogelijke eis. Met dit probleem worstelen uiteraard ook parlementariërs (en ze komen er vaak ook niet uit); zij hebben echter toch de beschikking over betere mogelijkheden om een afweging te maken. Dat ze het vaak niet doen ligt dan aan andere factoren. Zaken als de mogelijkheid van discussie, het terugkomen op eerdere standpunten, aanpassing ervan en compromisvorming zijn zulke mogelijkheden.

Binnen het juridisch mogelijke lijken echter geen mogelijkheden aanwezig om dit soort effecten van referenda op andere terreinen uit te sluiten, althans afdoende in de afweging te betrekken, tenzij er één of andere instantie belast zou worden met de inhoudelijke toetsing van referenda. Regering en parlement komen wat dat betreft niet in aanmerking (als belanghebbenden). We zouden dan eerder moeten denken aan de Hoge Raad of de Raad van State of een dergelijk hoog orgaan van staat. De functies van genoemde raden zouden ook ingrijpend veranderd worden, met name de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en de onschendbaarheid der wetten komen dan in het gedrang. Op deze wijze zou een soort Konstituioneel Hof in het leven geroepen worden.

Wanneer een dergelijke instantie zich dan ook nog over niet-juridische zaken zou moeten uitspreken wordt dit alles dubbel gevaarlijk.

Houding

In de voorafgaande paragrafen is aangegeven dat aan referenda talrijke problemen kleven. Deze problemen variëren naargelang het soort referendum.

Op de vraag of het ondanks deze problemen een stap voorwaarts naar verdere democratisering betekent wanneer het referendum ingevoerd zou worden zal aan de hand van een aantal varianten ingegaan worden.

A. Het *niet-bindend* referendum, waarbij parlement en bevolking het initiatief kunnen nemen en over elk onderwerp gestemd kan worden. (Bij een niet-bindend referendum lijken geen beperkingen met betrekking tot initiatiefnemer of onderwerp nodig).

Hiervoor is uiteengezet dat gevolgen voor het beleid geheel afhankelijk zijn van de opstelling van de politieke partijen. Vanuit een negatieve opstelling zou men kunnen zeggen dat het voor een verdere democratisering weinig zin heeft te mogen beslissen over de problemen waarvan de politieke partijen dat goed (of wenselijk om de eigen verantwoordelijkheid te ontlopen) vinden.

Een positief effect zou kunnen zijn dat door middel van een referendum een publieke discussie losgemaakt zou kunnen worden. Als echter de resultaten daarvan toch afhankelijk zijn van de wil van de politieke partijen in het parlement lijkt dit niet zo belangrijk. Dit voordeel is ook klein omdat referenda meestal juist over die problemen gaan waarover al een publieke discussie in hevige mate is losgebrand.

Voor de PPR hoeft zo'n referendum niet.

B. *Bindend* referendum over 'wetten', initiatiefnemer bevolking en/of parlement.

Hier is in feite sprake van een stukje extra controle op de regering en het parlement. Juridisch is het niet problematisch. Voor de bevolking zijn de gevolgen duidelijk. Bezwaren die al genoemd zijn blijven echter onverkort gelden (inhoudelijke bepaling van het onderwerp).

Geopperd is dat het zin kan hebben een dergelijke vorm van referendum in de plaats te stellen van de Eerste Kamer, die de PPR zou willen opheffen. Dit is echter afhankelijk van de vraag of de functies die de Eerste Kamer nu vervult, althans geheel of gedeeltelijk door een referendum vervangen kunnen worden.

C. *Bindend* referendum over ieder onderwerp waarbij bevolking en/of parlement het initiatief kunnen nemen.

Aan deze meest vergaande vorm van referenda kleven de meeste juridisch-staatsrechtelijke problemen.

Wanneer dit echt een duidelijke stap naar verdere democratisering zou zijn, mogen veel van deze problemen opzij gezet worden. Voor een oordeel gegeven wordt dient eerst nog op één aspect gewezen te worden.

Wanneer men op landelijk nivo een referendum vraagt zal daar toch een grotere organisatie achter moeten staan, bijvoorbeeld voor het verzamelen van handtekeningen, het opstellen van waterdichte teksten, het toelichten van de voorstellen tegenover de bevolking. Wie brengt een dergelijke inspanning op? Het is uiteraard mogelijk dat voor een onderwerp spontaan zoveel emoties loskomen dat een nieuwe organisatie ontstaat. Het is echter waarschijnlijker dat bestaande organisaties op deze nieuwe mogelijkheid inspringen. Welke organisaties zullen dat doen? Er is een grote kans dat dat voornamelijk groeperingen zullen zijn die zich nu onvoldoende in het politieke circuit tot hun recht voelen komen, waarbij met name aan belanggroeperingen gedacht kan worden.

Op deze manier zou van referenda een tendens tot verdere benadrukking van deelbelangen, tot een verdere versnippering van de politiek uitgaan. In plaats van de macht van het volk te vergroten wordt zij verder verkleind, of verdrongen door het zogenaamde partikulier initiatief, ook wel vijfde macht geheten.

Deze opmerking werd ingeluid met 'op landelijk nivo'. Hiermee wordt aangegeven dat dit probleem op lokaal nivo waarschijnlijk minder speelt. Samenhangen zijn daar ook duidelijker, het oprichten van een organisatie is minder moeilijk.

Het zou daarom zinnig kunnen zijn deze vorm van referenda eerst op lokaal niveau toe te passen.

De wenselijkheid hiervan zou eerst gepeild moeten worden. Aan de hand van de ervaringen daar zou men eventueel landelijk later een dergelijke regeling kunnen invoeren.

Andere combinaties lijken ons vanuit het oogpunt van verdere democratisering sowieso zinvol.

JAAP DE JONG
DINAND MAAS

Exkursie woon-werk-leefproject De Rafter op 22/23 november a.s.

Na de succesvolle excursie naar Philips organiseert de SRV er nu één naar het woon-werk-leefproject De Rafter. Dit voormalige meisjespensionaat naar Franse snit staat momenteel model voor groepen mensen die aan hun manier van werken, wonen en leven een andere vorm en inhoud willen geven.

Op deze excursie willen we onder meer aandacht schenken aan de volgende aspecten:

- de ontstaansgeschiedenis van De Rafter;
- de inkomensverhoudingen;
- de zeggenschapsverhoudingen en de organisatievormen;
- de produktie-activiteiten (wat, hoe en voor wie wordt er geproduceerd?).

Er worden verschillende inleidingen gehouden; je kunt kijken naar de nieuwe videoband over dit project en er is een rondleiding langs verschillende bedrijven. Verder is er de mogelijkheid om onder begeleiding van de buitengroep van De Rafter een bezoek te brengen aan het natuurgebied, waarin zich koudwaterbronnen bevinden.

Plaats: Beek-Ubbergen (onder de rook van Nijmegen).

Kosten: f 47,50 (inclusief overnachting en maaltijden).

Voor opgave en informatie: SRV, Singel 277, 1012 WG Amsterdam; telefoon 020-256046. Gezien de beperking van het aantal deelnemers tot 30, is het wenselijk om je zo snel mogelijk op te geven!

Moniek Wiedijk is lid van de gemeenteraad van Nijmegen voor de PSP.

Het kultuurdebat KUNST IS SOWIESO RELEVANT

K

unstbeleid is nauwelijks gepolitiseerd. Globaal gezien lijken programma's van politieke partijen wat dat betreft bijzonder veel op elkaar. Het sinds 1945 gevoerde rijksbeleid is altijd gedragen door een brede consensus. Mogelijk heeft dit te maken met het betrekkelijk geringe bedrag — 0,25% — dat het van de begroting uitmaakt. Anderzijds speelt een belangrijke rol dat in de politiek dezelfde dominante waarden bewaakt worden als zij zelf aanvaart. Derhalve ligt het in de lijn dat schermutselingen zich alleen voordoen over een hogere subsidie hier en een lagere daar, zeker nu de druk op de kollektieve uitgaven zo groot is.

Radikaal links maakt daar geen uitzondering op en naar ik vermoed leeft het op lokaal nivo ook niet. Het houvast dat we hebben in een beperkt hoofdstuk in het verkiezingsprogramma waar in we (zoals bijvoorbeeld in dat van de PSP) toegankelijkheid voor iedereen en vernieuwing wensen plus natuurlijk dat de Friezen recht hebben op hun eigen Fries.

Diskussie in de partijen is er niet; geen notities of brochures over dit onderwerp die een veranderingsvisie proberen aan te geven.

De vraag is: wat doen we met kunst- en cultuurbeleid in de praktische politiek? In Nijmegen begint in de linkse fracties het nadenken op gang te komen.

Begripsbepaling

Notities over kunst en cultuur beginnen meestal met definities en daar valt ook niet aan te ontkomen omdat deze begrippen heel verwarrend door elkaar gebruikt worden, terwijl het essentieel is ze uit elkaar te houden om de relatie duidelijker aan te kunnen geven.

Kultuur is een erg breed begrip en binnen ons beleidsterrein is een beperkte definitie hanteerbaar:

'de wijzen waarop mensen en als individuen en als lid van de gemeenschap hun identiteit, idealen, emoties en kijk op de werkelijkheid betekenisvol uitdrukken' (Unesco, 1974).

Kunst is te definiëren als 'die uitingsvorm van de mens in zijn tijd, waarin de werkelijkheid verbeeld wordt door middel van symbolen, tekens of klanken en maakt deel uit van cultuur'.

Meestal is het gemeentelijk beleid wat meer dan kunstbeleid, bijvoorbeeld de bi-

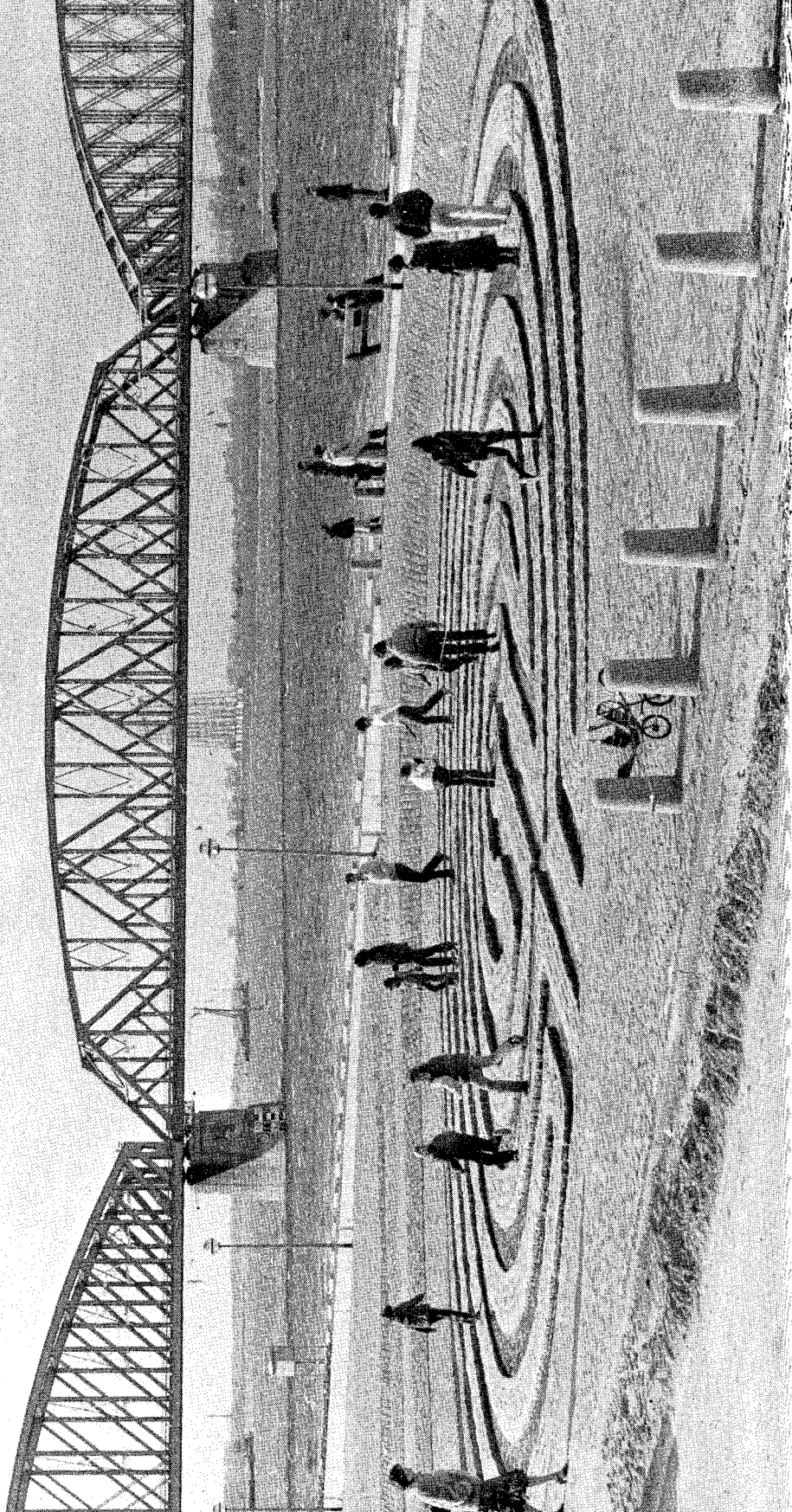

Foto: Paul Fattijn
Het Labyrinth te Nijmegen aan de Waalkade: geïntegreerde kunst waar mensen gebruik van maken.

bibliotheek en het archief vallen er ook onder, maar veel minder dan cultuurbeleid terwijl het daar voor een belangrijk deel over zou moeten gaan. Onze samenleving bestaat uit vele deeltculturen die konstant in beweging zijn. In het algemeen wordt cultuur te veel vereenzelvigd met één dominante cultuur terwijl er meerdere culturen zijn die soms met elkaar botsen. De strijd tegen ongelijkheid, voor een samenleving van geëmancipeerde mensen is nooit alleen een politieke, economische of sociale strijd, maar altijd, ook cultuurstrijd. Bijvoorbeeld: de strijd van de vrouwenbeweging is met name cultuurstrijd. Haar aanvallen zijn gericht op de bestaanswijze van de samenleving zelf.

Geschiedenis

Tot de Renaissance was kunst op een meer vanzelfsprekende manier onderdeel van het dagelijkse leven. Dat uitte zich op hoogtijdagen en feesten, de kerkelijke leiders gaven opdrachten. Zeer geleidelijk is de kunst meer autonoom en tot persoonlijk uitdrukkingmiddel van kunstenaars geworden. Hun producten werden hoe langer hoe minder afgenomen in het kader van de één of andere maatschappelijke activiteit.

Globaal gesproken is het begin van een modern kunstleven in de loop van de 18de eeuw ontstaan en heeft zich sindsdien onafgebroken ontwikkeld. Het was de omhoogstrevende burgerij die uit de veelheid van verschijnselen die zich voordeden een selectie heeft gemaakt. Criteria voor deze selectie werden ontleend aan de emancipatiestrijd van de burgerij die vooral aan een eigen cultuur haar identiteit ontleende.

Vormen van creativiteit die het aanzien gaven aan volkscultuur verdwenen uit het geschiedenisbeeld, de burgerij en haar verwanten die de politieke macht hadden, trokken zich uit die cultuur terug. Weliswaar was er altijd al wel een 'officiële' cultuur van geletterden, maar die geletterden namen ook deel aan de algemene volkscultuur. Grote delen van die cultuur zijn blijven bestaan, bijvoorbeeld in volksfeesten, carnaval en in de niet-urbane gebieden, maar in de ogen van de burgerij hoorde dat al snel tot (al dan niet plat) vermaak. Wat 'cultuur' was, werd uitgemaakt door de heersende groepen. Voor hen was kunstbeoefening een bezigheid die zich niet meer liet passen in het alledaagse leven.

Kunst werd een esthetische categorie met de daarbij behorende apparatuur: concertzalen, schouwburgen, musea en bibliotheken.

Steeds meer trokken zij zich ook terug als actieve beoefenaars van de kunst en voorzagen zich van de diensten van professionele kunstenaars.

De georganiseerde arbeidersklasse was (begin deze eeuw) op haar beurt ook weer bezig met een emancipatiestrijd en daar deed de actieve kunstbeoefening zich als een deel van die strijd gelden. Zo ontstonden de strijdbare subculturen, niet alleen van de socialistische beweging maar ook bij andere zich emanciperende groepen als de katholieken. Hun kunstbeoefening bepaalde mede hun identiteit.

Naarmate de emancipatiestrijd in hevigheid afnam, verloor ook de subcultuur haar profiel. De cultuurindustrie ging in de kulturele behoeften van de massa voorzien. De massacultuur — konsumentencultuur — deed haar intrede waarbij het eerder gaat om bestendinging van bestaande verwachtingspatronen dan om een ontwikkeling van menselijke creativiteit.

Het beleid knoopte aan bij de tradities en noties van de burgerij, die zichzelf zag als draagster van het kulturele erfgoed.

Rond 1870 komen de instellingen tot stand: orkesten, toneelschool en Rijksmuseum. Toch was er, na wat hoopgevende initiatieven nauwelijks sprake van kunstbeleid op overheidsniveau. De politieke wil ontbrak en de crisis verschaftte de argumenten. Kunstbeleid van enige omvang is pas na de Tweede Wereldoorlog tot stand ge-

komen. Belangrijk motto waaronder het beleid werd uitgevoerd luidde: cultuurspreiding. Op te vatten in de zin van territoriale spreiding en participatie van lagere sociale groepen.

Funktie van kunst

De vraag naar de funktie van kunst (-beoefening) wordt relevant zodra de overheid er zich mee gaat bemoeien. Dan doet de vraag van de legitimering zich voor: op grond waarvan worden openbare middelen voor de kunstbeoefening aangewend?

Bij het begin van het kunst- en cultuurbeleid wordt de nadruk gelegd op de opvoedende betekenis van kunst. Na 1945 was er aanvankelijk het besef dat 'de schoonheid onmisbaar is in elk mensenleven'. Later werd — met name voor de kunstzinnige vorming — veel betekenis gehecht aan de 'persoonlijkheidsontwikkeling'. Nog weer later werd de 'maatschappelijke bewustwording' als een geldig motief aangevoerd.

Dat zijn in de korte tijd na 1945 al drie legitimeringen. De legitimering van kunst hangt dus af van de dominante ideologie van die tijd en die plaats.

De legitimiteit van kunst is, in de laatste ontwikkelingen, altijd ontleent aan zaken buiten de kunst en iedere uitspraak erover is zeer betrekkelijk. Ik pleit er voor de legitimiteit van kunst in de eerste plaats te ontleenen aan kunst en nogmaals de kunst zelf. Kunst zal er altijd zijn, is sowieso maatschappelijk en dus relevant. Voor de kunst is geen hoger doel denkbaar dan in dienst te staan van zichzelf en niet van de één of andere ideologie. Een ander punt is hoe je met kunst omgaat.

Taak van overheid

De overheid dient een emancipatoir, op gelijkheid gericht beleid te voeren. Dus een cultureel klimaat te creëren waarin mensen ook de mogelijkheid krijgen zich betekenisvol uit te drukken. De overheid behoort een, in dit kader passend, voorwaardenscheppende en stimulerende rol te spelen. Kortom, een actief cultuurbeleid te voeren.

Aan de vrije ontwikkeling van kunsten mogen geen beperkingen worden opgelegd, mensen mogen niet gehinderd worden in het vormgeven van hun verbeelding. Natuurlijk maakt een overheid keuzes. Het beleid knoopt aan bij wat door toonaangevende groepen belangrijk wordt gevonden. Op deze manier kan het zijn dat bepaalde functies van de kunst worden 'bevoorrecht' ten koste van andere.

Dat is te zien aan landen waar legitimeringsproblemen op autoritaire wijze worden opgelost. Ook bij ons zijn tendenzen waarneembaar die wijzen op een eenzijdige aandacht voor bepaalde vormen van kunstbeoefening. Dat doet afbreuk aan de autonome ontwikkeling van kunst. Dat wil echter niet zeggen dat de overheid dan maar met de handen over elkaar moet gaan zitten. De overheid moet zich niet bemoeien met de inhoud van kunst, wel met het gebruik ervan.

Kultuurspreiding

De samenleving bestaat uit verschillende deelculturen die op heel verschillende wijze in meer of mindere mate via kunstzinnige middelen aan het maatschappelijk leven deelnemen. Het is niet aan ons om de ene cultuur boven de andere te plaatsen of te stellen dat 'die kunst een betere is dan een andere'. Wel moet ieder mens optimaal de kans krijgen kunstzinnige middelen te gebruiken, bijvoorbeeld door er zelf actief mee om te gaan en om kennis te nemen van wat anderen beweegt. Het zelf met kunst bezig zijn bevordert het begrip voor wat anderen er mee doen; dat betekent dat wat nieuw en anders is niet meteen raar wordt gevonden.

Het bestaande kunstaanbod spreekt grote groepen van de bevolking niet aan. Veel mensen bezoeken nooit een museum, gaan nooit naar een konsert. Zij hebben hun

eigen leefcultuur; kunst die daar vanuit zou gaan, zou misschien wel publiek trekken.

Een volgend en voorwaardenscheppend beleid kan uiterst belangrijk zijn voor de veelzijdige en evenwichtige ontwikkeling van kunst en cultuur. Voor de spreiding is een volgend beleid echter niet genoeg. De kunst zou zonder kunstbeleid toch blijven bestaan, wegvallen van een actief beleid zou vooral betrekking hebben op de mogelijkheid tot uitvoering, op de prijs van de kunst voor het publiek en het aantal mensen dat met kunst bezig kan zijn. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat er in die situatie een spontane spreidingsbeweging ontstaat. Daar zijn dus bewuste keuzes voor nodig.

Over dit onderwerp is al veel gepraat en er zijn ervaringen mee opgedaan. Je kunt stellen dat het weinig heeft opgeleverd. Zo gauw je gaat denken in termen van volksofvoeding, het van bovenaf iets opleggen werkt het niet. Bovendien is het arrogant. Het is nauwelijks interessant je bezig te houden met de vraag wat de beste cultuur is. Er bestaan nou eenmaal verschillende culturen en daar moet je van uit gaan. In Nijmegen is het moeilijke dat het grootste deel van de politiek niet over spreiding nadenkt, er in het sociaal-kulturele werk weinig affiniteit met kunst is en mensen die daar wel liefde voor hebben voor het grootste deel vinden dat spreiding niet mogelijk is, daarover al sufgeluld waren en het al snel beschouwen als een goedkoop op te voeren nummer van links.

Desalniettemin wil ik nog maar even volhouden en proberen eens wat betrokkenen om de tafel te krijgen. Het uitgangspunt zou kunnen zijn dat het aantal bezoeken aan traditionele kunstuitingen sinds 1950 drastisch is gedaald (met uitzondering van de musea die de laatste tijd weer wat opboeien), terwijl er veel meer overheids-geld is ingestoken. Op zo'n manier besteedt de sociale elite het geld aan zichzelf.

Een goeie samenhangende visie op spreiding is bij mijn weten nooit op papier gezet, met uitzondering dan van Amsterdam waar de Kunstraad een nota heeft geproduceerd die leesbaar is en veel aanknopingspunten biedt. Jammer dat die nota tamelijk afstandelijk is geschreven terwijl er toch in Amsterdam ervaring is met kunstbeoefening en beleving op wijkniveau.

Den Haag heeft een museum met een edukatiedienst van naam op dit gebied, bijvoorbeeld door met de beeldende kunst de wijken in te gaan.

Andere spreidingsinstrumenten zijn de artotheken, kunstzinnige vorming, edukatieve diensten van musea, taaldrukwerkplaatsen, lokale omroep, beeldende kunst meer in het openbaar leven integreren, theater en muziek op straat, fanfares en harmonieën meer de straat op, betaalbare toegangsprijzen, erkennen van het kultureel waardevolle van popmuziek en amateurtoneel.

Een in het algemeen verwaarloosd aspect is volgens mij het laten kennis nemen, konfronteren van verschillende culturen. Een schouwburg zou zijn poorten meer open kunnen stellen voor uitingen van onder andere etnische minderheden, improviserende muziek zou eens gekonfronteerd kunnen worden met fanfare. Enfin, dit is een onderwerp dat zich niet in één hoofdstuk helemaal laat behandelen. Ik hoop er nog eens op terug te komen.

Vernieuwing en traditie

Bij spreiding denk je niet direkt aan experimenten en avant-gardistische kunstbeoefening. Toch is dit ook een belangrijk aspect van het beleid en het staat spreiding geenszins in de weg, het staat er naast.

Mensen veranderen, de maatschappij verandert, dus kunstuitingen veranderen, vernieuwen. In de praktijk komen de traditionele vormen er altijd verreweg het beste af. Dat is niet zo verwonderlijk omdat wat herkenbaar is nou eenmaal het meeste houvast biedt. Het heeft zich een plaats verworven welke het niet makkelijk af zal

staan. Experimenten en vernieuwingen roepen vaak weerstanden op en zij zijn nog weerloos omdat zij geen tijd hebben gekregen hun waarde te bewijzen. Naast het inspelen op vernieuwing moet het beleid een zekere continuïteit garanderen. Continuïteit in het cultuurbeleid heeft tot een fors bedrag aan instandhoudingssubsidies geleid, waarmee gevestigde instellingen, ook onder de druk van bezuinigingen, toch nog fier overeind blijven. Dat betekent dat de kunstbegroting zwaar belast wordt door allerlei verplichtingen, terwijl er weinig ruimte meer inzit voor nieuwe zaken. Dat betekent dat we af moeten van het automatisme waarmee instellingen (= activiteiten + akkommodatie) in stand worden gehouden. In Nijmegen is het altijd weer knokken om de begroting van schouwburg en konsertgebouw (hoe moeilijk die het ook hebben) binnen de perken te houden, omdat... anders de ruimte voor de kleintheaters te klein wordt... en nieuwe initiatieven... enzovoort enzovoort. Waar aan gedacht kan worden op termijn is het loskoppelen van subsidies voor akkommodaties en activiteiten.

Samenwerking

In Nijmegen pleiten we er voor dat er een samenhang ontstaat tussen diverse activiteiten op het gebied van kunst en cultuur. Dit vraagt om overleg tussen groepen en instellingen die het kulturele aanbod verzorgen. Middelen kunnen dan efficiënt worden ingezet: gezamenlijke publiciteit, gemeenschappelijk gebruik van apparatuur. Witte vlekken in het aanbod kunnen worden opgevuld (denk aan spreiding!). Kennis en ervaring kunnen uitgewisseld worden en de programmering kan beter op elkaar worden afgestemd.

Het artikel wordt te lang als ik op de diverse beleidsterreinen zoals podiumkunsten, beeldende kunst enzovoort afzonderlijk in ga. Er valt wel van alles over te zeggen. Omdat er zo weinig over cultuurbeleid wordt geschreven binnen radikaal links, leek het mij beter aan te geven welk denkkader de drie linkse fracties in Nijmegen ontwikkelen/ontwikkeld hebben.

Ik hoop dat er reactie op komt en ik ben erg benieuwd of er fracties zijn die werk maken van cultuurbeleid. In Groningen is in 1981 een prachtige discussienota over dit onderwerp verschenen of, liever gezegd, niet verschenen maar bij het kollege in de la blijven liggen. Hoe ziet het Groningse beleid er nu uit?

Hoe hebben de Amsterdamse fracties gereageerd op de spreidingsnota van de Kunstraad en hoe kun je daar in vredesnaam over praten zonder dat de gemeente een beleidsnota Kunst heeft?

Wat zijn de aandachtspunten en problemen van kleinere gemeenten?

Laten we hier meer werk van maken. De kwaliteit van het bestaan hangt niet alleen af van iedereen werk en betaalbare huren.

MONIEK WIEDIJK

Nota 'Spreiding in de groei', Amsterdamse Kunstraad, 1983.

Notities over een heroriëntatie van het kunstbeleid, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Jan Kassies, 1983.

Groningse discussienota 'Herkenbaar maar niet bekend', 1981.

Overgenomen uit: De Rode Draad.

Anneke van 't Hull is medewerkster van de PPR-Studiestichting.

Herverdeling onbetaald werk NOG EEN LANGE WEG TE GAAN

Daar waar arbeidstijdverkorting al heeft plaats gevonden blijkt het onbetaalde werk — met name het huishoudelijk werk en verzorging — niet beter en eerlijker verdeeld te worden. Daar moeten we dan maar mee leren leven..., zo luidt de met opzet uitdagend geformuleerde stelling bij een van de onderdelen van het PPR-project WERK.

Herverdeling van taken binnenshuis is een zaak van langere termijn, zo schrijven de samenstellers van de studiemap voor het kongres over de herverdeling van betaald en onbetaald werk op 14 september jl.¹

Beide uitspraken klinken bijna als wanhopige verzuchtingen en daarmee kun je het probleem dan ook aardig kenschetsen. En dat terwijl vrijwel alle politieke partijen in Nederland — uitgezonderd enkele kleine rechtse partijen — voorstanders zijn van een herverdeling van betaald én onbetaald werk tussen mannen en vrouwen. Een breed draagvlak voor het idee zou je zo zeggen.

De achterliggende overtuiging en verwachting is dat met zo'n herverdeling de traditionele seksebepaalde rolpatronen en taakverdeling worden doorbroken. Mensen — mannen en vrouwen — krijgen op die manier gelegenheid zowel actief te zijn buitenshuis in betaalde baan en maatschappelijke activiteiten, als ook binnenshuis in huishouden en verzorging. Noodzakelijk daarvoor is wel een drastische arbeidstijdverkorting.

De eerste resultaten van de strijd om deze ideeën ook daadwerkelijk in de praktijk tot uitvoering te brengen vallen echter nogal tegen. Arbeidstijdverkorting vindt slechts mondjesmaat plaats, dus met die herverdeling van betaald werk loopt het nog niet zo'n vaart.

Herverdeling van onbetaald werk en vooral van huishoudelijk werk en verzorging blijkt in de praktijk voor velen meer een 'fata morgana' dan een realistisch toekomstbeeld.

De afstand tussen theorie en praktijk blijft te groot. De politieke praktijk blijkt niet in staat snel en doeltreffend een zodanig beleid te realiseren dat de theorie op grote schaal werkelijkheid kan worden. De praktijk in de privésfeer wijkt ook nogal af van wat met de mond beleden wordt. Daar waar al arbeidstijdverkorting heeft plaats gevonden of de kostwinner — meestal de man — werkloos is geworden én zelfs in de gevallen dat beide partners een betaalde baan hebben blijken mannen nauwelijks meer tijd te besteden aan huishoudelijke taken dan voorheen. Een lichte vooruit-

gang, meer niet. En dan vooral in de aardige werkzaamheden...

Toch een hopeloze zaak, waar we meer mee moeten leren leven?

Nee, zegt de PPR. Nee, zeggen tal van andere politieke partijen. En nee zeggen ook de negentien samenwerkende vrouwenorganisaties in de studiemap voor hun kongres over 'herverdeling'. En men blijft de slogan 'herverdeling van betaald én onbetaald werk' herhalen.

Ten aanzien van de herverdeling van het betaalde werk komt men in de politieke programma's en studiemappen aardig beslagen ten ijs. Ten aanzien van de herverdeling van het onbetaalde werk zijn de voorstellen tamelijk mager en wordt in veel gevallen gewezen naar de grote afhankelijkheid van de verdeling van het betaalde werk. Grote moeilijkheid bij dit punt is natuurlijk, dat de politiek maar een beperkte invloed kan uitoefenen, omdat wat zich in de privé sfeer afspeelt zich niet of nauwelijks laat voorschrijven. 'Gelukkig maar', zullen velen zeggen. 'Eigenlijk wel jammer', zeggen anderen. Het hangt samen met de positie die je in deze zaak inneemt. Veel vrouwen zouden wellicht graag wat meer invloed van de overheid willen om hun situatie en toekomstperspektieven te verbeteren. Maar hoe ver kan de overheid daarin gaan? Hoeveel invloed kan de politiek uitoefenen in deze zaak en welke voorstellen zijn reëel om in het partijprogramma op te nemen?

'Happy Few'

Om te kunnen beoordelen of dat wat je voor ogen staat, namelijk door middel van een herverdeling van alle werk een gelijkwaardiger (machts) verhouding tussen mannen en vrouwen bewerkstelligen, wel reëel is, ligt het voor de hand op zoek te gaan naar die gevallen waar dat ideaal al geheel of gedeeltelijk gerealiseerd is. En die gevallen zijn er gelukkig al wel, ook al zou je nog moeten spreken over de 'happy few'.

Ook de projectgroep Vrouwenarbeid van het Sociologisch Instituut van de Universiteit van Groningen kwam op dat idee.

Wij maken hier dankbaar gebruik van een gedeelte van de uitkomsten van hun onderzoek 'Arbeid en Macht, deelbaar door twee' ('84).²

Uitgaande van de doelstelling: 'herverdelen van alle werk' is gezocht naar (echt)paren, waarvan beide partners een zo gelijk mogelijke uitgangspositie hebben. Beiden hebben ongeveer een gelijk opleidingsnivo, een betaalde baan van gelijk nivo met evenveel uren, een even groot aandeel in het huishoudelijk werk en de verzorging van eventuele kinderen. De partners hebben bewust voor deze leefwijze gekozen.

Het Groningse onderzoek bestaat uit een diepte-interview met twaalf van deze (echt)paren, dus met 24 mensen, waaruit naar voren komt welke positieve kanten aan hun wijze van leven zitten, welke problemen en belemmeringen een rol spelen en welke verschillen tussen de partners er — ondanks alle gelijkheid — toch nog blijven bestaan.

Opgemerkt dient te worden, dat dit onderzoek een betrekkelijke kleine groep betreft en dat dus moeilijk gesproken kan worden over een representatief onderzoek. Toch menen wij dat deze 'happy few' veel herkenbaars naar voren brengen en de eindkonklusies in de vorm van pluspunten, belemmeringen en overgebleven verschillen zich uitstekend lenen voor een herinterpretaie vanuit de politiek.

Pluspunten

De herverdeling van het betaalde en onbetaalde werk maakt vrouwen onafhankelijk en minder kwetsbaar onder andere door meer en veelzijdiger contacten buitenshuis, voldoende in eigen prestaties, een eigen inkomen, de afwisseling tussen baan en huis.

Mannen ervaren in ieder geval het intensiever omgaan met de kinderen als grote winst. Ook krijgen ze meer inzicht in de belasting die huishouden en verzorging betekent als je er alleen op aangewezen zou zijn.

Beide partners waarderen de afwisseling van de taken en ervaren het als positief om als tsaakekundigen met elkaar over baan en huis te kunnen praten. Deze uitkomst ondersteunt en bevestigt het idee dat herverdeling van alle werk bijvoorbeeld door middel van arbeidstijdverkorting niet alleen leidt tot een gelijkwaardiger en bevredigender verhouding tussen mannen en vrouwen, maar ook het leven voor elk individu veelzijdiger en aardiger maakt.

Nogmaals moet opgemerkt worden, dat het een en ander wel afhankelijk is van een gelijke uitgangspositie. In het geval van de onderzochte paren mankeerde daar niet zoveel aan, maar bij de overgrote meerderheid van de samenlevende en samenwerkende partners zijn de zaken niet zo evenwichtig verdeeld. Toch tonen de voorbeelden in de ideaalsituatie wel degelijk aan dat het werkt. Reden genoeg voor de politiek om zich ervoor te blijven inzetten!

Belemmeringen en problemen

Het zou natuurlijk onzin zijn te denken dat de ondervraagde paren van de ene dag op de andere in hun 'ideaalsituatie' terecht zijn gekomen. Uit hun reacties blijkt dat het veel tijd, overleg en soms strijd heeft gekost. En als er onderling al overeenstemming is over te nemen stappen dan blijken in veel gevallen de omgeving — familie, bureu, kennissen — en de maatschappij — arbeidsmarkt, onderwijs, sociale zekerheid — niet gelijk toeschietelijk en meewerkend.

Ook binnen de relaties en gezinnen zelf blijken — ook na goede en sluitende afspraken en regelingen — spanningen of irritaties voor te komen. Toch willen alle ondervraagden niet meer terug naar een oude situatie. Allen zijn het erover eens dat er nog behoorlijk wat overwonnen dient te worden, voordat mensen op grote schaal op deze wijze hun leven kunnen inrichten.

Uit de ervaringen van de onderzoeksgroep komen de volgende belemmeringen en problemen naar voren. Wij proberen bij elk ervan aan te geven in hoeverre de politiek — en dus de overheid — invloed kan uitoefenen of niet.

1) Een weinig toegankelijke en soepele arbeidsmarkt

Een van de belangrijkste voorwaarden om ook het onbetaalde werk eerlijk te verdelen is en blijft natuurlijk de herverdeling van het betaalde werk. Op dit moment de flessehals waarin veel goede wil blijft steken. Te weinig en te trage arbeidstijdverkorting, onvoldoende deeltijdbanen voor mannen, veel te weinig betaald werk voor vrouwen, slechtere arbeidsvoorwaarden in deeltijdwerk, te weinig doorstromingsmogelijkheden voor vrouwen naar hogere functies, te weinig mogelijkheden voor zwangerschaps- en verzorgingsverlof voor beide partners, nog steeds diskriminatie in belastingwetgeving en sociale zekerheid naar sekse en burgerlijke staat.

Alle genoemde punten lenen zich voor een politieke aanpak. Verbetering en oplossing ervan is afhankelijk van de politieke wil. Aan de goede wil van de PPR mankeert het niet, want alle punten zijn verwerkt in het PPR-partijprogramma.

2) Achterstand in vooropleiding

Een andere belangrijke voorwaarde voor een gelijke uitgangspositie voor mannen en vrouwen vormt een gelijkwaardig en in ieder geval vergelijkbaar opleidingsnivo. Wat betreft het betaald werk hebben vrouwen als groep een duidelijke achterstand. Wat betreft huishouden en verzorging lopen mannen als groep achteraan. Om voor beiden kennis en mogelijkheden te vergroten moeten vooral oplossingen worden gezocht in opvoeding en onderwijs.

Voor de politiek wordt het hier al iets lastiger. In het onderwijs — als grotendeels openbare sfeer — is via de overheid natuurlijk wel invloed uit te oefenen, maar bijvoorbeeld meer in de structuur, organisatie en financiering van het onderwijs dan in de leerinhoud en lesmaterialen. Toch kunnen door de PPR redelijk concrete beleidsvoorstellen worden geformuleerd, die proberen via het onderwijs ongelijkheid tussen mannen en vrouwen op te heffen.

Opvoeding is weliswaar een zeer belangrijk gebied in deze kwestie, maar zeer moeilijk via overheidsmaatregelen te beïnvloeden. Veel meer zullen invloeden langs indirecte weg plaats vinden zoals via onderwijs, media, sociaal cultureel werk en dergelijke. De overheid kan hier niet anders dan stimulerend en ondersteunend bezig zijn. In die zin kunnen dan ook alleen voorstellen worden geformuleerd in een politiek program.

3) Een (drie)dubbele belasting

Het is een bekend gegeven dat buitenshuis werkende vrouwen in heel veel gevallen een 'dubbele taak' hebben. Dit blijft een hardnekkig verschijnsel, ook bij partners die een gelijke uitgangspositie hebben. Taken zijn dan wel eerlijker verdeeld, maar de eindverantwoordelijkheid voor huis en kinderen blijft toch vaak bij de vrouw liggen.

Partners die de taken verdeeld hebben melden dat een dergelijke leefwijze een duidelijke organisatie en tijdsplanning vraagt. Beiden moeten snel van de ene 'baan' naar de andere over kunnen schakelen en spontane of ongeplande activiteiten zijn bijna niet mogelijk. In principe moeten beide partners aandacht hebben voor drie werkingen en dat betekent nogal wat.

De rol van de politiek in deze kwestie zit hem vooral in het 'ontlasten' van mensen, die zowel betaald als onbetaald werken. De meest concrete reële voorstellen die in een politiek programma opgenomen kunnen worden, bestaan dan ook uit een serie voorzieningen die het makkelijker maken om beide taken uit te voeren. Een goed voorwaardenscheppend beleid, waarin voorkomen: goede en betaalbare kinderopvang, andere openingstijden van winkels en openbare diensten, logische school- en vakantietijden, betaalbare was- en eetgelegenheden. Ook deze dingen staan al langer op de PPR-rol.

4) De verwachtingen van buitenstaanders

De nieuwe rolverdeling kan door de betreffende partners wel aanvaard en als positief ervaren worden, de buitenwereld denkt daar lang niet altijd hetzelfde over. Voor vrouwen in een betaalde baan geldt nog altijd dat zij beter moeten zijn dan haar mannelijke collega's, zeker in specifieke mannenberoepen. Ook wordt van vrouwen in werksituaties vaak de inlevende, gezelligheid brengende rol verwacht. In huishouden en gezin zijn bepaalde taken toch sterk seksegebonden zoals het regelen van kinderopvang en het bezoeken van de zuigelingenzorg.

Mannen moeten behoorlijk wat spot en plagerijen doorstaan om hun rol van huisman te verdedigen.

In veel gevallen is de 'andere' leefwijze nog uitzondering in een woonbuurt. Spanning tussen handhaven van eigen principes en invloed ondervinden — vooral via de kinderen — van de normen van de buurt is een veelvoorkomend probleem.

Duidelijk zal zijn dat als de politiek op deze zaken invloed wil uitoefenen, er maar zeer weinig concrete aangrijpingspunten zijn. Mentaliteitsverandering is een taai en traag proces; een kwestie van lange termijn dus.

5) De verwachtingen van de onderzochte mannen en vrouwen zelf

Ieder van de ondervraagden bleek last te hebben (gehad) van oude bagage. Normen,

waarden, gewoontes, verwachtingen en verlangens die nog vanuit een oude situatie waren aangeleerd en ontwikkeld zijn moeilijk helemaal af te leggen.

Vrouwen zijn in veel gevallen behept met een ambivalent gevoel ten aanzien van beroepsarbeid. Een goede opleiding volgen is al heel wat, maar daarmee een eigen baan en inkomen verwerven is toch iets waaraan vrouwen — zeker vrouwen die ervan uitgaan dat ze toch wel zullen trouwen — erg moeten wennen. Het klaar staan en zorgen in huishouden en gezin ligt immers veel meer voor de hand.

Bij mannen is de voorbereiding op een 'zelfverzorgend' leven over het algemeen zeer sumier. Weinig mannen leren voor zichzelf te zorgen, laat staan voor hun naasten.

Huishoudelijke en zorgende taken hebben geen aanzien en je zult er als man naar buiten toe weinig eer mee inleggen. Voor mannen betekenen de nieuwe taken dan ook een vervelende bijkomstigheid. Vrouwen zullen in veel gevallen snel een schuldgevoel hebben, als ze minder tijd aan gezin en huishouden besteden.

Als oplossing voor de gesignaleerde — vooral innerlijke — belemmeringen zullen vrijwel geen politieke voorstellen kunnen worden geformuleerd. De vrijwel enige en belangrijkste oplossing werd door de ondervraagden zelf aangedragen: zelf voorbeeld zijn voor je kinderen. De verwachting is dat het nog wel wat generaties zal duren, voordat 'het allemaal heel gewoon wordt gevonden'.

Overgebleven verschillen

Zelfs in optimale situaties is de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen niet geheel verdwenen. Zo blijkt in vrijwel alle gevallen dat voor het invoeren van een dergelijke nieuwe leefwijze vrouwen afhankelijk zijn van hun partners en niet andersom. Vrouwen zijn de voortrekkers. Mannen blijken toch meer afhankelijk te zijn van hun baan, inkomen en aanzien, dan dat zij het reilen en zeilen thuis op de eerste plaats stellen. Vrouwen bemoeien zich over het algemeen meer met huishoudelijke zaken en dragen in de meeste gevallen toch de eindverantwoordelijkheid, ook al wordt dat vrijwel nooit officieel uitgesproken.

Ook in de persoonlijke relatie blijft er een ongelijkheid bestaan; een ongelijkheid in afhankelijkheid. En dat berust weer op een aantal psychologische factoren, waarvoor het op deze plaats te ver voert om er veel dieper op in te gaan. Het valt ook buiten onze doelstelling namelijk om na te gaan waar en met welke voorstellen de politiek (positieve) invloed kan uitoefenen op de herverdeling van vooral het onbetaalde werk. Veel van de overgebleven verschillen zijn naar onze mening ook te verklaren uit de eeuwig voortgaande overdracht van waarden en normen, door tijd en cultuur bepaald.

De voorhoede, de 'happy few' is nog maar net begonnen en moet nog van alles overwinnen. Zij effenen het pad voor de volgende generaties. Inderdaad nog een lange weg te gaan. Een stimulerende, voorwaardescheppende en waar nodig regulerende overheid is onontbeerlijk. Maar veel tijdens die lange weg moet van mensen zelf komen.

ANNEKE VAN 'T HULL

1. *Arbeidstijdverkorting: haalbaar en betaalbaar; De Populier, Amsterdam 1985, f 11,50.*
 2. *Arbeid en Macht is deelbaar door twee; Projectgroep Vrouwenarbeid, Sociologisch Instituut Rijksuniversiteit Groningen; 1984.*

Lammert Tiesinga is lid van het Algemeen Bestuur van de PPR-Studie-stichting.

Het arbeidsethos

DE MIX

VAN RECHTEN EN PLICHTEN

Het arbeidsethos is een omstreden onderwerp in de PPR. De oude arbeidsmoraal die we nog wel eens tegenkomen in grafschriften als: 'Zijn Werk was zijn leven' lijkt voor het radicale volksdeel te hebben afgedaan. Er is verzet tegen de arbeidsplicht die via sollicitatieplicht en korting op uitkeringen wordt afgedwongen.

Toch bevat het PPR-program geen afwijzing van de militaire dienstplicht (hoewel weigering mogelijk moet zijn) en wil de PPR met het basisinkomen zelfs een sociale dienstplicht invoeren. Is er sprake van tegenstrijdigheid?

Zeker is, dat er op dit terrein verschillende meningen bestaan: tussen het hooguit opschorten van de arbeidsplicht tot een principiële afwijzing van elke plicht tot arbeid. De bedoeling van dit artikel is, aan te tonen dat het arbeidsethos niet zondermeer verwerpelijk is en dat we bij de beoordeling van de morele of wettelijke plicht tot arbeid de maatschappelijke omstandigheden in ogenschouw moeten nemen.

Arbeidsethos en arbeidsplicht

Volgens de omschrijving in Van Dale, betekent het arbeidsethos: een positieve zedelijke waardering van de arbeid. Veelal vindt het arbeidsethos zijn uitdrukking in de opvatting dat iedereen de *morele* plicht heeft om te werken. Zoals elke moraal is het arbeidsethos cultuur- en tijdsgebonden en kunnen mensen erin geloven of niet. Het kan ook in regels worden vastgelegd en afgedwongen. In dat geval spreken we van *arbeidsplicht*.

Om het leven in stand te houden en ruimer gesteld, om een samenleving te laten functioneren, is arbeid noodzakelijk. De vraag of *iedereen* de plicht heeft aan die arbeid bij te dragen, kan gesteld worden in een tijd waarin voldoende mensen zich uit vrije wil aanmelden om het noodzakelijke werk te doen. Met andere woorden, wanneer het arbeidsethos onder de mensen voldoende sterk is ontwikkeld zal een wettelijk afgedwongen arbeidsplicht overbodig zijn. Omgekeerd geldt: de plicht tot arbeid wordt dwingender naarmate de arbeidskracht schaars wordt. In een situatie waarin te weinig mensen zich vrijwillig aandienen, bestaat het gevaar dat op de 'werkwilligen' een onaanvaardbaar groot beroep gedaan moet worden. Een arbeids-

plicht kan dan functioneel zijn: het heeft dan de functie om degenen die willen werken in bescherming te nemen tegen de onwil van anderen.

Aan het arbeidsethos ligt een rechtvaardigheidsbeginsel ten grondslag: iedereen die van de vruchten van de arbeid wil meegenieten, zal ook zelf naar vermogen aan die arbeid moeten bijdragen. De spreuk 'wie niet werkt, zal niet eten' verzet zich tegen de situatie waarin sommigen zich afbeulen terwijl anderen flierefluitend door het leven kunnen gaan.

Enerzijds is het arbeidsethos misbruikt om mensen uit te buiten en tot (loon-)slavernij te dwingen. Aan de andere kant is het arbeidsethos ook gevoed door het *verzet* tegen de elite die zich te goed voelde om zelf arbeid te verrichten en zich hooguit beperkte tot het becijferen en opstrijken van de winst. 'Arbeider' werd een geuzennaam voor degenen die terecht vroegen om erkenning van de waarde van hun werk en daarvoor een goede beloning en rechtspositie eisten.

Kortom: hoewel het arbeidsethos misbruikt kan worden, moet het ook worden gewaardeerd als uitdrukking van een rechtvaardigheidsgevoel waarbij aan iedereen zowel rechten als plichten worden toegekend.

Betaalde en onbetaalde arbeid

Tot nu toe is in het midden gelaten of arbeid betaald of onbetaald wordt verricht. Meestal wordt met arbeidsethos bedoeld, dat iedereen (vooral mannen) *betaald* werk zou moeten verrichten. En dat is, zeker in de huidige situatie met 800.000 baanlozen, niet terecht. Zolang de maatschappij er niet in slaagt iedereen betaald werk te bieden, kan ze mensen er ook niet toe verplichten. In de jaren '30 werd een 'oplossing' gevonden door mensen te dwingen tot onbetaald werk. Ook recent gingen er stemmen op om het recht op een uitkering te koppelen aan de plicht om werk te doen in de onbetaalde sektor. Dit lijkt verdedigbaar. Mensen krijgen een uitkering en 'de maatschappij' mag daarvoor een tegenprestatie verlangen, zo wordt gesteld.

Toch is deze redenering bedrieglijk. Het zou erop neerkomen dat de 'maatschappij van betaald werkenden' eist van baanlozen dat zij onbetaald werk gaan doen. Men eist gelijke plichten zonder daar gelijke rechten tegenover te stellen kwa beloning en rechtspositie.

Het arbeidsbestel, met daarbinnen de verdeling in betaald en onbetaald werk, is historisch gegroeid. De loonarbeid ontstond met het kapitalisme. Daarmee werd het 'eigenlijke' werken buiten het leefverband geplaatst, werd betaald en werd de taak van de man. Voor vrouwen pakte de plicht tot arbeid anders uit: binnenshuis en onbetaald. Alleen waar de arbeidsmarkt dat toeliet konden vrouwen worden ingeschakeld: als dienstmeid, als ziekenverzorgster, in naaiateliers en als arbeidsreserve in de industrie.

Tot op heden zijn vrouwen ondervertegenwoordigd op de betaalde arbeidsmarkt. Binnen de verschillende beroepssectoren zijn vrouwen niet evenredig vertegenwoordigd. Ook werken vrouwen op een gemiddeld lager functienivo dan mannen.

Het mechanisme dat uitmaakt wat betaald en wat onbetaald werk is, is deels een marktmechanisme. Arbeid wordt geschapen in die sectoren die winst opleveren.

Voor een ander deel wordt betaalde arbeid geschapen door de overheid binnen voorzieningen die door de maatschappij noodzakelijk worden geacht.

Of arbeid betaald of onbetaald wordt verricht, zegt op zich nog niets over de kwaliteit of het nut van die arbeid. Het onderscheid tussen betaald en onbetaald werk is in die zin willekeurig en het scheidt ongelijkheid tussen mensen. Een basisinkomen kan aan die willekeur een eind maken. Het kan worden gezien als erkenning van de

onbeloonde arbeid die doorgaans wordt verricht. Maar dan moet ook zowel het betaalde als het onbetaalde werk zoveel mogelijk worden verdeeld. Anders blijft de scheiding tussen baanbezitters en baanlozen.

Werk weigeren

Een morele of wettelijke plicht tot arbeid betekent nog niet dat mensen verplicht kunnen worden tot alle soorten arbeid. Niet alleen omdat mensen niet in staat zijn om alle soorten werk te doen, maar ook omdat aan het werk bepaalde eisen gesteld moeten worden. Arbeid kan nuttig of noodzakelijk zijn en bijdragen aan de kwaliteit van het bestaan. Maar er is ook werk dat daartegen indruist. Dat kan zijn door de arbeidsomstandigheden (ongezond werk, autoritaire verhoudingen) of door de produkten en het afval dat het werk oplevert.

De kwaliteit van het bestaan kan ook worden uitgedrukt in een bepaald welvaartsnivo. Ook dit is omstreden: niet iedereen hecht aan welvaart en economische groei. Mag je dan mensen die zelf genoegen nemen met een sober welvaartsnivo verplichten om Nederland op te jagen in de vaart der volkeren? Ook hier kent het arbeids-ethos zijn beperkingen.

Aan menselijke arbeid moeten kwaliteitseisen worden gesteld. Hetzelfde geldt trouwens voor arbeid die door dieren wordt verricht. Wat de mens meer heeft dan het dier, is een bewustzijn, een geweten. Mensen moeten zeggenschap hebben over hun werk en het recht hebben om werk te weigeren als dat tegen hun geweten indruist.

Recht op arbeid

Werken kan voorzien in een wezenlijke menselijke behoefte: het gevoel dat het leven zin heeft. Het biedt ook sociaal contact en waardering.

Het recht op een zinvolle bezigheid is omstreden. Maar heeft iedereen daarmee ook het recht op betaald werk? Hier stuiten we opnieuw op het historisch gegroeide onderscheid tussen betaald en onbetaald werk. En ook op de ongelijke verdeling daarvan. Zolang het onderscheid in betaalde en onbetaalde arbeid bestaat, is het niet rechtvaardig om het betaalde werk aan een bepaalde groep voor te behouden en aan anderen te ontzeggen. De maatschappij moet er dus in voorzien, dat iedereen die dat wil ook betaald werk kan krijgen.

Met de invoering van een basisinkomen als erkenning voor onbetaalde arbeid zijn we er niet. Het is geen oplossing voor een tweedeling in baanbezitters en baanlozen en het verschil in beloning dat daarmee gepaard gaat. Een basisinkomen mag dus geen alibi gaan vormen om mensen een betaalde baan te onthouden. Verder gaan met arbeidstijdverkorting en verdeling van het betaalde en onbetaalde werk blijft noodzakelijk.

Aan het begin werd gesteld dat het arbeidsethos uitdrukking is van een rechtvaardigheidsgevoel. Naarmate de beschikbare arbeidskracht schaars wordt, wordt ook het arbeidsethos dwingender.

Vervolgens werd het arbeidsethos uitgekleeft:

- Zolang de maatschappij er niet in slaagt iedereen betaald werk te bieden, kan ze mensen er ook niet toe verplichten. Hetzelfde geldt voor onbetaald werk: zolang het recht op betaalde arbeid niet is ingelost, staan tegenover gelijke plichten geen gelijke rechten.
- Onbetaald werk moet als arbeid worden erkend. Ook daarmee vervalt de plicht tot betaald werk.

● Mensen hebben het recht om bepaalde vormen van arbeid te weigeren. Wat blijft er nu nog over van die morele plicht tot arbeid? In de huidige situatie, met de bestaande ongelijke verdeling van betaald en onbetaald werk, niet veel. Veel meer aktueel lijkt nu het inlossen van het *recht* op arbeid. De wil om zich nuttig te maken zit kennelijk bij de meeste mensen zo ingebakken, dat het niet nodig lijkt om arbeid af te dwingen. Er zijn veel initiatieven van mensen die zelf hun eigen werk scheppen en ook zijn velen bereid om met behoud van uitkering aan de slag te gaan. En dan hebben we het nog niet eens over al diegenen die in hun pogingen om betaald werk te krijgen nog steeds volharden. We moeten echter wel bedenken dat (betaalde) arbeid steeds tot op zekere hoogte wordt afgedwongen via sollicitatieplicht en sankties die daaraan verbonden zijn.

Is dit de laatste stuip trekking van de arbeidsplicht?

PPR

Elke samenleving kan alleen overleven als het noodzakelijke werk gedaan wordt. Zolang voldoende mensen uit zichzelf daartoe bereid zijn, hoeft het arbeidsethos niet afgedwongen te worden.

De PPR wil de betrokkenheid van mensen bij de arbeid bevorderen: door zeggenschap over het werk, kleinschaligheid en verbetering van de kwaliteit van de arbeid. De PPR staat niet afwijzend tegenover nieuwe technologieën die geestdodend werk overbodig maken en op den duur de hoeveelheid arbeid die noodzakelijk is, zullen beperken. Aangenomen mag worden dat op deze manier de bereidheid van mensen om arbeid te verrichten, zal toenemen.

Aan de andere kant is het niet uitgesloten dat ook in een door de PPR gewenste maatschappij een dwingend beroep moet worden gedaan op de inzet van mensen:

- De vergaande arbeidstijdverkorting die de PPR nastreeft verzet zich tegen de scheiding in een klasse werkenden en niet-werkenden en richt zich op een verdeling van het betaalde en onbetaalde werk over zoveel mogelijk mensen.
- Het bevorderen van juist de arbeidsintensieve bedrijvigheid betekent, evenals ATV, dat meer mensen in het arbeidsproces ingeschakeld moeten worden.
- Bij de invoering van een basisinkomen voor iedereen wordt ervan uitgegaan dat voldoende mensen bereid zullen zijn aan de noodzakelijke arbeid bij te dragen. Het risico bestaat dat dit niet het geval zal zijn.

Alles bij elkaar opgeteld betekent het dat de PPR een behoorlijke wissel trekt op het arbeidsethos. Daarbij komt dat in de toekomst ook het probleem van de vergrijzing zich pijnlijk kan laten voelen. De arbeidskracht wordt dan opnieuw schaars.

Ook zonder een enorme economische groei te willen najagen, zal de PPR een zekere mate van welvaart nastreven om allerlei voorzieningen — zoals het basisinkomen — in stand te houden. Daarvoor is arbeid noodzakelijk.

Er zijn verschillende manieren om ervoor te zorgen dat het werk gedaan wordt, bijvoorbeeld door:

- een hogere beloning voor onaantrekkelijk werk;
- invoering van een maatschappelijke (sociale) dienstplicht;
- verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd;
- verlenging van de arbeidsdag of -week;
- een arbeidsplicht voor degenen die geen betaald of onbetaald werk buitenshuis verrichten.

Behalve het eerste voorbeeld, dragen bovengenoemde maatregelen een vorm van arbeidsplicht in zich of een uitbreiding daarvan. Of de PPR ooit verantwoordelijkheid zal moeten dragen voor impopulaire maatregelen op dit terrein valt nu moeilijk

te voorzien. Hoe terecht het verzet tegen de plicht tot betaald of onbetaald werk in de huidige omstandigheden ook mag zijn, het zou niet juist zijn het arbeidsethos of zelfs de arbeidsplicht onder alle omstandigheden af te wijzen. Tegenover rechten staan soms plichten.

LAMMERT TIESINGA

Hans Achterhuis; Arbeid, een eigenaardig medicijn. Ambo, Baarn 1984.

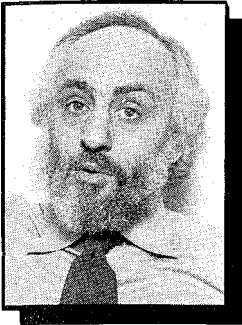
H. Hoefnagels; Wat heet sociaal. Ambo, Baarn.

R.C. Kwant; Crisis in het arbeidsbestel dat tot baanbestel werd. Afscheidskollege; Utrecht 1983.

Martin Schouten; De Socialen zijn in aantocht. De Nederlandse arbeidersbeweging in de negentiende eeuw. Van Gennep, Amsterdam 1976.

E. Sullerot; Geschiedenis van de vrouwenarbeid. Nijmegen 1979.

Herman Schuurman; Werken is misdaad; in: De Piramide der Tirannie; Anarchisten in Nederland. Samengesteld door Hans Ramaer. Amsterdam, Wetenschappelijke Uitgeverij 1977.

Leo Jansen is voorzitter van de PPR-Studiestichting.

Kwaliteit van de arbeid WERKEN, SPELEN EN RUSTEN MOETEN SAMENGAAN

Welke elementen de kwaliteit van de arbeid bepalen hangt sterk af van de betekenis die aan arbeid wordt toegekend. Voor wie meent dat arbeid een bijdrage zou moeten leveren aan levensvervulling en ontplooiing ligt dat anders dan voor wie meent dat arbeid een noodzakelijk kwaad is. In PPR-kringen wordt meestal van de eerste gedachte uitgegaan, maar dan moet arbeid wel aan een aantal eisen voldoen:

- het werk moet zinvol zijn en
- het werk moet bevredigend zijn voor de werkers.

Deze beide voorwaarden dekken elkaar niet bij voorbaat. Zinvol werk behoeft niet voor alle werkers bevredigend te zijn — denk aan vormen van verplichte arbeid zoals sociale dienstplicht. Werk dat voor werkers bevredigend is behoeft niet zonder meer zinvol te zijn.

Bevrediging in het werk is mede afhankelijk van:

- zeggenschap van de werkers over opbrengst van het werk;
- zeggenschap van de werkers over organisatie en inrichting van werk en werkplek;
- aanvaardbare arbeidsomstandigheden in sociale zin;
- aanvaardbare arbeidsomstandigheden in technisch-psychologische zin.

Enkele van deze aspecten spelen eventueel een rol bij de tweede negatieve opvatting over werk. Helaas leveren deze eisen aan arbeid lang niet altijd heldere en duidelijke maatstaven op voor de beoordeling van de kwaliteit van de arbeid, zoals hierna zal blijken.

Zinvol werk

Dat werk zinvol moet zijn lijkt vanzelfsprekend. Zolang maatschappelijke doelen van de arbeid duidelijk zijn en daar in hoge mate consensus over bestaat is er geen probleem. Aan deze voorwaarden wordt echter lang niet altijd voldaan.

Werken aan wapens is niet zinvol... maar als het gaat om wapens voor de bevrijdingsstrijd in Zuid-Afrika? Bouwnijverheid, voedselproductie, onderwijs, een willekeurige greep uit arbeidssoorten die op het eerste gezicht 'zinvol' zijn, maar als... het bouwen betekent dat eerst verwoest moet worden... voedsel produceren leidt tot overschotten en de bodem verpest... onderwijs gericht is op het voortbrengen van menselijke robotjes... ja, wat dan? Wie maakt uit wat zinvol is, als het resultaat van een en dezelfde arbeid 'goed' en 'slecht' gebruikt kan worden?

Moet zo'n oordeel in een arbeidsorganisatie individueel tot uitdrukking worden gebracht of moet daaraan kollektieve besluitvorming ten grondslag liggen?

Formeel is er de vrijheid van keuze van arbeid. Dit maakt een individuele beoordeling mogelijk. In de praktijk is die vrijheid zo groot niet. Een minimum zou kunnen zijn in een arbeidsorganisatie werk te mogen weigeren dat een ernstig innerlijk konflikt met zich mee brengt. Dit is echter een incidentele en geen structurele oplossing van het probleem. Een meer structurele oplossing ligt ten dele in zeggenschap van werkers over het resultaat van hun arbeid. Maar ook dan is niet uitgesloten dat individuele werkers het werk niet als zinvol ervaren.

Zeggenschap

Kontinuiteit van de arbeidsorganisatie, in kasu vaak de onderneming, was steevast het argument om het maken van winst te verdedigen in de tijd dat daar nog discussie over was. Dat werd bovendien gelijk gesteld met behoud of uitbreiding van het aantal arbeidsplaatsen. Dat ligt nu even iets anders! Niettemin wordt nog steeds de opbrengst van de arbeid 'hier of elders' gebruikt voor het stichten van produktiefaciliteiten. Zeggenschap daarover is dus zeggenschap over de toekomstige produktie naar aard, omvang en plaats. En daarmee zeggenschap over de zin van toekomstige arbeid.

Zeggenschap over de opbrengst van de arbeid kan ook de vervreemding in het arbeidsproces verminderen, wanneer althans ten dele dat leidt tot enige identifikatie met het resultaat van de arbeid.

In de ontwikkeling van de arbeidsorganisatie in de loop van de tijd zijn de elementen 'werken', 'spelen' en 'rusten' steeds meer van elkaar gescheiden. Arbeidsdeling en specialisatie speelden daarbij een rol. In zijn motivering van het basisinkomen wijst Prof. Kuiper (VU, A'dam) op het belang van de aanwezigheid van deze elementen voor de kwaliteit van de arbeid. Kuiper maakt duidelijk dat in 'werktijd' en 'vrije tijd' (spel + rust) alle drie de elementen optreden. Het organiseren van arbeid op zodanige wijze dat deze elementen streng gescheiden worden betekent een sterkere verarming van de arbeid.

Een tweede belangrijk aspekt van de organisatie van de arbeid is de wijze waarop men met mensen in de arbeidsomgeving zijn arbeidsbetrekking onderhoudt. Waarover wordt informatie uitgewisseld? Hoe verloopt de kommunikatie? Hoe liggen machtsverhoudingen?

Een PPR-gedachte is dat mensen zoveel mogelijk zelf en voor zichzelf uitmaken hoe wonen, werken en leven worden ingericht. In die zin zou ook de zeggenschap over de inrichting en organisatie van werk en werkplek geregeld moeten zijn. De kwaliteit van de arbeid zou daar in hoge mate mee giendend zijn. Een vraag is hier wel bij dit opweegt tegen een mogelijk verlies in arbeidsproduktiviteit, of tegen een inperking van de mogelijkheden voor ATV?

Arbeidsomstandigheden

Ook wanneer de zeggenschap niet georganiseerd is op de wijze zoals hierboven beschreven dan nog kunnen de sociale arbeidsomstandigheden zo worden ingericht dat een zo goed mogelijke kwaliteit van de arbeid verkregen wordt. Elementen die daarbij een rol spelen vallen ten dele onder het hoofdstuk 'goed personeelsbeleid', waarbij mensen zich veilig kunnen voelen. Daarnaast zijn er de mate van specialisatie en de invulling van de kontakten in de arbeidsomgeving. Vormgeving daarvan passen in het kader van de wet op de ondernemingsraden en de arbeidsomstandighedenwet, maar wordt uiteindelijk door veel meer en meer gedetailleerde interne regelingen in de arbeidsorganisatie gerealiseerd. De aard brengt ook met zich mee dat wette-

lijke kaderregelingen naar de eisen van de specifieke arbeidsorganisatie kunnen worden ingevuld. Zelfs in een onderneming of bedrijf zouden verschillen van afdeling tot afdeling mogelijk moeten zijn ook al is dat lastig voor de leiding. Een benadering van beneden naar boven is daarbij van groot belang.

In de ARBO-wet — een uitbreiding van wat daarvoor de 'veiligheidswet' was — wordt veel geregeld omtrent de technisch-psychische arbeidsomstandigheden en omtrent de eisen waaraan een arbeidsorganisatie moet voldoen.

Ook procedures met betrekking tot de eerdergenoemde zeggenschapsregelingen zijn daarin neergelegd.

Nu is het vastleggen in een wet niet voldoende. Deze wet moet ook gehandhaafd worden. Voor het Rijk wordt door de arbeidsinspectie toezicht op de naleving gehouden. Het is echter evident dat dit toezicht slechts kan functioneren wanneer de leiding van de arbeidsorganisaties en de werknemers van zins zijn de wet na te leven. De arbeidsinspecteur is vaak in een derde positie; enerzijds zal hij stimuleren dat de wet wordt nageleefd en geeft hij aan hoe de arbeidsomstandigheden kunnen worden verbeterd, anderzijds moet hij als controleur optreden. Twee rollen die elkaar lang niet altijd verdragen.

Ook al is de ARBO-wet gericht op bescherming van de werknemer, toch zal niet zelden de werknemer ook aangespoord moeten worden veiligheidsmaatregelen na te leven. Uit laksheid zowel van werkgever als werknemer wordt nogal eens wat nagelaten.

Ondanks de ARBO-wet blijft vuil en onaangenaam werk bestaan. In tijden van een krappe arbeidsmarkt is de dwang om door investeringen de arbeidsplaats te verbeteren groter.

Een belangrijke oorzaak van veel vuil werk — niet van alle vuile werk — is de vergaande arbeidsdeling en specialisatie, waardoor vuil werk van allerlei arbeidstaken is afgesplitst en daarna tot een zelfstandige arbeidstaak samengevoegd. In plaats van te eisen dat ieder zijn eigen rommel opruimt, worden daar speciale schoonmakers voor aangesteld. De (dure) uitgespaarde tijd wordt zo met goedkopere arbeidskrachten opgevangen. Deze oorzaak van slechte arbeidsomstandigheden hangt nauw samen met de sociaal-kulturele en economische opbouw van de maatschappij. Een zaak dus die bij de wortel moet worden aangepakt.

In onze beschouwing over de kwaliteit van de arbeid zijn we tot nu toe vooral uitgegaan van de invulling van arbeid zoals die tot op heden voor de meesten van ons geldt, namelijk de betaalde baan, waarmee de meeste tijd van de dag en de week wordt gevuld.

Door allerlei ontwikkelingen doemen ook tal van nieuwe invullingen van arbeid op. Sommige daarvan geven positieve perspectieven ten aanzien van de kwaliteit van de arbeid, andere daarentegen doen het ergste vrezen. Om een aantal van deze 'nieuwe' ontwikkelingen te noemen:

- Door ATV wordt de betekenis van de betaalde baan in het geheel van de persoonlijke levensvervulling en ontplooiing minder groot. De vrijwillige onbetaalde activiteiten worden minstens zo belangrijk en daarin kan men voor een groot deel zelf de kwaliteit bepalen.
- Veel betaald werk wordt omgezet in ten onrechte niet betaald dus onderbetaald werk. Dit onbetaalde werk wijkt af van het bovengenoemde vrijwilligerswerk, omdat het via afspraken, kontrakten of stages wel degelijk een officieus karakter heeft, zowel voor werknemer als werkgever. Binnen deze informele arbeid is het moeilijk de kwaliteit te controleren.
- In de formele betaalde arbeid doet zich het verschijnsel van 'flexibilisering' voor.

Een soort arbeid-op-maat. Zowel voor werkgevers als werknemers biedt dit de mogelijkheid individuele wensen te honoreren. Dit vraagt echter ook van beide partijen om op een creatieve manier te onderhandelen en opnieuw regels omtrent arbeidsomstandigheden en rechtsposities vast te stellen.

• Verdergaande automatisering en toepassing van nieuwe technologieën kunnen de kwaliteit van veel werk verbeteren of slecht en onaangenaam werk overbodig maken. Echter het gevaar van hoge werkdruk en verdergaande specialisatie zit er ook in.

Slotwoord

In de maatschappij van vandaag kunnen we waarnemen dat er enerzijds banen zijn met grote arbeidsbevrediging in prima arbeidsomstandigheden. Een goed inkomen is gekoppeld aan werk met de spanning van het spel, de mogelijkheden zelf de arbeid en de arbeidsplaats in te richten en een verantwoordingsplicht die in de praktijk vaak bij de persoon in kwestie zelf ligt.

Daartegenover zien we het ingedeelde werk met beperkte ruimte voor eigen initiatief zonder veel eigen verantwoording en veelal tussen minimumloon en modaal betaald. Hoe komt dat? Is het de marktwaarde van schaarse vaardigheden die deze verhoudingen bepaalt? Moeten complexe arbeidsorganisaties zo gestructureerd zijn dat verrassingen en onregelmatigheden die geld kosten worden uitgesloten? Met als gevolg dat zeer velen een uniform gedrag vertonen?

Doordenken op deze vragen raakt aan de wortels van de huidige samenleving en maakt samenhangen zichtbaar met machtsverhoudingen, met de inrichting van de economie en de ontwikkeling daarvan, met het sociaal beleid dat onder andere tot uitdrukking komt in de (beheersing van) inkomensverhoudingen.

LEO JANSEN

Studiemappen SRV

De volgende studiemappen zijn nog verkrijgbaar:

- Arbeidsethos, Vragen rond het recht op/de plicht tot arbeid.
- Moet het huwelijk worden afgeschaft?

Beide mappen f 3,50 (exkl. porto).

- Links en de Verzorgingsstaat & verslag à f 2,— (exkl. porto).

De mappen zijn te bestellen bij SRV, Singel 277, 1012 WG Amsterdam, tel. 020-256046.

Arda van den Brink is lid van de redactie van *Radikale Notities*.

Technology assessment

NIEUWE TECHNOLOGIEËN

VRAGEN PARTICIPATIE

B

innen de PPR begint langzamerhand belangstelling te ontstaan voor technologische ontwikkelingen en de betekenis van deze ontwikkelingen voor de samenleving. Deze groeiende belangstelling blijkt onder andere uit de ekskursie die de SRV in het voorjaar organiseerde naar Philips in Eindhoven en uit het instellen van een werkgroep nieuwe technologie door het partijbestuur. Dat een dergelijke aanpak niet onverdeeld door de partij wordt gesteund, bleek op het kongres in juni. Daar kwam een motie ter sprake, waarin het bezoek aan Philips werd afgekeurd, omdat Philips nog steeds zaken doet met Zuid-Afrika.

Ik heb op het kongres verdedigd, dat er steeds sprake is van het afwegen van belangen en het trekken van grenzen. In dit geval is dat het afwegen van het veroordelen van de betrekkingen van Philips met Zuid-Afrika tegen het buiten spel staan als het gaat om de beoordeling en daarmee de eventuele beïnvloeding van technologische ontwikkelingen en de gevolgen daarvan voor de maatschappij.

De reacties van PPR-mensen op nieuwe technologie blijven vaak beperkt tot het intuïtief afwijzen ervan (daar wil ik niets mee te maken hebben) en ageren tegen de kwalijke gevolgen ervan (kernenergie, milieuvervuiling en dergelijke). Meer en meer begint echter het besef te ontstaan, dat je je een dergelijke houding niet langer kan permitteren. De technologische ontwikkelingen gaan hoe dan ook door. Zo lang er geld uitgegeven wordt aan onderzoek en ontwikkeling van nieuwe producten en productieprocessen, zullen er 'uitvindingen' worden gedaan. Als deze uitvindingen economisch rendabel te maken zijn, zullen ze gerealiseerd worden. Als je dat niet wilt, kun je niet volstaan met te melden dat je er tegen bent. Niemand vraagt immers je mening.

Als je invloed wilt hebben op de technologische ontwikkelingen, zul je moeten weten wat er gaande is met betrekking tot onderzoek en ontwikkeling en welke de gevolgen zijn van die ontwikkelingen voor de samenleving. Verder zul je moeten zorgen, dat je mening wel gevraagd wordt en dat die ook gehoord wordt.

Het bovenstaande proces zou een vorm van *technology assessment* genoemd kunnen worden. Zoals het hier beschreven wordt, is het een activiteit van een individu. Het is natuurlijk ondenkbaar, dat iemand individueel zo'n proces tot stand brengt. Daarvoor mis je de deskundigheid en de macht.

Toch is het proces bewust op deze manier beschreven. Immers, als mensen individueel niet steeds meer een dergelijke houding ten opzichte van technologische ontwikkelingen gaan aannemen, zal het praten over technology assessment op maatschappelijk nivo inhoudsloos blijven en zullen levenloze structuren worden opgezet.

Bovendien, de keerzijde van meer invloed is grotere verantwoordelijkheid. Deze verantwoordelijkheid moet dan ook aanvaard worden, zodra maatschappelijke groeperingen en (daarmee) individuen invloed krijgen op het onderzoek naar en de toepassing van nieuwe technologieën.

Verenigde Staten

Het begrip technology assessment (TA) kwam ruim tien jaar geleden overgewaaid uit de Verenigde Staten. Het Kongres van de VS had behoefte aan meer informatie in een vroegtijdig stadium over nieuwe technologieën en de maatschappelijke gevolgen ervan, zodat eventueel noodzakelijke bijsturing mogelijk zou worden. Op dat moment werd er onder TA verstaan de integrale studie van (alle) maatschappelijke gevolgen van de toepassing van een nieuwe technologie. In de VS is er een speciaal *Office of Technology Assessment* voor in het leven geroepen, dat werkt ten behoeve van het Kongres. Na een aantal startproblemen onder andere de gewenste afstand tussen het Office en het parlement heeft het Office nu behoorlijk wat invloed. Er werken ca. 120 mensen en het jaarbudget bedraagt veertien miljoen dollar.

Ten aanzien van TA ontstonden zowel in de VS als in Nederland bij de groeperingen, die de ontwikkelingen in Amerika nauwkeurig volgden drie punten van discussie.

Het eerste discussiepunt is ideologisch van aard: hoe moet je je opstellen ten aanzien van nieuwe technologie. Hierboven is enigszins geschetst, welke tendenzen er binnen de PPR wat dit betreft te onderkennen zijn.

Het tweede discussiepunt is een methodologisch punt: hoe pak je een TA onderzoek aan.

Het derde discussiepunt heeft betrekking op de invoering van TA. Wie moet er voor zorgen dat er een TA onderzoek wordt uitgevoerd: de regering, het parlement, het bedrijfsleven, de vakbonden, pressiegroepen?

Inmiddels heeft het begrip TA zich in Nederland verder ontwikkeld met name als gevolg van een onderzoek van het Studiecentrum voor Technologie en Beleid van TNO. In de studie van TNO gaat het niet alleen om de analyse van het probleem. De discussie over technologische ontwikkelingen met onder andere maatschappelijke groeperingen en het parlement wordt even belangrijk gevonden. In een TA-proces dienen ook de meningen en belangen van betrokken groeperingen aan de orde te komen, zodat ze bij de uiteindelijke besluitvorming een rol kunnen spelen. De TNO onderzoekers zien voor de overheid een voorwaardenscheppende rol weggelegd ondermeer door het creëren van ruimte en (onderzoeks)infrastructuur, terwijl onderzoekers en maatschappelijke groeperingen centraal staan in het TA-proces. Beslissingen komen tot stand in de interactie tussen onderzoekers, maatschappelijke groeperingen en beleidsmakers, waarbinnen het best mogelijke steeds dichter wordt benaderd.

Drie nivo's

Als TA wordt opgevat als het verzamelen van informatie over nieuwe technologieën en de gevolgen daarvan voor de samenleving, het bespreken van deze informatie met

betrokken groeperingen en het luisteren naar hun opinies erover — dit alles met als doel om te komen tot een zo verantwoord mogelijke besluitvorming — als TA zo wordt opgevat, kan onderscheid gemaakt worden naar TA binnen drie verschillende konteksten, te weten:

- op het nivo van de maatschappij,
- op het nivo van de organisatie,
- binnen een gericht opgebouwd relatie-netwerk.

Het maatschappelijk nivo

Op het nivo van de maatschappij wordt er het meest over TA gesproken. In feite zijn er op dit nivo al een aantal TA-processen geweest. Te denken valt hierbij aan de commissie Rathenau, die een rapport uitbracht over de gevolgen van de chip, de BMD en milieu-effekt rapportages (MER). TA wordt soms vertaald als Technologie-effekt rapportage. Helaas moet gekonstateerd worden, dat het resultaat van deze TA-processen minimaal is geweest. De BMD is door de regering aan haar laars gelapt. De aanbevelingen van de commissie Rathenau zijn weliswaar door de regering overgenomen, maar over de konsekwenties daarvan, namelijk het verdwijnen van 300.000 arbeidsplaatsen (of 600.000, het hangt er van af welk lid van de commissie aan het woord is) wordt gezwegen.

Ook de sektorraden, die in de jaren zeventig werden ingesteld met als doel democratisering en afstemming van wetenschappelijk onderzoek op de prioriteiten van de samenleving kunnen als een begin van TA worden beschouwd. Het functioneren van de sektorraden kent de nodige problemen, zowel inhoudelijk als organisatorisch. Om beter te kunnen werken hebben de sektorraden meer eigen bevoegdheden en een eigen budget nodig. Het is de vraag of dat gerealiseerd zal worden in een tijd, dat juist heel kritisch gekeken wordt naar de adviesorganen van de regering.

Er zijn een aantal ideeën voor het scheppen van een TA-infrastructuur op maatschappelijk nivo. Wissema (hoogleraar aan de Erasmus Universiteit) pleit voor het instellen van een Technologisch Instituut. De organisatorische plaats van zo'n instituut zou vergelijkbaar moeten zijn met die van het Centraal Planbureau en het Sociaal en Cultureel Planbureau. Als de taken van zo'n instituut ziet hij:

- het opsporen van signalen van technologische veranderingen;
- het uitvoeren van aspektenstudies. Daarbij moet niet alleen gekeken worden naar de maatschappelijke gevolgen van de invoering van een nieuwe technologie maar ook naar de economische gevolgen;
- het opstellen van aanbevelingen voor door overheid en bedrijfsleven te nemen maatregelen. Hieronder verstaat hij wel het leveren van een bijdrage aan maatschappelijke discussies maar niet het organiseren ervan.

Leydesdorff van de Universiteit van Amsterdam wil een staatssekretaris voor technologische vernieuwing. Dit staatssekretariaat zou jaarlijks onder ambtelijke geheimhouding de bedrijfsplanningen van ondernemingen moeten ontvangen, inclusief de research- en projektplanningen. Op grond daarvan en op grond van algemene inzichten kunnen door het staatssekretariaat 'bedrijfstakverkenningen nieuwe stijl' worden uitgevoerd. Op basis van deze verkenningen kunnen dan strategische keuzes gemaakt worden. Over deze keuzes dient verantwoording afgelegd te worden naar het parlement.

Het is de vraag of de kwaliteit van de strategische planning van ondernemingen dusdanig is, dat ze een voldoende inzicht bieden in de toekomst van de onderneming.

Ook de regering heeft voorstellen gedaan voor TA op maatschappelijk nivo. Ze zijn verwoord in de beleidsnota 'Integratie van Wetenschap en Technologie in de Samenleving' door de hoofddirectie Wetenschapsbeleid van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (IWIS-nota, juni 1984).

Het voorstel luidt kort samengevat:

- oprichting van een Stichting voor de publieksvoorlichting over wetenschap en technologie. De Stichting zal buiten de direkte overheids sfeer staan.
- instelling van een subsidiepot om maatschappelijke groeperingen te helpen voorlichtings- en bewustmakingsactiviteiten te entameren. Het beheer van dit fonds wordt waarschijnlijk aan de hierboven genoemde Stichting opgedragen.
- entameren van verkennende studies, aspectenstudies, het creëren van kaders voor advisering over technologische onderwerpen, waarin maatschappelijke groeperingen hun inbreng kunnen leveren. Jaarlijks zal een IWIS programma worden opgesteld door een onafhankelijke commissie.
- instellen van een lichte organisatorische voorziening, ondergebracht bij een politiek verantwoordelijke minister (O&W?) om signalen te kunnen opvangen en verwerken. Een adresfunctie dus.
- voor IWIS-activiteiten wordt voor 1984 twee miljoen gulden beschikbaar gesteld. Dit bedrag loopt op tot vier miljoen gulden in 1988. De kosten van de voorlichtingsstichting vallen hier niet onder. De kosten voor de IWIS-organisatie ook. Bovendien kunnen TA-onderzoeken ook uit departementale onderzoeksbudgetten worden gefinancierd.

Tegen dit regeringsvoorstel kan als organisatorisch bezwaar worden ingebracht, dat de IWIS-organisatie te vrijblijvend is en te passief. Er is niet duidelijk een onafhankelijke organisatie verantwoordelijk voor het op tijd signaleren en analyseren van en adviseren over technologische ontwikkelingen. Dit bezwaar is door de PvdA naar voren gebracht bij de behandeling van de IWIS-nota in de uitgebreide vergadering van de vaste kamercommissie voor Wetenschapsbeleid op 8 mei 1985. De minister van onderwijs en wetenschappen was wel gevoelig voor de argumenten van de PvdA (en ook van het CDA en D'66) en zegde toe om met een nadere notitie te komen over de IWIS-organisatie met name wat betreft de adresfunctie.

Het nivo van de organisatie

Op het nivo van de organisatie gaat het er om welke invloed nieuwe technologieën en met name op nieuwe technologieën gebaseerde produktiemethoden hebben op de arbeidsorganisatie. Tot voor kort heeft de aandacht van de vakbonden zich wat betreft arbeidsomstandigheden gekonsentreerd op veiligheid en gezondheid. Bij de toenemende graad van automatisering van de produktieprocessen blijkt deze invalshoek te beperkt. Met name de organisatie van het werk wordt door automatisering sterk beïnvloed. Om hierover mee te kunnen praten en te beslissen zal je je moeten verdiepen in de problemen, die nieuwe technologieën opleveren. Dan zal blijken, dat er bij het ontwerpen van nieuwe produktietechnologieën doorlopend keuzes gemaakt worden. Bij die keuzemomenten zijn er dus alternatieven mogelijk. Het inzichtelijk maken van die keuzes en de discussie over de verschillende alternatieven zou je TA binnen de organisatie kunnen noemen. Op die manier kan feitelijke zeggenschap van de werknemers gerealiseerd worden en kan er gediscussieerd worden over het ondervangen van de nadelige invloeden van de toepassing van nieuwe technologieën.

Dit vraagt een heel andere instelling van de vakbeweging en de werkgevers. Er moet op een heel ander terrein onderhandeld worden. Die onderhandelingen resulteren niet in bepaalde arbeidsvoorwaarden maar in werkgelegenheids/automati-

seringskontrakten, waarin afspraken gemaakt worden over de sociale criteria die gehanteerd zullen worden bij de verschillende keuzemomenten. Nieuw hierbij is, dat op deze wijze de vakbeweging mede-verantwoordelijk wordt gemaakt voor de vormgeving van de arbeid.

Het gericht opbouwen van een relatie netwerk ten behoeve van onderzoek naar en de toepassing van nieuwe technologieën.

De hierboven behandelde nivo's, waarop TA zich kan afspelen, zijn geïnstitutionaliseerde nivo's. In sommige literatuur wordt ervoor gepleit om voor de discussie over onderzoek naar en de toepassing van nieuwe technologieën niet alleen gebruik te maken van de bestaande instituties of nieuw te creëren instituties maar om heel gericht, per probleemgebied, onderwerp, en dergelijke na te gaan wie de aanbieders zijn en wie de gebruikers. Het is van belang de kommunikatie tussen gebruikers en aanbieders op gang te brengen en een traditie van overleg en afstemming tussen beide op te bouwen. Op die manier weten aanbieders (onderzoekers bijvoorbeeld) waaraan wel behoefte is en waaraan niet of welke praktische problemen er ontstaan bij bepaalde toepassingen van nieuwe technologie. De aanbieders kunnen hun aanbod daarop afstemmen.

De nadruk in deze laatste zin ligt uiteraard op kunnen, want dat is het zwakke punt in deze vorm van TA. Je bent afhankelijk van de bereidheid van de aanbieders om zich aan te passen aan de vraag. Daarom zal deze vorm van TA altijd samen met de andere vormen van TA moeten worden gebruikt. Ondanks dit zwakke punt moet er van deze vorm van TA misschien toch het meeste effect worden verwacht. Het is de vorm, die het meeste ingaat op de concrete situatie en de concrete problemen. De mensen, die er een rol in spelen, zijn er zeer nauw bij betrokken. Het lijkt een enigszins informele weg. Vaak wordt op die manier het meeste bereikt.

Deze vorm van TA, dus het bij elkaar brengen van aanbieders en gebruikers, werkt alleen als gebruikers er een belangrijke bijdrage in leveren. Je kan niet buiten blijven staan.

Tenslotte

Tot zo ver is het politieke aspekt van dit verhaal beperkt. Er wordt een situatie beschreven en alternatieven om in die situatie te handelen. Verder wordt er een pleidooi gehouden om niet langer afzijdig te blijven.

De politieke kant van het verhaal is, dat op dit moment de discussie aktueel is over de vorm waarin technology assessment in Nederland gestalte krijgt. Dat bepaalt toch voor een belangrijk deel in hoeverre in de toekomst invloed uitgeoefend kan worden op het onderzoek naar en de toepassing van nieuwe technologieën.

De opvattingen, die de VVD wat dit betreft in de UCV ten toon heeft gespreid, doen vermoeden dat die discussie niet vanzelf in een goed resultaat zal eindigen. De VVD-afgevaardigde benadrukte sterk het economisch belang van de invoering van nieuwe technologieën en de academische vrijheid en deskundigheid van de onderzoekers. Over participatie van maatschappelijke groeperingen bij beslissingen wordt geen woord gerept. Dat betekent vast niet dat dat vanzelfsprekend gevonden wordt. Er zullen binnenkort dus een aantal belangrijke beslissingen genomen moeten worden in de Tweede Kamer.

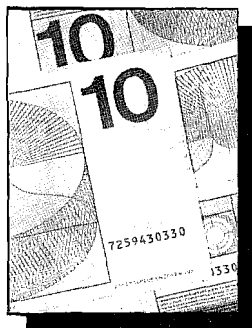
ARDA VAN DEN BRINK

Prof. dr. ir. J.G. Wissema, Technology assessment: stiefkind van de overheid; Intermediair 19 oktober 1984.

Frits Prakke, Linkse technologie bestaat niet; Intermediair 22 maart 1985.

Interview met Prof. H. van Dongen (lid van de kommissie Rathenau) in De Tijd, 10 oktober 1980.

Diverse artikelen uit Wetenschap en Samenleving nr. 1984/5 en nr. 1984/7/8.

Hans van Egdom werkt als dienstweigeraar op het partijburo van de PPR en Anita Keuning is medewerkster raads- en statenwerk bij de PPR.

De minima MARGES VAN EEN GEMEENTELIJK BELEID

Armoede: een woord waarbij de meeste mensen associaties krijgen met in lompen gehulde smoezelige kinderen, die hun hand ophouden voor een aalmoes. Dit straatbeeld komen we in Nederland niet meer tegen. Betekent dit nu dat er ook geen armoede meer bestaat? Niet meer in de zin zoals hierboven beschreven. Tegenwoordig praten we over mensen die leven op of onder het sociaal-maatschappelijk bestaansminimum en hebben we het over 'de minima', de 'echte minima' en de 'langdurig echte minima'. Een zeer versluierende wijze van uitdrukken, want de situatie van vooral weduwen, bejaarden, gescheiden vrouwen en langdurig werklozen wordt er niet minder schrijnend om. Het besef hoe schrijnend begint langzamerhand door te dringen. Illustratief hiervoor is de herleving van oude liefdadigheidsinstellingen, kerkelijke charitatieve organisaties trekken de beurs weer open om de armen te helpen. Op lokaal niveau zijn het de sociale diensten die voor het eerst aan de bel trokken. Een rapport als 'Minima zonder Marge' toont aan dat het huidige bijstandsminimum te laag is, vooral gezien de gestegen energie- en woonlasten. Uit onderzoeken blijkt dat de minimumuitkeringen op dit moment op het niveau liggen van 1976. Daar tegenover staat dat de woonlasten 8% hoger liggen dan in 1976. Het vrij te besteden inkomen is dus aanzienlijk minder dan toen.

Steeds meer gemeenteraden buigen zich tijdens begrotingsbehandelingen over de vraag hoe de lasten van hun burgers te verlichten. Politieke partijen produceren nota's over het lokale minima-beleid. Ook de PPR heeft in verschillende gemeenten dergelijke nota's aangeboden.

In dit artikel zullen we deze nota's vergelijkenderwijze behandelen. Het betreft de nota's van Den Haag, Leiden, Venlo, Dordrecht en Delft. Alle fracties zijn samenwerkingsfracties met CPN en PSP, uitgezonderd de gemeentefractie van Venlo die alleen met de PSP samenwerkt.

Alvorens uitgebreid op deze vijf nota's in te gaan eerst aandacht voor een uitgave van de Wiardi Beckman Stichting, — het wetenschappelijk bureau van de PvdA — 'Gemeenten en Lage Inkomens' en een uitgave van de Stichting Vorming en Scholing van de PSP, 'Lokaal Minimabeleid'.

De Partij van de Arbeid-uitgave gaat uitvoerig in op de mogelijkheden die een gemeentebestuur heeft om in zijn beleid rekening te houden met de positie van men-

sen met een laag inkomen. Zij pleiten voor een 'Gemeentelijk inkomensbeleid', vervolgens geven ze de mogelijkheden en beperkingen van het heffen van inkomensafhankelijke tarieven; vrijstelling en kwijtschelden van gemeentelijke belastingen en rechten; het instellen van fondsen en andere maatregelen voor schuldregeling; de mogelijkheden die het toepassen van het individualiseringsbeginsel van de ABW biedt.

De PSP-brochure geeft aan welke aanknopingspunten er voor de PSP zijn met deze PvdA-uitgave. Omdat ook PPR-frakties met het standpunt van de PvdA te maken zullen hebben nemen we deze punten over. Op deze wijze is het mogelijk om PvdA-frakties aan hun eigen nota te houden.

1. Inkomensafhankelijke tarieven voor dienstverlening die op verzoek van gebruikers en op meerdere tijdstippen plaats vindt (kursusgelden, abonnementen).

2. Alleen bij onroerend-goedbelasting kan een inkomensafhankelijk effect verkregen worden door het eigenaren-aandeel te verhogen en het gebruikersaandeel te verlagen.

3. Het invoeren van een rioolrecht voor eigenaren ter vervanging, of verlaging, van het rioolrecht voor gebruikers.

4. Vrijstelling van onroerend-goedbelasting voor woningen met een gering oppervlak of lage waarde.

5. Geen besluiten van algemene strekking voor kwijtschelding, maar vastleggen van gedragsregels.

6. (Gedeeltelijke) kwijtschelding voor groepen waarvan bekend is dat ze een laag inkomen hebben bevorderen door een actieve benadering van deze groepen (bijvoorbeeld de aanvragers voor een eenmalige uitkering).

7. Instelling van een fonds voor financiële hulp.

8. Actieve bemiddeling tussen schuldeiser(s) en schuldenaar.

9. Benutten van ruimte in de ABW (algemene bijstandswet): kwijtschelding leenbijstand, in bijzondere gevallen leenbijstand voor schuldregeling, speciale bijstand voor duurzame gebruiksgoederen en in verband met hoge woonkosten in moeilijke verkerende eigenaar-bewoners.

Integenstelling tot de PvdA-brochure, die zich voornamelijk beperkt tot het aangeven van direct financieel ondersteunende maatregelen, gaat de PSP-uitgave over een groot aantal gemeentelijke beleidsterreinen, die zich lenen voor een minimabeleid. Niet alleen voor de hand liggende, als het belastingbeleid, maar ook zaken als huisvesting, werkgelegenheid, actieve voorlichting en dergelijke worden behandeld. Opvallend is de financiële paragraaf, waarin aangegeven staat welke financieringsmogelijkheden er voor een minimabeleid zoals de PSP dat voorstaat bestaan. Er staat een opsomming in van de in de brochure genoemde maatregelen en de financiële gevolgen daarvan die uiterst bruikbaar is ter ondersteuning en verdediging van bepaalde maatregelen. Tenslotte is er een hoofdstuk opgenomen dat aandacht geeft aan actie en organisatie van een PSP-minimabeleid. Praktisch zijn de bij diverse hoofdstukken opgenomen voorbeelden van moties die betrekking hebben op het onderwerp van het betreffende hoofdstuk.

Het PvdA-rapport is te bestellen door storting van f 5,- op giro 3479700 t.n.v. PvdA-brochures te Amsterdam onder vermelding van bestelnummer 864: 'Gemeenten en Lage Inkomens'.

De PSP-brochure is verkrijgbaar door storting van f 8,30 (inclusief porto) op giro 3481995 t.n.v. SVS/PSP te Amsterdam, onder vermelding van 'Lokaal Minimabeleid'. (Ook verkrijgbaar op 'floppy-disk').

De hierna besproken PPR-nota's zijn allemaal te bestellen bij Raads- en Statenwerk van de PPR, Singel 277, 1012 WG Amsterdam. Aangeven om welke nota het gaat. Hier zijn geen kosten aan verbonden.

Inwonerspolitiek

De nota's hebben alle vijf tot doel voorstellen te doen voor een beleid dat gericht is op een verbetering van de financiële positie van de minima. De vraag is in hoeverre een gemeentelijk beleid daar daadwerkelijk iets aan kan doen. In de jaren '30 toen gemeenten ook de gevolgen van de economische crisis op hun bord kregen hadden ze nog een grote mate van autonomie op dit gebied. Op dit moment is een gemeentelijk inkomensbeleid niet meer mogelijk omdat het Rijk de wetgeving wat dit betreft bijna geheel naar zich toegetrokken heeft. Dat heeft op zich beslist voordelen. Het bevordert de rechtsgelijkheid van alle Nederlanders. De hoogte van de uitkering is nu niet afhankelijk van de woonplaats van de ontvanger. In de nota van Leiden wordt dan ook principieel gekozen voor een inkomenspolitiek die door de landelijke overheid vastgesteld wordt. De schrijvers van de nota zijn echter van mening dat nu bij het landelijk inkomensbeleid de rechtvaardigheid ver te zoeken is, de gemeente het recht heeft haar beleid zo te voeren dat waar dit maar enigszins mogelijk is dit ten goede komt aan de financiële positie van de minima.

De mogelijkheden om dit te doen zijn, zoals al eerder opgemerkt, beperkt. In een notitie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken van dit jaar werd gesteld dat algemene besluiten van inkomenspolitieke aard niet zijn toegestaan. In de nota van Delft is een inventarisatie opgenomen van door andere gemeenten voorgestelde maatregelen voor mensen met een minimuminkomen. Hieruit blijkt dat besluiten van algemene aard, zoals bijvoorbeeld het afschrijven van belastingen bij mensen met een eenmalige uitkering, door de Kroon geschorst dan wel vernietigd worden. Een gemeentelijk beleid dat gericht is op de verbetering van de positie van de minima zal daarom nooit veel zoden aan de dijk kunnen zetten. Een gemeente die zich hiervoor toch wil gaan inzetten zal haar inwoners duidelijk moeten maken dat werkelijke verandering van de financiële positie van de minima alleen te verkrijgen is door een ander regeringsbeleid.

Een gemeente heeft wel mogelijkheden om druk op de regering uit te oefenen. In elke nota wordt er met nadruk op gewezen dat het een taak is van de gemeente om oppositie tegen het landelijk beleid te voeren. De gemeente ervaart onder andere bij de gemeentelijke sociale diensten aan den lijve wat de gevolgen zijn van het bezuinigingsbeleid van de huidige regering. Deze oppositie kan gevoerd worden via de VNG (Vereniging van Nederlandse Gemeenten), Divosa (klub van directeuren van sociale diensten) of rechtstreeks naar regering en parlement. Bij deze oppositie kan dan gebruik gemaakt worden van cijfermateriaal dat aantoonst hoe erbarmelijk de situatie is van de minima. Verschillende nota's wijzen hierbij op het rapport 'Minima zonder Marge' dat veel gegevens bevat over de inkomsten en uitgaven van huishoudens die van een minimuminkomen moeten rondkomen. De nota van Venlo vermeldt een aantal aanbevelingen uit dit rapport, zoals het inkomensafhankelijk maken van de kinderbijslag.

Gewetensbezwaren

De oppositie tegen het door de regering gevoerde beleid wordt natuurlijk niet alleen door de gemeente gevoerd. Dit wordt ook gedaan door belangenorganisaties van uitkeringsgerechtigden. Alle nota's leggen grote nadruk op het contact dat gemeenten dienen te hebben met deze organisaties. Een gemeente kan initiatieven en activiteiten van deze organisaties stimuleren en ondersteunen. Indien de wensen of eisen van een belangenorganisatie zich primair richten op het gemeentebestuur dan dient een gemeente daar zeer goed naar te luisteren.

De nota's van Venlo en Dordrecht spreken zich ook uit voor solidariteit van het gemeentebestuur met acties van personeel van de Gemeentelijke Sociale Dienst. Dit personeel komt door het landelijke beleid voor een steeds moeilijker taak te staan. Zij dienen naast het uitvoeren van als onrechtvaardig ervaren regels ook een vertrouwensrelatie met de cliënten op te bouwen. Velen ervaren deze taken als zijnde onverenigbaar. Zo was de invoering van de woningdelerskorting voor verschillende bijstands-maatschappelijk werkers aanleiding om kenbaar te maken dat zij gewetensbezwaren hadden tegen het uitvoeren van deze wet. De vraag is hoever een gemeente moet gaan bij het ondersteunen van bepaalde acties van personeel van de sociale dienst als dat kan leiden tot kortingsmaatregelen van het Rijk.

De Leidse nota signaleert dat verenigingen en scholen kosten stellen voor bepaalde activiteiten die zo hoog zijn dat een aantal mensen om financiële redenen moet afhaken. De gemeente zou er bij deze instellingen voor moeten pleiten om wat dit betreft een bewuster beleid te voeren met inachtneming van de geschetste problematiek.

De totnogtoe opgesomde maatregelen van gemeenten waren initiatieven naar andere organisaties, overheden en instellingen toe. Het is daarnaast natuurlijk van groot belang dat gemeenten ook hun eigen beleid afstemmen op de belangen van mensen met lage inkomens. Eén van de eerste voorstellen die door de nota's van Den Haag en Delft gedaan wordt is dat in samenwerking met andere gemeenten en met behulp van gespecialiseerde juristen er één of meer voorstellen ('casusposities') gedefinieerd moeten worden om zo een proefproces uit te lokken over de eigen inkomenspolitieke maatregelen. Gezien de uitspraken van de Kroon tot nu toe en de eerder genoemde notitie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken zal het volgen van deze weg tot weinig leiden.

Schulden

Eén groot probleem dat mensen met een laag inkomen vaak ondervinden is het hebben van schulden. Veel voorstellen in de verschillende nota's zijn erop gericht hier iets aan te doen zodat de problemen verzacht kunnen worden.

Den Haag en Delft pleiten voor een regelmatig overleg tussen gemeentelijke instellingen, het energiebedrijf en woningbouwcorporaties om de behandeling van schuldsituaties onderling af te stemmen. Er zou een uniforme procedure moeten komen bij schuldinvoering. Hierbij wordt dan gedacht aan de vaststelling van de aflossingscapaciteit en -duur, de toepassing van hardheidsklausules en de toedeling van eventuele kwijtscheldingen aan de krediteuren.

In de nota's van Delft en Den Haag worden voorstellen gedaan voor instelling van een *sociaal fonds*. In de notitie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken wordt deze mogelijkheid om iets aan de financiële positie van de minima te doen niet afgewezen. Er moet dan wel aan een aantal voorwaarden voldaan worden. De beoordeling van de aanvragen zal per geval moeten geschieden en er zal niet alleen op draagkracht maar ook op betalingscapaciteit gelet moeten worden. Uit dit fonds kunnen uitgaven worden gedaan voor mensen in moeilijke financiële omstandigheden. De vraag is hoeveel mensen je er daadwerkelijk mee kunt helpen. De schulden van mensen met financiële problemen zijn vaak zeer groot. Hoewel het afhangt van een groot aantal factoren, zoals het beroep dat in een gemeente op zo'n fonds gedaan wordt en de omvang ervan, valt toch te vrezen dat de bodem van een fonds gauw bereikt zal zijn. Daarom valt van een sociaal fonds niet echt veel te verwachten. Het zal daarentegen waarschijnlijk wel een behoorlijke aanslag plegen op vaak al armlastige gemeentelijke financiën. Een dergelijk fonds is daarom niet de meest ideale manier om iets voor de minima te doen.

Iets anders is het idee dat zowel in de Leidse, Haagse als Delftse nota naar voren

wordt gebracht om een garantiefonds in te stellen. Een garantiefonds is bedoeld om de mogelijkheden van de schuldsanering, die binnen een gemeente meestal uitgevoerd wordt door een Gemeentelijke Kredietbank of Volkskredietbank, te vergroten. De hulp die een fonds kan bieden is dat het de mogelijkheid geeft om meer risico te nemen ten aanzien van schuldaflossing. De criteria, waaronder leningen voor schuldsanering worden verstrekt kunnen dan versoepeld worden. Waar de nood zeer groot is geworden kan het fonds mogelijkheden voor kwijtschelding bieden. Ook hier zal de financiering van het fonds voor gemeenten problemen opleveren. Het voordeel van het instellen van een garantiefonds boven het eerder beschreven sociaal fonds is dat het geld niet zo snel op zal zijn, doordat een bepaald bedrag meerdere malen voor schuldsanering gebruikt kan worden.

Het fonds kan gefinancierd worden uit verschillende bronnen. In de nota's worden hiervoor genoemd: een bijdrage uit de gemeentebegroting, een deel van reeds begrote bedragen voor afschrijving van niet-invorderbare schulden, een bijdrage van het energiebedrijf, een bijdrage van woningbouwverenigingen, en bijdragen uit particuliere fondsen. De Leidse nota zegt bij dit laatste nadrukkelijk dat dit niet mag leiden tot medebeslissingsbevoegdheid in het beheer van die fondsen.

Woonlasten

Veel schulden worden gemaakt als gevolg van hoge woonlasten. Betalingsmoeilijkheden doen zich vaak op dit gebied voor. Omdat het wonen en het ontvangen van gas, water en elektriciteit behoren tot de eerste levensbehoeften stellen de nota's van Dordrecht en Delft dat mensen die hun huur- of energierekening niet meer kunnen betalen niet uit hun huis gezet of van het energienet afgesloten mogen worden. De Leidse nota komt op het gebied van tarieven- en inkassobeleid van het energiebedrijf met concrete voorstellen. Zo zouden bijvoorbeeld de voorschotten tot meer reële hoogte verminderd en de inkassokosten en kosten tot heraansluiting verlaagd moeten worden.

Woonlasten zijn vaak hoog omdat veel mensen een relatief zeer groot bedrag aan huur moeten opbrengen. De nota's van Den Haag en Delft pleiten voor het toekennen van prioriteit aan de minima bij het verdelen van woningen met lage woonlasten. De gemeente zou hiertoe actief moeten bemiddelen op momenten van herhuisvesting. Het probleem is dat er vaak in een gemeente te weinig goedkope woningen zijn en gemeenten doorstroming van mensen die relatief goedkoop wonen niet kunnen afdwingen. In Leiden ligt er een kollegevoorstel waarin bepaald wordt dat mensen die meer dan 20% van hun inkomen aan woonlasten besteden, erkend worden als doorstromer voor een goedkopere woning. De Leidse nota stelt dat de gemeente aan deze mensen bij verhuizing ook een vergoeding zou moeten toekennen.

Woonlasten zijn vaak ook hoog omdat er kollektieve systemen van energielevering zijn in wooncomplexen. De nota's van Den Haag en Delft pleiten voor een actieve bevordering van de individuele bemetering. Dit geeft de bewoners namelijk weer de mogelijkheid om daadwerkelijk te bezuinigen op de energielasten. Daar waar er omgeschakeld wordt op individuele bemetering en relatief veel mensen met een minimuminkomen wonen zouden de kosten die hiermee gepaard gaan door de gemeente betaald moeten worden.

Belastingen

Tot de woonlasten behoren ook de gemeentelijke belastingen. Hiertoe worden lasten gerekend als de onroerend-goedbelasting, het lozingsrecht, de hondenbelasting, het reinigingsrecht en dergelijke. De gemeente heeft op dit gebied wel enige beleidsvrijheid wat betreft kwijtschelding, maar vooral ook hier geldt dat algemene besluiten om bij een bepaalde groep van de bevolking deze belasting kwijt te schelden

door de Kroon vernietigd zullen worden. Individuele beoordeling dient het uitgangspunt te zijn. De nota's van Venlo en Dordrecht wijzen erop dat de gemeente wel de mogelijkheid van kwijtschelding door een goede voorlichting kenbaar dient te maken. In vele gemeenten wordt dit reeds gedaan door middel van een bijsluiter bij de aanslag.

In de Leidse nota wordt gewezen op een motie die door de gemeenteraad is aangenomen. Hierin verzocht de raad het kollege om mensen die een eenmalige uitkering ontvangen en/of van wie de onroerend-goedbelasting afgeschreven is, eveneens de betaling van het lozingsrecht kwijt te schelden. Het ging hier in feite om een intentieverklaring van de raad. Het is van belang dat er bij dergelijke afschrijvingen geen sprake is van een automatisme. Omdat hier sprake is van een motie en geen besluit van de gemeenteraad komt een dergelijke afschrijving niet in aanmerking voor een besluit tot vernietiging van de Kroon. De Leidse nota stelt voor om een soortgelijke konstruktie toe te gaan passen bij de kwijtschelding van hondenbelasting.

De nota van Venlo gaat nog een stap verder. Hierin wordt voorgesteld dat inwoners die voor kwijtschelding in aanmerking menen te komen maar één keer per jaar een verzoek tot kwijtschelding bij B en W hoeven in te dienen dat dan automatisch geldt voor een heel pakket van belastingen.

De nota's van Den Haag en Delft wijzen op de mogelijkheid van het verhogen van de belastingvrije voet van de onroerend-goedbelasting voor de aanslag feitelijk gebruik. Dit zou betekenen dat gebruikers van woningen met een waarde beneden een bepaalde, door de gemeente vastgestelde grens, vrijgesteld zouden worden van het betalen van de onroerend-goedbelasting. Een aantal bezwaren doemen bij deze maatregel op. Het is niet gezegd dat alle mensen met lage inkomens hiervan profiteren. De maatregel zal zelfs financiële voordelen hebben voor een aantal inwoners waarvoor hij niet bedoeld was. Ten tweede zal een gemeente minder inkomsten hebben na het invoeren van deze maatregel. Een gegeven waarmee trouwens bij alle denkbare vrijstellingen en kwijtscheldingen terdege rekening dient gehouden te worden. Juist in gemeenten die veel inwoners met lage inkomens binnen hun grenzen hebben zijn de eigen financiën meestal niet erg overvloedig aanwezig.

Kontrole

De nota's van Dordrecht, Venlo en Leiden besteden aandacht aan de controle die door de sociale diensten wordt uitgevoerd met het oog op de uitkeringsfraude. In de nota's wordt onderscheid gemaakt tussen harde en zachte fraude. De Leidse nota verstaat onder harde fraude: het langdurig en stelselmatig ontduiken van de verplichting om voor de ABW relevante informatie te verstrekken, met als oogmerk een sterke verbetering van de financiële positie. Alle drie de nota's benadrukken dat het zwaartepunt van de controle bij dergelijke vormen van fraude moet komen te liggen. Terecht wijst men erop dat actieve opsporing van de zogenaamde zachte fraude een grote inbreuk kan betekenen op de privacy en integriteit van velen die het financieel ook al niet makkelijk hebben. Zowel de nota van Leiden als die van Dordrecht stellen dat er mede daarom niet moet worden ingegaan op anonieme klikbrieven. Dit staat namelijk haaks op alle principes van rechtsbescherming.

De problemen zijn daarmee nog niet de wereld uit. Leiden signaleert ook een grote ondoorzichtigheid in de afbakening van de kontrolerende en opsporingsbevoegdheid ten opzichte van de dienstverlenende taak van de sociale dienst. Om de negatieve aspecten van klikbrieven zoveel mogelijk te reduceren stelt de nota voor om tot een heldere en meer formele procedure te komen die gehanteerd kan worden bij het aangeven van uitkeringsfraude. Om de discussie hierover aan te zwengelen noemt de nota al een aantal elementen die daarin een rol kunnen spelen.

Tot slot iets over de voorlichting die in alle nota's een belangrijke plaats inneemt. Door de vele regels die er in Nederland zijn, zien de mensen vaak door de bomen het bos niet meer. En dat terwijl er veel regelingen zijn waar mensen met lage inkomens hun voordeel mee kunnen doen. Zo blijkt dat nog steeds niet alle mensen, die dat kunnen, gebruik maken van de mogelijkheden voor huursubsidie of huurgewening. Dit is slechts één voorbeeld dat duidelijk maakt dat een actief gemeentelijk voorlichtingsbeleid gericht op mensen met lage inkomens een noodzaak is. In de nota's worden veel tips voor een dergelijk beleid aangedragen. Een aantal voorbeelden:

- er dient bij de sociale dienst een halve formatieplaats voor voorlichting te komen;
- de gemeente moet informatieve folders in verschillende talen op toegankelijke plekken in de stad verspreiden;
- de gemeente moet meer informatie geven over de mogelijkheden tot belastingteruggave;
- de voorlichter van de sociale dienst zou gebruik moeten maken van huis-aan-huis bladen en de regionale omroep;
- de gemeente dient zo spoedig mogelijk een Turkse en/of Marokkaanse bijstandsmatenschappelijk werker aan te stellen;
- het voorlichtingsbeleid zou meer aandacht moeten schenken aan budgetteringsadviezen;
- mensen in financiële moeilijkheden moeten zo vroeg mogelijk verwezen worden naar de sociale dienst en de kredietbank.

Het is moeilijk om de vijf nota's naast elkaar te leggen en dan een waardeoordeel te geven. Dat heeft verschillende oorzaken. Ten eerste is het niet mogelijk te zeggen dat één bepaald gemeentelijk beleid ten gunste van de minima een blauwdruk is voor elke gemeente. Elke gemeente heeft haar eigen organisatie en daardoor haar eigen mogelijkheden en beperkingen. Zo heeft de ene gemeente een 'eigen' gemeentelijk energiebedrijf en is bij een andere gemeente op dat gebied sprake van een gemeenschappelijke regeling. Ten tweede hangt de wijze waarop een PPR of gemeenschappelijke fractie een nota schrijft heel erg af van de manier van opereren van een fractie in de gemeenteraad.

Toch is er een belangrijk verschil tussen de nota's van Dordrecht en Venlo enerzijds en de nota's van Leiden, Den Haag en Delft anderzijds. De eersten hebben veel algemenere voorstellen die meer de hoofdlijnen voor een beleid gericht op de verbetering van de financiële positie van de minima uitstippelen. De andere drie nota's geven hier een veel konkretere invulling aan. Het aantal voorstellen dat door deze nota's wordt gedaan is dan ook groter en beter uitgewerkt.

Aan de nota's zou beslist tekort gedaan worden als hier niet zou worden vermeld dat erin nog veel meer voorstellen worden geponeerd dan er hier in dit artikel worden behandeld. De omvang van dit artikel liet een uitgebreidere behandeling niet toe. Laat dit artikel dan een aanzet zijn voor velen om de genoemde nota's aan te vragen. De behandelde materie is dat alleszins waard.

HANS VAN EGDOM
ANITA KEUNING

*Van bovenstaand samenwerkingsnummer is nog een beperkt
aantal exemplaren te bestellen bij de PPR-Studiestichting
voor f 7,50*

Publikaties

Het is politiek en het stroomt

*'Denkend aan Holland
zie ik brede rivieren traag
door oneindig laagland gaan'*

Wat is er met de politiek aan de hand dat in de Radikalenkrant reisverhalen worden geschreven, en de dichter Marsman inspireert tot de titel van een geschiedenis van de politieke stromingen in Nederland? Misschien welt uit kultuur een bron van inspiratie op, die het eindeloos voorspelbare politieke bedrijf niet meer schenken kan.

Dr. Paul Lucardie is wetenschappelijk medewerker bij het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen aan de Rijksuniversiteit in Groningen. Dat moet even benadrukt worden, want Nederland is groter dan Holland en dus kunnen Hollandse rivieren geen volledige verklaring bieden voor de Nederlandse politiek. Maar, even door filosoferend, misschien kunnen waterwegen toch meer verklaren dan je op het eerste oog denkt. Als ik denk aan het Groningse land, doorsneden door strakke kanalen die diep heten...

De Maas die breed meanderend van links naar rechts, langzaam rechtgetrokken de koers van het CDA symboliseert...

Friese meren die verre uitzichten bieden, maar kiezen welke kant op te gaan is soms moeilijk...

Paul Lucardie is geen onbekende voor de lezers van dit blad. Als marginaal PvdA-lid is hij geïnteresseerd in het gewriemel ter linkerzijde en was een

van de verslaggevers van de Doorbraakcongressen voor onze bladen. In andere publikaties, met name in zijn promotie, heeft hij getoond het Nederlandse partijpolitieke leven goed te kennen. Een goede keuze dus hem te vragen een handzaam overzicht te schrijven van de moderne Nederlandse politieke geschiedenis.

Interessant, bovendien, door zijn aanpak. Geschiedschrijving is pas boeiend wanneer de auteur vanuit een bepaalde konceptie de feiten rangschikt en ordent. Daarmee wordt de geschiedenis dan weliswaar in een soort keurslijf gedwongen, maar de kans wordt ook groter op oorspronkelijke verklaringen en verrassende verbanden. Lucardie is niet in de val gelopen de geschiedenis van de verschillende partijen in chronologische volgorde te behandelen; dat had een taai en formeel 'en toen, en toen...'verhaal opgeleverd. Hij heeft ook niet een maatschappelijk tegenstelling tot de alles verklarende faktor gemaakt. Marxisten zullen hem zeker een verward klassebegrip verwijten. Hij doet ook niet echt mee aan de mode onder Nederlandse politikologen, van velerlei kleur, tevreden te zijn als de analyse stopt waar hij pas echt zou moeten beginnen bij de invloed van de verzuiling. Nee, hij poneert dat er permanent drie hoofdstromen zijn in de Nederlandse politiek: liberalisme, konservatisme en socialisme en bekijkt van daaruit de geschiedenis.

Natuurlijk lost zo'n schematische aanpak niet alles op. Met name ontstaat het probleem of de konfessionele partijen wel voldoende tot hun recht komen en ook voldoende verklaard kun-

nen worden. Maar zo'n aanpak heeft tot voordeel dat het nieuwe vragen oproept en het stellen van goede vragen is meer waard dan het geven van oude antwoorden. Een vraag die Paul niet voldoende stelt, zou moeten worden toegevoegd: Waarom blijven stromingen bestaan, terwijl partijen veranderen?

Een volgend sterk punt in het boekje is de periodisering: het ontstaan van politieke stromingen (tot 1918); verzuijing en verstarung (1918-1963) en verval en vernieuwing (1963-1984). Meestal wordt in dit soort overzichten 1945 als een cesuur gekozen, waarna iedereen moet verklaren waarom er na 1945 zo weinig veranderde en de bewegingen in de jaren '60 als een soort verrassing kómen. Maar een nauwkeurige bestudering van fundamentele maatschappelijke processen leert dat er op veel terreinen rond 1960 belangrijke omslagpunten ontstonden. In de eerste plaats sociaal-economisch, dan in het overlegstelsel tussen overheid, werkgevers en werknemers en daarna pas in de politiek.

Tenslotte is een aantrekkelijk punt van het boekje dat de aanpak de schrijver verplicht partijpolitieke ontwikkelingen te plaatsen in bredere maatschappelijke verbanden. Dan blijkt helaas ook dat de kennis van de auteur soms tekort schiet. In ieder geval op terreinen waar ik mezelf enige bevoegdheid tot oordeel toereken. Zo fuseerden NVV en NKV niet in 1976, maar in 1982. De indruk dat de eerste Wet op de Ondernemingsraden (1950) de ondernemer ergens toe verplichtte is onjuist. Het op een hoop gooien van SER en Stichting van de Arbeid miskent een genuanceerd, maar belangrijk functievoerskil tussen beide organen in het nationale overlegstelsel. Dat stelsel mag ook niet zomaar korporatistisch genoemd worden, daarvoor was de rol van de overheid als derde partij te belangrijk. De rol van de ARP in deze zaak wordt, zoals meestal, miskend; Ruppert kon zich daar decennia later nog kwaad over maken. Ik heb ook niet de indruk dat het ontbreken

van de ARP in de eerste na-oorlogse kabinetten te wijten was aan een star vasthouden aan de Calvijnsse erfenis en het pas later omarmen van de sociale verzorgingsstaat. Juist daarin moeten, dacht ik, oorlogse ervaringen en verzet tegen alle lichthoofdige nieuwvaardij wel als verklaring dienen.

Teleurgesteld was ik op een ander punt. Mijn tweede aantekening bij het lezen was 'waar hoort de PPR?'. Daarop heb ik niet voldoende, of in ieder geval geen mij bevredigend antwoord gehad. Wel noteerde ik tevreden dat konservatieven de staat vaak vergeleken met een natuurlijk lichaam en spraken over een natuurlijke orde. Maar, ter relativering, een bepaald standpunt kan niet voor eens en altijd aan een bepaalde stroming worden verbonden. Door andere historische omstandigheden kan dezelfde opmerking een politiek andere lading krijgen. Is waarschuwen tegen geweld, verpaupering en vereenzaming in grote steden nu links of rechts?

Even terzijde, van Roel van Duyn wordt vermeld dat hij zich na zijn kabouter-activiteiten 'tenslotte' bij de PPR aansluit. Dat lijkt mij voor zo'n dynamische persoonlijkheid een wat te definitieve uitspraak.

Paul ontkomt niet aan het nadeel van het denken in stromingen. De politiek wordt ook bij hem een speelbal van de strijd tussen linker- en rechtervleugels; de geschiedschrijving krijgt het karakter van een sportverslag. Op die manier wordt de politiek uit de politiek verklaard en niet meer uit andere factoren. Bovendien krijg je dan wangedrochten als de uiterst rechtse vleugel van de liberale konservatieven.

Drie andere stilitische opmerkingen nog. De schrijver heeft voor dit boek blijkbaar veel konservatieve geschriften gelezen, want anders zou hij toch bijvoorbeeld gewoon 'maar' schrijven waar nu 'doch' staat. Leuk vond ik dat hij alle belangrijke begrippen verklaarde uit de Latijnse oorsprong. Zo weet ik nu ten-

minste behalve van die wortel, ook dat kommunisme gemeenschappelijk betekent.

Opvallend is dat Paul konsekvent spreekt van 'vrijheidslievend socialisme', waarmee een PPR-eufemisme nog school gaat maken.

Meer dan anders bij het schrijven van een beoordeling had ik hinder van enige gene. Want het vinden van kritiekpunten, zeker op bekend terrein, is niet moeilijk. De bespreker is ontslagen van de plicht alle feiten en kennis kort en bondig samen te vatten. Daarin is Paul Lucardie ongetwijfeld geslaagd.

Een woord van kritiek treft opnieuw de uitgever, de Stichting Burgerschapskunde. De enige handreiking die het boek doet naar een gemeenschappelijke behandeling in een vormingsachtige situatie is de blauwe kleur van de samenvatting. Daar staat wel een concurrentievervalsende lage prijs tegenover.

Om terug te komen in typische Hollandse sferen. Dit waren wat krenten, de pap is de moeite waard.

JAAP DE JONG

Paul Lucardie: Nederland, Stroomland, een geschiedenis van de politieke stromingen; Stichting Burgerschapskunde, Leiden, 1985. Prijs f 14,75. Rechtstreeks te bestellen via tel. 071-899272 of Postbus 349, 2300 AH Leiden.

Jaarboek Nederlandse Politiek

Het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen in Groningen bracht onlangs het Jaarboek 1984 uit. Het Centrum levert met de uitgave van deze jaarboeken een belangrijke bijdrage aan de geschiedschrijving van de Nederlandse politieke partijen. Iedereen die geïnteresseerd is in die geschiedenis kan dan ook nauwelijks om deze uitgaven heen. Dit geldt ook weer voor het Jaarboek 1984.

Alleen al de eerste bijdrage aan de bundel 'Het partijgebeuren; kroniek van de

partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 1984' biedt voldoende stof om menige verregende zondagmiddag mijmerend over het absurdistische karakter van de Nederlandse politiek door te brengen. Illustratief daarvoor is dat de bijdrage in deze kroniek over de PPR in 1984 begint met de beginzin van het kerstmenu in de Radikalenkrant van december 1984.

Voor mensen die nooit goed begrepen hebben wat er de afgelopen jaren gebeurd is in de CPN is het artikel van Paul Lucardie 'Van Bolsjewisme naar "pluriformisme": de recente programatische vernieuwing van de CPN' een zeer aan te bevelen stuk lektuur. Op duidelijke en zakelijke wijze geeft Lucardie hierin aan hoe de veranderingen zich voltrokken hebben in de Communistische Partij Nederland en doet hij pogingen de oorzaken achter deze veranderingen te verklaren.

De CPN komt in een ander artikel in het jaarboek nog eens uitvoerig aan de orde. Het betreft de bijdrage van Meine Luimstra 'De Nederlandse vredesraad 1949-1969'. De geschiedschrijving van deze vredesraad is namelijk de geschiedschrijving van een mantelorganisatie van de CPN. Luimstra gaat dan ook niet alleen in op de vredesraad zelf, maar ook op het verschijnsel mantelorganisatie en de oorsprong daarvan in de geschriften van Lenin en Stalin.

Een heel ander verhaal, maar daarom niet minder interessant werd geschreven door R.A. Koole. Hij heeft onderzocht hoe de Partij van de Vrijheid in de periode 1946-1948 giften vanuit ondernemerskringen heeft ontvangen. Verder geeft Koole in een andere bijdrage een overzicht van alle in het DNPP-bestand voorkomend materiaal betreffende het liberalisme, en dat is bepaald niet weinig.

Het jaarboek is te bestellen door f 17,50 over te maken op giro 826171 t.n.v. Rijksuniversiteit Groningen o.v.v. 'Jaarboek 1984 DNPP 060390'.

Radikaal Links En De Landbouw

Door de wetenschappelijke buro's van CPN en PPR en door de landbouwwerkgroep van de PSP is onlangs een discussienota uitgebracht onder de titel Radikaal Links En De Landbouw. In deze nota wordt een aanzet gegeven voor een adequatere meningsvorming over landbouwbeleid en de positie van boeren en boerinnen in een landbouwpolitiek. De auteurs zijn van mening dat links zich altijd te weinig heeft bemoeid met landbouwpolitiek. En als links — zeker radikaal links — zich dan al eens bemoeide met de landbouw, dan hadden ze het over het milieu, de rechten van het dier, de Derde Wereld, de multinationals of de banken. Maar er werd eigenlijk niet of nauwelijks gesproken over de mensen in de landbouw: de boeren en boerinnen.

In deze nota staan *zij* centraal en dan vooral hun economische positie. Hoe kun je een landbouwpolitiek gestalten die rekening houdt met de belangen van het milieu, het dier, de Derde Wereld en die ook nog eens zorgt voor eindelijk eens een korrekte beloning voor het boerenwerk.

De nota begint met een situatieschets van de huidige positie van het gezinsbedrijf in de landbouw en de historische wortels daarvan. Gepleit wordt voor het handhaven van de kleinbedrijven die

zouden kunnen samenwerken in kleine produktiekoöperaties. Dit om de nadelen van het kleinbedrijf zoveel mogelijk te ondervangen. Teneinde de inkomenspositie van de boer te verbeteren willen de auteurs prijstoeslagen en kontigentering. In dat kader wordt ook een reglementering van de grondmarkt noodzakelijk geacht.

Met betrekking tot de Derde Wereld wordt in de nota aangedrongen op het stop zetten van het dumpen van landbouwoverschotten op de wereldmarkt, op het overgaan tot een selectief invoerbeleid voor agrarische grondstoffen en op het aangaan van internationale goederevereenkomsten.

De ontwikkeling van de landbouw moet worden bijgestuurd in een richting waarbij zuiniger wordt omgesprongen met energie en grondstoffen, en zorgvuldiger wordt omgegaan met natuur en milieu. Aldus schrijven de opstellers van de nota in hun konklusies. 'Alternatieve landbouw' zien ze niet als de oplossing, hoewel deze alle ruimte moet krijgen. Veeleer wordt gedacht in de richting van een geïntegreerde landbouw, zoals ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid in haar nota bepleit.

De nota Radikaal Links En De Landbouw is te bestellen bij het PPR-Studiestichting, Singel 277, 1012 WG Amsterdam, tel. 020-226018. Of via gironummer 2144633, t.n.v. PPR-Studiestichting te Amsterdam, o.v.v. landbouwnota. En maak dan maar f 5,— over.

RADIKALE NOTITIE'S

- LIBERTAIR EN ANARCHISTISCH
- HUWELIJK EN VADERSCHAP
- DE BAANSTATUS
- DE DERDE WERELD
IN DE SCHULDEN
- DE PROGRESSIEVE
VOLKSPARTIJ

Inhoud

- 1 *Van de redactie*
- 3 **Lidie Koeneman en Paul Lucardie**
Hoe libertair is de PPR? Anarchisme in rood, groen en blauw
- 13 **Selma Sevenhuysen**
Het huwelijk: afstamming, zorg en gezag
- 19 **Anneke van 't Hull**
Demonteer de baanstatus!
- 21 **Bram van Ojik**
Het schuldenprobleem: de belangen van de banken staan voorop
- 27 **Henk Waltmans**
De Progressieve Volkspartij: gemiste kansen en mythevorming
- 38 *Berichten*

Vrouwen en programma's

Sinterklaas 1985. De verkiezingsprogramma's zijn geschreven. De amendementen liggen op tafel. De kampanjes zijn van start.

Vrijwel alle partijen hebben in hun programma een hoofdstukje over emancipatie of feminisme. Vrouwen zijn een belangrijke groep waarop de partijen zich richten. Grofweg kun je drie visies op feminisme onderscheiden. Als eerste groep, zij, die de positie en taak van vrouwen en mannen zien als van God gegeven: 'Man en vrouw zijn gelijkwaardige schepselen van God. Ze zijn niet geschapen als elkaars tegenstanders. Ze vullen elkaar juist aan. Niet alleen in het huwelijk, maar in de gehele samenleving.' (RPF — 'Waar het op aan komt')

De tweede groep zijn zij, die denken dat feminisering alleen een kwestie is van het inhalen van een achterstand. Vrouwen, ouderen, minderheden worden dan in een adem genoemd als groepen, die extra kansen en aandacht behoeven. Het gaat dan om gelijke rechten en gelijke zeggenschap. 'Gelet op de achterstand waarin vrouwen verkeren, betekent dit extra aandacht voor hun positie. (...) Door een concreet beleid moet de fundamentele gelijkwaardigheid van vrouw en man — ook in de praktijk — tot uitdrukking komen. Vanuit eenzelfde benadering wil het CDA de fundamentele gelijkwaardigheid van etnische groepen in onze samenleving bewerkstelligen.' (CDA — 'Uitzicht. Samenwerken voor morgen')

De derde groep ziet feminisering ook of vooral als een kultuurkritiek, als een 'strijd tegen de vanzelsprekendheid waarmee in onze samenleving waarden en eigenschappen aan sekse worden gebonden' (PPR — uitspraak feminiseringskongres), of nauwkeuriger geformuleerd, waarmee van biologische seksen maatschappelijke geslachten, en dan altijd slechts twee geslachten, worden gemaakt.

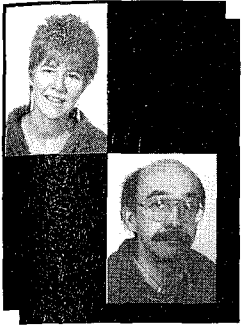
De derde benadering laat zich uiteindelijk het moeilijkst politiek vertalen. In Socialistisch Perspektief (oktober 1985) signaleert Karin Spaink — in een commentaar op de feminiseringsparagraaf van 'Het optimisme van de wil' (1 juni conferentie), dat de maatregelen die worden voorgesteld om de gefeminiseerde samenleving dichterbij te brengen bijna allemaal betrekking hebben op het sociaal-ekonomisch beleid. (Herverdeling betaald-onbetaald werk, a.t.v. tot 25 uur, individualisering en verzelfstandiging van inkomens, uitkeringen en belastingen.) Gaat het om beïnvloeding of verandering van de kulturele beelden over mannelijkheid en vrouwelijkheid dan komen de maatregelen niet verder dan voorlichtingsprogramma's door de overheid, onderwijs en verder veel wetten. En 'wetten zijn als korsetten', stelt Karin, 'Ze geven steun, maar knellen soms, zitten vol haken en ogen, en bovenal: ze veranderen weinig aan de norm dat dun goed is en dik fout is.' Oftewel wetten kunnen misschien veranderingsprocessen bijsturen, maar zeker niet op gang brengen.

Hoe moet het dan wel, is het probleem waar de vrouwenbeweging voor staat.

Aangezien de economie uiteindelijk toch wel de meest beslissende faktor is in ons normen- en waardenpatroon — in tegenstelling misschien tot vroeger toen kerk of godsdienstige overtuiging hierin de belangrijkste rol speelden — is het ook niet zo vreemd, dat de eisen van de vrouwenbeweging zich vooral bewegen op economisch terrein. Verzelfstandiging of individualisering is immers een eerste vereiste, niet alleen om privé je eigen leven op eigen wijze te kunnen inrichten, maar ook om het beeld van de ene mens als aanvullend op de andere mens (lees: de vrouw als aanvullend op de man) te doorbreken. De overheid die in zijn uitkeringsbeleid het recht op het zelf inrichten van je eigen privéleven en op eigen zelfstandigheid 'vergeet' en al gauw het oude beeld van 'man onderhoudt vrouw' van stal haalt, laat dit des te duidelijker zien. Welke schrijnende konsekwenties dat heeft kwam naar voren in het kort geding, dat onlangs een bijstandsvrouw aanspande.

Zij wilde weten wat zij met haar vriend mocht doen. Hoe dikwijls mag hij haar bezoeken? Mag hij blijven slapen? Hoe vaak mag dat dan? Mag je samen naar het café? Mag hij daar haar pilsje betalen? Zij maakte door bij de rechter haar privéleven in te richten wel heel erg duidelijk hoezeer zij hechte aan haar privé en hoe belangrijk dus juist verzelfstandiging is.

MARIE-JOSÉ BURGER

Lidie Koeneman is lid van het partijbestuur van de PPR. Paul Lucardie is lid van de PvdA. Beiden zijn werkzaam op het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen te Groningen.

Hoe libertair is de PPR? ANARCHISME IN ROOD, GROEN EN BLAUW

In het voorjaar van 1983 stelde het kongres van de PPR de geruchtmakende nota 'De PPR gaat verder' grotendeels vast. Konklusie 3 luidde: 'De PPR blijft een zelfstandige politieke partij met een eigen bijdrage: radikaal, solidair, non-konformistisch, ekologisch en libertair.' In de toelichting op deze uitspraak schreef het partijbestuur: 'We kiezen bewust voor deze aanduidingen, omdat we ze karakteristiek vinden voor de PPR. Wel is het kennelijk nodig deze begrippen verder uit te werken. We zullen dat in de toekomst doen.'

Over het ekologisch denken organiseerde de SRV in februari 1984 een studiedag: zie de verhalen van Roel van Duijn en Jaap de Jong in *Radikale Notities* 1984 nr. 3. In een reaktie hierop probeerde Bas van Stokkom in *Radikale Notities* 1984 nr. 4 de romantisch-ekologische benadering van Roel van Duijn en de verlicht-rationele benadering van Jaap de Jong tot een synthese te brengen. Van Stokkom vindt deze beide benaderingen, zorg voor de natuur en zorg voor de mens, heel goed verenigbaar. 'Ekologisch denken waarin het actieve partnerschap van mens en natuur centraal staat, kan welzeker de basis zijn voor PPR-politiek.' Met dit laatste sluit hij zeker aan bij het PPR-denken. Maar hij signaleert in zijn slot dat dit ekologisch denken geen oplossing geeft voor het vraagstuk van macht, bezit en kennis. De aanduiding 'ekologisch' hoeft van ons niet geschrappt te worden, maar dient in combinatie gezien te worden met 'libertair'.

En hier zijn we waar we wezen wilden: ook de term 'libertair' verdient nadere uitwerking. Begin volgend jaar organiseert de sektie inhoudelijk werk van het partijbestuur een studiedag over het libertaire karakter van de PPR. Langzamerhand zeer noodzakelijk, want het begrip geeft nogal eens aanleiding tot verwarring en foutief gebruik. Het nieuwe verkiezingsprogramma 'Verzet en vernieuwing' noemde in de oorspronkelijke versie naast de ekologische lijn ook de libertaire lijn kenmerkend voor een radikale politieke visie. Helaas werd dit geschrappt: partijbestuur en responsgroep oordeelden in hun wijsheid dat dit soort terminologie buiten een verkiezingsprogramma moet blijven. Zulke 'moeilijke' begrippen zouden de kiezers eens kunnen afschrikken. De geschrapte termen dekken desondanks — uiteraard — nog steeds de inhoud van het verkiezingsprogramma.

In dit artikel willen we — mede als aanzet tot de studiedag — nader ingaan op libertair, libertair socialisme en de libertaire elementen in het PPR-denken. Maar alvorens we de PPR onder de loep nemen, geven we eerst een historisch overzicht van de li-

bertaire stroming. Misschien kunnen we zo de PPR nog in een historische politieke traditie plaatsen.

Anarchisme in vogelvlucht

Libertair betekent volgens Van Dale (1984): 'gericht op volkomen maatschappelijke vrijheid, anarchistisch'. En anarchie betekent letterlijk: gezagloosheid en vandaaruit wanorde. Anarchisten streven dus naar wanorde, of liever, naar afschaffing van elk gezag van de ene mens over de andere. De utopie van een samenleving zonder gezag (gekoppeld aan kritiek op het bestaande) vormt de bindende kracht van anarchisten. Deze doelstelling heeft voor hen steeds vooropgestaan. Toch heeft de negatieve betekenis — streven naar wanorde — altijd meer nadruk gekregen, met name in de Franse revolutie. De Franse filosoof Proudhon ondernam een poging om aan anarchie weer een positieve betekenis te geven, 'een waarachtige vrije ordening'. Deze poging mislukte. Mede vanwege de beladen betekenis van de termen anarchie en anarchistisch, geven veel anarchisten de voorkeur aan 'libertair'.

Veel mensen zien anarchisten dus negatief: als asociale oproerkrakers die bommen gooien naar staatslieden of onschuldige burgers en die werk en militaire dienst weigeren en zelfs weigeren zich te wassen. Nu zijn er inderdaad anarchisten die aan dit beeld voldoen — al is zeker niet elke bommengooier een anarchist, maar vaak een nationalist, fascist of marxist. Veel anarchisten wijzen echter terreur en geweld af. Zij werken vreedzaam in kleinschalige coöperatieve bedrijfjes, in vakbonden, vrouwengroepen of vredesbeweging. Hun einddoel is niettemin hetzelfde als dat van de destruktieve anarchisten: een kleinschalige samenleving zonder staatsgezag of bureaucratie, waar individuen zich vrij kunnen ontplooiën in ongedwongen samenwerking en overleg met bedrijfs- en buurtgenoten. De vrijheid van de een mag natuurlijk niet ten koste gaan van de vrijheid van de ander.

'Terug naar het paradijs van voor de zondeval' merken critici spottend op. We kunnen de wortels van het moderne anarchisme waarschijnlijk vinden in het oerchristendom uit de eerste eeuwen van onze jaartelling. Misschien ook al eerder, bij sommige Griekse denkers als de sofist Protagoras. In de Middeleeuwen staken af en toe christen-anarchistische bewegingen de kop op, bijvoorbeeld in het Zuiditaliaanse Fiore, waar de monnik Joachim rond 1200 een nieuw tijdperk van vergeestelijkt Christendom zonder wet of gezag aankondigde. In de zestiende eeuw meenden de Wederdopers in Amsterdam en Münster het paradijs op aarde te herstellen door alle standen en bezitsverschillen op te heffen. Ze traden daarbij overigens zelf nogal autoritair en onverdraagzaam op.

Maar pas aan het eind van de achttiende eeuw ontstaat het moderne anarchisme, als politieke stroming van het christendom. Zelfs bij de verlichte vrijdenkers in de achttiende eeuw blijft toch een soort heimwee naar een verloren paradijs bestaan. Zij verheerlijken vaak de 'onbeschaafde wilden' in de Amerikaanse wouden of op het eiland Tahiti, of de eenvoudige boeren in afgelegen Zwitserse bergdorpen. Die mensen zouden nog vrij en natuurlijk leven, onbedorven door de weelde, hebzucht en ijdelheid van de stedelijke en commerciële Europese beschaving. Het handelskapitalisme en de opkomende nationale staten bemoeiden zich toen nog niet erg met die afgelegen eilanden en bergdorpen.

Dat werd al gauw anders in de negentiende eeuw. Kapitalisme en staatsmacht drongen door tot in de verste uithoeken van de wereld. Boeren en ambachtslieden moesten hun produkten op de markt verkopen; lukte dat niet, dan zagen ze zich weldra gedwongen zichzelf als loonarbeiders op de markt aan te bieden. Zo verloren ze hun vrijheid. Sommigen zochten daarvoor troost bij kerk en adel, die enige bescherming

tegen het kapitalisme schenen te bieden (met nadruk op: schenen). Anderen vonden troost bij de anarchistische droom van een vrije en 'natuurlijke' samenleving van zelfstandige dorpen of kommunes zonder kapitalisme of staat. Die kommunes zouden in eigen levensbehoeften kunnen voorzien, maar met elkaar overeenkomsten sluiten en samen een bond of federatie vormen. Afgevaardigden van de kommunes zouden op federaal nivo besluiten kunnen nemen mits hun achterban daar nadrukkelijk toestemming voor had gegeven. De Franse denker Proudhon, een van de eerste anarchisten in de negentiende eeuw, werkte dit federalisme verder uit. Evenals latere anarchisten wantrouwde hij volksvertegenwoordigers die zonder last of ruggespraak over de ruggen van hun kiezers heen besluiten nemen die het volk dan maar moet aanvaarden. In plaats van een parlementaire of vertegenwoordigende democratie verlangde hij naar een directe of participerende democratie waarin elke burger aan de besluitvorming deel kan nemen.

Arbeiderszelfbestuur

De anarchisten konden de opkomst van de nationale staat en het moderne kapitalisme echter niet tegenhouden. Steeds meer boeren en ambachtslieden vonden werk in een fabriek — of verpauperden zonder werk in de krottenwijken van Londen, Parijs of Amsterdam. Alleen in minder ontwikkelde streken van Rusland, Spanje of Zuid-Italië konden anarchistische boerenbewegingen tot aan de twintigste eeuw op massale aanhang bogen. Elders paste het anarchisme zich bij de verstedelijkte, industriële samenleving aan. Ook onder industrie-arbeiders die nog een zelfstandig bestaan gekend hadden leefde vaak het verlangen naar vrijheid van fabriekdiscipline en loonslavernij. Zij sloten zich aan bij vakbonden die niet alleen betere arbeidsomstandigheden en hogere lonen eisten, maar ook de onderdrukking door kapitalisten en staatsrecht bestreden. Georganiseerd in vakbonden zouden de arbeiders het kapitaal moeten onteigenen en hun bedrijven zelf gaan beheren. Zo zouden ze opnieuw 'eigen baas' worden, zij het in samenwerking met hun kollega's: arbeiderszelfbestuur. Men spreekt ook wel van socialisatie van onderop; niet te verwarren met socialisatie van bovenaf, via de staat die de bedrijven onteigent en vervolgens planmatig gaat beheren, al dan niet met medezeggenschap van de arbeiders. Dit laatste leeft als ideaal bij marxisten en andere *staatsocialisten*, van Marx en Lenin tot Troelstra en (nog een beetje) de oude Drees. Socialisatie van onderop kenmerkt het anarchistisch socialisme of *libertair* (= vrijheidslievend) *socialisme*, ook wel *sociaal-anarchisme* genoemd.

Dit sociaal-anarchisme kent verschillende varianten. Wanneer de nadruk valt op de vakbondsorganisatie, die als kern van de nieuwe samenleving de bedrijven moet overnemen en beheren, spreekt men van *anarcho-syndikalisme* (syndikaat = vakbond). Aan het eind van de vorige eeuw genoot deze stroming veel aanhang, ook onder arbeiders in Nederland. De libertaire socialist Christiaan Cornelissen speelde een zeer belangrijke rol bij de oprichting van de eerste vakcentrale in Nederland, het Nationaal Arbeidssekretariaat (NAS) in 1893. Dit NAS onderhield nauwe banden met de Sociaal-Demokratische Bond van F. Domela Nieuwenhuis, die zich na 1893 ook meer in anarchistische richting ontwikkelde. Na 1900 verschoven de meeste vakbonden hun aandacht echter van lange-termijn idealen als revolutie, zelfbestuur en socialisme naar korte-termijn doeleinden als hoger loon en beter pensioen. Veel arbeiders gaven de hoop op bevrijding van loonarbeid op en aanvaardden in feite het kapitalisme; of verkozen de 'omweg' via de staat, *staatsocialisme* of *kommunisme*. Ook het NAS ging meer naar het marxisme neigen.

Anarchisten trokken zich dan ook vaak terug uit de vakbonden en vormden kleine zelfstandige groepen in bedrijven die het revolutionaire doel nog hoog in hun vaandel hielden. Arbeiders zouden in die revolutie spontaan *raden* vormen die de bedrij-

ven gingen beheren. Ook de macht van de staat zou verdwijnen. Een stelsel van direct verkozen plaatselijke raden van arbeiders en boeren zou het parlementaire stelsel vervangen. Dit *radensocialisme* of *-kommunisme* sprak ook radicale marxisten als Herman Gorter en Anton Pannekoek aan, die dan ook op sommige punten met anarchisten samenwerkten. Een massale aanhang heeft het radensocialisme nooit gekend, behalve vluchtig in de revolutionaire jaren 1918-'19, met name in Duitsland en Rusland.

Naast anarcho-syndicalisten en radensocialisten ontstonden aan het eind van de negentiende eeuw nog andere varianten van anarchisme die niet alleen vakbonden en bedrijfsorganisaties maar eigenlijk elke vorm van organisatie voor anarchisten afwezen. Rond 1900 sloot ook Domela Nieuwenhuis zich bij deze meer individueel-anarchistische stroming aan en richtte zijn energie voornamelijk op de strijd tegen het militarisme en de dienstplicht. Overigens leefde anti-militarisme ook bij de andere varianten van anarchisme sterk.

Aparte vermelding in dit verband verdient de zich anarchist noemende Bart de Ligt (1883-1938), ex-predikant, die in een lange reeks van boeken, brochures en tijdschriftartikelen de oorlog heeft bestreden. Door prof. Röling is hij de grondlegger van de polemologie genoemd.

Luiheid

In de eerste helft van de twintigste eeuw slonk de aanhang voor varianten van anarchisme — na een korte opleving rond 1920. De anarcho-syndicalisten scheidden zich in 1923 af van het marxistisch geworden NAS en stichtten het Nederlands Syndicalistisch Vakverbond, dat met een kleine 8000 leden begon maar na 1930 nog maar 2000 leden overhield. Daarnaast hadden tal van anarchisten zelf coöperatieve bedrijven opgezet — ook wel 'productieve associatie' genoemd —, soms gekombineerd met een woongemeenschap of kommune.

Een voorbeeld hiervan vormde de Kropotkinhoeve in Huizen van Nescio die overigens slechts twee jaar bestond (1901-1903) en hiermee nog vlugger te gronde ging dan de gemeenschap 'Walden' in het Gooi van Frederik van Eeden. De meeste coöperaties gingen na enige jaren op de fles, òf ontwikkelden zich tot efficiënte bedrijven die zich nauwelijks nog onderscheidden van een naamloze of besloten vennootschap op kapitalistische leest. Een aantal jonge anarchisten rond de bladen *De Moker* en *Alarm* trok daaruit de radicale konklusie: ook werk in coöperaties dient het belang van het Kapitaal op den duur; dus: 'werken is misdaad'. Zij verkondigden 'de plicht en het recht op luiheid' en zelfs op diefstal (van de rijken of uit warenhuizen): 'Neem en eet.' Zij weigerden militaire dienst en belandden ook daardoor vaak in de gevangenis. Een enkeling als Piet Kooyman kwam daar terecht vanwege een bom aanslag. Het terroristisch anarchisme — ook wel anarchisme van de daad genoemd — vond over het algemeen in Nederland echter weinig weerklank, in tegenstelling bijvoorbeeld tot Rusland. Deze radicale anarchisten hadden in feite de hoop opgegeven de brede massa van arbeiders, boeren en middenstanders voor zich te winnen. Zij richtten zich op de werkloze en haveloze randgroepen in de samenleving — door Marx, destijds verachtelijk het 'lompoproletariaat' genoemd. Nu nam het aantal werklozen in de jaren dertig wel snel toe — even snel als in de jaren tachtig — maar zelfs de werklozen zagen meer heil in staatsocialisme of kommunisme (soms zelfs fascisme), dan in anarchisme; als ze tenminste niet tot apathie en afkeer van elke politieke of sociale actie vervielen. Het anarchisme leed zodoende in de jaren dertig een kwijnend bestaan en scheen na de Tweede Wereldoorlog zelfs geheel uitgeput. Alleen het blad *De Vrije* (Socialist), nog opgericht door Domela Nieuwenhuis, overleefde de oorlog.

In de jaren vijftig werd de traditie levend gehouden door het blad *Buiten de Perken*.

Een aantal representanten van de anti-militaristische beweging van de jaren dertig kwam in deze periode via de 'Derde Weg' terecht bij de PSP.

Klootjesvolk

In de jaren zestig komt echter een nieuwe variant op, nu meer gedragen door jonge intellectuelen, studenten en kunstenaars, dan door arbeiders of boeren. Het ontstaat op de universiteiten van Californië (in Berkeley), en Berlijn, onder kunstenaars in Parijs en op het Spui in Amsterdam. Daar voeren de *Provo's* in 1965 en 1966 provocerend 'happenings' op; speelse akties met witte verf, fakkels en krenten die de verraste en verstarde gezagsdragers (politie, burgemeester) tot razernij brengen. Door deze akties hopen de *Provo's* in de eerste plaats aanhangers te winnen onder het 'provotariaat', zoals zij de randgroepen van studenten, kunstenaars en — tijdelijk of blijvend — werklozen noemen. In de tweede plaats hopen ze het proletariaat dat is 'ingedut voor de televisie' wakker te schudden en tot nadenken te brengen. Niet om de arbeiders te organiseren in revolutionaire vakbonden, bedrijfspgroepen of koöperaties: dat zou toch niet lukken.

Provo's en andere neo-anarchisten begrepen dat de moderne sociale verzorgingsstaat en het welvaartskapitalisme steun geniet van een brede en tamelijk tevreden konsumentenmassa. 'Klootjesvolk' noemden de *Provo's* die massa honend. Die steun is niet alleen passief en oppervlakkig, zoals anarchisten in de negentiende en vroege twintigste eeuw nog met enig recht konden beweren, maar is diep verankerd in het normen- en waardenpatroon van het volk. Waarden als prestatiedwang, wedijver, winstbejag en eerbied voor het gezag zijn door de meeste Nederlanders (en andere Europeanen) tijdens hun opvoeding en opleiding 'geleerd' en verinnerlijkt. Zonder veel hoop probeerden de *Provo's* niettemin die mentaliteit een beetje te veranderen onder andere door het indienen van speelse maar konstruktieve 'witte plannen'. Tot hun eigen verbazing misschien kregen ze veel aandacht van de media — televisie was toen net nieuw — en konden daardoor toch enige invloed uitoefenen. Niet zozeer op het industrieproletariaat maar vooral op de al tamelijk kritisch denkende 'post-industriële' nieuwe middenklasse van wetenschappers, journalisten, maatschappelijk werkers en dergelijke.

Provo inspireerde vele groepen, die niet aan de rand van, maar midden in de samenleving en het politieke bestel stonden: bijvoorbeeld de groep Nieuw Links in de Partij van de Arbeid, de in 1966 opgerichte partij Democraten '66 en de christenradikalen die in 1968 de PPR stichtten. Geen van deze groepen noemde zich anarchist, maar zij namen in gematigder vorm wel de kritiek over die anarchisten hadden geleverd op zowel staatsocialisme als kapitalisme, op de bureaucratische verzorgingsstaat en de 'schraperige maatschappij', het autoriteitsgeloof en de materialistische konsumentenmentaliteit. Met Rudolf de Jong zouden we kunnen zeggen dat het anarchisme nu binnen in de welvaartsstaat zat in plaats van er buiten, zoals de profeet Jonas in de walvis ongedeed bleef. Evenals Jonas geeft ook het anarchisme zijn idealen daarbij niet op. Dit reform-anarchisme vond steun bij *Provo's* als Roel van Duijn en Duco van Weerlee die provocisme en reformisme als twee handen van één lichaam beschouwden. Ook de opvolgers van *Provo*, de kabouters, hanteerden een tweehanden strategie. Enerzijds zetten ze alternatieve projekten op als kleinschalige werkplaatsen, landbouwbedrijfjes en winkels en voerden aktie onder andere door woningen te kraken; anderzijds namen ze (met sukses) deel aan gemeenteraadsverkiezingen.

Met het verval van de kabouterbeweging in 1971 — mede tengevolge van strijd tussen de twee 'handen' — viel ook het neo-anarchisme definitief uiteen in twee stromingen. Aan de ene kant het radikale anarchisme van randgroepen die zich buiten

de gevestigde orde trachtten te handhaven in een min of meer zelfstandige 'subkultuur' van kraakgroepen, totaalweigeraars, anarcho-feministische vrouwen-kollektieven enzovoort. Zij blijven de parlementaire democratie en politieke partijen afwijzen. Aan de andere kant het reform-anarchisme van groepen binnen bestaande politieke partijen — met name PSP en PPR — en andere instellingen, die met andere middelen toch hetzelfde einddoel — volkomen maatschappelijke vrijheid zonder gezag van de ene mens over de andere mens — hopen te bereiken. Zij gebruiken de twee handen: naast parlementaire pressie en hervormingen voeren of stimuleren ze directe, buitenparlementaire acties. Daarmee proberen ze de macht van de top naar de basis van de samenleving te verschuiven, ofwel te demokratiseren zowel in de politieke als in de sociaal-ekonomische sfeer. Om het individu uit zijn of haar afhankelijkheid te bevrijden willen ze de macht van het kapitaal breken, maar ook die van de staat zoveel mogelijk beperken.

Buiten deze stromingen valt nog een derde groepering te onderscheiden rond het anarchistisch tijdschrift *De As* (voortzetting van *Buiten de Perken*). *De As* is momenteel het enige blad waarin intellectuelen zich bezighouden met theorievorming, verwerking en vernieuwing van het anarchistische gedachtegoed.

De PPR: een libertair (-socialistische) partij?

In dit gedeelte van ons artikel willen we de libertaire elementen in het gedachtegoed van de PPR opsporen. We bedoelen met 'libertair' zoals uit het voorgaande blijkt: het streven naar een zo groot mogelijke vrijheid voor het individu zonder dat dit ten koste gaat van andere individuen. Politiek vertaald betekent dat: bevrijding uit afhankelijkheid op elk gebied, democratisering van het politieke en het sociaal-ekonomische leven, minimalisering van de macht van de staat. (Zoals steeds in het sociaal-anarchisme of libertair-socialisme kunnen hierbij vrijheidsstreven en sociaal verantwoordelijkheidsgevoel wel eens op gespannen voet komen te staan.)

Kunnen we deze elementen nu terug vinden in programma's van de PPR, bijvoorbeeld het (tot en met hoofdstuk III.6) op het najaarskongres van 1985 vastgestelde program 'Verzet en vernieuwing'?

Het vergroten van de menselijke vrijheid geldt hier als belangrijke gemeenschappelijke doelstelling van de verschillende politieke stromingen, die vanaf het begin binnen de PPR onderdak vonden: christen-radikalen, vrijheidslievende socialisten en anarchistische vernieuwers. Menselijke vrijheid gedijt echter slechts binnen grenzen van wat maatschappelijk rechtvaardig en ecologisch verantwoord is. *'Bevrijding uit afhankelijkheid en behoud van de aarde, daar gaat het om.'* Deze ene — belangrijke — zin geeft de twee hoofdlijnen in de PPR-visie weer: de libertaire lijn en de ecologische lijn, ook al mogen de etiketten dan hier niet gebruikt worden. De oorspronkelijke versie verwoordde deze twee lijnen in een schitterende volzin, die we met plezier voor de lezer citeren:

'De mens behoort zowel tot de geschiedenis als tot de natuur, maar is daarom nog geen speelbal van blinde natuurwetten of onomkeerbare processen. De PPR staat een samenleving voor ogen die ruimte biedt voor menselijke vrijheid binnen de grenzen van wat maatschappelijk rechtvaardig en wenselijk, en wat ecologisch verantwoord en noodzakelijk is.'

Het is nieuw, dat in dit programma de libertaire en de ecologische lijnen naast elkaar gesteld worden. Bij de diskussie (in november 1981) over een eventueel beginselprogramma kreeg een werkgroep de opdracht te 'onderzoeken of het ecologisch denken een samenhangende basis kan vormen voor verdere programontwikkeling, waarbij een eenzijdige beeldvorming vermeden moet worden'. (Notitie bestuursbeleid 1982, stelling 4; vastgesteld op het najaarskongres van november 1981.) Een amendement van Groningen wilde aan het ecologisch denken toevoegen 'het vrije

(= libertair) socialisme en het feminisme'. Het preadvies van het partijbestuur luidde negatief, met de volgende argumentatie: 'Uit het amendement spreekt een beperkte opvatting over ekologisch denken.' Dat het partijbestuur hier een jaar later — gelukkig — anders over dacht blijkt uit konklusie 3 van 'De PPR gaat verder', zoals geciteerd aan het begin van dit artikel.

Terug naar 'Verzet en vernieuwing'. Bevrijding uit afhankelijkheid, zo vermeldt hoofdstuk I, houdt onder andere in dat economische afhankelijkheid moet worden opgeheven. Dit geldt voor vrouwen die afhankelijk zijn van hun kostverdienende man, voor baanlozen, voor boeren, 'maar ook zij die werken tegen loon moeten zich kunnen bevrijden uit de knellende banden van de arbeidsplicht. De PPR bepleit daarom bevrijding *in* de arbeid (zeggenschap, menswaardige werkomstandigheden) en bevrijding *van* de arbeid (gedeeltelijk loskoppelen van arbeid en inkomen, eerlijke verdeling van al het werk binnens- en buitenshuis)'.

Economische afhankelijkheid kan alleen worden opgeheven door democratisering van de economie. De zeggenschap wil de PPR leggen bij de direkt belanghebbenden (werkers, konsumenten, omwonenden en mensen met een uitkering). Naast democratisering zijn decentralisatie van besluitvorming, zelfbeheer, kleinschaligheid en medezeggenschap sleutelwoorden. Betere spreiding en controle van de economische macht in onze samenleving betekent voor de PPR dat de gemeenschap aan de basis meer greep moet krijgen op de economie. 'Vormen van arbeiderszelfbestuur vormen de beste garantie voor verdere democratisering van de economie' en 'De zeggenschap over bedrijven en instellingen moet in handen komen van de betrokken werknemers, waardoor deze verantwoordelijkheid gaan dragen voor alle belangrijke beslissingen', aldus hoofdstuk III.3 van het program.

De staat

Naast democratisering van de economie is democratisering van de politiek noodzakelijk. Besluitvorming vindt zoveel mogelijk aan de basis plaats, de overheid dient zo weinig mogelijk taken uit te voeren, ofschoon 'terwille van rechtvaardigheid, rechtsgelijkheid en het behoud van de aarde (...) op een aantal punten juist ook een versterking van overheidstaken en bevoegdheden nodig (zal) zijn'. De staat wordt gezien als 'een door onszelf gekozen organisatie, die uitvoerder is van zo weinig mogelijk taken. Een soort kontrakt om vrede, vrijheid en rechtsbescherming, gelijkheid, rechtvaardigheid en een leefbare maatschappij te waarborgen'. Eerlijkheidshalve moeten we toegeven dat laatstgenoemde omschrijving van de overheid meer de vrijzinnig-liberale dan de libertaire of anarchistische opvatting over de staat benadert. Het program bepleit dus versterking van overheidstaken, waar rechtvaardigheid, rechtsgelijkheid en behoud van de aarde in het geding komen. Het spanningsveld tussen de overheid als regelaar en beschermer en een overheid die zo weinig mogelijk taken uitvoert wordt hiermee goed aangegeven. (Dit is overigens geen verwijt, want reeds sinds de Eerste Internationale voert men hierover strijd en probeert een oplossing te geven voor dit dilemma.)

Parlementarisme

Tot zover enkele elementen uit het program. De grondtoon en samenhang wordt in het kongresboek I (p. 38) kort geschetst: I. Mensen kunnen veel zelf (demokratisering, decentralisatie, eerlijker delen van inkomen, produktieve arbeid en zelfverzorging); II. Elk mens is er één (individualisering, feminisering); III. Wij zelf zijn verantwoordelijk voor de wereld van morgen (zorgen dat uitputting en vernietiging voorkomen zal worden, afbreken van vijanddenken, tegengaan van honger en onrecht).

De door ons weergegeven kenmerken van het libertair-socialisme komen in het nieu-

we programma duidelijk naar voren. Op enkele punten wijkt het er ook van af, bij voorbeeld waar versterking van de parlementaire democratie wordt verlangd. Het oorspronkelijk libertair socialisme had weinig op met het parlementarisme. Besluitvorming diende aan de basis te gebeuren. Het nieuwe reform-anarchisme in de jaren zestig kwam, zoals we aangaven, met een alternatief in de vorm van de 'twee-handen theorie'.

Ook in het nieuwe program verkondigt de PPR nog steeds de 'leer' van de twee handen; wel wordt meer dan tevoren versterking van de parlementaire democratie bepleit. 'Met erkenning van de waarde van buitenparlementaire actie pleit de PPR on-dubbelzinnig voor versterking van de parlementaire democratie.' Duidelijker komt de twee-handen theorie naar voren in het PPR-schrift 'Buiten het binnenhof': 'De PPR beseft (...) dat de parlementaire democratie, als structuur waarbinnen politieke besluiten genomen worden, slechts voor een deel kan bijdragen aan de door de PPR gewenste maatschappelijke veranderingen. (...) Om dit te bereiken is het werken binnen de parlementaire organen niet voldoende. (...) Buitenparlementaire actie maakt dan ook een wezenlijk onderdeel uit van de PPR-visie op een werkelijk goed funktionerende democratie.' (p. 6 en 7)

We hebben het nieuwe verkiezingsprogramma geciteerd om de libertaire elementen in het PPR-denken naar voren te halen. Hiermee willen we niet suggereren dat dit program een volstrekt nieuwe visie brengt. Integendeel.

Vele voorgaande programma's en brochures illustreren de libertaire kenmerken. Wel herkennen we in de inleiding van het nieuwe program duidelijker dan tevoren de uitgangspunten van de PPR. De Partij heeft dan nog wel steeds geen beginselprogram, maar deze inleiding komt aardig in de richting. Zoals gezegd wordt vergroting van de menselijke vrijheid aan twee voorwaarden verbonden: wat maatschappelijk rechtvaardig is en ekologisch verantwoord. Immers: 'In een verziekte en uitgebluste natuur kan het leven van de mens niet zinvol zijn.' (Van Stokkom) Het doet ons goed dat het ekologisch denken niet centraal gesteld wordt, maar nevensgeschikt aan de libertaire lijn. We zouden zelfs nog een stap verder willen gaan en het ekologisch denken als een onmisbare, eigentijdse *aanvulling* op het libertair socialisme zien. Waarom een nieuwe lijn, of een nieuw -isme ontwikkelen als 'ekologisme' wanneer blijkt dat met bijstellingen en aktualisering en op een bestaande politieke denkrich-ting — het libertair socialisme — kan worden voortgebouwd... Of lijden ook wij nu aan ideologisch koudwatervrees, maar dan ten aanzien van nieuwe -ismen?

LIDIE KOENEMAN
PAUL LUCARDIE

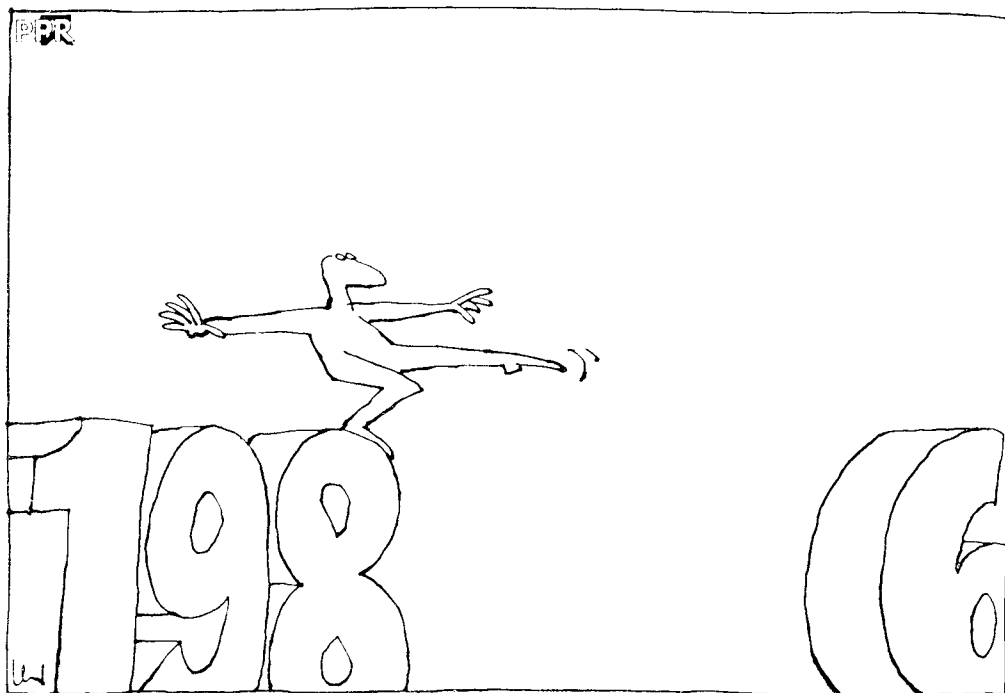
* Met dank aan Homme Wedman voor zijn kommentaar op het concept.

Literatuur over anarchisme:

- Hans Ramaer: *De piramide der tirannie: Anarchisten in Nederland* (Amsterdam: Wetenschappelijke Uitgeverij, 1977).
- *Anarchism Today*, red. David E. Apter en James Joll (New York: Doubleday Anchor, 1972).
- George Woodcock: *Anarchism* (Harmondsworth: Penguin, 1963).

Geraadpleegde bronnen/artikelen over het PPR-denken:

- Dolf Coppes: *Nu is het meest radikale nog niet goed genoeg*. Studiecentrum voor Radikale Politieke Vernieuwing, 1972.
- Kees Waagmeester: Rokus Verwoerd over de wortels van het PPR-denken. In: *PPRAK*, 6 mei 1977.
- Rouke Broersma en Herman Verbeek: Het radikaal alternatief. In: *PPRAK*, 30 oktober 1981.
- Notitie bestuursbeleid 1982. In: *PPRAK*, 16 oktober 1981 + amenderingen in *kongreskrant* nr. 2, najaarskongres 20, 21 november 1981.
- Werkgroep rapporteert. Discussie over beginselprogramma nodig. In: *Radikalenkrant*, 13 oktober 1982.
- Jan Dirx: *Buiten het binnenhof*. PPR-schrift nr. 6, 1982.
- De PPR gaat verder. In: *Radikalenkrant*, 17 maart 1983 + *voorjaarskongreskrant* PPR 3, 4 juni 1983.
- Roel van Duijn: Ekologie; de emancipatie van moeder aarde. In: *Radikale Notities*, nr. 3, 1984.
- Jaap de Jong: Ekologie; een andere wereld. In: *Radikale Notities*, nr. 3, 1984.
- Bas van Stokkom: Ekologie; met beide benen op de grond. In: *Radikale Notities*, nr. 4, 1984.
- 'Verzet en Vernieuwing', ontwerp-verkiezingsprogramma 1986-1990. In: *Radikalenkrant*, 19 augustus 1985 + de aangenomen amendementen uit *Kongreskrant najaarskongres* 15, 16 november 1985, alsmede de eerste versie van het ontwerpprogram, *Partij kiezen*, gedateerd 26-12-1984.

**De redactie wenst alle lezeressen en lezers
een jaar vol radikale politiek en samenwerking**

Selma Sevenhuysen werkt als politikologe bij de vakgroep doktrinegeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam.

Het huwelijk

AFSTAMMING, ZORG EN GEZAG

Op 8 juni 1985 organiseerde de SRV een studiedag onder de titel 'Moet het huwelijk worden afgeschaft?! Over de overheidspolitiek ten aanzien van huwelijk en andere samenlevingsvormen'. Een van de inleidsters op die studiedag was Selma Sevenhuysen. In haar bijdrage stelt ze: 'Het centrale probleem waarover gepraat moet worden is hoe het moet met de gezags- en afstammingsregelingen. Dat is veel belangrijker dan het huwelijkskontraakt zelf.'

De redactie van Radikale Notities wil deze belangwekkende bijdrage aan een groter publiek ter kennis brengen, dan alleen de aanwezigen op de studiedag, daarom publiceren we hierbij het verhaal van Selma.

De vraag hoe we het huwelijk moeten waarderen kan uit verschillende gezichtspunten bekeken worden. Ik zal het politiek-juridische gezichtspunt belichten. Ik wil beginnen met in het kort iets te zeggen over de historische beelden die een rol spelen bij het huwelijk en het debat over het huwelijk. Daarbij gebruik ik het artikel van Verlegh, Van Maarseveen en Korteweg in het Nederlands Juristen Blad¹, waarmee de discussie is begonnen als aanknopingspunt.

De centrale historische gedachtengang zou je kunnen vangen in het idee dat de staat het huwelijk geregeld heeft vanuit een zedelijkheidsmotief. Daarmee heeft de staat de rol van de kerk, om vast te stellen en af te dwingen welke leefwijze toelaatbaar is, overgenomen. In de loop der tijd zijn daar wel eigen motieven van de staat aan toegevoegd, zoals het gezin als economisch instituut. Dit is nog steeds het uitgangspunt in de arbeids-, belasting- en sociale wetgeving. Het zedelijkheidsstandpunt is echter het centrale punt. Dat zie je ook duidelijk in de argumentatie waarom het huwelijk moet worden afgeschaft.

Het idee dat de staat het huwelijk genormeerd heeft is in de jaren vijftig ontworpen door moderne gezinssociologen en pedagogen, vanuit een sociaal-democratische invalshoek. Zij vonden dat de kerk, de konfessionele partijen en de verzuilde instituties hun greep op het huwelijk en zaken daaromheen moesten verminderen. In de politieke strijd toendertijd hebben zij het idee, dat de staat vaststelt wat moreel aanvaardbaar is en wat niet, ingezet. De strijd spitste zich toe op de antikonceptiewetgeving en de liberalisering van echtscheiding.

De aanhangers van deze stroming waren er allerminst op uit om het huwelijk of gezin af te schaffen. Zij wilden het gezin en het huwelijk hervormen en gingen er ook van uit dat man en vrouw van nature verschillend zijn en van elkaar afhankelijk zijn in huwelijk en gezin. In hun visie heeft de overheid ook een duidelijke taak op het terrein van huwelijk en gezin. De staat moet normen stellen aan het gezin, het gezin ondersteunen en kan ook het gezin onder toezicht stellen, als dat nodig wordt geacht. Dat betekent dat er toendertijd allerlei juridische normen ontwikkeld zijn voor opvoedingsgedrag.

Afstamming

Om te zien waarom het huwelijk is ingesteld, moet je buiten het zedelijkheidsdenken gaan kijken. Naast het zedelijkheidsmotief blijkt dan het afstammingsmotief een belangrijke overweging te zijn. Zo is in de negentiende eeuwse wetboeken geregeld wie de wettelijke erfgenamen zijn en welke mensen op economisch onderhoud en opvoeding van de kinderen aangesproken kunnen worden. Daarnaast werd ook de instandhouding van de familielijn geregeld, waarbij in het negentiende eeuwse recht de vader centraal stond. Hij was ook volgens de wet verplicht zijn vrouw en kinderen te onderhouden. Pas in deze eeuw is dat veranderd in een wederzijdse onderhoudsplicht. Om die vaderlijke lijn goed vast te kunnen houden moest ook de biologische afstamming van de vader vaststaan. Duidelijk komt dat naar voren in een van de hoofddregels van het negentiende eeuwse huwelijksrecht, waarbij de man in het huwelijk geacht wordt de biologische vader van het kind te zijn. Deze regel geldt overigens nu nog steeds.

Het feit dat het afstammingsmotief een centrale plaats inneemt zie je ook in de regelingen rond het overspel. Overspel was voor vrouwen strafbaar, voor mannen alleen als het overspel in zijn eigen huis had plaatsgevonden. Meestal wordt dat als een verschil in zedelijkheidsmotieven beoordeeld, maar dat kan je nu ook in het licht van die afstamming zien. De gedachte is, dat als een vrouw overspel pleegt er onwetige kinderen in de familielijn komen.

Dit was in het kort iets over het negentiende eeuwse recht. Ik denk niet dat je alles vanuit de geschiedenis kunt bewijzen. Dat zou uitlopen op een soort welles-nietes-diskussie. Het wijst er echter wel op dat regelingen rondom ouderschap heel centraal staan in het huwelijk. In de twintigste eeuw zijn daar wel veranderingen in aangebracht, met als belangrijkste verandering dat de absolute macht van de vader verdwenen is. Wel is de lijn van het wettig vaderschap in het huwelijk heel belangrijk gebleven. Het huwelijk is een manier om vast te stellen hoe kinderen afstammen, en het huwelijk blijft een opvoedingsinstituut voor kinderen.

Kinderen

De betekenis van wettelijk bloedverwantschap is sterk veranderd sinds de negentiende eeuw. Erfrecht heeft bijvoorbeeld niet meer zo'n centrale betekenis in het leven van mensen. Sinds mensen voornamelijk uit arbeid hun inkomen hebben en er ook allerlei sociale voorzieningen zijn, is ook de politieke strijd daarover heel erg veranderd. Wel is opvallend dat kinderen in het hele debat over het huwelijk een soort bijkomend hoofdstukje zijn. Dat zie je ook bij Korteweg, Van Maarseveen en Verlegh en bij de reacties op hun artikel. Er wordt maar heel weinig gepraat over hoe het met de kinderen moet. Ook in het individualiseringsdebat spelen kinderen maar een heel marginale rol. Op zijn best wordt het opgelost met een uitgebreide kinderbijslag. Kinderen worden teruggebracht tot een economisch probleem, wie betaalt voor de kinderen? Er is echter veel meer aan de hand — ook voor de politiek — als het om kinderen gaat. Regelingen rond verzorging, hoe willen we dat het gezagsrecht over kinderen geregeld wordt, wat betekent het moederschap en het va-

derschap, welk belang hechten mensen aan nageslacht?

Daarmee kom ik op het gebied van de ouderlijke macht. Als het over het huwelijk gaat is dat een centraal gebied waar politieke strijd wordt geleverd. De afgelopen jaren heeft daarbij een aantal ontwikkelingen meegespeeld. Per 1 januari 1985 is de ouderlijke macht in het huwelijk gelijkgesteld. Dat is heel onopvallend gedaan in het kader van het weghalen van een aantal ongelijkheden. Het is in de gelijkheidsgedachte geplaatst zonder dat er een politieke discussie heeft plaatsgevonden over wat ouderlijke macht is. Vroeger mochten vrouwen beslissen over de woonplaats van het kind en over de financiële kant. Nu moet in geval van een konflikt de rechter beslissen. Dat betekent in feite dat de beslissingsmacht van de rechter is uitgebreid. Vroeger konden alleen de vrouwen naar de rechter stappen als ze het er niet mee eens waren, nu kunnen mannen dat ook.

Daarnaast zie je dat de buitenhuwelijkse macht een veel belangrijker strijdterrein geworden is. Nederland is vrij uniek in het feit dat buiten het huwelijk een eenhoofdige voogdij bestaat, waarbij degene die voor het kind zorgt ook de ouderlijke macht heeft. In de kwestie van het omgangsrecht is dat al aan de orde geweest. Veel mensen suggereren dat de problemen met het omgangsrecht liggen in de eenhoofdige voogdij. In 1981 verschijnt het voorontwerp Herziening van het Afstammingsrecht, dat vooral tot doel heeft de rechtspositie van buiten het huwelijk geboren kinderen te verbeteren. Een belangrijk onderdeel daarvan was het voorstel om gedeelde ouderlijke macht buiten het huwelijk mogelijk te maken. Een tweede onderdeel van het ontwerp was dat het vaderschap niet meer op een biologische band gebaseerd hoefde te zijn. Dat zijn de twee belangrijkste onderdelen uit het voorontwerp. De debatten onder juristen zijn voornamelijk gegaan over het element van de bloedband. De teneur van dat debat was dat in het afstammingsrecht de biologische vader altijd geregistreerd moet zijn als vader. Daarmee moet de hele erkenning zoals die er nu is afgeschaft worden en daarmee ook de toestemming van de moeder voor erkenning. Over de ouderlijke macht is naar aanleiding van het voorontwerp veel minder gesproken.

Ouderlijke macht

Daarna heeft een snelle ontwikkeling in de rechtspraak plaatsgevonden. Vorig jaar is het door een arrest van de Hoge Raad mogelijk geworden om de ouderlijke macht na een scheiding te delen, en er is ook rechtspraak dat de ouderlijke macht buiten het huwelijk gedeeld kan worden. Deze rechtspraak betekent een enorme doorbraak ten opzichte van het principe van de eenhoofdige voogdij. Het wordt heel duidelijk met een soort gelijkheids- en emancipatie-ideologie omgeven in de trant van als binnen het huwelijk de ouderlijke macht gedeeld is dan moet dat ook buiten het huwelijk mogelijk zijn; het co-ouderschap is goed voor de emancipatie van vrouwen, want dan kunnen zij ook werken.

Ik denk dat je bij die redenering veel vraagtekens kunt zetten. Het is duidelijk dat in deze hele kwestie een grote verwarring is tussen zorg en gezag. Je kunt het zo stellen, meestal heeft in een situatie buiten het huwelijk, één persoon de zorg over de kinderen. Het is dan niet meer dan normaal dat die persoon ook de beslissingsbevoegdheid heeft. En als twee mensen samen in overeenstemming de zorg delen, hetzij na een scheiding, hetzij zonder huwelijk, zou je ook kunnen zeggen, dat het gezag dan niet zo nodig gedeeld hoeft te worden. Gezag over kinderen is namelijk alleen belangrijk als een regeling over wie in laatste instantie de beslissingen neemt, en het is belangrijk voor de juridische en economische aanspreekbaarheid voor kinderen. Je kunt stellen dat in situaties, waarbij mensen weinig met elkaar te maken hebben of conflicten hebben, gedeeld gezag juist heel erg problematisch is. Er is dan geen en-

kele manier meer om conflicten op te lossen.

De debatten onder juristen en de ontwikkeling van de jurisprudentie de afgelopen tijd laten duidelijk zien waar het om gaat. Niet om een gelijkheidsidee of om een manier om via het recht de zorg te delen, maar het gaat veel meer — extreem gesteld — om via gezag over kinderen relaties met kinderen af te dwingen, als een soort toezicht over kinderen zonder dat men zich druk maakt over wie er voor de kinderen zorgt.

Er komt waarschijnlijk binnen een jaar een voorstel om de gedeelde ouderlijke macht ook wettelijk te regelen. Dit ontwerp zal gebaseerd zijn op de ontwikkelingen van de laatste tijd in de rechtspraak. In twee artikelen in het Nederlands Juristenblad² komt heel duidelijk naar voren dat het gaat om een soort toezicht en het regelen van gezagsrelaties. Dat komt duidelijk naar voren in de volgende punten.

Ten eerste gaat men er zonder meer vanuit dat de toestemming van de moeder voor de erkenning van kinderen afgeschaft moet worden. Bij het voorstel van Minister De Ruijter indertijd was nog een heel belangrijk onderdeel dat vrouwen zelf mochten beslissen met wie ze een juridische relatie over een kind aangaan. Door Jansen en Huug wordt dit al gezien als een vóórrecht voor vrouwen buiten het huwelijk, of omgekeerd als een aantasting van mannen in hun grondrechten. Vrouwen worden daarmee in een verkeerd daglicht gesteld, alsof ze er op uit zijn om kinderen hun vader of vaders hun kinderen te onthouden, zonder dat er ook maar enig inzicht is in de problematiek daarvan. De heren Jansen en Doek willen dit 'voorrecht' van vrouwen afschaffen of ze willen dat de rechter gaat toetsen waarom vrouwen de toestemming voor erkenning weigeren. Dat is ook een voorbeeld van hoe de rechterlijke macht steeds meer gaat toenemen bij de opvoeding van kinderen.

Ten tweede zijn er voorstellen om de ouderlijke macht na scheiding door te voeren. Nu is door de Hoge Raad bepaald dat dat mogelijk is als beide partijen dat willen. Juristen moeten nu dus voorstellen maken over hoe dat procedureel in zijn werk moet gaan. Het gaat de kant uit dat mensen hun wilsinstemming moeten laten blijken. Dat betekent dat als een van de ouders iets wil en de andere zich er niet tegen verzet, dan worden ze geacht het beiden te willen.

Een derde punt dat dit illustreert is dat de voorstellen de richting uitgaan dat als je eenmaal na een scheiding de gedeelde ouderlijke macht hebt dit niet meer terug te draaien is. Dus als mensen naderhand ontzettende conflicten hebben, wat in het huwelijk vaak een reden voor scheiding is, kun je niet meer de gedeelde ouderlijke macht afschaffen en terugkeren naar de eenhoofdige voogdij. Wat ze willen is dat de conflictregering voor het huwelijk, zoals die per 1 januari 1985 van kracht is, wordt uitgebreid voor alle buitenechtelijke situaties. Dat wil zeggen dat als mensen een conflict hebben over de opvoeding van kinderen, de rechter moet beslissen.

De gedachte dat vaderschap een juridisch afdwingbaar mensenrecht is, gaat ook voorbij aan het gegeven dat incest en mishandeling door vaders veel voorkomt. Dat is een punt waar ik me bij dit soort dingen het meest druk om kan maken. In feite worden vrouwen door die dingen in de bewijslast geplaatst, gedwongen gekonfronteerd met oude situaties of hulpverleners, die vaak helemaal niet in de gaten hebben waar het om gaat. Het seksueel geweld-argument is het meest schrijnende argument maar niet het centrale. Waar we in feite met dit soort voorstellen naar toe gaan is dat vrouwen onder toezicht komen te staan van de staat, dat je een soort huwelijk creëert buiten het huwelijk.

Mijn konklusie is dan ook dat als je het huwelijk wilt afschaffen, je eerst naar dit soort regelingen moet kijken. Tegen de tijd dat we klaar zijn met het debat over het afschaffen van het huwelijk, is er nl. naast het huwelijk al een heel ander soort huwelijk gekreëerd. Het centrale probleem waarover gepraat moet worden is hoe het moet met de gezags- en afstammingsregelingen. Dat is veel belangrijker dan het hu-

welijkskontrakt zelf. Het is overigens ook niet toevallig dat dit politiek centraal komt te staan op een moment dat steeds minder mensen trouwen en het huwelijk een beetje zijn werking dreigt te gaan verliezen. Als de overheid ernst wil maken met het regelen van andere relaties tussen mannen en vrouwen op het gebied van kinderverzorging, dan moet ze eerst zorgen voor individualisering van werk en inkomen en moet ze het daadwerkelijk mogelijk maken dat zowel mannen als vrouwen voor kinderen zorgen. De overheid moet dus maar even wachten met het veranderen van de gezagsregelingen, want de nu voorgestelde regelingen passen in een heel traditioneel model, waarin het vaderschap als gezag hersteld wordt. Het gaat helemaal niet om gelijke zorg voor kinderen of om gelijkheid tussen huwelijkse en buitenhuwelijkse kinderen. Heel veel regelingen voor buitenhuwelijkse situaties zouden ook veel meer via contracten geregeld kunnen worden. Als mensen na een echtscheiding of buiten een huwelijk de zorg voor kinderen willen delen kunnen ze daar alle afspraken over maken die ze willen. Ze kunnen het eventueel zelfs bij de notaris laten vastleggen, zodat het ook onderlinge afdwingbaarheid heeft. Als je die richting uitdenkt betekent dat dat je het familierecht weer tot een privaatrecht maakt, waarmee ik terug kom bij Korteweg en Verlegh, die zeggen dat het familierecht nu eigenlijk staatsrecht is. Dat blijkt ook uit de voorstellen: het gaat om dwingende regelingen van de staat en helemaal niet om wat mensen onderling afspreken.

SELMA SEVENHUIJSEN

1. *Het huwelijk de rechtsorde uit*, D. Verlegh, H. v. Maarseveen en S. Korthuis, in: *Ned. Juristenblad*, 59 (1984) 18 augustus, p. 857-861.
2. Zie: *Ned. Juristenblad*, 60 (1985) 16 februari. Daarin m.n. N. Holtrust: 'Moederzorg en Vaderrecht' (p. 201-207).

(foto: Fred Jansz)

RIA BECKERS: Lijsttrekker in 1977, 1981, 1982 en 1986

Anneke van 't Hull is medewerkster van de PPR-Studiestichting.

DEMONTEER DE BAANSTATUS!

Meer verkemelijk dan heel opmerkelijk was de bijdrage van Prof.Dr. R.C. Kwant, emeritus hoogleraar ethiek en filosofie, tijdens de PPR-Manifestatie WERK op 28 september jl. in Utrecht.

Vermakelijk, omdat hij als een konfereencier een kollege ten beste gaf waarin hij allerlei wetenswaardigs rond het thema 'arbeid' met veel humor naar voren bracht. Niet zo heel erg opmerkelijk, omdat veel van wat hij vertelde ook al eens was uitgesproken tijdens zijn afscheidskollege in april '83 én omdat hij zijn verhaal stopte op het moment dat het voor de aandachtige PPR-toehoorder juist heel interessant begon te worden.

Tijdens de Manifestatie in Utrecht bleef maar weinig tijd over voor diskussie. Daarom langs deze weg nog eens een korte terugblik en reaktie op de bijdrage van Kwant. Onderwerp: 'arbeid' en 'arbeidsethos'.

De 'baan', daar draait het op 't ogenblik allemaal om in onze westerse samenleving. De begrippen arbeid en werk vloeien samen in dit ene, alles bepalende woord: baan. Wie hem heeft prijst zich gelukkig. Wie hem niet heeft voelt zich geen mens. Je bent wat je doet. Kortom, onze hele samenleving is in de loop van de geschiedenis zozeer bestempeld door het betaalde werk — de baan dus — dat alles zich

rond die baan heeft georganiseerd: status en sociaal aanzien, beloning, sociale zekerheid, huwelijk en gezinsleven, verkeer en vervoer, vrije tijd, opvoeding en onderwijs. Geen wonder dat de baan een zeer begerenswaardig goed is geworden. Zeker nu er een schaarste aan banen bestaat is de *baanbelustheid* zeer groot en is het arbeidsethos tot ongekende hoogte gestegen.

Dat arbeidsethos, nog altijd beschouwd als een zeer deugdzaam beginsel, is volgens Kwant maar zeer betrekkelijk. Dat blijkt wel, wanneer je het ontleedt tot de volgende 3 komponenten:

1. De bereidheid mee te werken aan het instandhouden van de samenleving: de *baanbereidheid*. Deze is in het algemeen zeer hoog te noemen.
2. De bereidheid juist dat werk te verrichten dat bij de baan hoort: de *werkbereidheid*. Ziekteverzuim zou wel eens een graadmeter voor die werkbereidheid kunnen zijn, aldus Kwant.
3. Van *werkgehechtheid* is sprake, wanneer je je werk zo graag doet dat je het ook of zelfs onbetaald zou doen.

Voor veel mensen zal het arbeidsethos vooral worden bepaald door de eerste komponent. Bij de tweede komponent vallen er al aardig wat mensen af en bij de derde zal nog maar een beperkte groep

overeind blijven. Ondanks minder prettig of ronduit onaangenaam werk blijft de baanbelustheid groot. En dat in een tijd waarin banen op grote schaal worden geëlimineerd en er geen of veel te weinig nieuwe banen voor in de plaats komen.

In de achter ons liggende periode van groei en toenemende welvaart werd het voorzieningspakket en daarmee het (betaalde) takenpakket in onze samenleving aanmerkelijk uitgebreid. Veel van wat voorheen onbetaald werd gedaan veranderde in betaald werk.

Tegenwoordig is er een tendens in tegenovergestelde richting: veel betaald werk verdwijnt om als onbetaalde activiteit verder te leven. Belangrijkste oorzaak, aldus Kwant, voor deze grootscheepse baaneliminatie is de kostenfaktor. Banen zijn duur. Als het even kan moet er meer gedaan worden met minder mensen. En dan zijn er altijd nog de machines. Banen kunnen verdwijnen, omdat het werk wat erachter zit verdwijnt. Maar banen kunnen ook verdwijnen, terwijl het betreffende werk helemaal niet verdwijnt. Als voorbeeld noemt Kwant de verzorgende arbeid. De devaluatie van de verzorgende sektor is een teken des tijds, aldus Kwant. Andere tekens des tijds vormen de *nieuwe scheidingen* in de samenleving. Op grond van de hiervoor omschreven ontwikkelingen is er nu al sprake van een tweedeling in de baanlozen en de baanbezitters. En binnen het arbeidsbestel zelf geldt al een onderscheid tussen de produktieve of harde sektor die het draagvlak vormt voor de samenleving en de verzorgende of zachte sektor, die dus direkt afhankelijk is van de eerstgenoemde sektor. Dit onderscheid is pertinent onterecht, aldus Kwant, omdat er wel degelijk sprake is van een tweezijdige afhankelijkheid.

Een ander onterecht verschijnsel is de devaluatie van het huishoudelijk werk. Hoe meer de baan wordt opgewaardeerd, des te meer zakt het huishoudelijk werk in waarde. In feite kunnen al deze misstanden in ons arbeidsbestel bestaan vanwege ons kromme arbeidsethos, dat

ons alleen maar laat voortgaan in het patroon waarin we nu eenmaal leven. En dat is een verre van goede zaak, aldus Kwant. Dé oplossing voor dit ingewikkelde en vooral taai probleem is *het demonteren van de baanstatus*, en wel in structurele zin. Een grondige ontlasting van de opgesierde kerstboom tot er niets anders overblijft dan de essentie: werk.

Als voorbeeld noemde hij een ont koppeling van baan en sociale zekerheid. Heel veel verder kwam hij niet. Een basisinkomen voor iedereen sprak hem in principe wel aan, maar hij hield toch grote zorg voor de arbeidsprikkel. Het demonteren mag niet zo ver gaan, dat de motivatie om te werken verdwijnt.

En toen zweeg de spreker stil.

Een open eind aan een interessant verhaal. Een open doel, zou je het ook kunnen noemen. Want elke rechtgeaarde PPR-toehoorder moet toch staan te trappelen van ongeduld om met zijn of haar radikale aanpak op de proppen te komen en te skoren.

Dat laatste is nu wat we aan u — lezer van Radikale Notities — vragen. Geen Kerstpuzzel of -prijsvraag, maar een interessante en nuttige opdracht. Formuleer op hooguit één A4-vel hoe u denkt het 'demonteren van de baanstatus' het beste te kunnen realiseren. Kies die sleutel of dat instrument dat de meeste structurele garantie biedt. Wij zijn benieuwd.

Met al uw antwoorden stellen wij EEN ANTWOORD AAN PROFESSOR KWANT samen en sturen hem dat toe. Dat antwoord zal tevens als artikel in een van de komende nummers van Radikale Notities worden gepubliceerd.

Stuur úw ANTWOORD AAN PROFESSOR KWANT vóór 1 februari 1986 naar de redactie van Radikale Notities, Singel 277, 1012 WG Amsterdam.

Veel sukses!

ANNEKE VAN 'T HULL

Bram van Ojik is eindredakteur van de Radikalenkrant en persoonlijk medewerker van europarlementariër Herman Verbeek.

Het schuldenprobleem

DE BELANGEN VAN DE BANKEN STAAN VOOROP

Als westerse bewindslieden en bankiers roepen dat de schuldenkrisis is afgewend, dan bedoelen ze meestal gewoon dat ze hun geld terug krijgen. Ze zien voorbij aan de nieuwe, bittere armoede, die in schuldenlanden is ontstaan als gevolg van de door het IMF opgelegde 'aanpassingsprogramma's'. Ze vergeten de problemen van de allerarmste landen die — vergeleken met de rijkere ontwikkelingslanden — kleine schulden hebben, maar des te meer moeite om ze af te lossen. Ze verzwijgen dat de groei van het internationale kapitaalverkeer aan deze landen volstrekt voorbij gaat en dat de Derde Wereld op dit moment meer kapitaal aflost dan dat er aan hulp, investeringen en handelswinsten binnen komt.

De schuldenkrisis is nog lang niet opgelost. Daarvoor is veel meer nodig: een structurele hervorming van de wereldeconomie; verbetering van de handelsmogelijkheden voor ontwikkelingslanden; betere prijzen voor hun exporten; vergroting van de mogelijkheden voor een autonome, van het westen onafhankelijke binnenlandse ontwikkeling. Zolang daar niets aan gebeurt, kan symptoombestrijding nodig zijn, maar is het zeker niet afdoende. Vanuit deze optiek heeft Herman Verbeek, namens de Regenboogfractie¹ in het Europees Parlement een *schulden-resolutie* ingediend, waarover in januari besloten wordt. De resolutie vraagt om een actief EG-beleid, zowel in de symptoombestrijding (schuldenkwijtschelding, renteverlaging als op structureel terrein (handelsverbetering, stimulering eigen voedselproductie in ontwikkelingslanden). Het verhaal achter de resolutie, dat hieronder gepubliceerd wordt, gaat in op relevante recente ontwikkelingen op politiek terrein.

Achtergrond

Aan het einde van de jaren zestig nam de hoeveelheid internationaal betaalmiddel (dollars) snel toe. Belangrijkste reden daarvan was het grote en groeiende tekort op de betalingsbalans van de VS. De dollars die op deze wijze in het buitenland achterbleven moesten via het particuliere bankwezen opnieuw productief worden aangewend. Toen, na 1972, ook de olie-exporterende landen hun gigantische geldoverschotten via de westerse banken opnieuw wilden uitlenen werd de landen met grote geldtekorten het bankpapier als het ware door de strot gedouwd. Er was genoeg. Zolang er rente zou worden betaald, was aflossing niet zo belangrijk. Integendeel, er kon altijd bij worden geleend.

Als gevolg van deze monetaire overschotten en de resulterende dumping van geld nam de uitstaande schuld van ontwikkelingslanden explosief toe: tussen 1973 en 1981 met ongeveer 20% per jaar.

Sinds 1982, toen bleek dat ook de rentebetalingen in gevaar waren, trad snel een vertraging op in de groei van de kredietverlening aan ontwikkelingslanden. Banken lenen de laatste jaren liever aan de kredietwaardige VS waar het begrotingstekort van de regering Reagan dringend dekking behoeft. In 1984 was de totale schuld van ontwikkelingslanden opgelopen tot 730 miljard dollar. Als percentage van het Bruto Nationaal Produkt steeg de schuldenlast van 22 procent in 1973 tot 35 procent in 1984.

Het teruglopen van de kredietverlening heeft ertoe geleid dat ontwikkelingslanden op dit moment vaak per saldo tot leveranciers van kapitaal aan de rijke landen zijn geworden. Aflossing en rente overtreffen de nieuwe leningen. Voorzover er met behulp van internationale instellingen (IMF,² Wereldbank) nieuw kapitaal kan worden aangetrokken of oude schuld wordt geherfinancierd, gaat dit gepaard met uiterst stringente voorwaarden die meestal betrekking hebben op de noodzaak tot versobering. Zo wordt een zogenaamde 'oplossing van de schuldenproblematiek' vaak niet meer dan dat de problemen worden afgewenteld op de armste groepen in de ontwikkelingslanden. Zij zien zich gekonfronteerd met stijgende voedselprijzen, afnemende voorzieningen en een overheid die mikt op de sterksten.

Dergelijke saneringsprogramma's miskennen volledig de externe aspecten van het schuldenprobleem. De (te) hoge rentestand is een van de belangrijkste van deze factoren, maar ook het toenemend protektionisme van de rijke landen en de resulterende afzetproblemen van ontwikkelingslanden zijn vermeldenswaard.

Nederland

De Nederlandse regering speelt, met name in de persoon van Minister Ruding, een prominente rol in discussies over de oplossing van schuld-problemen. Interessant was dan ook de nota die het kabinet deze zomer ter zake uitbracht. De nota ademt optimisme: 'de schuldenproblemen zijn dankzij de intensieve samenwerking van alle betrokken partijen tot nu toe goed opgevangen.' Daarnaast ademt de nota een zekere angst voor een kollektieve benadering van het probleem. Schuldenproblemen moeten van land tot land (*case-by-case*) worden opgelost in bilaterale onderhandelingen. Onmiskenbaar is de schrik voor oprichting van schuldenkartels een belangrijke drijfveer voor deze benadering.

Voor de middellange termijn blijkt het kabinet alle vertrouwen te hebben in de werking van de internationale monetaire instellingen. Het 'aanpassingsbeleid' van het IMF moet worden voortgezet, en Nederland blijkt zelfs voorstander van een 'verscherpt toezicht' van het fonds op de schuldenlanden. Ontwikkelingslanden moeten in deze visie een beleid voeren dat open staat voor buitenlandse concurrentie en dat binnenlandse besparingen stimuleert om zo investeringen te bevorderen.

Op handelsgebied wordt het protektionisme van de westerse landen als een oorzaak van schuld-problemen onderkend. Tevens wordt er echter op gewezen dat speciale maatregelen voor schuldenlanden zich moeilijk laten rijmen met de principes van de GATT,³ die voor alle aangesloten landen gelijkberechtigting eisen.

Wel is, aldus het kabinet, liberalisering mogelijk van bepaalde 'vrijwillige' exportbeperkingen die aan ontwikkelingslanden zijn opgelegd. In het Algemeen Preferentieel Systeem (APS) van de EG wordt echter weer geen mogelijkheid tot liberalisering gezien.

De kapitaalstroom naar schuldenlanden moet weer op gang komen. Volgens het kabinet kan dit, behalve door co-financiering tussen multilaterale banken en commerciële banken, vooral ook door het bevorderen van particuliere investeringen in ontwikkelingslanden. Op nationaal nivo kennen we hiervoor het instrument van de exportkredietverzekering. In internationaal verband steunt Nederland de oprichting van de Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA) en de eventuele totstandkoming van een mogelijk EG-ACS⁴-verzekeringstelsel.

Voor de laagste-inkomenslanden, tenslotte, bepleit Nederland een uitbreiding van de hulp (vooral van de donorlanden die de 0,7%-doelstelling nog niet hebben gehaald) en heeft Nederland de bereidheid uitgesproken om schulden kwijt te schelden, dan wel de looptijd aanzienlijk te verlengen.

Internationaal

Omdat we in deze notitie afzien van de beslissingsmacht van particuliere banken zijn de multilaterale financiële instellingen de belangrijkste makers van het internationale, financieel-monetaire beleid. Dat particuliere banken op de uiteindelijke vorm van dit beleid grote invloed hebben zal niet verbazen. Nog altijd is ruim 90% van de internationale kapitaalstroom in particuliere handen; overheden hebben over de aanwending daarvan dus uiterst weinig te zeggen.

De belangrijkste beleidsbepalende internationale organen zijn de Groep van Tien (rijke industrielanden, G-10) het Interim Committee ('bestuur' van het IMF onder voorzitterschap van Ruding) en het Development Committee (van IMF en Wereldbank). De meest recente bijeenkomst van deze groepen vond plaats tijdens de laatste jaarvergadering van Bank en Fonds in oktober in Seoul. Belangrijkste discussiepunt in G-10 en Interim Committee vormde de vraag of de tijdelijke verruimde toegang tot kredieten voor ontwikkelingslanden een meer permanent karakter moet krijgen. Met name de VS en Japan, maar ook de Bondsrepubliek en het Verenigd Koninkrijk, verzetten zich tegen een dergelijke permanente verruiming. Nederland neemt een middenpositie in. Deze is gehonoreerd door de aanvaarding van een kompromis waarbij tot een zeer bescheiden, bijna symbolische verlaging van de kredietplafonds is besloten.

Belangrijk is ook de vraag of er nieuw internationaal geld geschapen gaat worden door middel van nieuwe zogenaamde Speciale Trekkingsrechten op de reserves van het IMF. Ook hier liggen de eerder genoemde landen dwars. Wel werd het Interim Committee het eens over de beschikbaarstelling van aanvullend krediet ter waarde van 2,7 miljard dollar uit het voormalige *Trust-fund* voor betalingsbalanssteun aan de minst-ontwikkelde-landen.

Het zogenaamde VS-schuldenplan werd nog niet in genoemde groepen besproken. Het plan wil extra financiële inspanningen van de multilaterale financieringsinstellingen en particuliere banken gekoppeld zien aan een voortzetting van het strikte aanpassingsbeleid van ontwikkelingslanden. Met name uit latere opmerkingen van de minister van financiën Baker blijkt dat de VS in ieder geval bereid is te praten over hervormingen van het internationale geldstelsel. Dit is een stap vooruit en sluit aan op de wens van G-10 en G-24 (een groep van 24 ontwikkelingslanden) om hierover in het voorjaar van 1986 besprekingen te openen.

Over de Wereldbank werd in het Development Committee afgesproken dat er nog geen kapitaalverhoging komt. Ook hier liggen de VS dwars, terwijl Nederland bijvoorbeeld tot een voorstander van de noodzakelijk geachte kapitaalverhoging gerekend mag worden.

Tenslotte is in dit verband de stand van zaken van belang met betrekking tot de omstrede International Development Association (IDA). IDA leent op zeer zachte

voorwaarden aan de armste ontwikkelingslanden. Steeds meer rijke landen beschouwen dit als weggegooid geld en het wordt steeds moeilijker om de benodigde middelen voor aanvulling van het fonds bij elkaar te krijgen. Met het oog op de achtste aanvulling (IDA-8) is in het Development Committee afgesproken dat er hardere voorwaarden aan de leningen zullen worden gesteld. Met name de looptijden van de leningen moeten korter, waarbij differentiatie tussen landen tot de mogelijkheden gaat behoren.

Konklusies

Er heerst in internationale financiële kring enig optimisme over de beheersbaarheid van het schuldenprobleem. Onder beheersbaarheid wordt vooral verstaan dat banken en internationale instellingen hun geld terug krijgen. Slechts in uitzonderingsgevallen willen enkele 'progressieve' landen voor de allerarmste landen wel wat schuld kwijt schelden.

De oplossing voor het schuldenprobleem wordt gezocht in versobering en aanpassing in de ontwikkelingslanden. Over de door de VS opgedreven rentestand wordt niet of nauwelijks gesproken, het protektionisme van de westerse landen wordt verbaal afgekeurd, maar in de praktijk gehandhaafd of zelfs verscherpt.

Als ontwikkelingslanden bereid zijn om aan de harde westerse voorwaarden te voldoen, dan bestaat er bij de krediteuren enige bereidheid om nieuwe financieringsstromen op gang te brengen. De omvang van deze stromen staat echter in geen verhouding tot de omvang van het schuldenprobleem. Belangrijkste factoren in de eventuele nieuwe geldstroom zijn de partikuliere banken alsmede de partikuliere westerse investeerders. Deze laatsten krijgen steeds meer overheidsbescherming van westerse regeringen en internationale organisaties.

De case-by-case benadering die bij de westerse landen zo populair is, wordt niet bedreigd door pogingen van ontwikkelingslanden om een schuldenkartel te vormen. Oproepen in die richting van bijvoorbeeld Fidel Castro zijn weinig enthousiast ontvangen.

Het is niet onwaarschijnlijk dat er in 1986 een beperkte noord-zuid-dialogoog tot stand komt over de hervorming van het internationale geldstelsel. Het IMF zal in dit hervormde stelsel een sterkere rol krijgen ('verscherpt toezicht'); IMF en Wereldbank zullen meer gaan samenwerken (sanering gekoppeld aan ontwikkeling) maar tegelijkertijd ook meer op elkaar gaan lijken. Daardoor ontstaat het gevaar van *cross conditionality*, dat wil zeggen dat goedkeuring van leningen door de één afhankelijk wordt gesteld van wat de ander doet.

De hervorming zal verder met name gericht zijn op een stabilisatie van de wisselkoersen en vooral ook het scheppen van garanties dat banken hun geld terug krijgen. Een grote verzachting van de kondities voor ontwikkelingslanden zit er niet in. Eerder zal een verscherping optreden. De gevolgen daarvan zullen opnieuw met name voor de armste groepen in ontwikkelingslanden voelbaar zijn. We mogen verwachten dat dergelijke plannen uiteindelijk niet kunnen leiden tot een duurzame oplossing van wat nog steeds de schuldenkrisis wordt genoemd.

BRAM VAN OJK

1. *Regenboogfractie: het samenwerkingsverband van groene en radikaal-linkse partijen in het Europese Parlement.*
2. *IMF: Internationaal Monetair Fonds.*
3. *GATT: General Agreement on Tariffs and Trade.*
4. *ACS: de landen uit Afrika, het Caraïbisch Gebied en de Stille Zuidzee die een overeenkomst met de EG hebben, het Verdrag van Lomé.*

Bijlage: Schuldenresolutie-Verbeek, ingediend op de vergadering van het paritair comitee EG-ACP, Inverness, Schotland, september 1985.

RESOLUTIE VERBEEK

*De Paritaire Vergadering ACS-EG,
bijeen 23-27 september, 1985 te Inverness (Schotland).*

Overwegende:

- dat de economische situatie van de 36 Minst Ontwikkelde Landen (MOLs) in de jaren tachtig verder is verslechterd,*
- dat de gemiddelde economische groei van deze groep landen steeds verder is gedaald,*
- dat de gemiddelde groei daardoor lager is dan de toename van de bevolking,*
- dat de industrielanden hun beloften voor speciale hulp aan de MOLs slechts ten dele zijn nagekomen,*
- dat de hulp per hoofd van de bevolking in de MOLs daardoor verder is gedaald,*
- dat het gemiddeld inkomen per hoofd in de MOLs de 200 dollar per jaar niet overschrijdt en dat het daarmee slechts twee procent bedraagt van het gemiddeld inkomen in de industrielanden,*
- dat de schuldenlast het de MOLs in toenemende mate onmogelijk maakt om een beleid te voeren dat aan een bevredestiging van binnenlandse behoeften de voorrang geeft,*
- dat de huidige kondities waaronder schulden moeten worden afgelost aanpassingen vragen die juist in de MOLs grote groepen van de bevolking onder het bestaansminimum brengen,*
- dat deze aanpassingen nooit het beoogde effect zullen hebben zolang de internationale rentestand zo hoog blijft en het westers protektionisme een belemmering vormt voor het verkrijgen van buitenlandse deviezen,*
- dat de dumping van westerse voedseloverschotten op de markten van de Derde Wereld de voedselproductie daar ter plekke belemmert en daarmee tot verdere verschuldiging leidt.*

- 1. Stelt vast dat de lasten van aanpassing niet langer eenzijdig op de schouders van ontwikkelingslanden mogen liggen,*
- 2. Roept de industrielanden op zich met extra kracht in te zetten voor verwezenlijking van de doelstellingen van het Substantial New Program of Action for de MOLs,*
- 2. Dringt er bij de lidstaten van de Gemeenschap speciaal op aan om, voorzover dit niet gebeurde, de ontwikkelingshulp aan de MOLs te vergroten tot de overeengekomen 0,15% van het Bruto Nationaal Produkt,*
- 4. Vraagt van alle betrokken industrielanden dat aan importen uit de MOLs niet langer onevenredige belemmeringen worden opgelegd,*
- 5. Roept de lid-staten van de EG op tot effectieve aanwending van het instrumentarium van Lomé om zo te komen tot stabilisatie van exportinkomsten voor de betrokken ontwikkelingslanden,*
- 6. Dringt er bij de regering van de VS op aan een beleid te voeren dat de internationale rentestand naar beneden brengt,*
- 7. Roept de lid-staten van de EG op om te bevorderen dat er tussen schuldeisers en debiteurenlanden een regeling tot stand komt waarbij aflossing en rentebetalingen worden gekoppeld aan de jaarlijkse deviezeninkomsten van de schuldenlanden,*
- 8. Roept de lid-staten van de EG op een einde te maken aan de dumping van voed-*

seloverschotten, zodat ontwikkeling van de lokale landbouw in ontwikkelingslanden verdere verschuldiging kan voorkomen,

9. Roept de lid-staten van de EG op om de officiële schulden van de MOLs zo snel mogelijk kwijt te schelden,

10. Roept de lid-staten tenslotte op om te bevorderen dat de multilaterale geldinstellingen in hun voorwaarden-beleid rekening houden met de specifieke mogelijkheden en belangen van de MOLs.

Henk Waltmans is burgemeester van Landsmeer en was lid van de Tweede Kamer voor de PPR.

De progressieve volkspartij GEMISTE KANSEN EN MYTHEVORMING

Ook nu nog duiken regelmatig meningen op, dat D'66 altijd de Progressieve Volkspartij heeft gewild, daar zelfs de kampioen van is. Hans van Mierlo treedt als zodanig ook op tijdens kongressen van D'66.

Henk Waltmans graaft eens wat dieper in deze hele materie. Zijn konklusie: D'66 doet op dat punt aan mythevorming. PvdA, D'66 en PPR beleden met de mond de PVP maar lieten het op beslissende momenten alle drie afweten.

Tegenover het CDA werd geen tegenmacht opgebouwd.

A

an het einde van de jaren zestig vervult de roep om samenwerking, progressieve samenwerking, de politieke hemel.

De PvdA speelt al in april 1967 door middel van de publikatie van het rapport 'Een stem die telt' in op de bestaande behoefte aan samenwerking door te pleiten voor een progressieve konsentratie van PvdA, PSP, D'66, christenradikalen en eventuele nieuwe groeperingen. Vóór de verkiezingen wil men komen tot een gemeenschappelijk program, een gemeenschappelijke lijst en een schaduwkabinet, zoals wordt bepleit in een resolutie van het kongres van de PvdA van 23-25 november 1967 te Amsterdam gehouden. Daartegenover kan dan een behoudende konsentratie optreden die de kiezer dan de keuze oplevert zijn stem uit te brengen voor een progressief of een behoudend kabinet.

De reactie van D'66 is afhoudend. Zij wil het bestaande partijensysteem, inclusief PvdA en PSP laten ontploffen en stelt staatsrechtelijke hervormingen en demokratisering van de samenleving voorop. Als bezwaar geldt zeker ook het prijsgeven van een stuk eigen identiteit. D'66 heeft immers net bij de in Zwolle gehouden (vervroegde) raadsverkiezingen op 28 juni 1967 het eerder bij de Kamerverkiezingen behaalde resultaat (3,3 procent) aanzienlijk zien stijgen (naar 9,4 procent). Toch blijft de mythe hardnekkig dat D'66 altijd de kampioen van de progressieve samenwerking is geweest. Pas in het begin van de jaren zeventig verklaart D'66 zich bereid met PvdA en PPR een progressieve volkspartij te vormen. Maar dan laten PvdA en PPR het weer afweten.

In de loop van 1968 staat de progressieve konsentratie centraal in de partijpolitieke

diskussie. Op 15 augustus 1968 verzoekt het partijbestuur van de PvdA aan andere partijen het gesprek te openen over de vorming van een progressieve konsentratie van PvdA, PSP, PPR en D'66. De ARP wordt niet genoemd. De PPR reageert op 31 augustus 1968 positief. Zij noemt, uiteraard vanwege de aanwezigheid van AR-radikalen de ARP nadrukkelijk wel als een mogelijke partner. Haar inziens moet het minimaal om een stembusakkoord gaan, met andere woorden, om een afspraak samen in de regering of in de oppositie te gaan. De PPR voelt er daarbij evenmin als D'66 voor gedwongen te worden een andermans jasje aan te trekken: de progressieve konsentratie mag geen socialistische zijn.

De PSP laat op 9 september 1968 weten bereid te zijn tot een gesprek. D'66 reageert opnieuw afwijzend. Ze klaagt dat de kiezer deze konsentratie als een socialistische zal zien met een pragmatische en een christen-radikale randversiering. Niet aan de top, maar aan de basis moet de vernieuwing beginnen, oreert Hans van Mierlo op het D'66-kongres in Leiden op 14 september 1968. Daar komt echter niets van terecht want de regionale en lokale D'66-bestuurders vatten het Leidse signaal (het kongres besluit met 83 tegen 14 procent van de stemmen voorlopig niet deel te nemen aan gesprekken aan de top over een progressieve konsentratie) zo op, dat ze praktisch overal de ontluikende samenwerking tot een einde brengen. D'66 wil de verwachte verkiezingsoverwinning niet in gevaar brengen en wil de eigen identiteit bewaren, een echte partij worden: 'D'66 is vooreerst niet van plan zelf te ontploffen.'¹

De PPR toont zich bijzonder teleurgesteld dat D'66 de uitnodiging voor 'een progressief gesprek' niet wil aanvaarden.

PAK

Op 10 januari 1969 nemen delegaties van PvdA, PPR en PSP dan het initiatief tot de oprichting van de Werkgroep Progressief Akkoord (PAK), welke zich zal beraden op de mogelijkheid te komen tot een stembusakkoord voor een progressieve konsentratie. Pogingen van de PPR om via de AR-radikalen de ARP bij deze konsentratie te betrekken lopen op niets uit. Wel nemen op persoonlijke titel enkele ARP- en D'66-leden deel. Op 25 maart 1969 brengt de Werkgroep een discussienota uit waarin duidelijkheid vóór de verkiezingen wordt bepleit. Als mogelijkheden voor de bundeling ziet men een rechtstreeks gekozen minister-president, een door de Tweede Kamer aangewezen formateur of een tweede verkiezingsronde waarbij de kiezers uitmaken welke van de twee grootste groepen regeren mag.

Alleen de PPR blijkt tevreden over het resultaat al was het alleen maar omdat er tenminste gepraat wordt over progressieve samenwerking. Zij spreekt zich in haar reactie uit voor een coalitie met partijen welke niet in een konservatief blok zijn opgenomen en die vóór de verkiezingen hebben verklaard te willen samenwerken met de bundeling van vooruitstrevende groepen. Wanneer de bundeling geen meerderheid haalt bij Kamerverkiezingen is het voor de PPR niet aanvaardbaar als die bundeling dan 'op een ouderwetse manier' gaat meedoen aan besprekingen over het vormen van een kabinet.

Dit zal vier jaar later een substantiële rol spelen in de discussie binnen de PPR als het gaat om de formatie van het kabinet-Den Uyl. Het PvdA-kongres van 6-8 maart 1969 spreekt uit dat 'gelet op het besluit van het kongres in november 1967 om te streven naar het totstandkomen van een progressief stembusakkoord, gelet op de politieke opstelling van de huidige KVP en de oprichting van de PPR ... de PvdA vóór de komende Kamerverkiezingen niet met de KVP een stembusakkoord zal aangaan; dat de PvdA aansluitend aan de komende Kamerverkiezingen geen regerings-samenwerking met de KVP zal aangaan'.²

De PSP (geplaagd door interne hoekse en kabeljauwse twisten tussen de ene groep

die kiest voor een stembusakkoord met PvdA, PPR en zo mogelijk D'66, en een andere die samenwerking wil van de PSP met trotskistische en maoïstische groepen) vindt op 17 juni 1969 in de 'gematigde' houding van de PvdA en de Groep-Aarden bij de debatten in de Tweede Kamer over het regeringsbeleid terzake van de Maagdenhuis-bezetting³ en de rellen op Curaçao⁴ een aanleiding om van haar kant de besprekingen over de vorming van een landelijk progressief akkoord te beëindigen. Sommige PSP-afdelingen doen echter wel mee aan de samenwerking bij de raads- en statenverkiezingen van 1970. Alleen waar uiterst links de PSP beheerst, blijken ook de programmatische tegenstellingen een hindernis voor samenwerking van de zijde van de PPR.⁵

Op 23 februari 1970 konstateert de Werkgroep Progressief Akkoord in een rapport 'Pak mee' dat het op zijn minst te vroeg is om een nieuwe partij op te richten die alle vooruitstrevenden probeert te omvatten, maar dat er wel mogelijkheden zijn voor een bundeling.⁶

Dit voorstel krijgt alleen een goed onthaal bij de PPR. En daarmee is het PAK mislukt: na de teleurstellende verkiezingsresultaten van de PAK-lijsten in 1970 beëindigt de Werkgroep eind juli 1970 haar werkzaamheden.

Toch probeert de PPR nog bij de statenverkiezingen van 18 maart 1970 en de raadsverkiezingen van 3 juni 1970 zoveel mogelijk via progressieve samenwerkingsverbanden mee te doen. In vier provincies (Friesland, Drente, Overijssel en Utrecht) leidt dat tot een combinatie van PvdA, PPR en PSP; in Noord-Brabant gaan PvdA en PPR samen; in Gelderland, Zeeland en Noord-Holland komt de PPR met een eigen lijst uit maar met een gemeenschappelijk programma en een stembusakkoord met de PvdA. Alleen in Groningen en Limburg blijkt geen akkoord mogelijk te zijn. Op gemeentelijk nivo wordt in 120 gemeenten in PAK-verband samengewerkt, het meest tussen PvdA, PPR en PSP.

Doorbraak

Op 10 november 1970 richt de PvdA een uitnodiging aan de andere drie partijen om tot een progressieve samenwerking te geraken. De PSP, weer eens geteisterd door interne tegenstellingen, doet de deur meteen praktisch dicht.⁷ Begin december 1970 komt de doorbraak als vooraanstaande leden van PPR, PvdA en D'66 (Jurgens, Van der Louw en Gruyters) veertien programpunten formuleren waarop de partijen tot een stembusakkoord kunnen komen.

D'66 is na de teleurstelling over haar verkiezingsresultaat wat meer geneigd uit het gekozen isolement te treden. In de eerste plaats wordt in die kring echter gedacht aan samenwerking met KVP en PvdA, voorbereid 'van onderop' door gesprekken aan de basis, die mogelijk kan uitlopen op een nieuwe partijencombinatie, door haar *progressieve volkspartij* genoemd. Als echter de konfessionele drie een stembusakkoord met elkaar aangaan, kan de opening naar de KVP worden vergeten en kiest D'66 uiteindelijk voor het samengaan met PvdA en PPR.

PvdA en D'66 willen wel dat een progressief akkoord voorgelegd zal worden aan de konfessionele partijen. Die mogelijkheid ligt voor de PvdA weer open nadat het kongres van 4, 5 en 6 februari 1971 te Amsterdam een resolutie heeft aangenomen waarin de zogenaamde anti-KVP-motie wordt vervangen door een machtiging om met D'66 en PPR een gemeenschappelijk regeringsprogramma op te stellen en dit programma voor te leggen aan KVP, ARP en CHU om aan de hand van hun reacties, die vóór 10 maart 1971 binnen moeten zijn, te beoordelen of een voorstel tot het aangaan van een stembusakkoord met deze partijen en PSP en ESP, aan het kongres zal kunnen worden gedaan. De PvdA stelt als volstreekte voorwaarde dat de konfessionele partijen zich bereid verklaren vóór de verkiezingen bindende afspraken te

maken over een regeringsprogramma en kandidaat-ministers. Wanneer een regeerakkoord met de konfessionele partijen vóór de verkiezingen niet mogelijk is, wordt het uitgesloten dat na de verkiezingen met die partijen onderhandeld wordt over een parlementair kabinet.⁸

De konfessionelen wijzen die voorwaarde af en daarmee lopen de gesprekken tussen progressieven en konfessionelen op 11 maart 1971 stuk. Niet tot verdriet van de PPR die met de vraag tobt waarom ze zich heeft afgesplitst als ze na de eerste de beste Kamerverkiezing alweer met de KVP in een kabinet gaat zitten.

Schaduwkabinet

De kongressen van PvdA, D'66 en PPR keuren in het voorjaar van 1971 het gezamenlijke regeerprogram (Hoofdlijnen van een regeringsprogramma 1971-1975), grotendeels samengesteld uit de verkiezingsprogramma's der partijen, goed. De kongressen spreken ook uit dat men zal 'streven — hetzij rechtstreeks, hetzij via een federatief verband — naar een vooruitstrevende volkspartij, die wezenlijke hervormingen beoogt'.

De PSP die niet meedoet aan dit samengaan, beperkt zich tot het uiten van kritiek op de voorgestelde programmateksten over de staatkundige hervormingen en het buitenlands beleid. Ze verwerpt deelneming aan de progressieve konsentratie en spreekt van 'een knieval van de PvdA voor D'66'.

Op 16 april 1971 wordt nogal slordig een schaduwkabinet gepresenteerd, dat onder leiding van Den Uyl zal gaan regeren als de progressieve drie bij de verkiezingen de meerderheid behalen en dat zal worden ontbonden als dat niet het geval is.

Bas de Gaay Fortman hoort pas op de dag van de presentatie zelf dat hij verondersteld wordt er ook deel van uit te maken. Voor de PPR blijken twee zetels ingeruimd: Binnenlandse Zaken voor Jacques Aarden en Ontwikkelingshulp voor Bas de Gaay Fortman.

Blijkens een verklaring van 2 juli 1971, na de vorming van het kabinet-Biesheuvel I, is dit schaduwkabinet inderdaad ontbonden.⁹

Later, bij de presentatie van het tweede schaduwkabinet (deelkabinet) in 1972 zal het niet veel beter gaan. Bas de Gaay Fortman is dan mede-formateur maar Den Uyl doet zonder overleg benoemingen die de PPR-voorman mag vernemen als de ploeg aan de pers wordt voorgesteld. Dat levert problemen op met de PPR die zeer verbaasd is als ze vaststelt dat Marcel van Dam op de valreep door Joop den Uyl nog het schaduwkabinet is binnengesmokkeld.

De discussie over de Progressieve Volkspartij gaat verder.

Op 1 mei 1971 schrijft het partijbestuur van D'66 een brief aan PvdA en PPR, waarin wordt voorgesteld op korte termijn besprekingen te openen over de vorming van één progressieve volkspartij. D'66 meent dat de vorming van zo'n volkspartij het best kan worden voorbereid door de oprichting van een instituut met vergaande bevoegdheden (met ruime plaats voor progressieven die hetzelfde doel nastreven maar niet in één van de drie partijen zijn georganiseerd), dat ervoor moet zorgen dat aan de basis de gesprekken over het vernieuwingsproces op gang komen.

Joop den Uyl (Hollands Maandblad, juni/juli 1971) ziet niet zoveel in een Progressieve Volkspartij, tenzij belangrijke groepen uit de konfessionele wereld de oversteek wagen. Federatieve samenwerking is vooralsnog doelmatiger: 'Er behoeft naar mijn smaak helemaal niet zoveel gepraat te worden over een progressieve volkspartij.'

Van Mierlo keert zich op 4 augustus 1971 in de Tweede Kamer tegen een fusie van de progressieve drie, een waarlijk nieuwe partij is nodig die geestverwanten van ver-

schillende inspiraties samenbrengt in een nieuw program.¹⁰ Op 28 december 1971 besluiten de Tweede Kamerfrakties van PvdA, D'66 en PPR nauwer te gaan samenwerken, nadat de Eerste Kamerfrakties dezer partijen hun zijn voorafgegaan.¹¹ Begin januari 1972 maken de besturen van deze partijen bekend dat zij een gemeenschappelijke commissie hebben ingesteld (de zgn. Commissie-Mansholt) die zich zal bezighouden met actuele maatschappelijke problemen en voorstellen zal formuleren voor wezenlijke maatschappelijke hervormingen en zal adviseren over de opzet van de Progressieve Volkspartij. Zij rapporteert op 6 maart 1972. Ze meent dat een aantal essentiële hervormende maatregelen als politiek programma inzet van de volgende verkiezingen moet zijn. Ze acht het niet voldoende als de PvdA, D'66 en PPR dit doen. Er moet naar worden gestreefd dat ook één of meer andere partijen of groeperingen dat doen.¹²

In 1972 vinden er ook oriënterende gesprekken plaats tussen de partijbesturen van PPR en PSP, waarin de programmatische opstelling en de strategie aan de orde komen. Deze twee en PvdA en D'66 bereiden een procedure voor met het oog op een nieuw regeerakkoord dat in het voorjaar van 1975 aan de partijkongressen zal kunnen worden voorgelegd.

Identiteit

In de PPR, die tot dan de kampioen van de Progressieve Volkspartij-gedachte is geweest, voltrekt zich dan geleidelijk een kentering in het denken over progressieve samenwerking. Men vraagt zich af wat de oorzaken zijn van de slechte verkiezingsresultaten en ziet één van de belangrijkste in het te weinig nadruk leggen op de eigen identiteit en het te veel aanleunen tegen grote broer PvdA. Ook krijgt de visie van het nieuwe Kamerlid Bas de Gaay Fortman de overhand, die vindt dat niet zo bij PAK en PvdA moet worden aangesloten, omdat zulks in het verleden alleen maar heeft geleid tot eindeloze discussies over de opheffing van de partij. Uiteindelijk zal de gedachte aan de Progressieve Volkspartij wat op de achtergrond raken. Voorlopig staat het behoud van de eigen partij voorop.

Ook het nieuwe partijbestuur onder voorzitterschap van Dolf Coppes neemt afstand van de samenwerkingsgedachte. Uitgangspunt is dat progressieve politiek in ons land een scheiding vereist in twee kampen op grond van een duidelijk verschillende visie en niet op grond van partijpolitiek. In een stelling, door het kongres van 8 april 1972 in Bunnik aanvaard, wordt gezegd dat die visie er nog niet is: 'Mensen uit verschillende partijen en van buiten de partijen moeten samen zorgen dat hij er komt. Dat kunnen zij niet binnen de bestaande partijen. Zij moeten bereid zijn hiervoor te zoeken naar een punt buiten de partijen. Die gezamenlijke nieuwe visie zal leiden tot nieuwe politieke programma's. Alle partijen die elkaar daarbij zullen vinden moeten bereid zijn zichzelf op te heffen. Dat moeten ze nu al zeggen anders zijn ze niet geloofwaardig meer. In het streven naar een nieuwe politieke opstelling heeft de PPR een taak. Zij zal moeten zorgen voor de nodige diepgang, en partijpolitieke kortzichtigheid aan de kaak stellen. Deze taak van kritische solidariteit heeft zij nu ook tegenover PvdA en D'66.'¹³

Deze visie is breedvoerig verwoord in een discussiestuk van Coppes dat de titel 'Nu is het meest radicale nog niet goed genoeg' meekrijgt en veel indruk op de partijleden maakt. Coppes waarschuwt ervoor dat door allerlei combinaties de PPR en haar ideeën onder de voet gelopen kunnen worden. In het gesprek met PvdA, D'66 en hopelijk nog andere groeperingen moet duidelijk zijn hoe wij denken. Het gevaar is niet denkbeeldig dat in het vooruitzicht van nieuwe combinatiemogelijkheden, bijvoorbeeld samenwerking met de KVP, een aantal wezenlijke zaken betrekkelijk wordt gesteld. In dat geval zou de PPR duidelijk aantoonend waar de verschillen lig-

gen, zich moeten terugtrekken ofwel andere aansluitingen zoeken. De PPR moet helpen de kans op een bewustwordingsgolf in ons volk niet te verspelen door weer opnieuw vroegtijdig politiek prutswerk en moet zich niet onder stoom laten zetten door de komst van verkiezingen. Het gaat hem dus niet om de partijverhoudingen maar om het politieke denken: 'Als politieke denkers van verschillende partijen het aandurven om samen met anderen te laten zien dat ze bereid zijn hun partijbelang ondergeschikt te maken aan de polarisatie, als ze bereid zijn een punt te vinden buiten de partijen waar gezamenlijk gedacht kan worden, als ze van plan zijn om op een nieuwe visie ja te zeggen, zódanig dat de bestaande partijen zullen opgaan in een nieuwe politieke formatie, pas dan zullen ze geloofwaardig zijn. Het betekent gewoon dat de PvdA, D'66, PPR, maar als men wil ook de PSP en de eventuele afscheiding van de KVP en de AR, bereid moeten zijn zichzelf op te heffen als men elkaar vindt in een gezamenlijke nieuwe visie, waaruit nieuwe programma's voortkomen. Met minder kunnen we niet toe.'

Autonoom

De verkiezingen van 1972 hebben een grote invloed op de opvattingen met betrekking tot een progressieve volkspartij.

D'66 gaat na de geleden nederlaag opnieuw voorrang geven aan de ontwikkeling van de eigen identiteit boven de linkse samenwerking. De PvdA is alleen geïnteresseerd in deze samenwerking voorzover ze het machtsbereik van de PvdA vergroot. Bij de PPR wordt meer de nadruk gelegd op de ontwikkeling van de eigen identiteit.

Bas de Gaay Fortman zegt na de verkiezingen dat het proces in de richting van een Progressieve Volkspartij bevorderd wordt door versterking van de PPR, want de kiezers vragen van ons eerst een verdere uitbouw van de geestelijke radikale stroming. Ambivalent blijft het nog even, want op 30 maart 1973 stelt de PPR voor van bovenaf stimulans te geven tot samenwerking omdat het uiteindelijke doel, de Progressieve Volkspartij, nog steeds bereikt moet worden. Ze stelt ook voor bij de komende raadsverkiezingen met gemeenschappelijke lijsten te werken, maar daar voelen PvdA en D'66 niet voor.¹⁴

Nog geen maand later houdt PPR-voorzitter Wouter van Dam op de Kerngroep in Apeldoorn¹⁵ een rede waarin hij een bindende federatie van de progressieve partijen (PvdA, PSP, D'66 en PPR), zoals de PvdA voor ogen staat, afwijst. Hij noemt het onverstandig op dit moment reeds een stap te zetten, waarbij de herkenbaarheid van de nieuwe politieke bewegingen vervaagt. Een dergelijke federatie is pas te overwegen als de partners getalsmatig krachtig genoeg zijn om een federatie en later misschien een Progressieve Volkspartij een werkelijk nieuw gezicht te geven. Onze doelstelling, meent hij, is minder een progressieve volkspartij dan wel een progressieve meerderheid die in de komende 25 jaar in staat zal zijn hervormingen door te voeren die het gezicht van Nederland zodanig zullen veranderen dat het past bij de nieuwe tijd die aanbreekt: 'Als we de bindende federatie afwijzen, wil dat niet zeggen dat we niet steeds weer op basis van vrijwilligheid en hernieuwde keuze de samenwerking beter moeten laten lopen.' Wouter van Dam meent ook dat een radikale stroming als de PPR meer invloed heeft binnen een federatie van progressieve groepen dan binnen het organisatorisch verband van één partij. Toch blijft de eenheid van links het voornaamste middel voor het bereiken van de politieke doeleinden van de PPR.¹⁶

Dat afhouden heeft ook andere oorzaken.

Allereerst valt het de PPR niet licht om het nieuwe kabinet-Den Uyl, ook de PvdA-ministers, een progressieve koers te laten volgen. De relatie met de Democraten '66

is eigenlijk nooit goed geweest. Ons heeft al het optreden van de PvdA tijdens de formatie geïrriteerd.

Er zijn belangrijke stromingen binnen de PvdA die eigenlijk liever nooit met de PPR in zee waren gegaan en die de radicalen graag laten vallen om de PvdA groter te kunnen maken. Ze kunnen de PPR best missen.¹⁷

Inhoudelijk heeft de PPR bezwaren tegen het centralistische, het aanpassende en het te weinig internationaal solidaristische beleid van de PvdA. Vrees is er dat rechte krachten binnen de PvdA en D'66 het karakter van de voorgestelde federatie gaan bepalen. Er is beduchtheid voor machtsuitbreiding van de PvdA. De Progressieve Volkspartij moet iets anders zijn dan een uitgebreide PvdA. Daarom voelen ze niets voor een federatie. Te denken valt wel over een snelle totstandkoming van een Progressieve Volkspartij als volkomen nieuwe partij in de plaats van bestaande progressieve partijen. Ook leeft de overtuiging dat aan het samengaan van deze partijen samendenken moet voorafgaan. En daar is nauwelijks iets aan gedaan. Opgaan in een groter geheel zal de radikaliteit doen verbleken.

De Kerngroep van 28 april 1973 konkludeert dat er weliswaar een Progressieve Volkspartij moet komen, maar pas op langere termijn en onder bepaalde garanties. Als tussenfase denkt men aan een regeerakkoord. Wat die garanties betreft gaat het om maatschappijhervorming, nieuwe visies op de toekomst en herkenbaarheid voor alle progressieven. Bij de komende raadsverkiezingen wil men gemeenschappelijke lijsten.

Federatie

Eind mei 1973 laat het partijbestuur van de PvdA in het Overlegorgaan aan D'66 en PPR weten dat aan het PvdA-kongres van 14 en 15 september 1973 een federatieplan voor de progressieve drie zal worden voorgelegd. Deze federatie zal de aanzet zijn voor een Progressieve Volkspartij welke zich dient te baseren op een radikaal democratisch-socialistisch programma dat gericht is op veranderingen in de samenleving in anti-kapitalistische zin. Als deze plannen een week later naar buiten worden gebracht, voelen de vertegenwoordigers van PPR en D'66 zich voor het blok gezet.

De PSP reageert gelijk maar negatief. Dat wekt verbazing. Op het PSP-kongres van 23 en 24 oktober 1971 kwam een ernstige tweespalt aan het licht met de groep Proletarisch Links die de PSP wilde omvormen tot een revolutionaire arbeiders-voorhoede-partij, stoelend op het revolutionair socialisme en het revolutionaire anti-militarisme. Deze groep kreeg haar zin niet en verliet de PSP op 16 januari 1972. Daarom rekent men nu eigenlijk op een positiever standpunt van de PSP ten opzichte van de progressieve samenwerking.

D'66 is het meest positief, maar wil de federatiefase overslaan en rechtstreeks aan de slag om de Progressieve Volkspartij van de grond te krijgen. De PPR reageert nogal afwijzend. De door de PvdA gevolgde procedure zet haar voor het blok: ze moet of de PvdA-voorstellen aanvaarden of de schijn op zich laden dat de progressieve samenwerking voor haar eigenlijk niet meer zo hoeft. Dat wekt wrevel, zeker in een situatie van samenwerking van een heel grote PvdA met de twee kleintjes D'66 en PPR.

De feitelijke beslissing valt op het PvdA-kongres van 14 en 15 september 1973.

Dit kongres noteert verwarring alom, bij alle potentiële federatie-kandidaten. Het partijbestuur maakt zich sterk voor zijn voorstellen, maar krijgt geen voet aan de grond. Het kongres spreekt in alle duidelijkheid uit dat de huidige verbanden meer dan voldoende vorm geven aan de samenwerking van de progressieve drie en dat de PSP binnen die samenwerking van harte welkom is.

Daarmee is de Progressieve Volkspartij van de baan.

Op het najaarskongres van de PPR in 1973 wordt hierover nagepraat. Bas de Gaay Fortman maakt zich de tolk van diegenen die vinden dat de PPR als zelfstandige partij moet blijven, als vierde stroming in de Nederlandse politiek, en stelt vast: 'De Progressieve Volkspartij zit er voor de komende tijd gewoon niet in.'

Het kongres beslist met tweederde meerderheid dat er geen bespoediging gewenst is van de totstandkoming van de Progressieve Volkspartij. Het herroept daarmee het kongresbesluit van 27 maart 1971, toen vóór een Progressieve Volkspartij werd gekozen.

Aangenomen wordt een motie van het Aktiecentrum-Zeist met de volgende tekst: 'De PPR wil de praktische politieke samenwerking intensiveren door voor de Provinciale Statenverkiezingen samen met de PvdA, D'66 en PSP een duidelijk progressief kernprogramma te formuleren en gezamenlijk de verkiezingen in te gaan.

De PPR wil PvdA, D'66 en PSP uitnodigen om op korte termijn te komen tot het samen ontwerpen van een democratische procedure voor het tot stand komen van een regeerakkoord op hoofdlijnen. Tevens wil de PPR een democratische procedure om in geval van vervroegde verkiezingen snel Keerpunt '72 te kunnen omwerken tot een nieuw regeerakkoord op hoofdlijnen. Het kongres draagt het partijbestuur op in het overleg tussen de progressieve drie het bovenstaande gestalte te geven.

Het belangrijke doel van de PPR is te streven naar een mentaliteitsverandering en maatschappij-hervormingen. In de programstukken en visiestukken wordt de doelstelling inhoudelijk omschreven. Voor het bereiken van dit doel is een progressieve meerderheid in het parlement noodzakelijk. Daarom is de bestaande praktische politieke samenwerking met de PvdA en D'66 voor de PPR vanzelfsprekend. De PPR vindt dat de PSP bij deze samenwerking een natuurlijke plaats heeft die verder verduidelijkt moet worden. De PPR vindt het streven naar een progressieve meerderheid om de zo noodzakelijke maatschappelijke hervormingen door te voeren belangrijker dan het instituut "Progressieve Volkspartij" als doel te stellen.

De PPR heeft er behoefte aan zichzelf als eigentijdse politieke beweging verder te ontwikkelen, en waar mogelijk haar werkkraft in te zetten voor de maatschappelijke omkering.¹⁸

Elektoraal succes

Michel van Hulst blijft de overstap naar de Progressieve Volkspartij verdedigen. In de PPR-Aktiekrant¹⁹ schrijft hij: 'Op 27 maart 1971 besloot de PPR tijdens een extra-partijkongres in Utrecht bereid te zijn "te streven — hetzij rechtstreeks, hetzij via een federatief verband — naar het totstandkomen van een grote vooruitstrevende volkspartij, die wezenlijke hervormingen beoogt". De PPR-Aktiekrant van oktober 1973 wordt geopend met de titel "voorlopig geen federatie" boven een artikel van Wouter van Dam, de partijvoorzitter.

Wat zijn de argumenten gebruikt in zijn artikel om het besluit van 1971 voorlopig in de ijskast te zetten?

1. De samenwerking loopt zonder die federatie ook al goed;
2. heel grote PvdA tegenover de twee kleintjes D'66 en PPR;
3. de grootste partij (PvdA) zal in die federatie het gezicht bepalen;
4. D'66 en PPR zouden dan beter maar direct in de PvdA kunnen opgaan;
5. massa's progressieven kunnen zich in de PvdA niet vinden;
6. binnen de progressieve drie houden — zonder federatie — de voortdurende strategische en programmatische discussies de zaak levendig;
7. de PvdA heeft door zijn voorstel aan het eigen kongres nu tot een federatie te komen, de beide partners overvallen; weinig elegant.

Kan iemand mij uitleggen welke van de eerste zes argumenten begin 1971 niet bestonden? Mijn antwoord is: ze bestonden toen precies zoals nu, alleen besloten we

toch wèl eventueel een federatief verband aan te gaan op weg naar de voortuitstrevende volkspartij. Het zevende argument is nieuw: hoewel er is geen sprake van een overval, de federatieve mogelijkheid zat al in het besluit van 1971.

Merkwaardig genoeg wordt het enige echt nieuwe argument om nu geen federatie aan te gaan, niet genoemd. Namelijk dat de PPR elektoraal succes heeft gehad en nog meer succes denkt te boeken. Dat daarom de PPR als volledig zelfstandige partij wenst voort te bestaan. Op zich genomen helemaal niet zo'n gekke gedachte, maar wel in strijd met een kongresbesluit, een nimmer door een volgend kongres herroepen besluit. Mede gezien de vele voorstanders in 1971 van opheffing van de PPR en overstappen naar de PvdA een besluit dat ook niet makkelijk herroepen kan worden.

Wat ik op dit moment zeer in het bijzonder betreurt is dat het besluit aan de top de federatie voorlopig in de ijskast te laten, nu ook op plaatselijk en provinciaal niveau ertoe leidt het samengaan af te remmen en hier en daar terug te draaien. Terwijl juist naar mijn mening het ineengroeien aan de basis zou moeten beginnen wordt daar nu meer en meer de eigen identiteit gelijk gesteld met het eigen raadslid met het eigen program. Laten onze aktiecentra eerst nog eens goed overwegen of het wel loont de voor ons gunstige cijfers van opinie-onderzoekingen uit te buiten als daarmee de groei naar de grote voortuitstrevende volkspartij op de tocht wordt gezet; het kind vat gauw een griepje en wordt dan bedlegerig en zwak. Dat kan toch niet de prijs voor onze identiteit zijn?

Achteraf moet ik vaststellen dat het afwijzen van de Progressieve Volkspartij, in de eerste jaren met name door D'66 en later door de PPR en uiteindelijk door de PvdA, een strategische fout is geweest. Het speelt het CDA in de kaart. Er wordt een kans gemist om een CDA zo al niet te voorkomen dan toch op zijn minst te konfronteren met een politieke tegen-beweging welke op eigen kracht een meerderheid zou kunnen behalen.²⁰

Dat klemt te meer wanneer de moeizame pogingen om tot een bundeling van KVP, ARP en CHU in het CDA te komen, een forse stimulans krijgen als de kiezers bij de staten- en raadsverkiezingen van 1974 de CDA-lijsten in vijf provincies en 200 gemeenten niet de verwachte teruggang bezorgen maar een stabilisatie gunnen op het peil van 1972. Het CDA slaagt erin de teruggang te stoppen. Daarmee valt in feite de beslissing over het CDA, want de basis heeft gesproken. Deze laat zich later, in november 1975, nog eens horen in de aktie 'Wij horen bij elkaar'. Daarna gaat het eigenlijk alleen nog maar om het tempo waarin de eenwording van het CDA tot de fusie op 11 oktober 1980 toe haar beslag zal krijgen.

Wij zijn binnen de PPR te overmoedig geworden door de stembuszege in 1972 en de gunstige opiniepeilingen daarna, zoals ook blijkt uit de uitlating van Bas de Gaay Fortman: 'Daarom moet de PPR aan de PvdA duidelijk maken dat zij — tot de uiteindelijke vorming van de Progressieve Volkspartij — zal blijven bestaan en zal blijven groeien. Misschien wel tot vijftien à twintig Kamerzetels (...) Wanneer de PvdA er 45 heeft en een nieuwe, bewust voor een progressieve regering kiezende centrumpartij (van democraten en konfessionelen) ook zo'n 15 à 20 zetels verzamelt, is een progressieve regering verzekerd.'²¹

Godebald

Jaren later komt de gedachte van een Progressieve Volkspartij weer bovendrijven. In een reaktie op de uitlatingen van Harry van Doorn die vindt dat het tijd wordt dat de PPR opgaat in de PvdA, beklemtoon ik dat een grotere konsentrasie van de linkse partijen noodzakelijk is. De christelijke partijen hebben met de fusie tot het CDA het voorbeeld gegeven van konsentratievorming. De progressieven hebben

daarop momenteel geen goed, compleet antwoord. Een alternatief kan alleen geboden worden door een vergaande samenwerking tussen de drie progressieve partijen, PvdA, D'66 en PPR.²²

In 1982 schrijft Wouter Gortzak²³ die eerder op basis van de Beleidsnota 1979 van het partijbestuur van de PvdA geen reële mogelijkheden voor een Progressieve Volkspartij zag, een artikel waarin hij ervoor pleit alsnog te gaan werken aan een Progressieve Volkspartij. Hij meent dat de belangstelling voor de oprichting van zo'n partij er is bij een brede stroming in de PvdA, de zogenaamde Godebaldgroep rond Michel van Hulsten, D'66-leden die teleurgesteld zijn over het recente optreden van hun voorlieden, bij wetenschapsbeoefenaren en vakbondsmensen.²⁴

Maar Den Uyl ziet daar opnieuw heel weinig in: 'In de Nederlandse verhoudingen past wel een sociaaldemokratische partij, met openheid naar links en rechts, maar geen Progressieve Volkspartij. Daarvoor is de historische identiteit van het Nederlandse partijstelsel te hecht.'²⁵

Goudzwaard pleit voor een hergroepering van de politieke krachten in Nederland teneinde de plaatsing van kruisraketten te voorkomen. Die hergroepering geeft hij de namen koepel, liga en beweging voor recht en vrede. Daartoe kunnen bestaande partijen en groeperingen toetreden. Hij denkt aan PvdA, PPR, groeperingen binnen het CDA zoals het christen-democratisch beraad, de EVP en een nog te vormen vereniging voor anti-revolutionaire politiek. Wat de vorm betreft denkt hij aan een lijst-verbinding of een lichte federatie.²⁶

Coos Huijssen pleit voor een doorbraak, een nieuw initiatief, een Partij van Progressieve Democraten, waarbij het merendeel van de kiezers van PvdA en D'66 alsmede de progressieven die zich nu vaak nog in geen enkele partij kunnen herkennen, zich thuis kunnen voelen.²⁷

Bij de heroriëntatie van de PvdA moeten meer dan voorheen niet-partijgenoten als Jurgens, Van Hulsten en Goudzwaard betrokken worden. Michel van Hulsten reageert positief op het artikel van Gortzak want hij vindt nog steeds dat progressief Nederland zich politiek in één partij of in één federatie van partijen moet verenigen. De tijd is er nu nog niet rijp voor, maar na de verkiezingen als een stabiel CDA/VVD-kabinet voor de volle periode van 1982-1986 gaat tekenen, komt er wellicht versterkte steun voor de vorming van een Progressieve Volkspartij die beleidsoplossingen vindt en formuleert om daarmee de kiezers in 1986 aan te spreken.²⁸ Ook Erik Jurgens laat zich horen. Hij acht samenwerking van CPN, PSP en PPR een uiting van kleinlinkse zelfgenoegezamenheid waar de mensen niks aan hebben en pleit voor een brede Progressieve Volkspartij. In de komende maanden moet minimaal het volgende gebeuren:

- PvdA en PPR kiezen voor D'66 en vluchten niet richting CPN en PSP;
- PvdA, D'66 en PPR leggen duidelijke intentieverklaringen af ten gunste van duurzame progressieve samenwerking;
- er wordt een serieus initiatief genomen voor een beweging waarin alle voorstanders van een Progressieve Volkspartij elkaar kunnen treffen aan dat doel te werken: partijleden, politieke 'randkerkelijken' en daklozen. De tijd is er zijns inziens rijp voor.²⁹

Op zaterdag 5 januari 1985 heeft Hans van Mierlo tijdens een kaderbijeenkomst van D'66 in Arnhem de mythe van D'66 als kampioen van de PVP opnieuw leven in geblazen. Hij stelde dat partijpolitieke en staatsrechtelijke vernieuwing een Progressieve Volkspartij vereisten. D'66 aldus Van Mierlo vroeg aan de PvdA en de PPR zich voorafgaande aan de verkiezingen van 1972 expliciet uit te spreken over de vorming van een Progressieve Volkspartij. 'En toen kwam de grote desillusie. De kongressen van PvdA en PPR, die beide winst hadden geboekt, lieten de Progressieve Volkspartij

vallen. Daarmee ging voor de politieke vernieuwing het licht uit. Het is sindsdien niet meer aangegaan.' Hij noemde de beslissing van PvdA en PPR 'een daad van ongelooftelijke kortzichtigheid'. Zijn oordeel over de besluiten van 1972 is hard maar naar mijn oordeel nù juist. Het is echter bijdragen tot een mythevorming als Hans van Mierlo nalaat te vermelden, dat reeds jaren eerder juist D'66 de ontluikende Progressieve Volkspartij, de nekslag toebracht, ook na verkiezingswinst.

HENK WALTMANS

1. Jan Terlouw en Machteld Versnel in *Democraat* van mei 1969.
2. KHA — 21 maart 1969, p. 165. Impliciet geldt dat ook voor ARP en CHU, zolang deze vasthouden aan de KVP, zo laat Den Uyl weten op de PvdA-partijraad van 10 mei 1969 (KHA — 13 juni 1969, p. 360).
3. *De Groep-Aarden steunde een motie van Den Uyl waarin deze bezetting als methode werd veroordeeld, maar tevens van de regering werd gevraagd voortvarend te werken aan de demokratisering.*
4. PSP en CPN wilden onverwijld terugroeping van de 300 mariniers die de Nederlandse regering op verzoek van de gouverneur naar Curaçao had gestuurd om na de ernstige ongeregeldeheden die op 30 mei 1969 begonnen, de orde te herstellen. PvdA, D'66 en de Groep-Aarden steunden hen niet.
5. *Radikalenkrant* van januari 1970 (1).
6. *Pak Mee. Een opzet voor een bundeling van vooruitstrevenden* — *Nieuwendijk*, 1970, p. 74.
7. *Ontwapenend. Geschiedenis van 25 jaar PSP* — Amsterdam — 1982, pp. 144/145.
8. KHA — 2 april 1971, p. 214.
9. KHA — 16 juli 1971, p. 452.
10. KHA — 3 december 1971, p. 773.
11. KHA — 3 december 1971, p. 774 en KHA — 9 juni 1972, p. 370.
12. KHA — 9 juni 1972, p. 372.
13. *Radikalenkrant* van april 1972 (33).
14. *Notulen vergadering 30 maart 1973 Overlegorgaan PvdA, D'66 en PPR. Archief Tweede Kamerfractie van de PPR, 's-Gravenhage.*
15. 28 april 1973.
16. *Wouter van Dam. Enkele opmerkingen over progressieve konsentratie. Ongedateerd (1973?)* — Eigen archief.
17. *Han Lammers in het Parool* van 1 maart 1978.
18. *PPR-Aktiekraant* van december 1973.
19. *PPR-Aktiekraant* van november 1973.
30. *Erik Jurgens — De Volkskrant* van 8 oktober 1980.
21. *Vrij Nederland* van 5 mei 1973.
22. *Haagse Post* van 2 augustus 1980.
29. *W. Gortzak — Alledaags socialisme. Ontwikkelingen in de PvdA* — Amsterdam 1980, pp. 32 en 116.
26. *Progressieven, wat nu?* — *Parool* van 15 mei 1982.
25. *De Tijd* van 31 december 1982.
26. *Hervormd Nederland* van 22 mei 1982.
27. *Coos Huijssen — Nog is links niet verloren. Pleidooi voor een menselijke politiek* — Haarlem — 1982, pp. 152/153.
28. *Progressieve Volkspartij heeft meer tijd nodig* — *Parool* van 9 juni 1982.
29. *'Een nieuwe linkse beweging? Graag!'* — *Parool* van 27 mei 1982.

Berichten

Jeugdwerkplan

Een aantal provinciale jongerenorganisaties en de Gelderse Stuurgroep Werkloosheid (GSW) hebben opgericht de Gelderse Werkgroep Jongerenjaar. Dit naar aanleiding van het feit dat 1985 door de Verenigde Naties is uitgeroepen tot Internationaal Jongerenjaar. Het doel van de werkgroep is om binnen Gelderland de ontwikkeling van projecten te bevorderen die de langdurige jeugdwerkloosheid bestrijden.

Overwegingen

De werkgroep pretendeert niet met haar jeugdwerkplan een nieuw wiel te hebben uitgevonden. Wel is een aantal bestaande activiteiten voor jongeren onderzocht op uitvoerbaarheid, snelle doorvoering en feitelijk resultaat. Uiteindelijk is gekozen voor een projektopzet die gebaseerd is op het indertijd door de gemeente Dinxperlo ontwikkelde jeugdwerkplan. Het Gelderse Jeugdwerkplan is bedoeld als handreiking voor alle kleine en middelgrote Gelderse gemeenten, die zich verplicht voelen om ook op lokaal nivo initiatieven voor jeugdige werklozen te ontplooiën.

De werkgroep hoopt hiermee een haalbaar alternatief te hebben ontwikkeld voor de bestaande WEP- (werkervaringsprojecten) en de PEP- (praktijkervaringsprojecten) plannen. Jongeren die meedoen in WEP- en PEP-projecten krijgen geen loon, maar werken in bedrijven met behoud van uitkering. Tegen een dergelijke opzet bestaan nogal wat bezwaren. Met name van de kant van be-

drijven wordt gewezen op mogelijke concurrentievervalsing en werknemersorganisaties vrezen dat betaalde arbeidsplaatsen verdwijnen. Voor de werkgroep is daar sinds kort een ander bezwaar aan toegevoegd, maar dan vanuit een andere hoek. Uit een onlangs verschenen onderzoek van het IVA, Instituut Voor Arbeidsmarktvoorwaarden, bleek dat het merendeel van de werkloze jongeren zelf deze manier van werken negatief beoordelen.

Doelgroep

Binnen de provincie Gelderland bedraagt het aantal jonge werklozen, beneden 23 jaar, dat langer dan één jaar werkloos is, ongeveer 12.000, waarvan 5.500 mannen en 6.500 vrouwen. Zowel de omvang als duur van de werkloosheid wijzen erop dat het hier jongeren betreft die zonder verdere maatregelen blijvend werkloos zullen zijn. Bijzondere maatregelen zijn nodig om dit dreigende probleem op te lossen.

Doelstelling

De werkgroep stelt zich ten doel de langdurige werkloosheid onder jongeren in 1985/1986 terug te brengen met $\frac{1}{4}$ deel; dus van 12.000 naar 9.000 jongeren in Gelderland. Deze jongeren zullen gegarandeerd voor één jaar aan werk geholpen moeten worden. Dit aantal van 3.000 te plaatsen jongeren zal niet in enkele maanden gehaald kunnen worden. Bij een gebundelde aanpak moet dat in de loop van 1986 wel kunnen slagen. De arbeidsplaatsen moeten worden gevonden bij het bedrijfsleven. Daaronder

worden verstaan alle sectoren behalve de overheden en de gesubsidieerde sektor.

Kenmerken en voorwaarden van het plan

- Jongeren krijgen een arbeidsplaats die voor een periode van minimaal één jaar wordt gegarandeerd.
- Het arbeidskontraakt bedraagt 32 uur met daarbinnen of daarnaast een aangepaste scholing.
- Het moet bedrijven en organisaties betreffen, waar geen sprake is/of is geweest van kollektieve of stelselmatige ontslagen.
- De arbeidsplaatsen worden tijdens de periode van één jaar gesubsidieerd tot de volgende bedragen:

15, 16, 17 jaar	f 1.300,—	(13x100)
18, 19 jaar	f 2.600,—	(13x100)
20 jaar	f 3.900,—	(13x300)
21 jaar	f 5.200,—	(13x400)
22 jaar	f 6.500,—	(13x500)

Uitvoering

- De kolleges van burgemeester en wethouders werven de arbeidsplaatsen, later nemen ambtenaren deze werving over.
- De bemiddeling van werkloze jongeren uit de betreffende gemeente(n) gebeurt door het GAB in overleg met de gemeente.
- De scholing wordt geregeld in overleg tussen de werkgever, het GAB, de jongere en het scholingsinstituut.

Financiële gevolgen van het plan

De meeste onkosten betreffen de loonkostensubsidies die worden betaald aan de werkgever. Gemeentebesturen behoeven de te vergoeden loonkosten niet volledig als onkosten te beschouwen. Omdat het jongeren betreft die vanaf 18 jaar als regel een RWW-uitkering ontvangen en voor die tijd in aanmerking komen voor de kinderbijslagregeling, zijn de financiële lasten over het geheel genomen veel beperkter. Wanneer bijvoorbeeld uitgegaan wordt van een jongere van 18 jaar (uitwonend) betekent dat voor de gemeente op jaarbasis globaal een

onkostenpost van 10% van f 13.270,— = f 1.327,—. Voor een jongere van 22 jaar (uitwonend, alleenstaand) een onkostenpost van f 1.654,— zijnde 10% (inkl. vakantie-uitkering e.d.).

Omdat er van mag worden uitgegaan, dat de éénjarige dienstverbanden als regel zullen worden verlengd, ontstaan er vervolgens aanzienlijke besparingen op de eigen bijdragen van de gemeenten. Op termijn achten wij het daarom een goed beleid, wanneer deze aanvullende kosten gefinancierd worden uit een landelijk/provinciaal fonds, waarin bijdragen uit de schatkist worden gestort die bestemd zouden zijn voor uitkeringen, die intussen worden bespaard.

Voorlopig zal de financiering echter op een andere wijze moeten gebeuren. Een goede oplossing is dat gemeenten zelf de aanvullende loonkosten financieren en daarvan een deel proberen vergoed te krijgen van het Europees Sociaal Fonds (ESF), van de provincie, van het rijk of van particuliere fondsen. Het beste is te denken aan een opzet waarbij de gemeente in eerste instantie de volledige kosten financiert. Vervolgens voorstelt aan andere overheden (en organisaties) om een vergoeding van 50% van de gemaakte kosten. Zolang voor gemeentebesturen de financiële consequenties van het plan niet voldoende duidelijk zijn, is van belang een experimentele start te maken op kleine schaal en gelijktijdig een grotere opzet met subsidiëring na te streven.

Plan van aanpak

Als voorbeeld wordt hier de werkwijze in de provincie Gelderland gegeven. Regionale werkgroepen met medewerking van GSW-konsulenten benaderen de gemeentebesturen van de gemeenten Zevenaar, Rheden, Zutphen, Harderwijk en Culemborg. Zij vragen de kolleges om op basis van dit plan op korte termijn in samenwerking met het GAB een aantal arbeidsplaatsen te werven en vervolgens te laten vervullen door jonge werklozen. De regionale werkgroepen vervullen hierin een stimulerende rol. De uitvoe-

ring moet berusten bij de gemeente en GAB, eventueel bijgestaan door een advieskommissie van de werkgevers/werknemers-vertegenwoordigers en regionale werkgroep.

In deze experimenteergemeenten zijn de aantallen langdurig werkloze jongeren ongeveer als volgt:

	mannen	vrouwen	totaal
Zevenaar	75	99	174
Rheden	165	156	321
Zutphen	124	145	269
Harderwijk	95	100	195
Culemborg	54	85	139

Een goed streefdoel voor een snel uit te voeren experiment is naar onze mening een percentage van 5% per experimentgemeente. Uitgaande van een gemiddeld bedrag per jongere van f 3.900,- betekent dit:

voor Zevenaar in 1985 dus	
8 plaatsingen een bedrag van ongeveer	f 31.200,-
voor Rheden 16 plaatsingen en een bedrag van ongeveer	f 64.400,-
voor Zutphen 13 plaatsingen en een bedrag van ongeveer	f 50.700,-
voor Harderwijk 10 plaatsingen en een bedrag van ongeveer	f 39.000,-
voor Culemborg 7 plaatsingen en een bedrag van ongeveer	f 27.300,-
Totaal	f 212.600,-

In deze gemeenten is het van belang dat uit reserves, werkgelegenheidsfondsen e.d. op korte termijn dit geld kan worden vrijgemaakt.

Bij gebleken succes zal dan gewerkt moeten worden aan realisering van genoemde streefcijfers door het plan op grote schaal door te voeren.

Voor nadere informatie over het plan kan contact worden opgenomen met het sekretariaat van de Gelderse Werkgroep Jongerenjaar: Bert Boonen van WJ-CNV, tel.: 085-424600, of met de Gelderse Stuurgroep Werkloosheid, tel.: 085-592419.

GELDERSE WERKGROEP
JONGERENJAAR

Deelnemende organisaties zijn:

KSIL: Katholiek Service Instituut voor Levensvorming,
Stichting Jeugd- en Jongerenwerk De Drietip,
KPJ: Katholieke Plattelandsjongeren,
CDJA: Christen Democratische Jongeren Appel,
JOVD: Jongeren Organisatie voor Vrijheid en Democratie,
JS: Jonge Socialisten in de Partij van de Arbeid,
WJ-CNV: Werkende Jongeren Christelijk Nationaal Vakverbond,
Jong Gelre,
GSW: Gelderse Stuurgroep Werkloosheid.